

ТАВРІЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA
NATIONAL UNIVERSITY

Academia de Studii Economice din Moldova

廣州工商學院
Guangzhou College of Technology and Business

广州科技职业技术大学
Guangzhou Vocational University of Science and Technology
全国首批职业本科大学

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу
Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу
Академія економічної освіти Молдови
Інститут імені Юнуса Емре в Києві
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Видавництво «Азіатика»

VII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

до 175-ї річниці від дня народження Ісмаїла Гаспринського –
видатного кримськотатарського культурного
та громадсько-політичного діяча

31 березня 2026 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2026

УДК 082.2«467*175»(477.75)(062.552)
С 30

С 30 VII Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 175-ї річниці від дня народження Ісмаїла Гаспринського – видатного кримськотатарського культурного та громадсько-політичного діяча : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 175-ї річниці від дня народження Ісмаїла Гаспринського – видатного кримськотатарського культурного та громадсько-політичного діяча, 31 березня 2026 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. – 314 с.

ISBN 978-966-397-621-1

У збірнику представлено матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 175-ї річниці від дня народження Ісмаїла Гаспринського – видатного кримськотатарського культурного та громадсько-політичного діяча (31 березня 2026 року, м. Київ).

УДК 082.2«467*175»(477.75)(062.552)

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2026
© Українсько-польське наукове видавництво
“Liha-Pres”, 2026

ISBN 978-966-397-621-1

Науковий комітет:

Валерій БОРТНЯК – професор, доктор юридичних наук, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Цуй ИНДЕ (崔英德) – професор, доктор технічних наук, Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу (广州科技职业技术大学);

Ріхуа ВАНГ (王日华) – професор, доктор наук у галузі громадського здоров'я, Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу (广州工商学院);

Григорій БЕЛОСТЕЧНИК – професор, доктор габілітованих наук, Академія економічної освіти Молдови;

Іхсан ДЕМІРБАШ – директор київського офісу Інституту Юнуса Емре;

Олександр БЕССАРАБ – доцент, кандидат філологічних наук, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир КУЧЕРЯВИЙ – доцент, доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, проректор з навчальної роботи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир ГОРНИК – професор, доктор наук з державного управління, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анатолій ПУТІНЦЕВ – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів та обліку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Павло БЕЗУС – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ірина ПЕТРОВСЬКА – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій ГУБАРЄВ – доцент, кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Зореслава ЗАХОЖАЙ – доцентка, кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олена ВЛАСЕНКО – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри психології, філософії та суспільних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ольга ШАРАГІНА – старша викладачка, кандидатка філологічних наук, директорка Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анжеліка ДОСЕНКО – доцентка, кандидатка наук із соціальних комунікацій, завідувачка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Наталія ГОНЧАРЕНКО-ЗАКРЕВСЬКА – доцентка, кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри кримськотатарської та східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир КИСЕЛЬОВ – професор, доктор технічних наук, директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Наталія ОМЕЦИНСЬКА – доцентка, кандидатка технічних наук, завідувачка кафедри інженерних систем та технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олександр ГУЙДА – професор, кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Гаяна ЮКСЕЛЬ – доцентка, докторка наук з соціальних комунікацій, професорка кафедри журналістики ННІ ФіЖ, членкиня Меджлісу кримсько-татарського народу, співкоординаторка Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Андрій ЩЕКУН – координатор групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, представник Крайової Ради Українців Криму, головний редактор газети «Кримська світлиця», співкоординатор Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Валентина ПОТАПОВА – керівниця напрямку національної адвокації в сфері освіти Центру громадянської просвіти «Альменда», членкиня Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, членкиня Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ – експерт з питань тимчасово окупованих територій, співзасновник БФ «Інститут Чорноморських стратегічних досліджень», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій КОВАЛЬСЬКИЙ – голова ГО «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир ЛЯШЕНКО – представник Національної ради в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Організаційний комітет:

Кобиліна Юлія Миколаївна – директорка центру підвищення кваліфікації Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Асоян Емма Шаваршівна – керівниця відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Добрянська Наталія Валеріївна – доцентка, кандидатка юридичних наук, завідувачка аспірантури, докторантури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ – ТИТАН КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ ТА ТЮРКСЬКОГО СВІТУ: ПРОСВІТИТЕЛЬ, ПИСЬМЕННИК, ПЕДАГОГ, КУЛЬТУРНИЙ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ВИДАВЕЦЬ, ПЕРЕКЛАДАЧ

Горохова Г. І.

Кримськотатарське видання «Терджиман» – головний рупор національного відродження кримських татар..... 14

Miroshnyk V. R.

How Ismail Gasprinsky combined ideas of Islam with European modernism in his works 18

Panov S. F.

Ismail Gasprinsky’s educational activities in the development of education and culture the Crimean Tatar people..... 20

Юксель Г. З.

Ісмаїл Гаспринський як реформатор освіти та засновник тюркської преси..... 23

Юрт К. В.

Літературна діяльність Ісмаїла Гаспринського та її роль у підтримці культурної ідентичності кримських татар 27

НАПРЯМ 2. ПЕРЕМІЩЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: МОДЕЛІ СТІЙКОСТІ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПОВЕРНЕННЯ

Гобан М. Д.

Психологічне відновлення військовослужбовців після участі в бойових діях..... 30

НАПРЯМ 3. ДЕОКУПАЦІЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ КРИМУ ТА ІНШИХ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ ТА БЕЗПЕКОВІ МЕХАНІЗМИ

Захожай З. В.

Етичний вимір спадщини Ісмаїла Гаспринського в контексті повенної реконструкції Криму 33

Котов І. В.

Фінансове забезпечення відновлення територіальних громад в післявоєнний період в Україні 36

НАПРЯМ 4. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Бондарук М. В.

Правові засади формування соціально орієнтованої економіки
в умовах воєнного стану..... 40

Hrutman L. O.

E-Court in Ukraine and the Phased Introduction of Artificial Intelligence
into Civil Proceedings as a Way to Reduce Corruption Risks
and the Workload of Courts 43

Іванов А. В.

Особливості державного регулювання у сфері забезпечення
соціальної безпеки в Україні..... 46

Іоффе М. В.

Особливості розвитку лідерського потенціалу в сфері публічного
управління 49

Казак К. І.

Особливості застосування адміністративно-правового механізму
державного управління туристичною галуззю в умовах деокупації
та реінтеграції АР Крим 51

Кондрат Л. Г.

До питання місця недержавного пенсійного забезпечення
в системі загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення
та його переваг для громадян..... 55

Кондрацький О. М.

Ноосферна урбаністика як нова модель осмислення сучасного міста .. 57

Коренєв М. С.

Післявоєнне відновлення та відбудова територій територіальних
громад: стратегічні орієнтири 60

Логоша В. В.

Необхідність реалізації механізмів державного управління у сфері
забезпечення енергетичної безпеки в Україні 64

Масик-Бєсова М. З.

Забезпечення інституціональної стійкості органів публічного
управління в умовах цифровізації 67

Омельченко Д. О.

Вплив цифровізації на регіональний розвиток в Україні 70

Руденко О. І.	
Основні моделі соціальної політики економічно розвинутих країн.....	73
Гарнавський А. М.	
Розвиток «розумних» регіонів як стратегічна основа реінтеграційної політики держави (на прикладі Автономної Республіки Крим)	76
Турчак Д. В.	
Зарубіжний досвід здійснення державного управління постконфліктним відновленням.....	79
Уховський В. В.	
Реформування адміністративно-територіального устрою України: виклики та перспективи у повоєнний період.....	83

НАПРЯМ 5. УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, МОВНА ПОЛІТИКА ТА ГУМАНІТАРНА ДИПЛОМАТІЯ

Євстратенко Д. О., Бессараб О. В.	
Переклад офіційно-ділових текстів англійською мовою.....	87
Кобиліна Ю. М.	
Європейські стандарти в українській мовній політиці: аналіз сучасних викликів	91
Петриченко О. П.	
Адміністративно-правові механізми інтеграції ринку природного газу України до енергетичного простору Європейського Союзу	94
Романюк Ю. М.	
Види професійних учасників фондового ринку в Україні.....	97

НАПРЯМ 6. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Гаврилів Ю. З.	
Захист прав кримських татар у сучасних умовах державотворення: правові основи та інституційна спроможність	101
Коркач С. О.	
Науково-дослідницька діяльність музею як інструмент актуалізації спадщини Тараса Шевченка в сучасному культурному просторі.....	103
Петков С. В.	
Політична інструменталізація біографії княгині Ольги в російській та радянській історіографії: деконструкція «псковської версії» походження правительки України-Русі.....	107

Шеремет А. В., Коломієць О. В. Просторові моделі Криму в щоденникових спогадах Докії Гуменної «Дар Евдотеї»	110

**НАПРЯМ 7. ОСВІТА І НАУКА ПІД ЧАС ВІЙНИ
ТА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ: АКАДЕМІЧНА
ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ,
МІЖНАРОДНА МОБІЛЬНІСТЬ**

Войтко Т. В., Кузьменко К. О. Мистецтво лінгвістичного формування високоточних запитів	115
Данькевич Ю. В., Медведєв М. Г. Штучний інтелект у фаховій підготовці документознавців та інженерів: виклики для академічної етики та нові стандарти оцінювання	119
Дорошенко Ю. О., Кисельов В. Б. Ключові концепти навчання інформаційних технологій майбутніх психологів в сучасних умовах України.....	122
Заволодько Г. Е., Носик А. М. Змагальні засоби формування цифрових компетентностей.....	127
Макарова Т. П. Право на освіту військовослужбовців в Україні: проблеми реалізації та напрями вдосконалення в умовах воєнного стану	130
Притуленко Н. С. Цифровізація в закладах дошкільної освіти під час війни та у період відновлення	135
Рибчук О. О., Ворошук О. М. Роль організаційного навчання в умовах війни.....	139
Serhieieva H. A. AI-driven Digital Tools in Foreign Language University Course: Benefits and Challenges	142
Халецька К. В. Формування інноваційного мислення здобувачів освіти як ключова складова майбутнього розвитку	145
Челік К. С. Цифровізація викладання граматики: інтерактивні підходи в умовах війни	149

НАПРЯМ 8. ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ

Гобачова К. М.

Методи правового регулювання відносин із участю людини
в стані незахищеності..... 152

Добрянська Н. В.

Процедури вступу на публічну службу: поняття та зміст 154

Єрохін О. П.

Суб'єкти субсидіарної відповідальності в процедурі банкрутства
та їх класифікація 158

Кубарєв М. Д.

Адміністративно-правові гарантії незалежності уповноважених
підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції
у системі місцевого самоврядування 162

Літвіненко Є. С., Макарова Т. П.

Відповідальність держав як елемент забезпечення дотримання
норм міжнародного права..... 166

Макалевич А. С., Макарова Т. П.

Міжнародне право морів і океанів: правовий режим
та виклики сучасності 171

Негер О. Б.

Популяризація української мови в Європі: лінгвістичні стратегії
культурної дипломатії..... 176

Петриченко А. П.

Використання власного імені та прізвища у відносинах набуття
правової охорони на торговельну марку в ЄС та США 178

Пензарєва А. Р., Макарова Т. П.

Міжнародна відповідальність держав за порушення норм
міжнародного права 182

Поминчук Я. В., Макарова Т. П.

До питання про притягнення до відповідальності за воєнні злочини
відповідно до міжнародного кримінального права 187

Попович К. Г.

Особливості доказування у спадкових справах, пов'язаних
з майном у Криму після окупації 191

Пушка О. А. Корупційні діяння службових осіб у формі отримання неправомірної вигоди	195
Радченко Р. О. Межі дискреційних повноважень податкових органів під час проведення позапланових перевірок	198
Тхоржевська М. Є., Макарова Т. П. Санкції та міжнародно-правові обмеження: легітимність та ефективність у сучасних умовах	201
Цьомра В. Ю. Обмеження свободи підприємницької діяльності під час воєнного стану	208
Шамрай Б. М. Правові та когнітивні аспекти інформаційної переваги: від радянського етатизму до людиноцентризму МГП.....	211
Шкелебей О. В. Проблемні аспекти регулювання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	214
Яроцький В. О. Правове обґрунтування обігу віртуальних активів в Україні	218
НАПРЯМ 9. ЕКОНОМІКА ВІДНОВЛЕННЯ: УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ, МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ	
Можарівський Я. А. Управління проектами реконструкції в умовах відновлення економіки громад	222
НАПРЯМ 10. КІБЕРБЕЗПЕКА, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	
Васьков О. В. Кіберфізична система управління системами енергозабезпечення центрів комутації телекомунікаційних мереж.....	225
Дубко В. О., Распопов В. Б. Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту для активізації навчальної діяльності студентів природничих дисциплін	228

Киричек Г. Г., Тягунова М. Ю., Шлапик О. А.	
Метод децентралізованого керування комп'ютерними системами	232
Морозюк А. В.	
Кіберфізична система процесу навігації при визначенні несправних вузлів телекомунікаційної мережі	236
Омецинська Н. В., Кисельов В. Б.	
Фішингові атаки в корпоративних інформаційних системах: загрози та методи протидії	240
Янко А. С., Мизюра М. С.	
Інформаційна технологія персоналізації навчання на основі семантичного аналізу кореляції помилок та генеративного штучного інтелекту	243

НАПРЯМ 11. ТУРИЗМ, КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ТА КУЛЬТУРНА ЕКОНОМІКА У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Velychko V. V.	
Chinese Hainan Port's independent customs operations breakthrough: value for its economy upgrade and impact on paradiplomacy	246
Шосталь В. А.	
Особливості перекладу текстів у сфері туризму та гостинності: стратегії адаптації для міжнародної аудиторії	250

НАПРЯМ 12. МИСТЕЦТВО, МЕДІА ТА КУЛЬТУРА СПРОТИВУ: НОВІ ФОРМИ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЙНИ

Гончарова О. С., Брагіна Т. М., Брагін Ю. А.	
Креативні індустрії як інструмент культурного спротиву України під час російсько-української війни	253
Рождественська І. Є.	
Особливості перекладу назв воєнних щоденників як форми текстуалізації досвіду (на матеріалі польської літератури)	257
Скорина Л. В.	
Метафізичні виміри війни: особливості функціонування біблійних прототекстів у художній структурі роману Тамари Горіха Зерня «Доця»	260

НАПРЯМ 13. ЖУРНАЛІСТИКА, СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Василик Т. І.

Корпоративні медіа КНУ імені Тараса Шевченка як інструмент комунікації та інформаційної стійкості в умовах першого року повномасштабної війни 264

Джамалова К. Р.

Переклад алюзій та інтертекстуальних елементів в англомовних медіатекстах як інструмент стратегічної комунікації 268

НАПРЯМ 14. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ, ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА ТА ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ ГРОМАД

Анплєсв А. Б.

Реабілітаційні практики підтримки військовослужбовців як чинник подолання соціоадаптаційних викликів у післявоєнному суспільстві 272

Балтремус В. Є.

Соціально-педагогічна модель «м'якої реінтеграції» ветеранів через розвиток фасилітативних компетентностей лідерів територіальних громад 275

Богдан І. І.

Психологічні детермінанти вербальної та невербальної комунікації 279

Братіков А. О.

Діджиталізація як чинник розвитку творчого потенціалу фахівців у процесах соціально-психологічної реабілітації та формування стійких громад 282

Булакаєв Д. В.

Проблеми маніпулятивного впливу реклами на особистість людини 287

Кузнецова Т. М.

Соціально-психологічна реабілітація в умовах війни та у період відновлення 291

Кузнецов В. Д.

Інтеграція ветеранської політики у практики корпоративної соціальної відповідальності 294

Лаптев І. М. Професійне вигорання у працівників охоронних організацій як професійна деформація особистості	297
Макаров О. М. Особливість впровадження програми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом	299
Новіков С. О. Розвиток когнітивних здібностей працівників харчової промисловості в умовах діджиталізації	302
Овчаренко В. О. Психологічні особливості бізнес-комунікації в соціальному підприємстві	305
Терновий В. А. Особистісні та ціннісні детермінанти професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання	308
Топчий Д. О. Психологічні детермінанти травматичного досвіду внутрішньо-переміщених осіб	311

**НАПРЯМ 1. ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ –
ТИТАН КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ
ТА ТЮРКСЬКОГО СВІТУ: ПРОСВІТИТЕЛЬ,
ПИСЬМЕННИК, ПЕДАГОГ, КУЛЬТУРНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ВИДАВЕЦЬ,
ПЕРЕКЛАДАЧ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-1>

Горохова Г. І.,

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії суспільних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу

«Кропивницький інженерний фаховий коледж

Центральноукраїнського національного технічного університету»

м. Кропивницький, Україна

**КРИМСЬКОТАТАРСЬКЕ ВИДАННЯ «ТЕРДЖИМАН» –
ГОЛОВНИЙ РУПОР НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
КРИМСЬКИХ ТАТАР**

Ім'я Ісмаїла Гаспринського до сьогодні зберігає пам'ять, відображену в його творіннях. Він пробудив свідомість у кримськотатарській літературі та відчинив двері для нової епохи просвітництва серед мусульманських народів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Просвітницька діяльність І. Гаспринського проходила під гаслом «Єдність у мові, думці та справі» – “Dilde Fikirde İşte Birlik”. Він зробив значний внесок у зближення тюркських народів, розвиток національної культури та політичної свідомості. На його думку, спільність релігії, мови та походження є основою духовної єдності тюркських народів – і саме ця ідея лежить в основі багатьох його поглядів [4, с. 150].

Головну ж свою енергію І. Гаспринський віддав газеті «Терджиман», яку редагував аж до смерті, понад тридцять років. Газета згуртувала навколо себе місцеві культурні сили та стала важливим чинником формування національної свідомості [5, с. 171]. Перший номер «Терджимана» з'явився 10 (23) квітня 1883 р. в місті Бахчисарай. Спершу газета виходила двічі на місяць і мала лише тисячу передплатників. Проте вже в 1912 році вона стала щоденною, з понад п'ятьма тисячами передплатників у Російській імперії та за її межами: в Єгипті,

Османській імперії, Ірані, Індії та навіть у державах Магрибу. Упродовж свого існування газета «Герджиман» поєднувала літературну майстерність і глибокий аналітичний зміст, що відповідало найвищим стандартам періодики того часу [1, с. 14–15]. У межах наукової публіцистики «Герджимана» неодноразово відображалось прагнення І. Гаспринського до всебічного висвітлення культурно-наукових процесів. Зокрема, на сторінках видання з'являлися ювілейні привітання та некрологи видатних діячів науки й культури – як вітчизняного, так і зарубіжного походження. Як засвідчують публікації у «Герджимані», І. Гаспринський уважно стежив за світовими подіями і вважав за необхідне акцентувати увагу читачів на важливих аспектах суспільного, культурного та інтелектуального життя [3, с. 151]. Однією з умов дозволу на публікацію цього видання була вимога обов'язкового російськомовного перекладу. У такий спосіб влада прагнула здійснювати контроль над змістом і водночас використовувала газету як інструмент поширення ідеології про «братські народи» та доброзичливу політику Російської імперії [2, с. 2].

І. Гаспринський був не тільки журналістом, педагогом, а й видатним письменником. Іноді він публікував переклади, іноді давав самостійні писання. Любив він форму «подорожніх листів» – ніби з подорожі [5, с. 172–173]. На сторінках газети, із продовженням, публікувалися новаторські літературні твори Ісмаїла Гаспринського – оповідання і романи, а сам він став засновником літературних жанрів у кримськотатарській літературі. У цих творах відображені його прогресивні, як на ті часи, уявлення про роль жінок у суспільному житті, про важливість освіти для розвитку національної культури і науки [1, с. 15].

Видатний просвітник через публікації в газеті «Герджиман» та інші свої праці пропагував ідеї підняття культурного рівня мусульман, засвоєння ними досягнень науки, реформування освіти відповідно до передових європейських стандартів, захисту прав мусульманських жінок, міжнаціонального діалогу між слов'янами й тюрками, а також виступав проти еміграції кримських татар.

Таким чином, він прагнув до об'єднання тюркських народів. Одним із інструментів для цього, безумовно, була газета, яку він бачив надійним каналом між владою та суспільством: читачі отримували з неї актуальну інформацію про урядові рішення, а влада – відомості про потреби й настрої суспільства [7, с. 141].

З позиції мовної політики джадидизму, І. Гаспринський вважав мову ключовою основою для загальнотюркської солідарності. Тому, перш за все, він прагнув здійснити мовну реформу. Однак, ідея «єдності в мові» не могла реалізуватися автоматично, адже, незважаючи на типологічну схожість і спільну лексику, мови тюркських народів суттєво відрізнялися між собою. Для зближення тюркських народів він намагався

створити загальнотюркську літературну мову на основі спрощеної османської з елементами кримськотатарської [6, с. 27–28].

І. Гаспринський вирізнявся значним літературним талантом і майстерністю володіння словом, завдяки чому сформував власний художній стиль, що характеризувався простотою, лаконічністю та доступністю. Саме така мова найбільш відповідала його просвітницькій меті – об'єднати мусульманське населення та сприяти зростанню його правової й загальної освіченості.

Яскравим прикладом реалізації цих ідей стала газета «Терджиман», яка відіграла ключову роль у формуванні спільного інформаційного простору для тюркських народів. Як зазначають дослідники, це видання мало велике значення для всього тюркського світу. За висловом академіка А. Кримського: «За довгий час свого виходу в світ газета Ісм. Гаспринського надбала собі вагу не вузько-кримську, ба спільно-тюркську, розходячись геть-далеко поза кордонами Російської імперії (навіть в Індії). А в Росії, аж доки не настала революція 1905 р., «Терджиман» була єдина (або трохи чи не єдина) мусульманська газета з величезним впливом на всіх тюрків» [5, с. 172].

Татарський просвітник Джамалетдін Валіді навіть говорив, що «Терджиман» була для мусульманського світу важливішою, ніж газета “Times” для Європи. Таким чином, це видання стало не просто джерелом новин, а справжнім культурним кодом для мусульманських народів [3, с. 150].

Значущість «Терджимана» полягала не лише у впливовості, а й у його унікальній ролі в історії кримськотатарського та загальнотюркського культурного простору. Це було перше періодичне видання кримських татар, що відіграло ключову роль у розвитку культури, літератури та освіти тюркських народів. Крім того, воно стало зразком для формування публіцистичного стилю та національної журналістики. Саме на основі принципів та ідей, викладених на його сторінках, виросло ціле покоління науковців, письменників, учителів і політичних діячів [3, с. 150].

Змістовий аналіз матеріалів виявив, що цікавою особливістю заміток, опублікованих у «Терджимані», є те, що вони рідко мають суто фактологічний характер. Навпаки, тексти часто включають розгорнуту оцінку подій, яку подає І. Гаспринський, а також містять морально-повчальні елементи. Таким чином, замітки виконують не лише інформаційну, а й аналітичну функцію, що значно підвищує їх просвітницьку цінність.

У контексті жанрового розмаїття публіцистики «Терджиману», ще одним прикладом інформаційного жанру є кореспонденція. Зокрема, звертаючись до цього формату, І. Гаспринський висвітлював соціальні проблеми, економічне становище та політичні реалії в окремих регіонах, населених тюркомовними народами. Варто зазначити, що такі тексти не лише інформували читача, а й сприяли формуванню суспільної думки щодо актуальних питань тогочасного життя.

Саме на сторінках газети «Терджиман» почав зароджуватися жанр аналітичної статті, який відіграв важливу роль у розвитку національної публіцистики. Кожен новий номер «Терджиману» відкривався аналітичною редакційною статтею, яка публікувалася регулярно. Зазвичай, саме ці тексти ставали «стрижнем» випуску. Варто підкреслити, що лейтмотивом таких статей були слова І. Гаспринського, надруковані ще у першому номері: «Розпочинаючи справу в ім'я Аллаха, беремося за перо задля служіння правді та просвіті» [3, с. 151]. У тематичному плані статті в «Терджимані» мали надзвичайно широкий спектр і охоплювали майже всі сфери життя кримських татар. Зокрема, в них порушувалися навіть складні й делікатні питання співіснування різних національностей та релігій в межах однієї держави. Ці публікації свідчать про те, що І. Гаспринський уважно добирав факти, глибоко їх аналізував, показував причинно-наслідкові зв'язки та докладно обґрунтовував свої погляди.

З огляду на історичне значення, перше періодичне видання кримських татар, газета «Терджиман», заклало міцну основу для розвитку освіти та виховання серед широких верств населення. Крім того, воно відіграло важливу роль у поширенні ідей міжкультурного діалогу на засадах рівності, що було особливо актуальним в умовах багатонаціональної держави [3, с. 153].

Список використаних джерел:

1. Гаспринський І. Молла Аббас. Вибрані літературні твори: кримськотатарська проза українською. 2-ге вид. Київ : «Майстер книг», 2024. 256 с.

2. Гаспринський І. Рання публіцистика: 1879–1886 рр. Харків : Фоліо, 2023. 285 с.

3. Динікова Л. Ш. Жанрова структура першого кримськотатарського періодичного видання «Терджиман». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 1. Ч. 2. С. 149–154.

4. Динікова Л., Новак О. Ісмаїл Гаспринський: власне просвітництво заради просвітництва кримськотатарського етносу. *Культура народів Причорномор'я*: науковий журнал. Симферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського. 2012. № 237. С. 147–151.

5. Кримський А. Література кримських татар. *Студії з Криму I–IX: збірник історично-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук*. 1930. № 89. С. 165–191.

6. Петриченко І. Ісмаїл Гаспринський – реформатор освіти кримських татар. *Матеріали науково-практичної конференції «Сьомі Фльорівські читання»*. Чернівці: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. С. 27–29.

7. Яблонівська Н. Ісмаїл Гаспринський про функції газети «Терджиман». *Журналістика: науковий збірник*. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 12 (37). С. 140–146.

Miroshnyk V. R.,

*Second-year student of English Philology
V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine*

HOW ISMAIL GASPRINSKY COMBINED IDEAS OF ISLAM WITH EUROPEAN MODERNISM IN HIS WORKS

By the late nineteenth century, the Muslim communities of the Russian Empire found themselves in a difficult position. On the one hand, Europe was rapidly advancing in science and technology; on the other, the traditional Islamic educational system had largely stagnated, leaving Turkic populations increasingly marginalized. It was in this context that Ismail Gasprinsky, a Crimean Tatar intellectual and journalist, began developing his programme of reform. What made his approach distinctive was that he refused to frame the problem as a simple choice between tradition and modernity. He did not call on Muslims to abandon their faith in favour of European values, nor did he reject Western achievements as alien. Instead, he tried to work out how the two could be brought together [1, p. 87–88; 2, p. 27].

His literary works offer the clearest expression of this idea. In *French Letters* and its continuation *Dar al-Rahat*, Gasprinsky draws on the adventure and “lost world” genre familiar from Jules Verne or Arthur Conan Doyle, but puts it to very different use. The protagonist, Molla Abbas, is a young Muslim from Turkestan who travels through Europe. He is genuinely impressed by what he sees – the infrastructure, the cleanliness of cities, the level of technological development [3, p. 68]. But he also notices things that trouble him: extreme inequality, spiritual emptiness, the growing appeal of radical political movements. Gasprinsky puts an interesting remark into this section, comparing modern Europe to ancient Rome, which was ultimately destroyed not by external enemies but by its own internal contradictions [3, p. 86].

The second part of the novel takes Abbas to a hidden community in the Sierra Nevada mountains of Andalusia – the so-called “Land of Peace.” This is Gasprinsky’s utopia, and it is worth noting what kind of utopia it is. It is not a purely Islamic paradise or a European techno-state. The society there uses modern science and urban planning but organises its social life around Islamic ethics – labour, mutual aid, modesty. Even the architecture is described as a blend of modern European geometry and Moorish ornamental style, recalling the Alhambra [2, p. 27; 3, p. 68]. The literary device is transparent, of course, but the message is clear enough: Gasprinsky wanted to show that there was no inherent contradiction between technological progress and Islamic moral order.

These ideas were not just literary experiments. Gasprinsky spent most of his life trying to implement them through education. The traditional system of Muslim schooling at the time relied heavily on rote memorisation of Arabic texts, often without comprehension, and could take years to produce basic literacy. Gasprinsky introduced a phonetic teaching method, which he called *usul-i-jadid* (the “new method”), and the results were dramatic: children could learn to read and write in their native language within about forty days [1, p. 99]. This was not just a technical improvement. The time freed up by faster literacy instruction allowed Gasprinsky to add secular subjects – mathematics, geography, penmanship – to the curriculum, alongside religious studies. Students were also encouraged to discuss the Quran rather than simply memorise it. The reform movement that grew from this, known as **Jadidism**, eventually spread far beyond Crimea, reaching Tatarstan, Central Asia, the Caucasus, and even parts of Muslim India [1, p. 100].

The other major vehicle for Gasprinsky’s project was journalism. In 1883, he founded *Tercüman* (“Translator”) in Bakhchysarai – for years, the only Turkic-language newspaper in the Russian Empire [2, p. 30]. The name itself is telling: the newspaper was conceived as a kind of translation service, making European ideas accessible to a Muslim readership. **But *Tercüman* also had a linguistic dimension that is easy to overlook.** Gasprinsky deliberately wrote in a simplified, synthetic version of Turkic, based on Ottoman Turkish but incorporating

Crimean Tatar elements, so that the newspaper could be understood across different Turkic communities. In effect, he was trying to create a shared literary language for a population that was otherwise fragmented into regional dialects [2, p. 30–31]. The newspaper promoted tolerance, inter-ethnic dialogue, and – importantly – argued against the mass emigration that was draining the Crimean Tatar population at the time.

One aspect of Gasprinsky’s thought that deserves particular attention is his position on women’s rights, which was remarkably progressive for the period. He argued consistently, both in his fiction and in *Tercüman*, that no society could develop properly while excluding half its population from education and public life [2, p. 32]. In *Dar al-Rahat*, women are depicted as educated, working, and economically independent. **His well-known formulation – that the Muslim woman should be “neither a slave of the East nor a plaything of the West”** [3, p. 75] – captures his general approach neatly. He proposed that women’s emancipation was entirely compatible with Islamic tradition, pointing, for example, to marriage contracts that could protect women’s property and financial rights. This was not a peripheral issue for Gasprinsky; it was central to his understanding of what modernisation actually meant.

Looking at Gasprinsky’s legacy as a whole, what strikes most is how coherent his project was. The literary utopia, the educational reform, the newspaper, the advocacy for women – these were not separate initiatives but parts of a single argument. He was trying to demonstrate, both in theory and

in practice, that modernisation did not require a Muslim society to give up its identity. Whether he fully succeeded is another question; Jadidism faced opposition from conservative religious authorities, and the political upheavals of the early twentieth century eventually overtook many of his projects. But the intellectual framework he built – the insistence that progress and tradition can coexist if approached with enough thought – remains relevant, particularly in a world where this tension has not gone away.

Bibliography:

1. Асанова Е. Ісмаїл Гаспринський – провідник модернізації ісламського просвітництва та культури в Криму. *Українське релігієзнавство*. № 93.

2. Горохова Г. І. Аналіз творчої спадщини Ісмаїла Гаспринського – реформатора, публіциста, творця та ідеолога потужного руху серед мусульманських народів у сфері просвітництва наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2025. Том 36 (75) № 2.

3. Каюк С. Загублений світ мусульман: інтелектуальна провокація Ісмаїла Гаспринського. Дніпро, 2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-3>

Panov S. F.,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Docent,
Professor of Department the Germanic Languages
and Intercultural Communication
Draghomanov Ukrainian State University
Kyiv, Ukraine*

ISMAIL GASPRINSKY'S EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND CULTURE THE CRIMEAN TATAR PEOPLE

Since the 1880s, there are reasons to speak of the beginning of the revival of the Crimean Tatar people. This process is associated with the activities of its educated representatives. They purposefully worked to improve the situation of the Crimean Tatar ethnic group, develop education and modernize public life. By right, the figure of I. Gasprinsky laid the foundation for the cultural and educational revival of the Crimean Tatar people at the first stage of this process [1, p. 82].

I. Gasprinsky's educational path began in one of the Bakhchisarai mektebes. Then he studied for two years at the Simferopol men's gymnasium.

After that he was transferred to an educational institution in Voronezh, and later to a military gymnasium. However, due to “home circumstances” he was forced to leave his studies and return to Bakhchisarai. Returning home, he began teaching at a local Muslim school [2, p. 5; 3, p. 15].

In 1871–1875, I. Gasprinsky traveled abroad to France, Spain, the countries of North Africa, and Turkey. These travels later inspired I. Gasprinsky to create works of art and influenced the formation of his worldview. In 1871, he went to Paris. He spent several months in 1874–1875 in Egypt, where he lived mainly in Cairo. The experience gained during his French and Egyptian travels largely determined his value priorities and further life path.

I. Gasprinsky began to implement these achievements primarily in the development and implementation of a new system of school education, first for the Muslims of Crimea, and then for other regions where representatives of the Crimean Tatar people lived. Substantiating his position, he wrote: “The powerful, seething West with its billions and wide knowledge, the awakening pagan East with its countless population can crush us like a vice, if we do not hurry to unite properly, become enlightened and develop our working capacity and productivity to the fullest extent.” As biographical sources show, he began to form a conviction in the need for urgent reforms in the spiritual life of Muslims.

First of all, it was about combining the achievements of scientific and technological progress of Christian countries with the renewed religious principles of Islamic peoples. In addition, the impressions of his travels formed the basis of the plots of his works of art. He wrote several novels and short stories (“And the Day Was Born”, “The Lioness Girl”, “The Land of Eternal Bliss”, “French Letters”, “African Letters”, etc.) [4, p. 8].

I. Gasprinsky, as a talented teacher, was a well-known and consistent reformer of school education of the Turkic-Tatar peoples. His primary task was to reform the education system of the Crimean Tatars, which had ancient roots spanning many centuries. It consisted of confessional educational institutions, mektebes and madrasas. In the second half of the 19th century, mektebes and madrasas no longer met the educational needs of the Crimean Tatar community in terms of content, methods, or connection with modernity, which necessitated the need for large-scale reforms [5, p. 28].

He understood that the foundations of a worldview are laid in childhood. Then he wrote textbooks and books designed for young readers. Under his own editorship, he publishes numerous books in the Crimean Tatar language, which are in great demand. His textbook “Khoja-i-subyan” (“Teacher of Children”) has been reprinted many times and has become the most popular publication in the Turkic-speaking environment.

In 1884, Ismail Gasprinsky opened the first Crimean Tatar school in Bakhchisarai, the “usul jadid mekteb” (“new teaching method”). At that time, the new educational movement was called Jadidism, the main feature of which

was the introduced methodology of sound teaching modeled after European schools. Over time, the concept of “new school” went beyond the boundaries of the pedagogical discourse itself and acquired symbolic meaning as a path to moral, cultural and social renewal. New schools, initiated within the framework of the educational movement, gradually spread both in Crimea and beyond its borders [4, p. 15–16].

The leading educational center in Bakhchisarai actually served as the first pedagogical seminary in the region, where a new type of personnel potential was formed. After completing the training, teachers returned to their communities and introduced modern teaching methods. Modern methods were focused on rational thinking and practical knowledge. These schools trained future teachers, journalists, doctors and other specialists, who, with the support of I. Gasprinsky’s circle, were given the opportunity to continue their education at a higher level in Istanbul.

I. Gasprinsky wrote wonderful poems. In particular, he dedicated poetry to his native land:

*“Green Island” – that’s what everyone calls it.
Wonderful island, magical Crimea!
Our Crimea is like a winged seagull,
Which flies blue over the sea.
Everything here is like in a legend:
Caves, rocks,
The vine of grapes is a serpentine bend,
Rivers, lakes, human dwellings,
Black hats of steep peaks.
Here the sea whispers an ancient tale,
Here – in dance and music the memory of tribes”*
(Trans. D. Kononenko).

Conclusions. Having analyzed the creative heritage of the outstanding thinker, educator, publicist and reformer, public figure of the late 19th – early 20th centuries. Ismail Gasprinsky, we note the invaluable influence on the development of a progressive society not only of the Crimean Tatars, but also of all Turkic-speaking peoples. In this sense, the study and popularization of the intellectual heritage of Ismail Gasprinsky is an extremely important task.

Bibliography:

1. Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. Історія Криму та кримськотатарського народу. Київ : Кримська родина; Майстер книг, 2020. 200 с.
2. Гаспринський І. Рання публіцистика: 1879–1886 рр. Харків : Фоліо, 2023. 285 с
3. Ганкевич В. Ю. Життя і діяльність І. Гаспринського (1851–1914) : автореф. дис. ... кандидата історичних наук : 07.00.02 / Запорізький державний університет. Запоріжжя, 1995. 27 с.

4. Гаспринський І. Молла Аббас. Вибрані літературні твори: кримськотатарська проза українською. 2-ге вид. Київ: «Майстер книг», 2024. 256 с.

5. Петриченко І. Ісмаїл Гаспринський – реформатор освіти кримських татар. *Сьомі Фльорівські читання* : матеріали науково-практичної конференції. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. С. 27–29.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-4>

Юксель Г. З.,

*докторка наук зі соціальних комунікацій, доцент,
професорка кафедри журналістики*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ ЯК РЕФОРМАТОР ОСВІТИ ТА ЗАСНОВНИК ТЮРКСЬКОЇ ПРЕСИ

У 2026 році знаменується 175-та річниця від дня народження Ісмаїла Гаспринського (1851–1914) – видатного кримськотатарського просвітителя, реформатора освіти, журналіста, видавця та одного з найвпливовіших інтелектуалів мусульманського тюрського світу. Його діяльність стала важливою складовою процесів модернізації мусульманських суспільств та формування нової інтелектуальної культури серед тюркських народів.

Постать Гаспринського є унікальною завдяки поєднанню різних сфер діяльності. Він виступав одночасно як педагог-реформатор, редактор і видавець, публіцист, письменник та громадський діяч. У сучасній історіографії Гаспринський розглядається як один із ключових представників мусульманського модернізму. Значний внесок у дослідження його діяльності зробили Е. Лаццеріні [9], Х. Кирилми [10], А. Фішер [5], а також дослідники В. Ганкевич [1], І. Керімов [8] та ін. Їхні праці підкреслюють, що діяльність Гаспринського стала важливим елементом інтелектуальних трансформацій, які відбувалися серед мусульманських народів Російської імперії наприкінці XIX століття.

Одним із ключових напрямів діяльності І. Гаспринського була реформа мусульманської освіти. Традиційна система навчання в медресе значною мірою базувалася на механічному заучуванні релігійних текстів і не відповідала потребам модерного суспільства. У відповідь на ці виклики Гаспринський запропонував новий підхід до навчання –

«усул-і джадид» (новий метод). Його сутність полягала у використанні фонетичного методу навчання грамоти, що дозволяло значно прискорити процес опанування читання та письма. Завдяки цьому діти могли навчитися читати протягом кількох місяців, тоді як у традиційній системі цей процес часто тривав роками.

Новометодні школи стали важливим інструментом освітньої модернізації. У них поряд із релігійними дисциплінами почали викладати світські предмети – історію, географію, математику, природничі науки, мову та літературу. Такий підхід сприяв формуванню нового типу інтелігенції, здатної поєднувати традиційні культурні цінності з сучасними знаннями. Сам Гаспринський наголошував на визначальній ролі освіти у розвитку суспільства, вважаючи, що «без освіти народ подібний до людини, що йде у темряві, не знаючи дороги».

Важливим інструментом реалізації модернізаційного проекту Гаспринського стала журналістика. У 1883 році в Бахчисарай він заснував газету «Терджиман» (1883–1918), яка стала одним з перших тюркомовних періодичних видань у російській імперії. Газета швидко перетворилася на важливий інтелектуальний центр. На її сторінках обговорювалися питання освіти, культури, соціального розвитку, становища мусульманських народів та перспектив їхньої модернізації. Редактор «Терджимана» покладав надії на кримськотатарську інтелігенцію: «Йдіть перед народом, ведіть його шляхом культури і просвіти, але не забігайте занадто далеко вперед, тому що тоді народ відстане і голос ваш не буде ним почутий» [6].

Особливістю «Терджиману» було використання зрозумілої тюркської мови, що дозволяло читачам із різних регіонів сприймати його без значних труднощів. У результаті газета стала важливим каналом інтелектуальної комунікації між тюркськими народами.

Особливу роль у діяльності Гаспринського відігравав Крим, який наприкінці XIX століття став одним із важливих центрів мусульманського інтелектуального життя. Саме Бахчисарай перетворився на своєрідний осередок освітніх і культурних ініціатив. Звідси поширювалися новометодні школи, видавалася газета «Терджиман», формувалися інтелектуальні зв'язки з іншими регіонами мусульманського світу. У цьому сенсі Крим став своєрідним мостом між різними регіонами тюркського світу, а діяльність Гаспринського сприяла перетворенню Криму на один із ключових центрів модернізаційного руху серед мусульманських народів Російської імперії.

У сучасних умовах постать Гаспринського набуває нового значення у контексті деколонізації історичного знання. Протягом тривалого часу історія мусульманських тюркських народів Російської імперії інтерпретувалася переважно через призму імперської історіографії, що зменшувало роль місцевих інтелектуалів. Сучасні дослідження прагнуть подолати ці обмеження та розглядають діяльність Гаспринського як

частину великих процесів формування власних інтелектуальних традицій тюркських народів.

Для України ця тема має особливе значення. Переосмислення постаті Ісмаїла Гаспринського дозволяє по-новому оцінити роль кримсько-татарського народу в історії Криму та його внесок у розвиток інтелектуального простору регіону. Протягом тривалого часу історія Криму та кримських татар у межах імперської та радянської історіографії розглядалася крізь призму російського державного наративу, що призводило до зменшення ролі місцевих інтелектуалів і зведення їхнього внеску до периферійного елементу імперської історії.

У сучасних умовах важливою складовою гуманітарних досліджень стає деколонізація історичного знання, або так звана епістемічна деколонізація, яка передбачає критичне переосмислення усталених імперських інтерпретацій минулого. Постать Ісмаїла Гаспринського набуває особливого значення, оскільки його діяльність демонструє, що модернізаційні процеси серед тюркських і мусульманських народів російської імперії не були лише результатом впливу імперського центру. Навпаки, значною мірою вони формувалися завдяки ініціативі самих представників цих народів, які створювали власні освітні, культурні та інтелектуальні проекти.

Гаспринський виступав одним із тих діячів, які прагнули сформувати альтернативну модель суспільного розвитку, що виходила за межі імперського дискурсу. Його реформаторська діяльність у сфері освіти та журналістики була спрямована на подолання культурної ізоляції мусульманських народів і формування нової інтелектуальної еліти. Через створення новометодних шкіл, розвиток національної преси та формування інтелектуальних мереж він фактично вибудовував альтернативний простір культурної комунікації, який не був повністю контрольований імперськими структурами. У цьому сенсі діяльність Гаспринського можна розглядати як ранню форму інтелектуального антиколоніального проекту, спрямованого на утвердження культурної та інтелектуальної суб'єктності тюркських народів. Його модернізаційна програма базувалася на переконанні, що розвиток освіти, поширення знань і формування нової інтелігенції здатні стати основою для подолання соціальної та культурної відсталості, а також для зміцнення позицій мусульманських народів у сучасному світі.

Отже, Ісмаїл Гаспринський був однією з ключових постатей модернізаційних процесів у тюркському світі кінця XIX – початку XX століття. Його діяльність охоплювала реформування системи освіти, розвиток тюркомовної преси та формування нової інтелектуальної культури. Запровадження новометодних шкіл, створення газети «Герджиман» та поширення ідей культурної єдності тюркських народів стали важливими чинниками розвитку освітніх і суспільних процесів. У сучасному контексті деколонізації історичного знання спадщина

Гаспринського набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє переосмислити роль тюрських мусульманських інтелектуалів у процесах модернізації та формування культурної ідентичності тюркських народів.

Список використаних джерел:

1. Ганкевич В. Ю. *На службе правде и просвещению*. Краткий биографический очерк. Исмаила Гаспринского (1851–1914). Симферополь : Доля, 2000. 328 с.
2. Гаспринский Исмаил. Арслан-кыз. Солнце взошло (романы), под ред. Ю. Кандыма. Симферополь : Оджак, 2004. 192 с.
3. Бикова Т. Б. Кримські татари в імперській Росії: витіснення з Батьківщини. *Укр. іст. журн.* 2017. № 4. С. 47–68.
4. Богомолов, О. В. Кримські татари: з досвіду етноконфесійної самоорганізації (кінець XVIII – початок XX ст.). *Східний світ.* 2005. № 1. С. 24–33.
5. Керимов И. А. Гаспринскийнинь «джанлы» тарихи 1883–1914. (кырымтатар тили, эдебияты ве медениетинден малюмаг дестеги). Акъмесджит: Тарпан, 1999. 408 с.
6. По поводу интеллигентных татар. *Терджиман.* 1890. № 41. 23 ноября.
7. İsmail Gaspıralı. Seçilmiş Eserleri: 1, Roman ve Hikayeleri. Neşre Naz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov. İstanbul : Ötüken Yayınevi, 2014. 516 s.
8. Fisher A. W. *The Crimean Tatars*. Stanford University Press, 1978.
9. Kırımlı H. *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905–1916)*. Ankara. 1996.
10. Lazzarini E. J. *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1879–1914. Dissertation on Doctor of Philosophy.* University of Washington, 1973.

Юрт К. В.,

*викладач кафедри кримськотатарської та східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСМАЇЛА ГАСПРИНСЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДТРИМЦІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР

У другій половині XIX сторіччя виникає плеяда кримськотатарської інтелігенції. І першим у цьому списку стоїть ім'я Ісмаїла Гаспринського. Саме він став для кримськотатарського народу символом відродження тюркізму, змін, відмови від старих догм і стереотипів. Гаспринський був одним з найвідоміших педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX століття. Його ідеї помітно вплинули на підготовку та проведення реформи національної освіти. Однак своє життя Гаспринський присвятив справі єднання традиційної духовності з передовими здобутками європейської культури й досяг на цьому терені небаченого успіху і світової слави. Власне, він один з небагатьох, хто свого часу формував національну інтелігенцію, з якої згодом виросла інтелектуальна еліта кримських татар [2, ст. 448].

Важливим аспектом діяльності Ісмаїла Гаспринського була його літературна робота. Він не обмежувався написанням художніх творів та перекладів, а також засновував журнали й газети, які ставали платформою для обговорення культурних, освітніх і суспільних проблем кримськотатарського народу. Гаспринський сформував свої погляди і цією працею дав поштовх до створення в 1883 році першої газети, згаданої вище, під назвою «Терджиман» («Перекладач»), редактором та видавцем якої він став. Газета стала першим масовим друкованим виданням, яке поєднувало освітню, літературну та просвітницьку функції. Саме через літературні твори та публіцистику Гаспринський впливав на формування мовної свідомості, популяризацію національної культури та утвердження культурної ідентичності кримських татар.

Газета *Tercüman*, яка спершу мала невелику аудиторію, швидко поширилася на широку географію та знайшла читачів серед різних верств населення. Насправді ця газета стала символом єдності релігії та мови, єдності ідей, оновлення, модернізації, прогресу та багатьох інших концепцій. Завдяки “*Tercüman*” Ісмаїл мав змогу висловлювати найактуальніші проблеми, які він виявляв під час своїх подорожей і спостережень по тюрксько-мусульманському світу, та пропонувати шляхи їх вирішення.

Окрім журналістської та публіцистичної діяльності, Гаспринський створював художні твори, зокрема оповідання та етнографічні нариси, які відображали життя кримських татар і слугували засобом збереження культурної спадщини. Одним із таких творів є «Арслан-киз» (укр. – «Дівчина-левця»), де через сюжет і образи розкриваються традиції, моральні цінності та соціальні реалії кримськотатарського народу. Такі твори не лише знайомили читачів із побутом і культурою, а й сприяли підтримці мовної та культурної самобутності. Водночас у цьому творі простежується звернення до тюркської епічної традиції, зокрема до образу сильної та активної жінки, що поєднує в собі риси мужності, мудрості та відданості своїм цінностям. Через образ головної героїні Гаспринський репрезентує ідеал гармонійної особистості, яка здатна зберігати національні традиції та водночас адаптуватися до нових суспільних умов.

У романі «Дар-ур Рахат мусульманлари» (укр. – «Мусульмани Дарюррахату») Гаспринський створює утопічну країну, де показує ідеальне мусульманське суспільство. Через подорожі головного героя Молли Аббаса по Європі, зокрема Іспанії, знайомить читачів із величною ісламською цивілізацією Андалусії та її культурною спадщиною. Автор показує, що мусульмани створили розвинену державу, у якій цінується наука та технічний прогрес, дотримуються національної ідентичності та правил ісламу, а всі громадяни є рівними, щасливими та здоровими. Через опис таких пам'яток у творі, як Мечеть у Кордобі та Палац Альгамбра, Гаспринський не лише популяризує історичну та культурну спадщину мусульман, а й підкреслює важливість освіти, науки та моральних цінностей у формуванні сильного суспільства.

Аналізуючи твори Гаспринського, помітно, що через характеристики персонажів митець робить висновки щодо своїх поглядів на освіту – особливо щодо освіти жінок і дітей. У його романах і оповіданнях звертається увага на рівень освіти європейців, їхнє ставлення до навчання, створюваний образ освіченої людини, ідеальне суспільство та уявлення про роль жінки, а також на освітні характеристики ідеалізованих осіб і суспільств.

Ісмаїль Гаспринський, добре аналізуючи своє суспільство і маючи прогресивні для свого часу погляди, прагнув зберегти національну самосвідомість кримськотатарського народу та забезпечити його видимість у світі. Його найсильнішою зброєю в досягненні цієї мети було письмо, а головною темою – освіта народу. Його романи та оповідання також служили цій меті. Добре усвідомлюючи, що зміни у суспільстві починаються з жінок, автор постійно підкреслював у романах і оповіданнях важливість освіти. Таким чином, його літературні твори слугували засобом збереження культурної та національної ідентичності кримських татар, знайомлячи читачів із традиціями мусульман, цінностями та історичною величчю кримськотатарського народу.

Список використаних джерел:

1. Асанова Ельмаз. Ісмаїл Гаспринський – епонім модернізації ісламського просвітництва та культури в Криму». *Українське релігієзнавство*. 2021. № 93. С. 87–105.
2. Горохова Г. І. Ісмаїл Гаспринський: відродження національної культури кримськотатарського народу. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: history, archeology and culturology*. 2025. С. 448–450.
3. Nemutlu Özlem. İsmail Gaspralı'nın Roman ve Hikâyeleri. *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*. 2010. № 1. S. 111–124.
4. Özkaya Yılmaz. İsmail Gaspralı'nın Alp Kadın Tipi: Arslan Kız. *İdil Ural Araştırmaları Dergisi*. 2022. № 4 (2). S. 293–303.
5. Zengin Ülkü Nur. Identity of Crimean Tatars. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2020. № 92. S. 163–184.

НАПРЯМ 2. ПЕРЕМІЩЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: МОДЕЛІ СТІЙКОСТІ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПОВЕРНЕННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-6>

Гобан М. Д.,

*здобувач вищої освіти психологічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Кириленко Т. С.,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

24 лютого 2022 р. збройні сили Російської Федерації вторглися в Україну та розпочалися широкомасштабні бойові дії, в яких беруть участь сотні тисяч військовослужбовців з обох боків. Бойові травми, які отримують українські військовослужбовці, супроводжуються особливою тяжкістю, множинністю та поєднаною поразкою. Це пов'язано з застосуванням противником у ході бойових дій багатьох видів сучасного озброєння: балістичних ракет, безпілотних літальних апаратів, артилерійських снарядів, мін, систем залпового вогню, вогнепальної зброї тощо. Також практично всі військовослужбовці, що беруть участь у бойових діях, відчувають бойовий стрес, що виявляється у вигляді гострих стресових реакцій (ГСР), афективних і тривожних розладів, порушень адаптації, адиктивної та делінквентної поведінки, суїцидальних проявів. Ці наслідки бойового стресу потребують надання психологічної допомоги військовослужбовцям та психологічного відновлення особистісних ресурсів.

Бойовий стрес може мати негайні, довгострокові та відстрочені ментальні наслідки. Спочатку ознаки бойового стресу суб'єктивно не відчуваються як хвороба, не порушуючи адаптацію та стійкість військовослужбовців до бойових умов. У той час як більшість солдатів здатні адекватно справлятися з цими стресорами, інші настільки пригнічені бойовим стресом, що їхній психологічний захист виснажується, викликаючи психологічний зрив. Вони борються з самотністю,

ізоляцією та вимушеною розлукою зі своїми близькими, а також із відсутністю задоволення їхніх фізичних потреб у їжі, питві та сні.

Під час війни комбатанти не лише стикаються з постійною вітальною небезпекою, перебуваючи у бойових порядках на лінії зіткнення. Вони також стають свідками поранень та смертей своїх побратимів та командирів, а також цивільних осіб. Крім того, до величезного стресу додається непередбачуваність сучасної війни, у тому числі ризик застосування зброї масового ураження та асиметричних бойових дій, що ускладнює прогнозування того, де і коли може статися наступне бойове зіткнення.

Згодом ці зміни у деяких військовослужбовців можуть трансформуватися у відстрочену відповідь на стресову подію загрозово чи катастрофічного характеру, що надалі може спричинити тяжчий стрес. Такі ментальні зміни об'єднані в окрему нозологічну категорію «посттравматичний стресовий розлад» (ПТСР), яка останнім часом є предметом вивчення багатьох дослідників.

З початком широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації у військовослужбовців сил оборони України після участі в бойових діях почав виникати бойовий стрес, який проявлявся у вигляді гострих стресових реакцій, афективних та тривожних розладах, дезадаптації, адиктивної та делінквентної поведінки, суїцидальних проявів. Для таких військовослужбовців після тривалої участі в бойових діях необхідно було проводити заходи психологічного відновлення. Тому командуванням оперативного угруповання військ «Харків» було ухвалено рішення про створення реабілітаційного центру. Психологічне відновлення військовослужбовців після участі в бойових діях розпочалося з червня 2022 року і триває до сьогодні недалеко від зони бойових дій в Харківській області. Для проведення заходів психологічного відновлення військовослужбовців після виконання бойових завдань була розроблена «Програма нескорених». Метою програми є зміцнення ментального здоров'я військовослужбовців, відновлення фізичних та психологічних ресурсів, підвищення рівня психологічної безпеки особистості та швидке повернення до ефективної бойової діяльності. Для здійснення психологічного відновлення військовослужбовців було сформульовано показання, якими встановлено факт переживання учасниками бойових дій подій, що виходять за межі звичайного людського досвіду, здатного травмувати психіку будь якої здорової людини. До проведення програми залучаються військові психологи з бойових бригад ЗСУ. Всі учасники діляться на групи для проведення групової психотерапевтичної та психокорекційної роботи (по 15–20 осіб у групі, з якою працює 1–2 військових психолога). За ходи групової роботи проводяться у першій половині дня, індивідуальні консультації проходять у другій половині дня. Загальна чисельність військовослужбовців, залучених із початку проведення програми психологічного відновлення, становить майже 10 000 осіб.

Основні заходи «Програми нескорених» проводяться у груповій формі та складаються з трьох блоків: психологічного, медико–психологічного та соціального. На початку та наприкінці програми для визначення динаміки психічного стану учасників проводиться психодіагностика з використанням валідних та надійних методик. Заходи програми призводять до покращення психічного стану та позитивних суттєвих змін у самопочутті її учасників, мобілізації психологічних ресурсів, підвищення стійкості військовослужбовців до впливу стресових ситуацій. Також було виявлено високий рівень суб'єктивної корисності розробленої програми.

Список використаних джерел:

1. Швець, А. В., Горішна, О. В., Депутат, Ю. М., Ричка, О. В., Жалдак, А. Ю., & Кіх, А. Ю. Прогностична оцінка потреби у медичній реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України на основі даних структури їх бойової травми. *Український журнал військової медицини*, 2022, 3 (3), С. 110–117. DOI: [https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3\(3\)–110](https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3(3)–110)

2. Prykhodko, I., Kolesnichenko, O., Matsehora, Y., Aleshchenko, V., Kovalchuk, O., Matsevko, T., Krotiuk, V., & Kuzina, V. Effects of post-traumatic stress and combat losses on the combatants' resilience. *Československá Psychologie*, 2022, 66 (2), 157–169. DOI: <https://doi.org/10.51561/csppsych.66.2.157>

3. Prykhodko, I., Matsehora Y., Kolesnichenko, O., Stasiuk, V., Bolshakova, A., & Bilyk, O. Psychological First Aid for Military Personnel in *Combat Operations: The Ukrainian Model*, *Military Behavioral Health*, 2021, 9 (3), 289–296. DOI: <https://doi.org/10.1080/21635781.2020.1864530>

4. Kokun, O., Agayev, N., Pischko, I., & Stasiuk, V. Characteristic impacts of combat stressors on posttraumatic stress disorder in Ukrainian military personnel who participated in the armed conflict in eastern Ukraine. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*, 2020, 20 (3), 315–326.

5. Приходько, І. І. Профілактика та контроль бойового стресу у військово-службовців: систематизація досліджень. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*, 2021. Вип. 1 (64). С. 193–215. DOI: <https://doi.org/10.34142/231293.87.2021.64.12>

6. Prykhodko, I., Matsehora, Y., Kryvokon, N., Hunbin, K., Kovalchuk, O., Antusheva, N., & Filonenko, L. Manifestations of post–traumatic stress in military personnel after participating in hostilities in the Russian–Ukrainian war. *European Journal of Clinical and Experimental Medicine*, 2023, 21 (4), 776–784. DOI: <https://doi.org/10.15584/ejcem.2023.4.19>

7. Prykhodko, I., Matsehora, Y., Kolesnichenko, O., Baida, M., & Vasylykovskiy, O. The psychological recovery program of Ukrainian military personnel after completing combat missions in the Russian–Ukrainian War. *Československá Psychologie*, 2023, 67 (6), 457–475. DOI: <https://doi.org/10.51561/csppsych.67.6.455>

НАПРЯМ 3. ДЕОКУПАЦІЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ КРИМУ ТА ІНШИХ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ ТА БЕЗПЕКОВІ МЕХАНІЗМИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-7>

Захожай З. В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЕТИЧНИЙ ВИМІР СПАДЩИНИ ІСМАЇЛА ГАСПРИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ КРИМУ

Будь-яке суспільство, яке пережило війну та окупацію, стикається не лише з політичними, економічними чи інфраструктурними викликами, а й із глибокими етичними питаннями. Як відновити справедливість щодо народу, який зазнав депортації та дискримінації? Як будувати майбутнє, не зраджуючи пам'яті минулого? Як поєднати національне примирення з необхідністю індивідуальної відповідальності за колабораціонізм? У сучасній політичній філософії ці питання осмислюються в межах концепції перехідного правосуддя (transitional justice). Це сукупність підходів, спрямованих на подолання спадщини масових порушень прав людини [1, с. 12]. Саме в цьому контексті звернення до постаті Ісмаїла Гаспринського (1851–1914) набуває не лише історико-культурного, а й глибокого етичного значення.

Однак важливо підкреслити, що йдеться не про пряме «застосування» ідей Гаспринського до сучасності. Історичний розрив у понад сто років робить це неможливим. Натомість пропонується інтерпретація його спадщини як джерела етичних орієнтирів, які можуть бути адаптовані до умов повоєнної реконструкції Криму. Така методологічна обережність дозволяє уникнути анахронізмів, зберігаючи евристичний потенціал історичного матеріалу.

Ісмаїл Гаспринський увійшов в історію як видатний реформатор, який запропонував оригінальну відповідь на виклики модернізації для тюркських народів Російської імперії. Він запровадив новий метод навчання грамоти, створив першу кримськотатарську газету «Терджи-ман» (Перекладач), розробив проект світських шкіл [2, с. 112]. Проте

головним у його діяльності було не це. Гаспринський запропонував етичну модель співіснування, яка заперечувала колоніальну логіку «панування-підпорядкування», пропонуючи натомість логіку «взаємодоповнення». Його знаменита формула «єдності в думці, єдності в ділі, єдності в мові» в науковій літературі трактується неоднозначно. Одні дослідники бачать у ній зразок антиколоніальної етики, що визнає цінність кожної культури [3, с. 114]. Інші звертають увагу на елементи модернізаційного уніфікування, властиві тогочасному просвітництву [4, с. 51]. Не претендуючи на остаточне вирішення цієї дискусії, ми виокремлюємо в спадщині Гаспринського ті аспекти, які можуть слугувати етичними орієнтирами для повоєнного Криму. Ми робимо це з повним усвідомленням того, що цей вибір є інтерпретаційним, а не історичною реконструкцією.

Перший орієнтир – це повага до культурної автономії. Гаспринський доводив, що модернізація не потребує відмови від національної ідентичності. Він створював школи, де діти навчалися рідною мовою, водночас опановуючи мову імперії для комунікації з державою. У контексті перехідного правосуддя цей принцип трансформується у вимогу гарантувати кримськотатарському народу право на освіту, медіа та культурне самоврядування як невід’ємну частину реконструкції [5, с. 78].

Другий орієнтир – це справедливість як умова сталого миру. Категорія справедливості в теорії перехідного правосуддя набуває конкретного змісту. Йдеться про поєднання ретроспективної відповідальності (покарання за минулі злочини) та перспективної реконструкції (створення умов для мирного співіснування) [1, с. 45]. Гаспринський ніколи не закликав до помсти. Натомість він обстоював ідею, що права можна домагатися через освіту, економічний розвиток та легальні інституції. У сучасних умовах це означає, що реконструкція Криму має включати механізми відновлення справедливості. Серед них як один із можливих напрямів політики пам’яті слід розглядати обговорення статусу депортації 1944 року [6, с. 160], компенсації втраченого майна, повернення культурних цінностей, а також індивідуальну кримінальну відповідальність за колабораціонізм у межах процедур перехідного правосуддя замість масових люстрацій [7, с. 92].

Третій орієнтир – це солідарність як основа спільного майбутнього. На відміну від справедливості, яка орієнтується на минуле (відновлення порушених прав), солідарність спрямована в майбутнє. Вона передбачає здатність різних спільнот діяти разом, не відмовляючись від власної ідентичності. У філософській традиції солідарність постає як визнання іншого суб’єктом, а не об’єктом політики. Гаспринський, будучи кримськотатариним, створив газету, яку читали від Балкан до Сибіру. Він мислив категоріями ширшими, ніж вузьконаціональні, але без розчинення власної ідентичності. Для повоєнного Криму це означає, що українці та кримські татари мають будувати спільний проект.

Права кримськотатарського народу мають бути не «поступкою» з боку держави, а фундаментом самої державності, що відповідає Закону України «Про корінні народи України» [8].

Попри евристичну цінність цих орієнтирів, слід уникати ідеалізації Гаспринського. Його ідеї пантюркізму пізніше використовувалися для виправдання націоналістичних проєктів, далеких від його гуманістичних інтенцій. Критерієм відбору «прийнятних» елементів його спадщини ми пропонуємо вважати сумісність із сучасними міжнародними стандартами прав людини та принципами перехідного правосуддя. Йдеться про пріоритет індивідуальної, а не колективної відповідальності, верховенство права, заборону дискримінації [4, с. 54].

Таким чином, етичний вимір спадщини Ісмаїла Гаспринського пропонує не готові рішення, а концептуальну рамку для повоєнної реконструкції Криму. Це рамка, де повага до культурної автономії, відновлення справедливості (в розумінні перехідного правосуддя) та солідарність як визнання рівної суб'єктності виступають не як другорядні «гуманітарні» питання, а як головні чинники успішної реінтеграції. У річницю 175-річчя Гаспринського звернення до його спадщини дозволяє побачити в етичних орієнтирах минулого не догму, а ресурс. Таким чином, історична пам'ять перетворюється на інструмент аналітичного мислення про майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Тайтель Р. Перехідне правосуддя: нариси з теорії та практики / пер. з англ. О. Буценко. Київ : Дух і літера, 2022. 280 с.
2. Ганкевич В. Ю. Педагогічна спадщина Ісмаїла Гаспринського: історико-культурний аналіз. *Східний світ*. 2018. № 2. С. 108–118.
3. Ганкевич В. Ю. Педагогічна етика Ісмаїла Гаспринського: між традицією та реформою. *Східний світ*. 2019. № 1. С. 112–121.
4. Аблятипов Р. І. Ісмаїл Гаспринський: етичні засади модернізації тюркських народів (дискусійні аспекти). Київ : Кримська світлиця, 2020. 240 с.
5. Кірімов Т. Е. Кримськотатарський народ в умовах окупації: права, ідентичність, етичні виклики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2024. № 3. С. 75–85.
6. Закон України «Про визнання незаконною депортації кримськотатарського народу та інших осіб за національною ознакою з території Кримської АРСР» від 26 листопада 1991 року № 1896-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 5. Ст. 54.
7. Чебаненко О. В. Перехідне правосуддя та реінтеграція Криму: правові механізми. Одеса: Фенікс, 2022. 196 с.
8. Закон України «Про корінні народи України» від 1 липня 2021 року № 1616-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 333.

Котов І. В.,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Державного податкового університету
м. Київ, Україна*

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

В сучасних воєнних умовах, фінансові ресурси місцевих органів влади є ключовим засобом забезпечення стабільного їх розвитку. Зменшення бюджетних надходжень, знищення об'єктів критичної інфраструктури та зростання соціальних видатків обумовлюють потребу в оптимізації механізмів управління територіальними громадами. Підсилення стратегічної бази місцевих бюджетів потребує комплексного підходу до збільшення джерел доходів, управління витратами, цифровізації, диверсифікації джерел фінансування та формування сприятливих передумов для розвитку бізнесу. Враховуючи зазначене, на сьогоднішній день виняткової актуальності набуває дослідження стратегічних напрямів розвитку функціонування місцевих бюджетів, які вважаються ключовою складовою регіонального розвитку у період кризи та післявоєнного відновлення.

Рациональне використання бюджету територіальної громади стає пріоритетним в умовах сучасної війни. Кошти, що перебувають у розпорядженні місцевих органів влади здебільшого направляють на забезпечення діяльності територіальних громад. Міжнародне фінансування в умовах війни здебільшого задовольняє потреби гуманітарного характеру (вода, їда, медичні препарати тощо). Марнотратство даних ресурсів може розчарувати та демотивувати міжнародних партнерів в подальшому, тому міжнародна допомога повинна належним чином контролюватися уповноваженими органами.

Місцеві бюджети за майже два роки тісно адаптувалися до умов воєнного стану і забезпечують реалізацію основних завдань бюджетної політики держави. Рівень виконання місцевих бюджетів буде свідчити про загальний соціально-економічний стан території громад, їх реальний потенціал для забезпечення сталого розвитку. Тенденція зростання фінансових ресурсів у місцевих бюджетах – це ключова ознака можливості громад надавати більш широкий спектр різноманітних послуг своїм жителям, реалізовувати необхідні соціальні та інфраструктурні проекти, фінансувати прийнятні перспективні програми місцевого

розвитку. Водночас важливо проаналізувати як змінювалася бюджетна ситуація в громадах у перші місяці війни. Результати опитування третини громад продемонструвало, що вторгнення РФ спричинило масову міграцію і зупинку бізнесу та завдало значного удару по бюджетах. Зокрема, кожна четверта громада у зоні вторгнення агресора зібрала щонайменше на 50 % менше доходів від довоєнних планів. Серед територіальних громад, які знаходились поза зоною бойових дій, дві третини відзначили зменшення доходів. Зокрема, найбільше постраждали такі статті бюджету: надходження з податку на доходи фізичних осіб, акцизів та земельного податку. У результаті громади зіткнулися із потребою продовжувати фінансувати освіту, медицину та житлово-комунальне господарство, але при падінні надходжень до 70 % це супроводжувалося посиленням бюджетного дисбалансу [1]

Як відомо, специфіка функціонування територіальних громад полягає у формуванні їх фінансової самодостатності, яка виступає ключовою конкурентною перевагою в економічній системі та основою для забезпечення їх сталого розвитку. При цьому виникає необхідність формування системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад. Така система повинна передбачати наявність достатнього обсягу фінансування для реалізації проектів та програм розвитку територій і які повинні бути спрямовані на підвищення якості життя населення та формування привабливих умов для розвитку бізнесу та залучення інвесторів. Відповідно, основні напрямки фінансового забезпечення розвитку територіальних громад включають:

1. Залучення інвестицій, коли територіальні громади повинні активно співпрацювати з інвесторами, котрі мають намір вкладати кошти в розвиток території. Для цього необхідно створювати сприятливі умови ведення бізнесу та інвестицій, а також розробляти та реалізовувати інвестиційні проекти на засадах приватно-державного партнерства.

2. Забезпечення ефективного використання бюджетних коштів – територіальні громади повинні максимально ефективно використовувати наявні бюджетні ресурси, забезпечуючи при цьому якість та доступність адміністративних послуг для населення.

3. Розвиток системи місцевих податків та зборів – передбачається, що територіальні громади повинні активно розвивати систему місцевих податків та зборів, зокрема, у сфері оподаткування нерухомості, землі, транспорту тощо. Це дозволить збільшити доходи бюджету громади та забезпечити її фінансову стабільність в довгостроковому періоді.

4. Залучення додаткових джерел фінансування, яке передбачає що територіальні громади повинні активно залучати додаткові джерела фінансування свого соціально-економічного, такі як гранти, кредити, дотації тощо.

5. Розвиток місцевих підприємств та підтримка малого і середнього бізнесу – розвиток місцевих підприємств дозволяє забезпечити розвиток економіки території та збільшити її конкурентоспроможність. Таким чином, територіальні громади повинні підтримувати малі та середні підприємства, надаючи їм пільги, допомогу в отриманні кредитів, консультування та інші види підтримки.

6. Розробка та реалізація інноваційних проектів – інноваційні проекти дозволяють забезпечити конкурентні переваги територіальній громаді. Основну увагу при цьому необхідно звернути на проекти інноваційного характеру, наприклад, у сфері енергоефективності, інформаційних технологій, транспортної інфраструктури тощо [2].

В цілому, фінансове забезпечення розвитку територіальних громад включає в себе розвиток оптимальної фінансової системи, залучення інвестицій та додаткових фінансових ресурсів, економічне зростання громади та місцевого бізнесу, а також здійснення інноваційних проектів тощо. Однак, у військових умовах, коли значно скорочується економічна активність, падає попит та переорієнтовуються усі фінансові потоки на забезпечення національної безпеки, територіальні громади стикаються з браком фінансування виконання планів довготривалого розвитку. Водночас ризики військового стану перешкоджають такому плануванню з високою точністю прогнозів стосовно потрібних ресурсів та терміну виконання проектів. Тому на сьогоднішній день головне завдання територіальних громад полягає в підтримці поточного розвитку спираючись на доступні ресурси.

На сьогоднішній день важливе значення у фінансовому забезпеченні інфраструктурних проектів територіальних громад в Україні має також грантова допомога, яка надається урядами зарубіжних держав та міжнародними організаціями за принципами безповоротності та безоплатності. Грошові кошти від донорів, спрямовані на потреби економічного розвитку регіонів у державах, які розвиваються чи знаходяться в умовах реформування, вважаються міжнародною технічною допомогою.

Отже, військові дії здійснили негативний вплив на територіальні громади, що проявляється зменшенням фінансових можливостей для фінансування реалізації інвестиційних проектів та зменшенням бюджетних надходжень. В результаті цього також знижується рівень їхньої ефективності, що веде до зниження рівня їх конкурентоздатності територіальних громад. Тому на сьогоднішній день існує гостра потреба у виправленні наявних розбіжностей в подальшому задля відновлення їх конкурентоздатності та створення умов для ефективного розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Шуст О. А., Варченко О. М., Крисанов Д. Ф., Герасименко І. О., Драган О. О., Ткаченко К. В., Зубченко В. В. Фінансова спроможність

територіальних громад України в умовах війни. *Економіка та управління АПК*. 2024. № 2. С. 6–30. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2024-193-2-6-30>

2. Подзізей О., Коробчук Т. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-11>

НАПРЯМ 4. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-9>

Бондарук М. В.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правові засади забезпечення формування соціально орієнтованої економіки в умовах воєнного стану є одним із центральних питань сучасної української державної політики, оскільки воєнний стан істотно впливає на традиційні механізми регулювання економічних відносин та вимагає, попри посилення контрольних функцій держави у умовах воєнного стану, дотримання принципів соціальної справедливості і пріоритетності прав і свобод людини. Конституція України [1] визначає державу як соціальну, демократичну і правову, встановлюючи у статті 3 пріоритет людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки як найвищої соціальної цінності. Права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, що безпосередньо відображається на її економічній політиці. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [2] регламентує, що внутрішня політика держави ґрунтується на принципах соціальної справедливості, свободи, участі громадян у державному управлінні, соціального партнерства та громадянської солідарності, що створює правову основу для реалізації концепції соціально орієнтованої економіки.

Соціально орієнтована економіка визначається як модель господарювання, у якій поєднуються свобода підприємницької діяльності та обов'язок держави гарантувати належний рівень соціального захисту населення, справедливий розподіл суспільних благ, забезпечення прав і свобод людини та стабільність економічного розвитку [3]. Така модель передбачає активну роль держави у регулюванні господарських відносин, формуванні механізмів соціального захисту, а також стимулюванні суб'єктів господарювання до відповідальної діяльності. Соціальна орієнтованість економіки не зводиться лише до соціальних виплат або

допомоги в кризових умовах, а включає довгострокове планування, розвиток людського капіталу, підтримку освіти, охорону здоров'я та екологічну безпеку та ґрунтується на узгодженні інтересів держави, бізнесу і громадянського суспільства, що забезпечує сталість соціально-економічного розвитку.

Інститут соціальної відповідальності бізнесу є функціональним елементом соціально орієнтованої економіки і передбачає відповідальну поведінку суб'єктів господарювання у відносинах з працівниками, споживачами, партнерами, державою та суспільством загалом, включаючи дотримання екологічних стандартів та сприяння сталому розвитку [4]. Соціальна відповідальність бізнесу не є тотожною соціально орієнтованій економіці, але виступає її практичним інструментом, що реалізує принцип соціальної справедливості на рівні підприємств та громад. Як зазначає Е. В. Пахуча [5], ефективність цього процесу залежить від узгодженої взаємодії держави, бізнесу та суспільства, а також від рівня етичної та правової культури економічних суб'єктів.

Повномасштабна воєнна агресія та запровадження воєнного стану створили унікальні виклики для економіки України. Вони призвели до обмеження ресурсів, руйнування критичної інфраструктури, зростання соціальної напруги та ускладнення економічної діяльності. У відповідь держава посилила регулювання господарських відносин, забезпечила пріоритет фінансування обороноздатності та соціальної підтримки населення. Одночасно війна стала каталізатором активізації соціальної відповідальності бізнесу: підприємства спрямовують ресурси на підтримку Збройних Сил України, надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, забезпечення регіонів товарами першої необхідності та підтримку місцевих громад [6, с. 146]. Ці дії демонструють, що бізнес у кризових умовах здатен бути не лише економічним, а й соціальним агентом розвитку, а соціальна відповідальність стає важливим елементом державної безпеки.

Крім того, важливо зазначити, що у кризових умовах етичні принципи набувають особливого значення, адже компанії, які діють відповідально навіть у складних економічних ситуаціях, здобувають довіру споживачів, партнерів та суспільства загалом. Етичність бізнесу стає не тільки моральним обов'язком, але й стратегічною перевагою у довгостроковій перспективі [7, с. 18].

Водночас, формування соціально орієнтованої економіки в умовах воєнного стану супроводжується низкою проблем, пов'язаних, передусім, з існуючим протиріччям між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, коли прагнення підприємств до прибутку може конфліктувати із забезпеченням рівних соціальних можливостей для населення. Також слід звернути увагу на обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів, що значно ускладнює реалізацію соціальних

програм у регіонах, що постраждали від бойових дій. Крім того, має місце нерівномірність розвитку регіонів та відмінності в рівні правової культури створюють додаткові труднощі у впровадженні соціально відповідальної поведінки бізнесу. Нарешті, недостатній рівень правового стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, включаючи податкові пільги, грантові програми або державне визнання, обмежує активність підприємств у соціальній сфері.

Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативно-правового регулювання, впровадження механізмів стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, а також розвитку інституту соціального партнерства та посилення прозорості державної політики. Важливо також підвищувати правову та економічну культуру населення, забезпечуючи розуміння ролі соціально орієнтованості економіки та відповідальної поведінки бізнесу. Системне поєднання державного регулювання, соціальної відповідальності бізнесу та активності громадянського суспільства здатне забезпечити стабільність економіки, соціальну справедливість та сталий розвиток навіть у кризових умовах.

На основі аналізу сучасної стану функціонування бізнесу в кризових умовах можна зробити висновок, що воєнний стан, незважаючи на економічні втрати та ускладнення господарської діяльності, створив унікальні умови для формування соціально орієнтованої економіки та активізації соціальної відповідальності бізнесу. Досвід останніх років свідчить, що навіть у критичних умовах економіка може бути соціально орієнтованою, якщо держава поєднує регулювання, стимулювання бізнесу та активну участь громадянського суспільства. Соціально відповідальний бізнес не лише підтримує соціальну стабільність, а й створює передумови для швидкого і ефективного повоєнного відновлення України.

Отже, соціально орієнтована економіка є стратегічним базисом стабільності та розвитку держави, оскільки забезпечує баланс між приватними та публічними інтересами, реалізацію прав і свобод людини, належний рівень соціального захисту населення, а також сприяє сталому економічному розвитку. В умовах воєнного стану її ефективність залежить від поєднання правового регулювання, активної участі держави, високої соціальної відповідальності бізнесу та громадської свідомості суспільства. У повоєнний період соціально орієнтована економіка буде ключовим інструментом відновлення країни, утвердження соціальної справедливості, забезпечення верховенства права та сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

3. The International Forum for Social Development. Social Justice in an Open World: The Role of the United Nations. New York, 2006. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ifsd/SocialJustice.pdf>.

4. Шелест О., Обиденнова, Т. Удосконалення методів підвищення соціальної відповідальності організації в умовах воєнного стану. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2023. № 7 (34). URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-17\(34\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-17(34)-15).

5. Пахуча Е. В. Проблеми формування соціальної відповідальності бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Ч. 2. Вип. 8. С. 46–49. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=wAugzAgAAAAJ&hl=uk>.

6. Захарова О., Орел А. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні під час повномасштабного воєнного вторгнення рф. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 5 (05). С. 140–147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-5-24>.

7. Бондарук М. В. Соціальна відповідальність бізнесу в кризових умовах: поняття та зміст механізмів реалізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75). № 5. С. 15–20. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.5/03>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-10>

Hrutman L. O.,

3rd-Year PhD Student

State University “Kyiv Aviation Institute”

Kyiv, Ukraine

E-COURT IN UKRAINE AND THE PHASED INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO CIVIL PROCEEDINGS AS A WAY TO REDUCE CORRUPTION RISKS AND THE WORKLOAD OF COURTS

The digitalization of justice in Ukraine is being carried out through the Unified Judicial Information and Telecommunication System (UJITS) and its subsystems. The regulatory framework for the functioning of certain UJITS subsystems (modules) is defined by the decision of the High Council of Justice dated August 17, 2021, No. 1845/0/15-21 [1], while amendments to the relevant Regulation were approved by the decision dated January 13, 2026,

No. 26/0/15-26 [2]. The practical implementation of electronic interaction is ensured by the official access services to the “Electronic Court” subsystem and by regulatory and technical documentation for users [3; 4]. Approaches to the practical use of UJITS during court proceedings have also been summarized in the materials of the Supreme Court [6].

The Electronic Court, as a tool for submitting and receiving documents and recording procedural actions, offers a number of advantages, including prompt communication, reduced physical contact, and the creation of a digital trail of procedural steps. However, the “electronic channel” alone does not eliminate corruption risks and does not solve the problem of judicial overload if digitalization does not evolve into the standardization of routine operations and controlled procedural oversight. This is why the application of artificial intelligence (AI) is particularly relevant, provided that its role remains supportive and controlled, with safeguards for human rights [7].

The objective is to implement a phased model of AI in civil proceedings on the basis of the Electronic Court in order to reduce the workload of courts and minimize the corruption component.

AI in the judiciary should not “decide cases instead of a judge.” It should be introduced as a tool for: (1) the standardization of routine tasks, and (2) analytical support for judges. Moreover, scaling should be possible only after measurable results have been achieved, such as accuracy, error rates, the number of complaints or procedural remarks, and the actual impact on case duration and workload. The key principle is that humans retain control (human-in-the-loop): the judge makes the final decision, while the algorithm does not replace judicial discretion or lower the standard of legal reasoning. This approach is consistent with the CEPEJ ethical principles on the responsible use of AI in judicial systems, namely respect for fundamental rights, non-discrimination, transparency, and user control [7].

Stage 1 (minimal risk: AI focused on form) involves automated verification of requisites and attachments, technical validation of files, and checklists for applicants and court staff [4].

Stage 2 (procedural logistics) involves the automation of deadlines and notifications, standard accompanying documents, and the scheduling of videoconferences and court calendars based on UJITS data [1; 2].

Stage 3 (analytics for the judge) involves structuring case materials and searching for relevant legal provisions and case law; the output should remain advisory in nature, while the decision is made only after judicial review and reasoning [7].

Stage 4 (the first pilot in civil cases) concerns order proceedings, specifically the recovery of unpaid wages and alimony in uncontested cases (Article 161 of the Civil Procedure Code of Ukraine) [5].

Stage 5 (the anti-corruption framework) involves analysis of the UJITS “digital trail” in order to detect procedural anomalies as grounds for audits and managerial decisions [1; 2].

This is of particular importance for Ukraine, because under conditions of heightened corruption risks, transparent digital recording of procedures narrows the opportunities for informal influence and “manual” interference in the movement of cases.

Bibliography:

1. Вища рада правосуддя. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. *Законодавство України*: база даних. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1845910-21> (дата звернення: 19.03.2026).

2. Вища рада правосуддя. Про затвердження Змін до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення від 13.01.2026 № 26/0/15-26. *Законодавство України*: база даних. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0026910-26> (дата звернення: 19.03.2026).

3. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Підсистема «Електронний суд» (електронний кабінет користувача) [Електронний ресурс]. URL: <https://id.court.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2026).

4. Інструкція користувача підсистеми ЄСІТС «Електронний суд» [Електронний ресурс]. URL: [https://court.gov.ua/storage/portal/ics/Інструкція%20користувача%20підсистеми%20Електронний%20суд%20\(1\).pdf](https://court.gov.ua/storage/portal/ics/Інструкція%20користувача%20підсистеми%20Електронний%20суд%20(1).pdf) (дата звернення: 20.02.2026).

5. Верховна Рада України. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змін.). *Законодавство України*: база даних. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 22.02.2026).

6. Верховний Суд. Діджиталізація правосуддя: використання ЄСІТС під час розгляду справ (презентаційні матеріали) [Електронний ресурс]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_ESITS.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

7. Рада Європи; CEPEJ. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg, 2018 [Електронний ресурс]. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 17.03.2026).

Іванов А. В.,

*доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри публічного управління та публічної служби
Академії праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Соціальна безпека вважається динамічним станом стабільності суспільства, що гарантується державою через систему правових та інституційних механізмів. У сучасній науковій думці соціальна безпека виступає фундаментальною категорією національної безпеки, оскільки вона охоплює захист базових потреб людини. Державне управління в даній сфері спрямоване на мінімізацію соціальної напруги та недопущення деградації людського капіталу. Об'єктом управління при цьому постають не лише окремі соціальні групи, а й уся сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі розподілу національного доходу та надання соціальних благ. Правове підґрунтя цього процесу базується на принципах верховенства права, соціальної справедливості та солідарності, що дозволяє державі виступати гарантом стабільності навіть у кризові періоди.

Нормативно-правове забезпечення є «основою забезпечення соціальної безпеки і включає Конституцію України, систему законів України у сфері соціальної та економічної політики, регулювання громадської діяльності та державної екологічної політики, укази, розпорядження, постанови, накази та інші нормативно-правові акти, Стратегії, Концепції, програми, Плани дій та заходів, які визначають державні соціальні стандарти і нормативи». При цьому «нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права, враховує реформи, передбачені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, міжнародними договорами та соціальні стандарти, визначені Законодавством ЄС» [1, с. 89].

Законодавче забезпечення державного регулювання соціальної безпеки включає закони України у сфері національної безпеки, праці, соціальної, економічної та екологічної політики: Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»; Кодекс законів про працю України, закони України «Про оплату праці», «Про охорону праці», «Про зайнятість населення»; Закон України «Про прожитковий мінімум», Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне

страхування, Закон України «Про соціальні послуги»; Податковий кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» та ін. Проте, соціальна безпека в системі державного управління залишилася декларованою у законодавстві про соціальну безпеку, а на практиці – несформованою та нереалізованою. При посиленні економічної, зовнішньо- та внутрішньополітичної нестабільності в Україні, значному впливі внутрішніх і зовнішніх загроз на національну і соціальну безпеку різко зростає запит на прийняття і реалізацію заходів задля стабілізації ситуації і виходу України на траєкторію відновлення і розвитку [2, с. 159–160].

Правове забезпечення соціальної безпеки в Україні ґрунтується на положеннях Конституції України, яка закріплює соціальну спрямованість держави та визначає соціальні права громадян. Відповідно до статті 46 Конституції, кожен громадянин має право на соціальний захист, що включає право на забезпечення у випадку безробіття, хвороби, інвалідності, втрати годувальника, старості та в інших випадках, передбачених законом. Цей принцип визначає обов'язок держави забезпечувати умови для реалізації права на соціальний захист та формування ефективної системи соціальної безпеки. Значну роль у правовому забезпеченні соціальної безпеки відіграють закони України, зокрема Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Закон «Про пенсійне забезпечення», Закон «Про соціальні послуги», Закон «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон «Про зайнятість населення» та інші нормативно-правові акти, які регламентують різні аспекти соціального захисту. Важливим елементом забезпечення соціальної безпеки є також акти Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, які встановлюють механізми реалізації соціальних програм та забезпечують координацію діяльності органів влади у сфері соціального захисту [3, с. 384].

Хоча нормативна база є доволі об'ємною, вона водночас демонструє певну неузгодженість між рівнями. Зокрема, спостерігається тенденція до надмірної деталізації соціальних відносин на підзаконному рівні (постанови Кабінету Міністрів України), що деколи призводить до звуження змісту та обсягу прав, закріплених на законодавчому та конституційному рівнях. Окрім того, значний вплив міжнародного права та процес євроінтеграції вимагають не просто копіювання міжнародних норм, а їх глибокої адаптації до специфічних українських реалій.

Важливою проблемою, яку наочно відображає системний аналіз цих актів, є відсутність єдиного уніфікованого кодифікованого акту. Велика кількість законів та підзаконних актів створює ризики дублювання функцій органів влади та ускладнює доступ громадян до отримання соціальної допомоги. Саме тому актуальним завданням державного

управління залишається не лише розширення нормативної бази, а її якісна систематизація, що дозволила б забезпечити прозорість та ефективність усієї системи соціальної безпеки України.

Крім цього, основним викликом для державного управління стала необхідність швидкої адаптації правових механізмів до потреб внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та постраждалого цивільного населення. На практиці це виявилось через цифровізацію соціальної сфери, зокрема впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) та розширення функціоналу порталу «Дія», що дозволило автоматизувати призначення допомоги та знизити корупційні ризики. Проте залишається невирішеною проблема невідповідності між задекларованими законодавством пільгами та реальними фінансовими можливостями держави, що породжує численні судові спори. Окрім цього, спостерігається інституційна розпорошеність функцій між органами виконавчої влади та місцевим самоврядуванням, що в умовах децентралізації іноді призводить до зниження якості соціальних послуг на місцях. Подальше вдосконалення управління потребує переходу до активної соціальної підтримки, що передбачає стимулювання самозайнятості та реінтеграцію вразливих верств населення у трудовий процес.

Список використаних джерел:

1. Бондаревська К. В. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні та світі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Випуск 3. С. 89. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-3-13>.
2. Сидорчук О. Г., Хандій О. О. Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1 (55). С. 157–163. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1\(55\)-157-163](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-157-163).
3. Скупейко А. В., Синишин І. П., Пушак Н. В., Рис В. С., Семків О. А., Трефаненко О. С. Правове забезпечення соціальної безпеки в контексті сталого розвитку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 41. С. 381–386. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13823792>.

Іоффе М. В.,

*доктор філософії з психології,
докторант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Формувати й раціонально використовувати кадри у сфері публічного управління – це важливе й актуальне завдання, яке ставить перед собою реформа держуправління. В компетенції Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) – забезпечити процес, під час якого реалізується державна політика, основна мета якої – сформувати дієве державне управління, де будуть задіяні професійні, добросесні, етичні державні службовці, котрі в ході будівництва своєї діяльності спираються на лідерські засади. Основні цілі й завдання, що стоять перед державною службою, полягають у тому, щоб забезпечити стабільну, результативну, справедливу роботу, виконувану органами державного управління, із врахуванням покладених на них завдань, повноважень, компетенцій, щоб створити умови, в яких розвиватиметься громадянське суспільство, будуть захищені свободи й права громадян.

Одним із зобов'язань, яке взяла на себе Україна відповідно до Угоди, є подальше удосконалення відповідно до стандартів ЄС системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, тобто оволодіння державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування новими професійними компетентностями, європейським досвідом реформування адміністративного управління та державної служби, інструментами досягнення комплексності і системності в управлінні, досвідом попередження соціальних, політичних, економічних конфліктів та ризиків. Тільки фахівці з відповідними навичками та знаннями в сфері державної політики можуть здійснювати процес проведення євроінтеграційних реформ та управління змінами [2].

Прогнози експертів зосовно глобалізації, інформатизації і технологізації об'єднує одна загальна ідея – організації та їх лідери повинні знаходитись у процесі безперервного розвитку. Формула успішного керівника, які б складові вона не містила, базується на його здатності навчатися та розвивати власний лідерський потенціал, який, на відміну від компетентності, є необмеженим. Його основу становлять такі

потенціали: особистісний (біологічний, соціальний, психологічний, духовний), професійний, управлінський, творчий та інноваційний. Складовими лідерського потенціалу керівника сфери державного управління є: установки, цінності, потреби, пріоритети (чіткі особисті цілі, прагнення до самовдосконалення, морально-етичні якості); особистісні та ділові якості (проактивність, умотивованість, самоорганізованість, комунікативність, емоційна стійкість, відповідальність тощо); здібності (творчі здібності, інноваційність, здатність до самоаналізу, адаптивність тощо); професійна та лідерська компетентності (знання, уміння, навички та поведінкові якості, які забезпечують здатність ефективно виконувати професійну діяльність і функції лідера у сфері державного управління) [1].

Нормативно-правова база України стосовно розвитку лідерства посадових осіб органів державної влади сформовано за окремими напрямками. Однак, професійне навчання є поки що основним напрямком розвитку лідерства у державних службовців. Розвиток закладів вищої освіти у підготовці фахівців з публічного управління в умовах євроінтеграції України можливий за осучаснення кожного року освітніх програм у цій галузі, активного впровадження дистанційного навчання для другого рівня вищої освіти, орієнтування на запит державних органів влади різних рівнів, тісної співпраці з провідними фахівцями у галузі публічного управління та адміністрування, участі науково-педагогічних працівників у європейських програмах, проектах, стажуваннях. Основним показником якості та конкурентоспроможності освітніх програм «Публічне управління та адміністрування» має стати затребуваність випускників конкретних закладів вищої освіти в органах державної влади різних рівнів. Діяльність щодо розвитку лідерського потенціалу державних службовців повинна бути затверджена на законодавчому рівні, де було б чітко регламентовано процес реалізації та пошуку можливостей розвитку лідерських компетентностей посадових осіб органів державної влади [3]. Щоб реформувати публічне управління на місцях, державі необхідно створити ефективний механізм, за допомогою якого державні службовці розвиватимуть свій лідерський потенціал.

На підставі вказаних результатів можна стверджувати, що в можливості розвивати лідерський потенціал державними службовцями вбачається той напрям, за яким можна реалізувати своє професійне зростання і який належить до ряду актуальних та має бути вдосконаленим. Разом з тим необхідно врахувати, що іншими, вказаними в «ТОП-3» напрямками, по суті, виконуються роль елементів, які в своєму складі містять лідерська компетентність держслужбовців (отримання професійних знань, реалізація перетворень, ухвалення конструктивних рішень, вміння комунікувати і взаємодіяти, володіння цифровою грамотністю).

Державою має бути докладено максимум зусиль для створення всіх умов, щоб державні службовці могли ефективніше розвивати лідерські риси, та для визначення якісних інструментів, завдяки яким формуватиметься продуктивне середовище у структурах державної служби. Лідерський потенціал державних службовців міг би також покращуватися й розвиватися за умови, що вони шукатимуть нові шляхи й заходи, аби вирішити стратегічні проблеми, які стоять перед організацією, сприяли б цьому й шляхи, які відкриває мобільність, а також запозичений новий досвід, що стосується оцінки й ухвалення рішень управлінського характеру.

Список використаних джерел:

1. Орлів М. С. Розвиток лідерського потенціалу керівника сфери державного управління : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.
2. Орлова Н. С. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні : колективна монографія. Київ : ВД «Освіта України», 2020. 262 с.
3. Орлова Н. С. Підготовка фахівців з публічного управління в умовах євроінтеграції України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 3 (104). С. 139–150.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-13>

Казак К. І.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Навчально-наукового інституту управління,
економіки та природокористування*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Крим, як регіон з суттєвим туристичним потенціалом, має важливе стратегічне значення для України. Але окупація Криму спричинила істотні зміни в структурі туристичної галузі цієї території. Відповідно, деокупація та реінтеграція АР Крим, як туристично привабливої частини

нашої країни, неможливі без формування та реалізації оптимальної стратегії цих процесів. Неодмінною частиною такої стратегії є належне державне управління, яке включатиме, зокрема і механізми такого управління.

Оскільки в ХХ столітті акцент в змісті поняття «державне управління» зроблений на задоволенні потреб населення зі зміщенням на другий план процедурних моментів, то державне управління туристичною галуззю Криму в умовах деокупації та реінтеграції потребує саме такого результату. Без орієнтації на населення цього регіону, без врахування їх думки, без широкої підтримки діяльності держави з боку населення Криму, неможлива повноцінна, реальна та стабільна реінтеграція Криму.

Одним із перших механізмів державного управління, які застосовуються державою, є адміністративно-правовий механізм. Він «встановлює правила гри» у певній сфері та/або на відповідній території.

Процеси деокупації та реінтеграції АР Крим мають відбуватись на підставі вже запроваджених регулятивних норм, що враховуватимуть специфіку регіону та ситуації. Звісно, все передбачити неможливо і в процесі реалізації цих норм вони потребуватимуть корегування. Але наявність певної сформованої бази однозначно підвищить як «стартову позицію», з якої почнеться процес, так і ефективність самого процесу, зменшить кількість негативних моментів та скоротить його тривалість.

Враховуючи наслідки окупації Криму, а саме: суперечливість позиції населення до української влади, пошкодження або знищення частини туристичної інфраструктури, зниження якості сервісу, обмеження доступу до природних і культурних пам'яток, занепад транспортної інфраструктури та логістики, порушення екологічної ситуації через неконтрольовану експлуатацію природних ресурсів, тривалу ізоляцію потужного туристичного регіону від повноцінного міжнародного туризму, основними проблемами, на вирішення яких має бути спрямоване державне управління, ймовірно за все стануть: втрата міжнародних партнерів і туристичних потоків через санкції, дефіцит інвестицій та обмежений доступ до сучасних технологій, недовіра міжнародних туристичних організацій та готельних мереж, обмежена, а можливо й відсутня, співпраця з міжнародними ринками, проблеми безпеки та іміджеві ризики, особливої уваги серед яких потребують необхідність забезпечення стабільності та безпеки перебування туристів на території АРК після деокупації, потреба у формуванні нового бренду Криму як безпечного туристичного регіону.

І саме унікальність ситуації та специфіка завдань, що потрібно буде вирішувати, вимагатимуть адаптації механізмів державного управління для забезпечення їх ефективності на території цього регіону.

В аспекті адміністративно-правового механізму державного управління його особливістю має бути спрямованість на такі пріоритети:

– Чітка та ефективна стратегія розвитку туризму в регіоні, як загальний орієнтир для визначення змісту норм.

– Безпековий акцент, який передбачатиме запровадження спеціальних режимів доступу до окремих туристичних зон, контроль за безпекою туристичної інфраструктури та організацію розмінування територій.

– Юридична інвентаризація та правова реінтеграція, що включатиме юридичну оцінку та, скоріш за все, скасування правочинів, вчинених окупаційною владою, повернення незаконно відчужених земель та об'єктів туристичної інфраструктури, встановлення (відновлення) права власності, подолання наслідків застосування законодавства країни – агресора.

– Оптимальна дерегуляція туристичної галузі та стимулювання туристичного бізнесу. Зокрема, це може бути спрощення адміністративних процедур для відновлення законного бізнесу, надання податкових пільг для інвесторів, що відновлюють інфраструктуру, створення привабливих умов для іноземних інвестицій та входження до туристичного бізнесу іноземних та міжнародних туристичних операторів, прийняття та ефективна реалізація спеціальних державних програм підтримки туристичної галузі.

– Екологічна «реабілітація», до якої входить встановлення жорстких екологічних стандартів для туризму, спрямованих на відновлення природних екосистем, пошкоджених під час окупації.

– Інституційні зміни, що забезпечать створення спеціальних органів державного управління, які відповідатимуть за перехідний період та адаптацію галузі до українського правового поля.

– Широка цифровізація, що передбачатиме впровадження сучасних цифрових інструментів для контролю за туристичними потоками та надання адміністративних послуг.

– Загальне вдосконалення нормативно-правової бази, як засіб підвищення ефективності правових норм та наближення їх до специфіки відносин, що регулюватимуться.

– Максимальна адаптація законодавства до європейських стандартів, що забезпечить прозорість та зрозумілість норм для іноземних суб'єктів туристичної галузі.

В підсумку, адміністративно-правовий механізм державного управління туристичною галуззю Криму, в умовах деокупації та реінтеграції має застосовуватися як частина комплексної стратегії, паралельно з економічними, екологічними, соціальними, освітніми та міжнародними аспектами з одночасним врахуванням особливості ситуації, в якій він реалізовуватиметься. Головним орієнтиром при цьому має бути найдієвіше усунення потенційних та існуючих проблем у відповідній сфері. Корегування механізму, адаптація особливостей його застосування напряму залежатиме від поточної ситуації на момент

деокупації Криму. Чітке, прозоре, зрозуміле та послідовне використання механізму, з врахуванням специфіки ситуації, забезпечить передумови для реінтеграції Криму у національний та світовий туристичний простір, що однозначно сприятиме його сталому розвитку та відновленню після деокупації.

Список використаних джерел:

1. Белобородова М. В. Інтегрований розвиток регіональних туристично-рекреаційних систем на засадах соціально-екологічної відповідальності : дис. ... доктора. наук : 08.00.05 / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро, 2025. 486 с.

2. Грабар Н. С. Вплив туризму на міжнародні економічні відносини країн світу. *Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз* : збірник наукових матеріалів XXII Міжнародного наукового конгресу (Харків, 27 квітня 2022 р.). Харків, 2022. С. 154–156.

3. Гуманітарна політика в Україні: Виклики та перспективи (біла книга). О. О. Сінайко та ін. ; за заг. ред. Ю. Б., Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ, 2020. С. 37.

4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

5. Удосконалення механізмів державного управління туристичною галуззю в Україні в контексті еволюції туристичної політики розвинених країн світу / М. М. Колісник. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_6_6

6. Щербаков О. В. Механізми публічного управління, стабілізації та підтримки туристичної галузі в умовах воєнного стану України. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 4. С. 131–140.

Кондрат Л. Г.,
*аспірантка кафедри конституційного
і адміністративного права
Національного університету «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ПЕРЕВАГ ДЛЯ ГРОМАДЯН

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» [1], система пенсійного забезпечення в Україні побудована на трьох рівнях:

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на принципах солідарності та субсидування. Виплати пенсій і надання соціальних послуг здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України відповідно до порядку, встановленого законодавством.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. Вона базується на принципі акумулювання коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах другого рівня та передбачає фінансування витрат на виплату довічних пенсій і одноразових виплат згідно із законодавчо визначеними правилами.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на добровільній участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання пенсійних виплат відповідно до порядку, визначеного законодавством щодо недержавного пенсійного забезпечення.

Перший і другий рівні формують систему загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення, тоді як другий і третій рівні складають систему накопичувального пенсійного забезпечення. У цьому контексті важливою складовою є саме недержавне пенсійне забезпечення, яке базується на принципі добровільності участі громадян та роботодавців у формуванні пенсійних накопичень для подальшого отримання пенсійних виплат у порядку, визначеному законодавством.

Форми реалізації недержавного пенсійного забезпечення:

1) Через пенсійні фонди – шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами фондів та учасниками.

2) Через страхові компанії – через договори довічного пенсійного забезпечення, страхування ризику інвалідності або смерті учасника.

3) Через банківські установи – за допомогою пенсійних депозитних рахунків для накопичення коштів у межах сум, що підлягають відшкодуванню Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [2].

Переваги недержавного пенсійного забезпечення для громадян:

1) Індивідуальний вибір і контроль – громадяни самостійно обирають пенсійний фонд та стратегію інвестування накопичень, що дозволяє ефективніше управляти власними пенсійними активами.

2) Додатковий дохід на пенсії – участь у недержавному пенсійному забезпеченні надає можливість отримувати додаткові виплати, що підвищує фінансову стабільність і покращує якість життя.

3) Фінансова дисципліна – регулярне внесення коштів на пенсійні рахунки стимулює ощадність та формування фінансових звичок.

4) Зменшення навантаження на державну систему – недержавне пенсійне забезпечення сприяє зниженню тиску на державні ресурси, що особливо важливо за умов демографічних викликів та зростання тривалості життя.

5) Захист від інфляції – інвестування пенсійних коштів допомагає зберегти їхню реальну вартість.

Отже, недержавне пенсійне забезпечення становить третій рівень пенсійної системи України, основу якого складають недержавні пенсійні фонди, що забезпечують формування накопичувальних пенсійних активів на добровільних засадах.

Недержавне пенсійне забезпечення виступає важливим компонентом сучасної системи загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення, виконуючи роль додаткового механізму формування фінансових ресурсів громадян на період після трудової активності. Воно дозволяє поєднати державні гарантії з можливостями індивідуального вибору та контролю над накопиченнями, підвищуючи рівень фінансової самостійності та стабільності пенсіонерів. Участь у недержавних пенсійних програмах створює умови для отримання додаткового доходу, сприяє формуванню фінансової дисципліни та ощадності, а також зменшує навантаження на державний бюджет у контексті демографічних змін і зростання тривалості життя населення.

Таким чином, розвиток недержавного пенсійного забезпечення є стратегічно важливим елементом для підвищення ефективності загальної пенсійної системи, забезпечення соціальної захищеності громадян та формування надійного фінансового резерву, що здатен адаптуватися до економічних викликів і інфляційних процесів. Його інтеграція в національну пенсійну систему сприяє створенню більш збалансованої, прозорої та стійкої моделі пенсійного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

2. Про недержавне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-15>

Кондрацький О. М.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий керівник: Євмешкіна О. Л.,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

НООСФЕРНА УРБАНІСТИКА ЯК НОВА МОДЕЛЬ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО МІСТА

Сучасне місто у XXI столітті вже не може розглядатися виключно як просторово організована територія з набором інфраструктурних, адміністративних і соціальних функцій. Воно перетворюється на складну багаторівневу систему, у якій взаємодіють матеріальні, інформаційні, культурні, комунікативні та символічні компоненти. У зв'язку з цим виникає потреба в новій парадигмі осмислення міського розвитку, здатній поєднати філософські, технологічні, соціокультурні та архетипні підходи. Однією з таких парадигм виступає ноосферна урбаністика.

Теоретичною основою цього підходу є концепція ноосфери В. І. Вернадського, відповідно до якої людський розум стає провідною силою еволюції біосфери. У міському контексті це означає, що місто постає як середовище концентрації інтелектуальної діяльності, суспільної комунікації, інфраструктурної організації та культурного смислотворення. Таким чином, урбаністичний простір можна трактувати як форму організації колективного розуму, що перетворює природне і соціальне середовище через знання, свідомість і технології.

Суттєвим для розуміння сучасного міста є також аналітичний підхід, представлений працями Б. Рассела і Л. Вітгенштайна. Він дозволяє розглядати місто як логіко-семіотичну систему, що функціонує через знаки, мову, комунікацію та правила взаємодії. У цьому аспекті місто може бути прочитане як текст, де архітектурні форми, транспортні маршрути, громадські простори й символічні центри виступають елементами знакової системи. Такий підхід є особливо продуктивним в умовах сучасної цифрової урбаністики, коли фізичний простір все більше доповнюється цифровими платформами, мережами й інтерфейсами.

Екзистенційний вимір міського простору розкривається через філософію М. Гайдеггера, який трактував простір як пережите буття людини. У сучасному місті цей досвід набуває нової складності під впливом цифровізації, віртуалізації та трансформації комунікативних практик. Людина вже не існує лише в межах фізичного середовища, а живе в гібридному просторі, де поєднуються матеріальна присутність, цифрова взаємодія та символічне освоєння реальності.

Сучасні трансформації міста доцільно осмислювати також крізь призму концепції четвертої промислової революції К. Шваба. Злиття фізичного, цифрового та біологічного вимірів зумовлює появу нових урбаністичних моделей, заснованих на смарт-інфраструктурі, аналізі даних, штучному інтелекті та кіберфізичних системах. Разом із тим концепція «15-хвилинного міста» К. Морено і практичні підходи А. Ідальго демонструють, що технологічне оновлення міста має поєднуватися з принципами доступності, близькості, поліцентричності та підвищення якості життя.

Особливе значення в межах ноосферної урбаністики має архетипний вимір міського простору, обґрунтований на основі аналітичної психології К. Г. Юнга. Архетипи як універсальні структури колективного несвідомого виявляються у символічних центрах міста, його сакральних місцях, маршрутах, публічних просторах і формах соціальної взаємодії. Центральні площі, сакральні споруди, транспортні комунікації, житлові райони та периферійні зони можуть бути осмислені як прояви архетипів Центру, Шляху, Дому, Тіні, Матері, Мудреця чи Героя. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти не лише просторову організацію міста, а й його вплив на колективну ідентичність, емоційну сферу та культурну пам'ять.

Важливий внесок у розвиток цієї проблематики здійснюють українські дослідники. О. В. Сосніна аналізує соціокультурний вимір урбаністичних трансформацій, І. М. Тищенко розглядає місто як текст і семіотичну систему, М. М. Габрель обґрунтовує роль просторової організації в урбаністичному розвитку, Н. Р. Нижник акцентує увагу на цифровому вимірі публічного управління, а Т. В. Плахтій досліджує сакральний простір міста як носій культурної пам'яті та символічних кодів. У сукупності ці підходи дають можливість розглядати сучасне

місто як багатовимірну структуру, у якій взаємодіють раціональні, технологічні, екзистенційні, символічні та архетипні рівні.

Висновки. Отже, ноосферна урбаністика постає як цілісна парадигма осмислення сучасного міста, що дозволяє об'єднати філософські, технологічні та архетипні підходи до аналізу урбаністичного простору. У межах цієї парадигми місто є не лише матеріальним чи соціальним утворенням, а складною ноосферною системою, де взаємодіють розум, мова, технології, екзистенційний досвід і колективне несвідоме. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розроблення прикладних моделей ноосферного розвитку міст в умовах цифрових трансформацій і глобальних соціокультурних викликів.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. І. Декілька слів про ноосферу. *Успіхи сучасної біології*. 1944. Т. 18. № 2. С. 113–120.
2. Russell B. *The Philosophy of Logical Atomism*. London : George Allen & Unwin, 1918. 300 p.
3. Wittgenstein L. *Philosophical Investigations*. Oxford : Blackwell, 1953. 232 p.
4. Heidegger M. *Being and Time*. New York : Harper & Row, 1962. 589 p.
5. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2016. 192 p.
6. Moreno C. *La ville du quart d'heure*. Paris : Éditions de l'Observatoire, 2020. 160 p.
7. Hidalgo A. *Paris en commun: Urban policy and reforms*. Paris : Ville de Paris, 2020. 120 p.
8. Jung C. G. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton : Princeton University Press, 1968. 451 p.
9. Сосніна О. В. Урбаністичні трансформації: соціокультурний вимір міста. Київ : Логос, 2018. 320 с.
10. Тищенко І. М. Місто як текст: семіотика урбаністичного простору. Харків : ХНУ, 2015. 280 с.
11. Габрель М. М. Просторова організація міста та урбаністичний розвиток. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 400 с.
12. Нижник Н. Р. Державне управління в умовах цифрових трансформацій. Київ : НАДУ, 2020. 350 с.
13. Плахтій Т. В. Сакральний простір міста: культурологічний аналіз. Київ : КНУКіМ, 2016. 290 с.

Коренєв М. С.,

*аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики
Навчально-наукового інституту публічної служби
Національного університету «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна*

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ВІДБУДОВА ТЕРИТОРІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Територіальні громади відіграють головну роль у процесах післявоєнного відновлення та відбудови країни, так як переважно від них буде залежати як швидко Україна відновиться від наслідків війни, які завдали серйозних руйнувань інфраструктурі, економіці та соціальній сфері. Як зазначається у дослідженні І. Котова [1], післявоєнне відновлення територіальних громад – це комплексна робота, мета якої полягає у відбудові інфраструктурних об'єктів, відновленні економіки та соціального забезпечення в громадах, які постраждали в результаті воєнних дій.

Для ефективного відновлення територіальних громад, на думку експертів і науковців, необхідно використовувати комплексний підхід, який передбачає інтеграцію всіх аспектів відновлення: від інфраструктурних проєктів до соціальних і економічних ініціатив. У наукових дослідженнях наголошується, що ефективність відновлення територій територіальних громад залежить від комплексного підходу до процесів планування та реалізації [2], а «розробка політики відбудови та розвитку територіальних громад потребує всебічного аналізу та оцінки поточної ситуації з врахуванням воєнних ризиків: окупації українських територій; процесу внутрішньої міграції, яка має здебільшого вимушений характер; втрати транзитивного потенціалу; деіндустріалізацію промислових регіонів, значні руйнування інфраструктури, як в межах певної територіальної громади, так і регіону в цілому» [3, с. 114].

Таким чином, комплексний підхід до стратегічного та просторового планування відновлення територіальних громад дозволить не лише відновити зруйноване, а й створити нові можливості для розвитку та забезпечення сталого майбутнього. Серед основних завдань післявоєнного відновлення України виокремлюється запровадження стратегічних заходів, які дозволять зменшити соціально-економічні наслідки війни для територіальних громад. При цьому науковці [4] наголошують, що сценарії розвитку кожної громади будуть відрізнятися, адже вони мають враховувати її унікальні потреби, стан інфраструктури та демографічний потенціал, а також специфіку впливу війни.

Визначаючи стратегічні орієнтири післявоєнного відновлення територіальних громад зауважимо на існуванні кількох наукових підходів до обґрунтування сценаріїв розвитку територіальних громад [5–7]:

1) ймовірні сценарії розвитку громад до повномасштабного вторгнення;

2) ймовірні сценарії розвитку громад після повномасштабного вторгнення, згідно стратегічного планування розвитку, відповідно до діючих нормативно-правових актів та методики розробки програм та планів комплексного відновлення;

3) ймовірні сценарії розвитку громад, виходячи з гіпотетичних сценаріїв завершення війни, серед яких найбільш обґрунтованими є: завершення конфлікту через взаємне примирення сторін; симетричне вирішення, за якого обидві сторони зазнають втрат; асиметричне вирішення, коли одна сторона здобуває перемогу, а інша зазнає поразки та поступове згасання конфлікту.

Виходячи із вищезазначеного, основними стратегічними орієнтирами комплексного відновлення територіальних громад є: економічне відновлення (створення робочих місць, підтримка малого та середнього бізнесу, реконструкція критичної інфраструктури); соціальне відновлення (забезпечення доступу до освіти, медицини та соціального захисту); інфраструктурне відновлення (ремонт і будівництво житла, доріг, комунікацій та інших важливих об'єктів); екологічне відновлення (рекультивация земель, очищення води та відновлення зелених зон; культурне відновлення (збереження історико-культурної спадщини та зміцнення місцевої ідентичності). Практична реалізація стратегічних орієнтирів здійснюється через розробку плану розвитку громади, що враховує визначені напрями, підготовку відповідних проєктів і залучення фінансування з державних програм, міжнародних фондів чи приватного сектора.

Наголосимо, що на сьогодні відбувається процес інституціоналізації стратегічних орієнтирів післявоєнного відновлення:

– законопроект «Про засади відновлення України» [8] враховує досвід відновлення в умовах війни, а також всі важливі і актуальні аспекти впровадження проєктів на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, у представленому для обговорення проєкті закону визначено поняття відновлення, перелік об'єктів і суб'єктів відновлення, джерела фінансування та обов'язковість використання державної цифрової екосистеми DREAM;

– у проєкті Закону України «Про засади зеленого відновлення України» визначено законодавчі засади врахування та інтеграції екологічних та кліматичних міркувань у процес комплексного відновлення України від наслідків російської збройної агресії та з метою переходу України до зеленої економіки [9];

– План заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку містить 101 пункт щодо комплексного відновлення регіонів: від реінтеграції деокупованих територій до створення сучасної соціальної інфраструктури в громадах, визначає конкретні кроки для відновлення та розвитку України в умовах війни [10]. Цей документ є своєрідною дорожньою картою відновлення та розвитку України на наступні три роки, що забезпечить координацію зусиль усіх рівнів влади для досягнення сталого та інклюзивного розвитку кожного регіону нашої країни. Важливо зазначити, що документ структуровано навколо трьох стратегічних цілей: формування згуртованої держави, підвищення конкурентоспроможності регіонів та розбудова ефективного врядування.

План заходів охоплює широкий спектр напрямів – від відновлення територій, постраждалих у війні, до розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та цифровізації. Серед головних стратегічних орієнтирів / завдань: відновлення та безпека територій; розвиток села та гірських регіонів; екологія та відновлення екосистем; освіта, культура, соціальні послуги; охорона здоров'я та психологічна підтримка; цифрова інфраструктура та адміністративні послуги; інфраструктура та енергетика; бізнес та інвестиції; управління та моніторинг (оновлення регіональних стратегій розвитку, єдина геоінформаційна система DREAM для моніторингу відбудови, підвищення кваліфікації держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування, реформа Державного фонду регіонального розвитку).

З урахуванням викликів, спричинених війною, ці стратегічні орієнтири / завдання є ключовими інструментами для ефективного, прозорого та довготривалого відновлення територіальних громад України, як у воєнний, так і в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Котов І. В. Напрями відновлення територіальних громад в післявоєнний період в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 17. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-17-02-14> (дата звернення: 17.03.2026).

2. Красилюк В. Ф. Можливі сценарії розвитку територіальних громад в післявоєнний період. *Політичне життя*. 2024. Вип. 4. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.6> (дата звернення: 17.03.2026).

3. Євсюкова О. В. Відновлення та розвиток територіальних громад в Україні: проблематика та процесуальна специфіка. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 4 (82). С. 110–118. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.19> (дата звернення: 17.03.2026).

4. Процак К. В., Гойдаш Ю. Р., Гунька Б. В. Повоєнна відбудова територіальних громад в Україні: стратегічні орієнтири. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2025. №1. Вип. 9. С. 50–59. URL: <http://doi.org/10.23939/semi2025.01> (дата звернення: 18.03.2026).

5. Волохатий С. Громади України у 2031 році – оптимістичні сценарії розвитку. *Громадський простір*. 21.05.2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromady-ukrajiny-u-2031-rotsi-optymistych-ni-stsenariji-rozvytku> (дата звернення: 19.03.2026).

6. Громади України у 2031 році – песимістичні сценарії розвитку. *Центр розвитку громад*. URL: <https://activitycenter.org.ua/analitika/hromady-ukrainy-u-2031-rotsi-pesymistychn> (дата звернення: 19.03.2026).

7. Сливка Р., Сливка Л. Постконфлітне врегулювання і розвиток Івано-франківської територіальної громади. *Географічна освіта і наука: виклики і поступ* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 140-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 18–20 травня 2023 р.) / відп. ред.: В. Біланюк, Є. Іванов. У 3-х томах. Львів : Простір-М, 2023. Том 1. С. 211–214.

8. Мініфраструктури: Робоча група обговорила напрацювання законопроекту про засади відновлення України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-robocha-hrupa-obhovory-la-napratsiuvannia-zakonoprojektu-pro-zasady-vidnovlennia-ukrainy> (дата звернення: 21.03.2026).

9. Повідомлення про оприлюднення проекту Закону України «Про засади зеленого відновлення України». *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний вебпортал*. 30.06.2025. URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-zakonu-ukrayiny-pro-zasady-zelenogo-vidnovlennya-ukrayiny/> (дата звернення: 21.03.2026).

10. Про затвердження плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.09.2025 № 1047-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2026).

Логоша В. В.,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри публічного управління,

туризму та готельно-ресторанної справи

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

НЕОБХІДНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Значення механізмів державного управління у сфері забезпечення енергетичної безпеки в Україні передбачає системне використання державою різних засобів впливу (нормативно-правових, фінансово-економічних, організаційно-інституційних) для гарантування стабільного, надійного та економічно аргументованого постачання енергетичних ресурсів усім споживачам, зменшення зовнішніх та внутрішніх загроз розвитку енергетичної системи та досягнення енергетичної незалежності держави. Подібні механізми є своєрідною системою взаємопов'язаних складових, які покликані забезпечити виконання державної енергетичної політики.

І. Мазур визначає механізм забезпечення енергетичної безпеки держави як сукупність інституціональних організаційних структур і комплексу використовуваних ними процедур, форм, методів і важелів розв'язання суперечностей та послаблення чи усунення загроз в енергетичній сфері. Основними передумовами формування механізму забезпечення енергетичної безпеки є визначення енергетичної стратегії та тактичних заходів її реалізації в державних програмах, обґрунтування системи найважливіших показників за спорідненими ознаками, відстеження зовнішніх та внутрішніх загроз в енергетичній сфері. Вивчення та аналіз загроз енергетичної безпеки потребує формування якісного і повноцінного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в енергетичному секторі економіки. У світі спостерігається зростання обсягів інформації, яку запитують у респондентів щодо відновлюваних та невідновних енергетичних ресурсів, показників енергетичної ефективності, викидів парникових газів, використання потенціалу енергозбереження та альтернативної енергетики [2, с. 304–305].

Механізми державного управління, які покликані забезпечити виконання державної енергетичної політики, виступають комплексом інструментів, методів та важелів впливу держави, спрямованих на досягнення цілей у сфері енергетики. Механізми державного управління

у сфері забезпечення енергетичної безпеки відіграють важливу роль в процесі забезпечення стабільного розвитку держави. Подібні механізми повинні охоплювати різноманітні політики та заходи, покликані пом'якшувати ризики і захист усіх складових енергетичної системи. Державне управління наділене при цьому вирішальним значенням у забезпеченні енергетичної безпеки нашої держави. За рахунок ефективного регулювання та виконання енергетичної політики уряд має можливість вирішувати проблеми, пов'язані із геополітичною напруженістю, перебоями в постачанні та технологічною вразливістю. Дані механізми полягають у законодавчих та оперативних діях з метою підвищення стабільності та надійності енергетичної сфери. Протягом останніх років Верховна Рада України імплементувала ключові законодавчі ініціативи з метою покращення енергетичної безпеки. Однією із таких ініціатив є формування ефективної національної системи кібернетичної безпеки в контексті захисту енергетики від кібернетичних небезпек. Дана система покликана захищати критично важливу енергетичну інфраструктуру, запобігати несанкціонованому доступу та забезпечити безпечний обмін інформаційними даними в секторі. Відтак, слід вважати, що механізми державного управління відіграють важливу роль в процесі забезпечення надійного та безперебійного постачання в Україні енергоресурсів з метою задоволення її наявних потреб та підтримки добробуту її населення. Саме системою реалізація цих механізмів дає можливість гарантувати стабільне енергопостачання, забезпечувати енергетичну безпеку та незалежність України.

С. В. Майстро та С. В. Москалюк виокремили такі механізми державного управління у сфері забезпечення енергетичної безпеки:

1. Політико-адміністративний (передбачає: реалізацію національних, регіональних, місцевих, галузевих та цільових програм в енергетичній сфері; координацію реалізації енергетичних проектів на різних рівнях: між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадами, підприємцями, громадськими організаціями, освітньо-науковими установами, іншими організаціями та підприємствами, зокрема в межах реалізації публічно-приватного партнерства).

2. Законодавчо-нормативний (формує система законодавчих та нормативно-правових актів держави, за допомогою якої забезпечується стійкий розвиток енергетичної сфери).

3. Фінансово-економічний (сукупність фінансових та економічних стимулів, важелів та інструментів, за допомогою яких здійснюється або стимулюється сталий розвиток енергетики за рахунок визначених законодавством джерел: коштів державного та місцевого бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, іноземних інвесторів тощо).

4. Соціально-комунікаційний (сприяє висвітленню особливостей реалізації державної енергетичної політики, а також популяризації ідей енергоефективності та енергозбереження у суспільстві через застосування інформаційних кампаній та методів морально-психологічного впливу) [3, с. 98–99].

С. Бугазіянус зазначає, що державне управління забезпеченням енергетичної безпеки України включає в себе ряд механізмів і інструментів, які допомагають забезпечити стабільність та ефективність енергетичного сектору. Основні механізми державного управління в цій сфері включають:

1. Розробка та реалізація стратегій та політик енергетичної безпеки: Держава встановлює національні стратегії та політики, які спрямовані на забезпечення стійкості постачання енергії, розвиток відновлюваних джерел енергії та зменшення залежності від імпорту.

2. Регулювання та нагляд: Державна регуляторна служба встановлює правила та норми, якими повинні керуватися енергетичні підприємства. Вона також здійснює контроль за дотриманням цих правил та норм.

3. Моніторинг та аналіз енергетичного ринку: Уряд та спеціалізовані організації проводять моніторинг та аналіз енергетичного ринку, щоб визначити потенційні ризики та вжити заходи для їх запобігання.

4. Впровадження енергоефективних технологій: Влада стимулює впровадження енергоефективних технологій та заходів, які допомагають зменшити споживання енергії та підвищити енергетичну ефективність.

5. Розвиток альтернативних джерел енергії: Уряд сприяє розвитку енергетичних систем на основі відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідроенергетика тощо.

6. Міжнародне співробітництво: Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами з метою забезпечення енергетичної безпеки. Це включає підписання угод, обмін досвідом та технологіями, а також спільні проекти [1, с. 186–187].

Отже, вище зазначені механізми в сукупності дають можливість забезпечити не тільки належний рівень енергетичної безпеки України, а також і стабільність та стійкість до потенційних небезпек. Варто зазначити, що протягом останніх років системи енергозабезпечення в нашій державі зазнала суттєвих змін. Ефективна реалізація державного управління у даній сфері можлива тільки при системному використанні державою усіх існуючих інструментів впливу в сукупності. Ігнорування або недосконалість хоча б одного з механізмів може негативно позначитися на загальному рівні енергетичної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Бугазіяну С. Державне управління та механізми забезпечення енергетичної безпеки України. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2024. № 31. С. 184–187.
2. Мазур І. М. Дефініція поняття «енергетична безпека»: дено-тативний підхід. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 8. С. 302–314.
3. Майстро С. В., Москалюк С. В. Механізми реалізації державної енергетичної політики: теоретико-методологічні засади. *Ефективність державного управління*. 2019. Випуск 2 (59). С. 96–107. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178423>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-18>

Масик-Бсова М. З.,

*кандидат наук з державного управління, учений секретар
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Під поняттям інституційної стійкості слід розуміти здатність системи динамічно адаптуватися та розвиватися під впливом зовнішніх факторів. При цьому цифровізація виступає своєрідною рушійною силою даного процесу, змінюючи жорстку ієрархічну бюрократію на гнучку мережеву структуру.

Як зазначає Т. Малахова, цифровізація публічного управління постає гарантом інституційної стійкості держави. В умовах війни вона дозволила українському уряду продовжити ефективно працювати, підтримувати громадян і навіть розвиватися в цифровій сфері, попри всі руйнівні впливи. У майбутньому цифрова стійкість залишатиметься ключем до успішного розвитку й безпеки: нові загрози виникатимуть і в кіберпросторі, і у фізичному світі. Таким чином, держави, що інвестують у свій цифровий суверенітет, будуть значно краще підготовлені до будь-яких потрясінь [1].

Дослідження Є. М. Данкевича та В. Є. Данкевича виявило, що цифрові технології можуть суттєво підвищити стійкість державних інституцій у кризових умовах, зокрема в період війни. Використання хмарних рішень, мобільних додатків, електронних платформ для документообігу та комунікації між відомствами забезпечує безперервність

управлінських процесів навіть у разі фізичного знищення інфраструктури. Це створює передумови для оперативної координації дій, ефективного управління ресурсами та швидкого інформування населення [2, с. 98].

Створення, функціонування та розвитку публічного управління побудовано на активному використанні сучасних цифрових технологій. Цифровізація публічного управління покликана знизити адміністративні бар'єри та зробити взаємодію громадян та бізнесу з державними органами влади більш простою, швидкою, комфортною та прозорою, максимально усунути вплив суб'єктивних чинників, зокрема, пов'язаних із передумовами до виникнення корупції, що неминує може виникнути у будь-яких ділових міжособистісних відносинах. Основною метою цифрової трансформації публічного управління є створення ефективної взаємодії між громадянами та органами влади. Тобто створення такої екосистеми, де громадянин буде автоматично у проактивному режимі отримувати необхідні йому послуги. Україна визначила цифрову трансформацію як пріоритетну політику, що вже відзначено нещодавніми визнаннями серед європейської експертної спільноти успіхами у впровадженні систем "ProZorro" та "e-Health", у запровадженні мобільного покриття 4G та запуску електронних послуг у державному та приватному секторах [3].

Розглянемо детальніше кожен блок. Так, блок 1 розкриває фактори, які негативно можуть позначатися на інституційній стійкості органів публічного управління, зокрема: кіберзагрози та інформаційні атаки (тобто намагання дестабілізувати державні реєстри та поширити недостовірну інформацію для підриву довіри суспільства), бюрократичний консерватизм (застарілі ієрархічні моделі не можуть швидко адаптуватися, гальмуючи критично важливі рішення в моменти криз), брак кадрів (відтік спеціалістів чи неможливість фізичної присутності персоналу на робочих місцях). Серед основних інструментів цифровізації, які забезпечують стійкість органів публічного управління (блок 2) є хмарні технології (покликані усувати критичну залежність від фізичних об'єктів, забезпечуючи безперервність публічного управління за будь-яких умов), система Трембіта (забезпечує миттєву взаємодію між структурами. Система зберігає функціональність навіть при втраті окремих елементів управління), електронна ідентифікація через «Дія.Підпис» та Bank-ID (спрямована на усунування територіальних перешкод, гарантуючи юридичну достовірність будь-якої операції чи управлінського рішення).

Блок 3 наводить механізми цифрової трансформації, які визначають як саме технології перетворюються на стійкість. Серед них: автоматизація послуг (нівелює вплив суб'єктивного чинника з процесу прийняття рішень. Це мінімізує корупційні можливості та забезпечує стабільну роботу системи навіть в умовах гострого браку кадрів), децентралізація

доступу (можливість керувати громадою чи отримувати сервіси через смартфон з будь-якої точки світу), кібергігієна (впровадження протоколів шифрування, що робить систему стійкою до зламу). Блок 4 – інституційна стійкість відображає що отримує держава та суспільство «на виході», зокрема безперервність управління (органи влади продовжують виконувати функції навіть під час активізації кризових явищ), високу адаптивність (спроможність протягом короткого періоду часу запустити новий сервіс відповідно до появи нових викликів), прозорість та легітимність (зростання суспільної довіри через відкритість даних та зручність взаємодії), а також інтегрованість у світову спільноту (сумісність вітчизняних цифрових систем із європейськими системами (роумінг, визнання цифрових документів)).

Відтак, цифрова трансформація державного управління є ключовим інструментом підвищення стійкості України у воєнний та поствоєнний періоди. Вона забезпечує безперервність урядування, прозорість, підзвітність і ефективність управлінських процесів, сприяє відновленню економіки та розвитку людського капіталу. Впровадження цифрових технологій дозволяє оперативно реагувати на виклики, оптимізувати розподіл ресурсів і залучати громадян до процесів прийняття рішень. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно подолати існуючі бар'єри, забезпечити рівний доступ до цифрових послуг, підвищити цифрову грамотність населення та розвинути інституційну спроможність органів влади. Комплексний підхід до цифрової трансформації, орієнтований на принципи Good Governance, є запорукою стійкості та сталого розвитку України в умовах сучасних викликів [4, с. 434].

Варто зазначити, що протягом останніх років в сфері забезпечення інституційної стійкості органів публічного управління через інструменти цифровізації відбулися суттєві зміни. Наприклад, незважаючи на військові дії, цифрові сервіси змогли забезпечити виплату допомоги внутрішнім переселенцям та збір податків; а також скоротився період впровадження (розробка нових сервісів відбувається протягом тижнів, а не місяців). Однак існують також і певні виклики, пов'язані з: кіберзагрозами (зростання інтенсивності атак потребує систематичного оновлення Національного плану захисту критичної інфраструктури), поглибленням цифрового розриву (створює загрозу соціального відчуження для громадян, які не мають технічних засобів або володіють недостатніми цифровими компетенціями), а також застарілим нормативно-правовим забезпеченням (технології розвиваються швидшими темпами, ніж законодавство встигає їх легалізувати).

Тому з метою закріплення цифровізації як постійного чинника стійкості, державна політика повинна зосередитися на стратегічних пріоритетах, зокрема забезпечити:

1. Гармонізацію з Європейським Союзом (інтеграцію до Єдиного цифрового ринку з метою забезпечення транскордонної стійкості).

2. Впровадження технології штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних та автоматизації рутинних бюрократичних операцій).
3. Зростання капіталовкладень в цифрову грамотність (масштабування проектів для підготовки публічних службовців до діяльності в умовах цифрових трансформацій).

Список використаних джерел:

1. Малахова Т. Цифровізація публічного управління як чинник державної стійкості в умовах воєнної загрози. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (30 травня 2025 р.). Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. С. 268–272.
2. Данкевич Є. М., Данкевич В. Є. Цифрові інструменти удосконалення державної політики та врядування в умовах глобальних викликів. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 7 (289). С. 95–105. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-289-95-105>.
3. Бондарчук Н. В. Взаємодія органів публічної влади та громадянського суспільства в умовах цифровізації. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 28. С. 36–39. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.28.7>.
4. Вербовський І., Купрійчук В. Цифрова трансформація державного управління як інструмент підвищення стійкості України у воєнний та поствоєнний період. *Науковий пошук молодих дослідників* : збірник наукових праць студентів, магістрантів та викладачів. 2025. Випуск 18. С. 432–435. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44884/1/1.pdf#page=433>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-19>

Омельченко Д. О.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Регіональний розвиток в Україні в умовах цифровізації слід розглядати багатоаспектним процесом, що включає в себе суттєві перспективи для пришвидшеного зростання та модернізації, але й вагомі виклики, пов'язані з нерівномірним впровадженням технологій та

наявними диспропорціями. Загалом, цифровізація виступає потужною трансформаційною можливістю для регіонів нашої держави, використання якої потребує системних, цілеспрямованих та адаптивних рішень у відповідності з особливими викликами воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Процес цифровізації регіонального управління в Україні має виражену динаміку – поряд із позитивними зрушеннями спостерігаються й суттєві виклики. З одного боку, цифрові рішення стали реальним інструментом підвищення ефективності публічного управління, а з іншого – регіональна цифрова нерівність, нестача ресурсів та обмежена спроможність окремих громад стримують потенціал цифрової трансформації. Серед ключових досягнень можна виокремити масштабне впровадження цифрових сервісів на базі екосистеми «Дія», розвиток центрів надання адміністративних послуг нового покоління (ЦНАП), діджиталізацію процедур у сфері архітектури, соціального захисту, земельних відносин, запуск пілотних Smart City ініціатив, створення локальних систем моніторингу та управління на рівні територіальних громад і міст [1, с. 229].

Слід зазначити, що умови війни, як недивно, позитивно вплинули на розвиток цифровізації. Вони відкрили ті сфери, ті проблемні питання, які можуть бути вирішені саме за допомогою впровадженнь елементів цифрової трансформації. Міністерство цифрової трансформації України вбачає в цифровізації регіонів мету – допомогти громадам впровадити електронні сервіси. Тому, як зазначила Мінцифра, головними напрямками цифровізації саме регіонів є: адміністративні послуги (характеризується даний напрям дебіюрократизацією отримання послуг, швидкістю надання, можливістю отримати послугу 24/7 в режимі онлайн та функція «послуга за одне відвідування ЦНАПу»); інтернет (даний напрям можна віднести одночасно й до проблем, але в цьому випадку він є невід’ємною частиною цифровізації регіонів [2, с. 140].

Отже, на нашу думку, активний розвиток цифровізації регіонів може забезпечити ефективну діяльність державного апарату, полегшити доступність населення до послуг, знизити бюрократизм, а також дозволити підвищити рівень суспільної життєдіяльності за допомогою розвитку інтернет-інфраструктури та цифрової компетентності. Подібний підхід може стати визначальним в процесі забезпечення сталого розвитку будь-якого регіону нашої держави.

Отже, регіональний розвиток в Україні в умовах цифровізації та воєнного стану відіграє критично важливу роль, змінившись із стратегічного пріоритету на визначальний засіб забезпечення стабільного розвитку держави, управління кризовими явищами та планування післявоєнного відновлення. Агресія російської федерації пришвидшила впровадження цифрових рішень, проте також активізувала наявні проблеми, пов’язані із нерівномірним доступом та кібербезпекою. Серед

головних особливостей та тенденцій регіонального розвитку в Україні в умовах цифровізації є:

1. Пришвидження цифрової трансформації в якості «відповіді» на сучасні виклики. Так, впровадження воєнного стану не пригальмувало, а навпаки, стимулювало розвиток цифровізації. Цифрові технології дозволяють забезпечити безперервність публічного управління та надання послуг населенню навіть в процесі активних бойових дій або відключень електроенергії.

2. Цифровізація є важливим засобом управління кризами та відновлення. Так, цифрові платформи лежать в основі для координації гуманітарної допомоги, реєстрації внутрішньо переміщених осіб через платформу «Дія», що дало можливість уникнути занепаду публічно-управлінської інфраструктури. Водночас вони також використовуються в процесі оцінки руйнувань та прозорого планування відновлення.

3. Загострення цифрової нерівності. Так, у прифронтових та окупованих регіонах виявляється істотний занепад, пов'язаний із пошкодженням інфраструктури, в той час коли у відносно безпечних регіонах цифрові технології розвиваються більш ефективно. Це створює різні передумови для економічного відновлення та доступності громадськості до базових сервісів.

4. Підвищення значення кібербезпеки. Так, збільшилася кількість кіберзагроз, що потребує від регіональних владних органів вагомих зусиль для захисту інформаційних систем та персональних даних. Тому проблематика в сфері забезпечення кіберзахисту на даний час вважається невід'ємним елементом регіональної політики цифровізації.

5. Активізація розвитку цифрових навичок. Так, військові дії загострили потребу у масовому підвищенні цифрової грамотності не тільки населення, але й публічних службовців, що є важливим для забезпечення ефективного розвитку громад в умовах кризи та подальшої інтеграції до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Корнага О. Еволюція державних механізмів управління регіонами в умовах цифрової трансформації. *Збірник наукових праць «Вчені записки»*. 2025. № 39 (2). С. 226–238. DOI: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.39.25.02.19.131.137.

2. Нечаєва І., Шиловець І. Цифрова трансформація регіонів України: проблеми, рекомендації, перспективи. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. Випуск 6. С. 137–145. DOI: <http://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-6-137-145>.

Руденко О. І.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСНОВНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН

Динамічна глобалізація всіх галузей життя суспільства загострює економічні диспропорції між державами, посилює проблему вичерпання ресурсів, збільшує міграційний рух громадян та, крім того, зумовлює «розмивання» соціально-культурної ідентичності. В зазначеному контексті по-особливому вразливою вважається соціальна сфера, в рамках котрої втілюються головні потреби людей. Складність її регулювання й розвитку визначається полісистемністю, оскільки одні підсистеми відповідають за задоволення духовно-фізичних потреб людини та соціуму загалом (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, рекреація, фізична культура і спорт), а інші підсистеми забезпечують зростання рівня життя, змоги відтворення робочої сили (соціальне страхування, зайнятість, соціальні послуги та гарантії), а також покращення умов життя людей (громадське харчування, побутове обслуговування, зв'язок, громадський транспорт, житлово-комунальний сервіс).

Соціальна політика в демократичних країнах на сучасному етапі визначається західними вченими як «глобальна проблема, що зазвичай формується як невід'ємна складова державної політики з урахуванням інтересів різних верств населення та історичних реалій, що склалися в межах певних держави й суспільства» [2].

В досвіді суспільств Заходу, що показують значний ступінь результативності соціальної політики, заведено, разом з іншими, виокремлювати ліберальну, консервативну та соціал-демократичну моделі її впровадження, котрі, як визначають вітчизняні науковці, відносяться до найбільш значущих західних моделей (ліберальна, консервативна та соціал-демократична модель) та котрі, ми вважаємо, варті особливої уваги. Зважаючи на це, слід проаналізувати характерні ознаки реалізації соціальної політики в межах кожної з цих моделей. Незважаючи на всі відмінності згаданих моделей, їх поєднують спільні демократичні принципи, а саме розподільчої справедливості, доступності стосовно змоги одержання громадянами матеріальних благ, якнайбільшої консолідації зусиль влади й громадянського суспільства для того, щоб забезпечити соціальну стабільність, спрямування на всебічне задоволення бажань і потреб соціуму загалом та кожної людини окрема.

Ліберальна модель соціальної політики має найбільший рівень свого розвитку в таких державах як США, Канада, Велика Британія, Австралія, Японія. Зазначена модель визначає прихильність соціуму до ринкової системи соціального регулювання, яка передбачає «розвинуту систему благодійності на основі ринкових відносин, приватної власності, ліберальної трудової етики, використання самоврядних можливостей громадянського суспільства, незначний вплив лівих (популістичних) політичних сил. До основних характеристик цієї моделі належать: зведене до мінімуму втручання держави в ринкові відносини й обмежене застосування заходів державного регулювання; домінування в соціальній сфері приватних добродійних організацій (етнічних, релігійних, професійних та ін.); соціальний захист з боку держави лише найбільш вразливих груп населення» [1].

Консервативна модель соціальної політики властива для «країн із соціально орієнтованою ринковою економікою, високоорганізованим суспільством, орієнтацією на всебічне забезпечення добробуту, диференціацією за рівнем доходу й соціальним статусом – Німеччини, Франції, Австрії, Італії. Для цієї моделі властиві: опора на правове регулювання системи соціального забезпечення через різні соціальні фонди, значні бюджетні відрахування на соціальні заходи; чітко відпрацьована система працевлаштування населення; соціальне страхування як основа безпеки життєдіяльності людини; корпоративна система соціального захисту в рамках окремих підприємств; колективна відповідальність усіх суб'єктів реалізації соціальної політики під контролем держави; соціальне партнерство як засіб узгодження інтересів найманих робітників і роботодавців з метою соціального захисту зайнятого населення» [1].

Як стверджує Л. В. Плотка, «наголошуючи на необхідності соціальної стабільності для розвитку соціальної держави, прихильники корпоративної моделі критикують потенційно деструктивну природу ринку. В основі корпоративного підходу до теорії соціальної держави лежить прагматичний центристський підхід до державного регулювання. Інший бік прагматизму прихильників корпоративної моделі полягає у підтримці такої державної політики, яка «розвиває» соціальні проекти. Прикладом може служити перетворення орендарів житла в його власників. Це підвищує престиж соціальних проектів і розвиває почуття відповідальності. Іншою соціально значущою метою є підтримка сім'ї, яка в даному випадку є базовою соціальною одиницею суспільства. Основним принципом даної моделі є забезпечення рівних можливостей для всіх громадян рамках соціальної держави. Особливу роль прихильники корпоративної моделі відводять освіті, підтримуючи її потенціал як в зміцненні соціальної стабільності та традиційних цінностей, так і у забезпеченні соціальної мобільності в суспільстві» [3].

Соціал-демократична модель соціальної політики характерна для Нідерландів, Швейцарії, країн Північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії. Для моделі характерні: гарантування за допомогою державного та місцевих бюджетів (утворених високою ставкою податків) загальної зайнятості, вирівнювання доходів громадян, зменшення матеріального розшарування соціуму; реалізація принципу солідарності, відповідно до котрого соціальний захист досліджується як справа всього суспільства, а не окремо взятих осіб; популяризування рівності всіх, незважаючи на соціальний статус, рівень доходів, ефективність особистої діяльності (мовиться про однакові змоги стосовно отримання освіти, кваліфікації, оплачуваної роботи); синтез добровільності та примусових методів (з боку держави) щодо створення відповідного рівня сервісу та соціальних послуг в усіх сферах життя індивіда; гнучкість, доступність соціального захисту і його спроможність вирівнювати соціальні умови для всіх категорій громадян, включно зі «слабкими» елементами. Недолік згаданої моделі – здійснення надмірного впливу держави на життя людини, що може зумовити феномени соціального паразитизму, втрату мотивації до розвитку бізнесу, що передбачає високі доходи.

Для соціал-демократів основним завданням є «подолання бідності, стимулювання та заохочення альтруїзму в суспільстві. Значною мірою соціал-демократичні держави орієнтовані на проведення «попереджувальної» соціальної політики, що означає:

- проведення політики повної зайнятості, що дозволяє пом'якшити складнощі із фінансуванням пенсійного забезпечення;
- послідовну боротьбу з причинами захворювань, які пов'язані з умовами праці;
- надання профілактичної медичної допомоги населенню;
- заходи, спрямовані на створення та збереження «малих осередків» (сім'я, об'єднання за місцем проживання тощо)» [3].

До головних цілей державної соціальної політики в межах соціал-демократичної моделі відносяться:

- справедливий і рівномірний розподіл доходів, а також гарантування населенню гідних умов життя;
- втручання у відносини, що є між різними соціальними верствами, для покращення якості життя, передусім, верств населення, які найменш забезпечені;
- заохочення до економічного розвитку.

Таким чином, узагальнено ідеологічним моделям соціальної політики можливо дати таку характеристику. Для консервативної моделі в «чистому вигляді» притаманний мінімалізм. «Ідеальний» консервативний соціальний захист не досліджується як інструмент втілення рівності; не може виходити за межі мінімуму й мусить надаватися лише в крайньому випадку; його фінансування по-максимуму перекладається

з державного на приватний сектор, громадські організації. Соціал-демократична модель є найбільше розвинутою, така соціальна політика відіграє самостійну роль, розрахована на забезпечення надійного захисту людини від ринкових ризиків. Ліберальна модель посідає серединну позицію між консервативною і соціал-демократичною, відзначається поміркованістю, адресністю, досить нормована, визначає збільшення системи соціального страхування, активну й динамічну політику прибутків.

Список використаних джерел:

1. Горбатенко І.А. Соціальна політика: світовий досвід і особливості реалізації в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Випуск 26. С. 80–85.
2. Дікон Б., Халс М., Станс П. Глобальна соціальна політика: Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту. Київ : Основи, 1999. 346 с.
3. Плотка Л.В. Закордонний досвід реалізації державної соціальної політики. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2019. Випуск 11. С. 133–136.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-21>

Тарнавський А. М.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК «РОЗУМНИХ» РЕГІОНІВ ЯК СТРАТЕГІЧНА ОСНОВА РЕІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ)

У період постконфліктного відновлення Україна потребує нової моделі регіонального управління, здатної забезпечити сталий розвиток, безпеку та реінтеграцію деокупованих територій. Такою моделлю є концепція “Smart Region”, що поєднує інноваційні, цифрові та управлінські інструменти для зміцнення інституцій, модернізації економіки й підвищення якості життя. На прикладі Автономної Республіки Крим ця концепція виступає стратегічною основою державної політики реінтеграції та стійкості постконфліктних територій.

Процес деокупації та реінтеграції є комплексним стратегічним циклом, що охоплює три взаємопов'язані сфери: безпеково-правову, соціально-гуманітарну та економічно-інфраструктурну [1, с. 243]. Після звільнення АР Крим перед Україною постануть такі головні виклики:

1. Інституційно-правове відновлення та забезпечення безпеки (безпеково-правовий вимір): необхідно відновити правовий суверенітет, роботу правоохоронних органів, прокуратури, судів, у тому числі спеціалізованих (для воєнних злочинів) [1, с. 249]. Також важливим є кадрове забезпечення управлінських структур і відновлення ефективного публічного адміністрування [2, с. 53].

2. Когнітивна та соціально-гуманітарна реінтеграція (соціально-гуманітарний вимір): головний виклик полягає у поверненні людей до національного простору, подоланні наслідків окупації та дезінформації, відновленні української ідентичності [3, с. 39].

3. Відбудова інфраструктури та економічний розвиток (економічно-інфраструктурний вимір): необхідно забезпечити швидку відбудову критичної інфраструктури (енергетика, житловий фонд, транспорт, цифрова мережа) та створити умови для відновлення економічного потенціалу і залучення інвестицій [1, с. 250].

Застосування цифрових та інноваційних технологій є ключовим для мінімізації ризиків і прискорення процесів реінтеграції. Шляхи подолання основних викликів за допомогою smart-інструментів після звільнення Криму описані у таблиці 1.

Таблиця 1

Подолання викликів за допомогою smart-інструментів

Сфера виклику	«Розумне» рішення (Smart-інструмент)	Обґрунтування ефективності
1	2	3
Інституційно-правове відновлення	Розумна спеціалізація (Smart Specialisation); цифровізація правосуддя та управління.	Це дозволяє консолідувати зусилля для запуску галузевих трансформацій, знайти нові важелі для економічного відновлення та забезпечити стійкий розвиток. Використання технологій штучного інтелекту сприяє відновленню правосуддя через автоматизацію збору та зберігання судових документів, підвищення рівня кіберзахисту та розв'язання малозначних спорів. Оптимізація організаційної структури управління можлива через впровадження цифрових інституційних форм і управлінських інструментів.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Когнітивна та соціально-гуманітарна реінтеграція	Цифрова ідентифікація; розвиток цифрових засобів комунікації та чат-ботів.	Електронні сервіси, зокрема платформа «Дія», забезпечують доступ громадян до державних послуг у разі переміщення чи втрати документів. Використання чат-ботів та соціальних мереж сприяє інформаційній реінтеграції населення, особливо молоді, та протидії дезінформації.
Відбудова інфраструктури та економічний розвиток	Відновлення інфраструктури; інноваційний механізм регіонального розвитку.	Прокладання волоконно-оптичних мереж і забезпечення високошвидкісного інтернету у сільських районах створюють умови для відновлення економічного потенціалу. Формування інноваційних кластерів, технопарків і бізнес-інкубаторів стимулює використання великих даних і цифрових платформ для прийняття ефективних управлінських рішень.

Джерело: сформовано на основі [1–3; 5; 6].

Успішна деокупація та реінтеграція Криму залежить від міжнародної підтримки, яку Україна забезпечує через багаторівневу дипломатію, зокрема Кримську платформу. Стратегічні партнери (США, Польща, Велика Британія та інші) допомагають у відновленні економіки, розмінуванні, реформуванні управління та правозахисній діяльності, включно з документуванням воєнних злочинів і моніторингом прав людини [4, с. 217–218].

Розвиток «розумних» регіонів є основою політики реінтеграції України, спрямованої на сталий розвиток деокупованих територій. Концепція “Smart Region” поєднує інноваційні, цифрові та гуманітарні підходи для відбудови інфраструктури, когнітивної реінтеграції та відновлення суверенітету. Співпраця держави, громадянського суспільства й міжнародних партнерів створює конкурентоспроможний, безпечний та інноваційний регіон – приклад ефективного постконфліктного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Дьяченко О. В. Стратегічні пріоритети державної політики України у сфері деокупації, реінтеграції та відновлення територій в контексті національної безпеки. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 10 (40). С. 243–253. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-243-253](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-243-253) (дата звернення: 15.02.2024).

2. Дулгер В. В. Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції. *Збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного круглого столу з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь*. Одеса, 2023. С. 52–53.

3. Тихомиров О. О., Беляков К. І. Інформаційна реінтеграція як базис відновлення України. *Інформація і право*. 2025. № 2 (53). С. 34–43. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334037](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334037) (дата звернення: 26.10.2025).

4. Шаповалова А. М. Перспективи та виклики реінтеграції АР Крим. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. № 37. С. 213–221. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.19> (дата звернення: 26.10.2025).

5. Мохненко А. С., Гайдичук А. М., Сергієнко М. В. Механізм інноваційного розвитку деокупованих територій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2025. № 56. С. 37–42. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2025-56-5> (дата звернення: 26.10.2025).

6. Shevtsova H., Shvets N., Kramchaninova M., Pchelynska H. In Search of Smart Specialization to Ensure the Sustainable Development of the Post-Conflict Territory: the Case of the Luhansk Region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 2. P. 512–524. URL: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p512> (date of access: 26.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-22>

Турчак Д. В.,

*кандидат наук з державного управління,
керівник*

*Офісу підтримки відновлення
м. Київ, Україна*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОСТКОНФЛІКТНИМ ВІДНОВЛЕННЯМ

По всьому світу з року в рік зростає кількість військових конфліктів. Так, впродовж останніх двадцяти років вони мали місце у понад 50 країнах. Ті держави, де точилися збройні протистояння, опиняються в доволі складні ситуації. За винятком людських втрат, руйнується також й інфраструктура та людський капітал даних держав, втрачаються капіталовкладення в розвиток та економічна співпраця із країнами-сусідами, вичерпується державний бюджет, поширюється бідність і,

своєю чергою, збільшується кількість населення, яке потребує соціальну допомогу. Постконфліктне відновлення є надважкою задачею для кожної країни після завершення військових конфліктів, і не кожна держава в змозі впоратися з даними викликами. Зарубіжний досвід засвідчує, що постконфліктне відновлення може бути успішним у випадку, коли держави могли по-новому організувати свій подальший розвиток та обрати належні для цього підходи та механізми. Будь-яке протистояння має чітку тривалість, інтенсивність, масштаби руйнації та вихідні напрями для відновлення. Впродовж останнього часу набуто чимало досвіду в даній сфері, однак єдиного вірного виходу або моделі, яку варто імплементувати у вітчизняні умови. Тому досліджувати зарубіжний досвід постконфліктного відновлення потрібно, проте імплементувати його в Україні варто із врахуванням характерних особливостей держави та післявоєнних умов.

Проте, розглядаючи досвід постконфліктного відновлення інших держав, необхідно, передусім зауважити, що вдала відбудова можлива лише при встановленні довгострокового миру, що має стати гарантією подальшого розвитку. Як зазначають дослідники, «майже 40 % країн, які пережили військові конфлікти чи громадянські війни, повертаються до збройного протистояння протягом десяти років, що в науковій літературі отримало назву – «конфліктної пастки»» [1, с. 462]. Відтак, відновлення у воєнних умовах повинне бути направлене на ті сфери, які відіграють ключову роль в обороні та безпеці держави, а також повинні забезпечити оптимальні передумови для діяльності громад (в контексті відбудови житла та інших інфраструктурних об'єктів).

Найвідомішою та успішною міжнародною програмою повоєнної відбудови в Європі вважається «План Маршалла, який було розроблено в 1947 р. Зазначена програма тривала чотири роки (1948–1951 рр.), за цей період США надали 13 млрд дол. (з урахуванням інфляції ця сума дорівнює близько 115 млрд дол.). За планом Маршалла європейські країни отримували фінансову та матеріально-технічну допомогу, основною метою якої була відбудова промисловості та поглиблення економічних зв'язків між усіма європейськими країнами. Також цей план став інструментом просування в Європу політичних та економічних інтересів США. План Маршалла діяв для 16 європейських країн, зокрема Італії, Франції, Великої Британії, Бельгії, Австрії, Данії, Греції, Нідерландів, Ісландії, Ірландії, Швеції, Португалії, Люксембургу, Норвегії, Швейцарії та Туреччини, пізніше він був поширений на Західну Німеччину. Фактично План Маршалла був найбільш успішною широкомасштабною програмою зовнішньої допомоги США, результатами якої стало збільшення валового національного продукту країн Західної Європи у сукупності на 32 %, обсяг сільськогосподарського виробництва на 11 % перевищив довоєнний рівень, а промислове виробництво збільшилося порівняно з 1938 р. на 40 %» [2, с. 27].

Найбільшим одержувачем зовнішньої допомоги вважається Західна Німеччина (ФРН), яка по закінченні Другої світової війни зазнала суттєвих руйнувань та була економічно виснаженою. Проте, попри усю складність соціально-економічного становища, Німеччина змогла реалізувати вдале економічне та територіальне відновлення.

Як зазначають науковці А. П. Дука та Г. В. Старченко, «впродовж відновлення Німеччина здійснила широкомасштабний демонтаж своєї військової промисловості та зброї відповідно до умов перемир'я та міжнародних угод. Це дозволило переорієнтувати обмежені фінансові та людські ресурси на мирні промислові галузі, такі як автомобілебудування та машинобудування» [3]. На нашу думку, реалізація подібних заходів сприяли забезпеченню достатньої відкритості та довіри до роботи державних інституцій і в той же час допомогли розвинути добрососуську та ефективну державну систему.

Якщо дивитися крізь призму відновлення Української РСР після Другої світової війни і відбудови Німеччини, то можна побачити суттєві відмінності, обумовлені різноманітними умовами та цілями. Так, Україна, будучи частиною СРСР, пережила великі руйнування та втрати, проте відновлення проходило під жорстким контролем радянської влади в напрямі індустріалізації та колективізації. В свою чергу, Німеччина, яка була розділена на дві частини, зазнала значні зміни в політико-економічному устрої, а її відновлення мало на меті демократизацію та денацифікацію, насамперед в Західній Німеччині.

Варто виокремити позитивні моменти у зарубіжному досвіді державного управління постконфліктним відновленням, які необхідно врахувати при імплементації у вітчизняні умови. Найважливіші з них є:

1. Державне управління постконфліктним відновленням має ґрунтуватися на чіткому плані із формулюванням насамперед стратегічних напрямів, пріоритетів, механізмів, термінів, показників та відповідальних органів влади.

2. Державне управління постконфліктним відновленням має включати не тільки всі галузі економіки, а й чимало реформ у соціальній сфері.

3. Державне управління постконфліктним відновленням має ґрунтуватися на визначенні доволі обмеженого терміну реалізації своїх визначальних заходів.

4. Державне управління постконфліктним відновленням має виконуватися в євроінтеграційному напрямі.

5. Державне управління постконфліктним відновленням має виконуватися одночасно із створенням відповідної інституціональної сфери (передусім субординація цілей політичних партій вітчизняним інтересам відновлення країни). З багатьох точок зору даний чинник вважається навіть важливою передумовою реалізації державної відновлювальної політики.

Таким чином, відповідно до проведеного дослідження зарубіжного досвіду державного управління постконфліктним відновленням слід вважати, що даний процес наділений багатоаспектним характером та включає в себе не тільки відновлення знищених об'єктів, але й усі аспекти соціально-економічної життєдіяльності держави. Успішність при цьому залежить від використання системного підходу та належного поєднання міжнародного сприяння та дієвої внутрішньої політики. Безперечно, міжнародне фінансове та матеріально-технічне сприяння є головним джерелом постконфліктного відновлення більшості держав. З огляду на це Україна не є виключенням, що засвідчується більшістю науковців щодо потреби у розробці відповідних міжнародних програм. Однак, варто зазначити, що на ефективність таких програм суттєво впливає обраний національний напрям відновлення держави, наполегливість та систематичність у виконанні неминучих реформ, чіткість визначених пріоритетних напрямів розвитку, прозорість та сприятливість економічного середовища тощо.

Список використаних джерел:

1. Collier P., Hoeffler A., Söderbom M. Post-Conflict Risks. *Journal of Peace Research*. 2008. № 45 (4). P. 461–478.
2. Берданова О., Дагаєв І. Міжнародний досвід повоєнного відновлення країн. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2024. № 2 (2). С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-4/11>
3. Дука А. П., Старченко Г. В. Світовий досвід повоєнного відновлення економіки: уроки для України. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2022. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-06>.

Уховський В. В.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Реформування адміністративно-територіального устрою України в повоєнний період набуває особливої актуальності у зв'язку з соціально-правовими та демографічними змінами, спричиненими воєнним станом. Сучасні виклики, зокрема необхідність реінтеграції деокупованих територій, відновлення інфраструктури та забезпечення ефективного управління на місцях, потребують переосмислення існуючої системи територіальної організації влади. Водночас цей процес відкриває нові перспективи для формування більш стійкої, гнучкої та ефективної моделі публічного управління, здатної відповідати потребам громад у поєднанні з національними інтересами держави.

Реформування адміністративно-територіального устрою України здійснюється у межах конституційно визначених засад територіальної організації держави, закріплених у Конституції України [1], відповідно до яких територіальний устрій України ґрунтується на принципах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, а також принципу субсидіарності. Зазначені конституційні положення визначають нормативну основу для формування ефективної системи організації публічної влади, яка забезпечує доступність публічних послуг, реалізацію прав і свобод людини і громадянина та належне функціонування державного механізму на всій території України.

У науковій літературі наголошується, що в Україні реалізуються різні форми здійснення публічної влади з урахуванням поєднання централізації і децентралізації, у зв'язку з чим національна модель територіальної організації влади має комплексний (змішаний) характер. При цьому сучасний стан розвитку публічного управління характеризується трансформаційними процесами, у межах яких держава поступово переходить від централізованої системи організації виконавчої влади до моделі, що передбачає розширення повноважень місцевого самоврядування та їх реалізацію на засадах субсидіарності [2, с. 259].

Очікуваним результатом подальшого реформування є утвердження у системі публічної влади місцевого самоврядування як гарантованого державою права та реальної здатності територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, забезпечуючи належний рівень надання публічних послуг, ефективно управління ресурсами та задоволення потреб населення відповідної території.

Інституційно-правовий механізм реалізації зазначених засад конкретизується у положеннях Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якого місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3]. Законодавче закріплення повноважень сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів, а також районних і обласних рад, формує організаційну основу функціонування місцевого самоврядування як самостійної форми здійснення публічної влади. У цьому контексті особливого значення набуває формування спроможних територіальних громад, які відповідно до законодавства здатні забезпечити належний рівень надання адміністративних, соціальних та інших публічних послуг, ефективного використання комунальної власності та формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Окрім того, основою нормативно-правового забезпечення реформування адміністративно-територіального устрою є Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [4], який встановлює чіткий механізм вирішення питань утворення, ліквідації та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць. Закон визначає компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цих процесах, порядок обговорення проєктів змін із територіальними громадами та регламентує процедури затвердження відповідних рішень Верховною Радою України. Запроваджені цим законом процедури спрямовані на забезпечення прозорості, законності та координації дій між суб'єктами публічної влади, створюючи правове підґрунтя для оптимізації адміністративно-територіального устрою, узгодження меж громад і районів, а також підвищення спроможності місцевого самоврядування у виконанні повноважень у післявоєнний період.

Між тим, стратегічні засади реформування територіальної організації влади визначаються положеннями Закону України «Про засади державної регіональної політики» [5], відповідно до якого державна регіональна політика є складовою внутрішньої політики держави, що спрямовується на створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України, забезпечення їх економічної та соціальної

єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів та нормативів, а також подолання депресивності територій. Закон визначає інструменти реалізації державної регіональної політики, зокрема державні стратегії регіонального розвитку, регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, що мають забезпечувати узгодженість дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування у процесі розвитку територій.

У повоєнний період реалізація зазначених нормативно-правових положень набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю відновлення об'єктів інфраструктури, житлового фонду, забезпечення функціонування систем життєзабезпечення населення, а також реінтеграції деокупованих територій у єдиний правовий, економічний та соціальний простір України. Відповідно до законодавчо визначених підходів, реформування адміністративно-територіального устрою має забезпечувати територіальну згуртованість, доступність публічних послуг, ефективність управління та узгодженість дій органів публічної влади на всіх рівнях.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення реформування адміністративно-територіального устрою України характеризується системністю, ієрархічністю та взаємопов'язаністю, поєднуючи конституційні принципи територіального устрою, правові засади функціонування місцевого самоврядування, механізми реалізації державної регіональної політики та конкретні рішення щодо зміни адміністративно-територіального поділу.

Водночас, необхідно погодитися з науковцями, які вказують на те, що на сучасному етапі реформування адміністративно-територіальної організації влади актуальними є виклики, пов'язані із запровадженням правового режиму воєнного стану, зокрема недостатність власних бюджетних надходжень органів місцевого самоврядування для виконання покладених і додаткових завдань у сфері оборони, відновлення територій та забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб. У цих умовах, як справедливо вважають вчені, зростає значення участі органів місцевого самоврядування у співробітництві із зарубіжними партнерами з метою відбудови територій, залучення міжнародної допомоги та отримання грантів [6, с. 67].

Отже, з урахуванням проведеного дослідження доцільним є впровадження комплексу практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання адміністративно-територіальної реформи. Насамперед, необхідно забезпечити нормативне закріплення критеріїв спроможності територіальних громад та порядку перегляду адміністративно-територіальних меж з урахуванням демографічних, економічних і безпекових чинників, що сприятиме підвищенню ефективності територіальної організації влади. Водночас доцільним є удосконалення механізмів фінансового забезпечення органів місцевого самовряду-

вання, зокрема через розширення дохідної бази місцевих бюджетів і закріплення стабільних джерел фінансування виконання власних і делегованих повноважень. Окрім цього, важливим напрямом є інституціоналізація міжнародного співробітництва територіальних громад шляхом спрощення процедур залучення міжнародної технічної допомоги та участі у грантових програмах, що забезпечить додаткові ресурси для відновлення територій і підвищення якості публічних послуг в умовах післявоєнної трансформації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Горохова Л., Невинна Г. Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 46. С. 253–261. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.32>.

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України : Закон України від 28.07.2023. № 3285-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>.

5. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

6. Мартищенко С. Л. Проблемні питання здійснення адміністративно-територіальної реформи децентралізації влади в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 64–69. DOI: [10.36695/2219-5521.1.2023.13](https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.13).

НАПРЯМ 5. УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, МОВНА ПОЛІТИКА ТА ГУМАНІТАРНА ДИПЛОМАТІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-24>

Євстратенко Д. О.,

*студентка 4 курсу заочної форми навчання
за спеціальністю 035 – Філологія
кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Бессараб О. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної діяльності
та інноваційного розвитку
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПЕРЕКЛАД ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Актуальність проблеми перекладу офіційно-ділових текстів англійською мовою зумовлена процесами глобалізації та активним розвитком міжнародних економічних, політичних і правових відносин. Державні установи, бізнес-структури, освітні та громадські організації дедалі частіше взаємодіють із закордонними партнерами, що вимагає точного й нормативно виваженого перекладу договорів, угод, офіційних листів, звітів, довідок та інших документів. Будь-які помилки або неточності у таких перекладах можуть призвести до правових непорозумінь, фінансових втрат та шкоди діловій репутації.

Особливої ваги ця проблема набуває в умовах євроінтеграційних процесів України та участі країни у міжнародних проектах і програмах. Переклад офіційно-ділових текстів вимагає ґрунтовного знання норм ділового стилю, термінології та особливостей правових і адміністративних систем різних країн. Саме тому дослідження специфіки та проблем перекладу таких текстів є надзвичайно актуальним і необхідним для підготовки фахівців, здатних забезпечити ефективну й коректну міжнародну комунікацію.

За словами О. Левчука, офіційно-діловий стиль охоплює мову державних законів, указів, статутів, постанов, наказів, резолюцій, розпоряджень, договорів, контрактів, довідок, заяв та інших документів, основним призначенням яких є повідомлення та доведення до відома громадян, установ і організацій нормативно-правових актів [4, с. 163]. Цей функціональний стиль вирізняється високим ступенем формалізації та стандартизації мовних засобів, що забезпечує точність і однозначність переданої інформації. Лексика офіційно-ділових текстів характеризується переважанням термінологічних одиниць, канцеляризмів, сталих виразів і абревіатур, що сприяє структурованому, логічно послідовному викладу нормативно-правових відомостей.

Також на лексичному рівні офіційно-ділові тексти англійською та українською мовами характеризуються значною присутністю термінології, стандартизованих кліше, абревіатур і скорочених форм. Англомовні тексти містять численні юридичні та адміністративні терміни, сталий фразеологічний матеріал, наприклад – “in accordance with”, “coming into force”, “on the basis of”, які функціонують як мовні кліше та підкреслюють формальність вислову [8, с. 139]. У текстах українською мовою простежуються канцеляризми та стандартизовані формули для фіксації юридичних дій і процесів. Більшість англомовної правничої лексики має латинське або французьке походження, що зумовлює її специфічність та складність для розуміння неспеціалістами [8, с. 137].

Дослідження Г. Захара показують застосування перекладацьких трансформацій компресії та декомпресії при перекладі англомовних договорів українською мовою, коли компресія спрощує або вилучає певні лексичні одиниці через відсутність аналогів у цільовій мові, а декомпресія навпаки вводить додаткові слова для пояснення або уточнення термінів [2, с. 154–157].

На морфологічному рівні офіційно-ділові тексти демонструють схожі тенденції: переважання іменників, особливо дієслівних іменників, використання дієслів в інфінітивних та безособових формах [1, с. 64; 7, с. 19]. На синтаксичному рівні тексти обох мов вирізняються широким використанням складних конструкцій, підрядних речень, переліків та багатоконпонентних придаткових частин, що забезпечує логічну організацію та повноту викладу [3, с. 282]. Стилістично та прагматично офіційно-ділові тексти відзначаються відсутністю емоційності, авторського стилю та образності, орієнтовані на нейтральну й формально нормативну передачу інформації, що сприяє стабільності інтерпретації та передбачуваності правових наслідків [3, с. 282].

Варто зазначити, що стратегії перекладу офіційно-ділових текстів спрямовані на досягнення формальної та функціональної еквівалентності між вихідним і цільовим текстами: «у цьому контексті взаємодія академічних установ, мовознавчих центрів і державних органів створює основу для вироблення узгодженої стратегії розвитку української

ділової мови» [5, с. 636–637]. Концепція функціональної та динамічної еквівалентності передбачає, що переклад має викликати у реципієнта ефект, подібний до оригіналу. Часто використовується комбінований підхід, що поєднує елементи формального та динамічного перекладу.

Основні труднощі перекладу пов'язані з термінологічною неоднозначністю, відсутністю прямих еквівалентів, а також відмінностями у лексико-синтаксичних і культурних нормах між мовними системами. Перекладачі стикаються з проблемами передачі юридичних конструкцій, модальних формулювань та специфічних граматичних структур. Як зазначає А. Папура, терміни-словосполучення є особливо складними, оскільки потребують точного відтворення змісту в цільовій мові, а багатозначність юридичної лексики ускладнює процес перекладу [6, с. 58].

Отже, переклад офіційно-ділових текстів англійською мовою є надзвичайно важливим для забезпечення точності, зрозумілості та правової коректності міжнародної комунікації. Він потребує глибокого знання лексики, граматичних конструкцій, термінології та культурно-правових особливостей обох мов. Складність перекладу зумовлена багатозначністю термінів, відсутністю прямих еквівалентів та специфікою юридичних конструкцій, що підкреслює необхідність професійної підготовки фахівців.

Список використаних джерел:

1. Бойко Я. В. Узагальнена система перекладацьких відтворень у досягненні еквівалентності й адекватності у перекладі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2025. № 101. С. 60–74. <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/30746/1/%d0%91%d0%be%d0%b9%d0%ba%d0%be%d0%9d%d1%96%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf>

2. Захар Г. І. Компресія та декомпресія в англо-українських перекладах текстів офіційно-ділового стилю. XXXII International scientific and practical conference “*Global Trends and Direction of Scientific Research Development*” (July 31-August 2, 2024) Hamburg, Germany. International Scientific Unity, 2024. С. 154–157. https://www.researchgate.net/profile/Larisa-Ivasko/publication/391977612_PIDTRIMKA_INNOVACIJNOGO_ROZVITKU_PERSONALU_PIDPRIEMSTV_V_UKRAINI/links/682f119bdf0e3f544f570dea/PIDTRIMKA-INNOVACIJNOGO-ROZVITKU-PERSONALU-PIDPRIEMSTV-V-UKRAINI.pdf#page=155

3. Кобякова І. К. Механізми перекладу складних речень як мінімальної одиниці перекладу в англійській мові. *The 4th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (December 11–13, 2019).* Sofia : Publishing House

“ACCENT”, 2019. С. 412–420. <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aec64259-8002-412c-bf18-0a8a9b1a7962/content>

4. Левчук О. Лексико-семантичні особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 65. Т. 2. С. 162–167. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_2/65-2_2023.pdf#page=162

5. Мунтян О. О. Лінгвістичні аспекти функціонування української ділової мови в умовах євроінтеграційних процесів. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 632–646. <https://test.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/31861/3/Вісник%2010%2840%29%20%281%29-633-647.pdf>

6. Цапура О. Основні прийоми перекладу юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. пр. студентів і молодих вчених. Хмельницький: Поліdruk, 2023. Вип. 1. С. 57–60. <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b40beb2-d92a-463e-9bc1-5836efff6ffd/content#page=59>

7. Царьова І. В., Мірошніченко Л. В. Українська мова правничого професійного спрямування: метод. рек. Дніпро: ДДУВС, 2025. 64 с. https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15917/1/макет_Методичні%20Рекомендації%202025.pdf

8. Rajabova S. Extralinguistic and linguistic features of the official business style in English. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology, Journalism*. 2024. Vol. 1, № 2. P. 136–145. https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/part_1/27.pdf

Кобиліна Ю. М.,
доктор філософії,
старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Інтеграційний поступ України до європейського політичного й культурного простору зумовлює необхідність концептуального переосмислення гуманітарної політики, у межах якої мовне питання посідає системоутворювальне місце. У сучасних умовах мова функціонує не лише як засіб комунікації, а як багатовимірний соціокультурний феномен, що виконує консолідаційну, ідентифікаційну та безпекову функції. Вона постає маркером належності до політичної нації, інструментом формування суспільної солідарності та чинником забезпечення державної стійкості. Гармонізація мовної політики України з підходами Ради Європи є важливою складовою євроінтеграційних трансформацій [1, 3, 6].

Європейська модель мовного регулювання ґрунтується на принципі збалансованого поєднання підтримки державної мови з гарантуванням мовного різноманіття. Ефективна мовна політика враховує як інтереси державотворчої нації, так і права мовних спільнот, що відповідає засадам демократичного врядування та соціальної стабільності [1]. Участь України в європейських документах засвідчує її прагнення інтегруватися до європейського гуманітарного простору, водночас актуалізуючи потребу у виробленні гнучких механізмів реалізації положень із урахуванням національних пріоритетів [3, 6].

У сучасному науковому дискурсі мовну політику доцільно інтерпретувати як комплексну, багаторівневу систему регулювання мовних процесів, що реалізується через взаємодію органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Це передбачає не лише стабілізацію мовної ситуації, а й трансформацію функціонального розподілу мов та стимулювання розвитку мовної системи загалом [2]. Водночас параметри мовної політики варіюються залежно від політичного режиму, рівня інституційної спроможності держави та соціокультурної неоднорідності суспільства, що зумовлює різний ступінь централізації, координації та інтенсивності державного впливу. Попри зростання ролі громадянського

суспільства, держава зберігає статус ключового суб'єкта мовної політики, визначаючи правові рамки функціонування мов і забезпечуючи їх дотримання. Одним із її пріоритетних завдань є мінімізація конфліктогенного потенціалу у взаємодії мовних спільнот, що особливо актуально в умовах соціальної та регіональної різноманітності. Водночас у сучасному глобалізованому світі до реалізації мовної політики активно долучаються неурядові організації, освітні інституції та міжнародні структури, що сприяє диверсифікації механізмів мовного регулювання [2].

Реалізація мовної політики України в умовах євроінтеграції визначається комплексом взаємопов'язаних чинників. Перш за все, це законодавчий і нормативний аспект, який включає Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та затверджений у 2026 році стандарт державної мови, що унормовує рівень володіння українською, уніфікує критерії оцінювання компетентності та забезпечує високий рівень офіційно-ділового мовлення, інтегруючи положення українського правопису та узгоджуючись із європейською системою рівнів володіння мовою (A1–C2) [4]. Важливим є інституційний чинник, який передбачає координацію діяльності органів влади, а також участь неурядових організацій, освітніх закладів та міжнародних структур [2, 5, 6]. Освітній простір виступає ключовим інструментом формування мовної компетентності громадян, забезпечуючи підготовку фахівців для міжкультурної комунікації та інтеграції у європейський професійний і науковий простір [1, 2]. Соціокультурний чинник передбачає активне використання української мови у щоденному спілкуванні, підтримку україномовного медіапростору та культурного продукту, що сприяє консолідації суспільства та зміцненню національної ідентичності [3, 7]. Міжнародний аспект – гармонізація української мовної політики з європейськими стандартами Ради Європи, а безпековий і інформаційний чинник передбачає використання мови як стратегічного ресурсу для протидії дезінформації та зміцнення національної стійкості [2, 6].

Особливої ваги мовне питання набуло в умовах російсько-української війни, що зумовило його переосмислення у безпековому, політичному та інформаційному вимірах. У цих умовах мова трансформується у стратегічний ресурс, який забезпечує суспільну мобілізацію та протидію інформаційним загрозам, та виступає маркером громадянської позиції та інструментом символічного спротиву, що сприяє консолідації суспільства [1, 2, 7]. У воєнний період мовна політика тісно пов'язана з інформаційною безпекою: мова стає каналом як поширення національного контенту, так і потенційного впливу деструктивних наративів. У відповідь держава посилює підтримку україномовного медіапростору, розвиток культурного продукту та впровадження мовних стандартів у стратегічних сферах. Перспективи розвитку української мови до 2030 року передбачають стабільне функціонування державної мови,

підвищення мовної компетентності громадян, розвиток цифрових платформ українською, посилення освітніх програм, збереження мовного різноманіття та узгодження з європейськими стандартами мовної політики, що забезпечить зміцнення національної ідентичності та інтеграцію України до європейського простору [2, 6, 7].

Отже, сучасна українська мовна політика виступає багатомірним інструментом державотворення, що об'єднує гуманітарний, безпековий та інтеграційний аспекти. У контексті європейської інтеграції вона набуває особливої актуальності як засіб консолідації суспільства, механізм забезпечення гуманітарної та інформаційної безпеки та ключовий чинник формування національної ідентичності. Реалізація мовної політики передбачає узгодження нормативних, освітніх і культурних інструментів, спрямованих на зміцнення державної мови та підтримку мовного різноманіття в сучасному багатомовному середовищі. Адаптація до європейських стандартів включає вдосконалення механізмів законодавчого регулювання, посилення ролі освіти та формування збалансованої мовної моделі, що забезпечує зміцнення національної ідентичності та інтеграцію України до європейського простору.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. 2019. № 1 (49). С. 9–31. URL: <https://surl.li/lvrqyk>.

2. Малінська Г. Д., Горбань Г. М. Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія*. Київ, 2025. Т. 36 (75). № 1. Частина 1. С. 56–61. URL: <https://surl.li/flvcyu>.

3. Опанащук П. В. Реалізація мовної політики України в контексті імплементації європейської хартії регіональних мов або мов меншин. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 16. С. 271–274. URL: <https://surl.li/cc/dakejo>.

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://surl.li/ywefsf>.

5. Про затвердження Українського правопису як стандарту державної мови : рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 01.03.2026 № 47. URL: <https://surl.li/ernvuk>.

6. Тарасенко О. Л. Реалізація державної мовної політики в Україні: європейський контекст. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 22. С. 276–282. URL: <https://surl.lt/hxhpzk>.

7. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://surl.li/lyhocg>.

Петриченко О. П.,

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасний етап розвитку енергетичного сектору України характеризується процесами докорінного реформування, зумовленими як внутрішніми змінами, так і зовнішньополітичним курсом, спрямованим на європейську інтеграцію. Особливого значення в цьому контексті набуває функціонування ринку природного газу, який є ключовим елементом енергетичної безпеки та економічної стабільності країни. Інтеграція України до енергетичного простору Європейського Союзу (далі – ЄС) передбачає адаптацію національного законодавства до *acquis* ЄС, зокрема імплементацію положень Третього енергетичного пакета та інших актів ЄС.

З огляду на зазначене, дослідження адміністративно-правових механізмів інтеграції ринку природного газу України до європейського енергетичного простору є актуальним та має важливе теоретичне і практичне значення в умовах сучасних євроінтеграційних процесів.

Досліджуючи адміністративно-правові аспекти проблеми інтеграції ринку природного газу України до енергетичного простору ЄС, варто погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що за останні роки в Україні сформовано основи енергоринку з інституційною архітектурою, наближеною до європейської, зокрема, запроваджено ринкові механізми торгівлі електроенергією і газом, ліквідовано історичні монополії та створено правові умови для діяльності нових учасників – незалежних постачальників і трейдерів. Водночас, як справедливо зазначають вчені, ринок ще не досяг повної зрілості: зберігаються рудименти адміністративного втручання (цінові обмеження, перехресне субсидіювання), висока концентрація власності та проблеми фінансової збалансованості [1, с. 20].

Погоджуючись з науковцем, доцільно врахувати еволюцію правового регулювання енергетичних відносин у межах ЄС після прийняття Третього енергетичного пакета ЄС [2]. Подальший розвиток енергетичного законодавства ЄС пов'язаний із формуванням нового комплексу нормативно-правових актів, які у науковій доктрині умовно

визначаються як наступний етап лібералізації та трансформації енергетичних ринків. Йдеться, зокрема, про Пакет «Чиста енергія» (Clean Energy Package) [3], а також зміни до газового законодавства ЄС, зокрема Директива (ЄС) 2019/692 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про внесення змін до Директиви 2009/73/ЄС щодо спільних правил внутрішнього ринку природного газу (Directive (EU) 2019/692) [4], і подальші ініціативи, спрямовані на декарбонізацію енергетичного сектору, включаючи документ під назвою «Ринок водню та декарбонізованого газу» (Hydrogen and Gas Market Package) [5].

Зазначені акти суттєво розширюють підходи, закладені у Третьюму енергетичному пакеті, і формують нову модель правового регулювання, орієнтовану не лише на забезпечення конкуренції та лібералізації ринку, але й на досягнення цілей сталого розвитку, енергетичної безпеки та зменшення вуглецевих викидів. На відміну від попереднього етапу, у центрі правового регулювання опиняються питання інтеграції відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності, а також поступової трансформації ролі природного газу у структурі енергоспоживання.

Зокрема, положення Clean Energy Package [3] спрямовані на формування єдиного енергетичного ринку, посилення прав споживачів, підвищення прозорості функціонування ринку та запровадження механізмів державного і наднаціонального контролю. Водночас Directive (EU) 2019/692 [4] поширює дію основних принципів внутрішнього ринку природного газу на транскордонну інфраструктуру, що має важливе значення для України як транзитної держави. Подальший розвиток отримали положення щодо доступу третіх сторін, тарифного регулювання та забезпечення незалежності операторів газотранспортних систем.

Особливого значення набувають ініціативи, пов'язані з формуванням ринку відновлюваних газів, зокрема водню, що закріплені у документі під назвою «Ринок водню та декарбонізованого газу» (Hydrogen and Gas Market Package). Ці положення передбачають створення нових правових механізмів регулювання обігу альтернативних газів, розвиток відповідної інфраструктури та поступове скорочення використання викопного природного газу [5]. Таким чином, правове регулювання газового ринку ЄС трансформується у напрямі забезпечення кліматичної нейтральності та екологічної безпеки.

Оцінюючи стан імплементації зазначених положень в Україні, слід констатувати, що національне законодавство, зокрема Закон України «Про ринок природного газу» [6], переважно відповідає вимогам Третього енергетичного пакета [2]. Україна виконала ключові зобов'язання щодо відокремлення діяльності з транспортування природного газу, забезпечення доступу третіх сторін до інфраструктури та створення інституційних засад функціонування ринку. Значну роль у цьому

процесі відіграє участь у Енергетичне Співтовариство, що забезпечує координацію та контроль за виконанням міжнародних зобов'язань.

Водночас імплементація новітніх положень енергетичного законодавства ЄС, пов'язаних із декарбонізацією та розвитком альтернативних енергетичних ресурсів, перебуває на початковому етапі. Зокрема, у правовому полі України лише формуються засади функціонування ринку біометану та інших відновлюваних газів, відсутнє комплексне регулювання обігу водню, а також не створено належної інфраструктури для їх транспортування та зберігання. Крім того, недостатньо розвиненими залишаються механізми інтеграції національного ринку до відповідних сегментів європейського енергетичного ринку.

Серед основних проблем, що перешкоджають повноцінній імплементації європейських норм, слід виокремити недостатній рівень розвитку конкурентного середовища, обмежену ліквідність ринку природного газу, нестабільність нормативно-правового регулювання, а також недостатню інституційну спроможність органів державної влади. Діяльність Національної комісії з регулювання енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП) потребує подальшого вдосконалення у частині забезпечення її незалежності та ефективності здійснення державного регулювання [7]. Окремим фактором негативного впливу є наслідки збройної агресії, що ускладнюють функціонування енергетичної інфраструктури та обмежують можливості залучення інвестицій.

З метою подальшої інтеграції ринку природного газу України до європейського енергетичного простору необхідно здійснити системне оновлення законодавства з урахуванням новітніх актів ЄС. Передусім це стосується адаптації правового регулювання до вимог, пов'язаних із розвитком ринку відновлюваних газів, запровадженням механізмів декарбонізації та підвищенням енергоефективності. Не менш важливим є вдосконалення адміністративно-правових механізмів державного регулювання, зокрема шляхом підвищення прозорості діяльності суб'єктів ринку, забезпечення стабільності нормативно-правової бази та посилення контролю за дотриманням законодавства. Необхідним є також розвиток інфраструктури, модернізація газотранспортної системи та створення умов для функціонування конкурентного ринку, що відповідає європейським стандартам.

Таким чином, подальший розвиток адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу України має здійснюватися з урахуванням не лише положень Третього енергетичного пакету ЄС, але й новітніх тенденцій розвитку енергетичного законодавства ЄС, що передбачає поступовий перехід до моделі правового регулювання, орієнтованої на забезпечення сталого розвитку, енергетичної безпеки та інтеграції до єдиного енергетичного ринку ЄС.

Список використаних джерел:

1. Кошовий Б.-П. О. Механізми функціонування та розвитку ринку енергоресурсів України. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. 25 с. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18769311>.
2. Третій енергетичний пакет ЄС : Директива 2009/73/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 13 липня 2009 року про загальні правила внутрішнього ринку природного газу. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0001:0014:EN:PDF>.
3. Clean Energy Package : Clean energy for all Europeans package. Brussels. 2019. URL: <https://www.acer.europa.eu/electricity/about-electricity/clean-energy-package>.
4. Directive (EU) 2019/692 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 amending Directive 2009/73/EC. Official Journal of the European Union. 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/692/oj/eng>.
5. Hydrogen and Gas Market Package : Hydrogen and decarbonised gas market package. Brussels. 2021. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/hydrogen-and-decarbonised-gas-market_en.
6. При ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#n821>.
7. НКРЕКП : *Офіційний вебсайт*. URL: <https://www.nerc.gov.ua>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-27>

Романюк Ю. М.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВИДИ ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На фондовому ринку, який відповідно до законодавства України є складовою частиною ринку капіталу, організація торгівлі біржовими інструментами здійснюється за обов'язкового залучення професійних учасників.

Згідно з положенням ст.4 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» професійними учасниками ринків капіталу визнаються юридичні особи, що функціонують в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю

або товариства з додатковою відповідальністю, що провадять на ринках капіталу професійну діяльність, види якої визначені законом [1].

Зі змісту наведеного вище положення вбачається різноманітність професійних учасників ринку капіталу, які об'єднують спільні вимоги та обмеження щодо їх організаційно-правової форми та діяльності, проте кожен з яких вирізняється спеціальним напрямком їх професійної діяльності.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків за типами поділяються на: професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків, які є підприємствами, що становлять суспільний інтерес відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків, які є системно важливими професійними учасниками відповідно до цього Закону; інших професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків [1].

При цьому, професійні учасники фондового ринку завжди є юридичними особами, які можуть утворюватися виключно в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю. Для провадження професійної діяльності на фондовому ринку учасники зобов'язані отримати відповідний вид ліцензії (ст. 71 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Відомості щодо віднесення юридичної особи до професійних учасників фондового ринку вносяться до державного реєстру у порядку, визначеному Порядком ведення реєстрів учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків, затвердженим рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 серпня 2021 р. № 700 [2].

Законодавством України визначені деякі обмеження щодо того, хто може бути професійним учасником ринків капіталу в цілому та фондового ринку зокрема. А саме, такими не може бути юридичні особи, які відповідають хоча б одному з таких критеріїв: юридична особа створена відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України; юридична особа, зареєстрована на тимчасово окупованій території України; до юридичної особи застосовані санкції відповідно до Закону України «Про санкції»; юридична особа включена до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції тощо [1].

До того ж законодавством України висуваються досить високі вимоги до фінансового, репутаційного та компетенційного аспектів діяльності юридичної особи, яка претендує на отримання ліцензії професійного учасника фондового ринку.

Визначаючи види професійних учасників фондового ринку, доцільно виходити з напрямків діяльності таких учасників.

Є. А. Кузнєцова на підставі аналізу наукових підходів до класифікації професійних учасників фондового ринку виокремлює такі види: торговці цінними паперами (зокрема, банки), компанії з управління активами, професійні адміністратори недержавних пенсійних фондів та довірчі товариства [3, с. 106].

Аналіз Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» дає підстави виокремити такі види діяльності на фондовому ринку: 1) діяльність з організації торгівлі біржовими інструментами; 2) діяльність з торгівлі фондовими інструментами; 3) клірингова діяльність; 4) депозитарна діяльність; 5) діяльність з управління інвестиційними активами тощо.

Разом з тим, професійні учасники фондового ринку можуть об'єднуватися для поєднання різних видів професійної діяльності на ринках капіталу, і мають бути зареєстровані у порядку, встановленому Положенням про об'єднання професійних учасників ринків капіталу, та з метою захисту інтересів своїх членів [4].

Висновки. Отже, законодавство України визначає такі види професійних учасників на фондовому ринку: брокерські компанії – організації, які мають право здійснювати професійну діяльність на фондовому ринку від свого імені та за рахунок клієнтів; дилери – юридичні особи, які здійснюють купівлю та продаж цінних паперів на власний рахунок; уповноважені особи, які мають право проводити операції на фондовому ринку від імені брокерської компанії або дилера; керуючі компанії (інвестиційні фонди) – організації, що здійснюють професійну діяльність з управління активами та інвестиціями, включаючи управління портфелями цінних паперів для клієнтів або інвестиційні фонди; депозитарії – юридичні особи, які відповідають за реєстрацію та зберігання цінних паперів, а також за проведення розрахунків за операціями з ними та власне організатори ринку (фондові біржі) – юридичні особи, що забезпечують інфраструктуру для торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими фондовими інструментами, організують процес торгів та забезпечують дотримання учасниками торгів встановлених правил; інші професійні учасники фондового ринку (зокрема, Національний банк України, клірингові компанії, адміністратор недержавних пенсійних фондів тощо).

Список використаних джерел:

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

2. Про затвердження Порядку ведення реєстрів учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків : рішення Національної

комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 серпня 2021 року № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-21#Text>.

3. Кузнєцова Є. А. Фінансово-правове регулювання діяльності професійних учасників ринку цінних паперів : дис. ... доктора філософії. Київ, 2021. 237 с.

4. Про затвердження Положення про об'єднання професійних учасників ринків капіталу : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2012 року № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13#Text>.

НАПРЯМ 6. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-28>

Гаврилів Ю. З.,

*аспірант кафедри політичних наук та історії
Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

ЗАХИСТ ПРАВ КРИМСЬКИХ ТАТАР У СУЧАСНИХ УМОВАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ

Російське воєнне вторгнення, що почалося у лютому 2014 року і триває у своїй широкомасштабній формі по теперішній час, знову створило умови щодо глобального порушення прав кримськотатарського народу. Історія боротьби кримськотатарського народу за власну етнічну ідентичність набула нових форм у сучасних умовах українського державотворення. Українська держава з перших днів гарантувала підтримку всіх фундаментальних прав кримськотатарського народу, що виразилося в ухваленні низки актів: ратифіковано резолюцію ООН щодо прав корінних народів, також в 2021 р. Було ухвалено Закон України «Про корінні народи України», а також у парламентському акті – Заяві Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави, ухваленій 20 березня 2014 року [1]. Даний акт закріпив положення про те, що Україна гарантує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу та всіх національних меншин України, гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави, визнає Меджліс та Курултай та інші особливості захисту прав кримських татар, було доручено розробити практичні механізми взаємодії між органами виконавчої влади України та Меджлісом кримськотатарського народу.

Даний акт запровадив новітній елемент у захисті прав кримських татар у сучасних умовах державотворення – парламент доручив Кабінету Міністрів України терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють

статус кримськотатарського народу як корінного народу України, водночас розробка проектів відповідних законів України та нормативно-правових актів відбуватиметься шляхом консультацій з Меджлісом кримськотатарського народу, у тісній співпраці з Організацією Об'єднаних Націй, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, Радою Європи відповідно до міжнародного права і стандартів забезпечення прав людини, корінних народів та національних меншин [1]. Відтак, Заява Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави створила механізм забезпечення інституційної спроможності органів державної влади у захисті прав кримських татар.

За результатами цих законодавчих ініціатив сформувалася відповідна інституційна спроможність політичного представництва кримськотатарського народу в Україні. Так, науковці В. Й. Климончук та Г. З. Юксель справедливо наголошують, що «... Курултай і Меджліс становлять ядро системи політичного представництва кримськотатарського корінного народу та виконують взаємодоповнювальні функції. Курултай як найвищий представницький з'їзд забезпечує легітимне формування колективної волі корінного народу, визначає нормативні засади самоврядування та здійснює стратегічну діяльність. Меджліс, своєю чергою, виступає постійно діючим органом, який реалізує повноваження між сесіями Курултаю, координує правозахисну діяльність, міжнародну адвокацію та підтримку кримських татар в умовах політичного тиску й репресій з боку окупаційної адміністрації в Криму. Проведений аналіз підтвердив, що після 2014 року форми політичної участі кримських татар суттєво трансформувалися від локального самоврядування на території Криму до переважно зовнішніх механізмів представництва через державні інституції України та міжнародні інституції. Водночас ключовим викликом залишається недостатня інституціоналізація статусу Меджлісу в українському правовому полі, що обмежує його участь» [2].

Варто також зазначити, що інституційна спроможність захисту прав кримськотатарського народу підсилена через функціонування Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим [3]. Дана установа функціонує як урядова організація, метою якої стало сприяння виконанню в Автономній Республіці Крим повноважень, покладених на Президента України. Дана установа є майданчиком узгодження державної політики і прав кримськотатарського народу, що загалом позитивно впливає на захист прав кримських татар в Україні. Значну роль у захисті прав кримськотатарського народу здійснює центральний орган виконавчої влади – Державна служба України з етнополітики та свободи совісті.

Таким чином, правові основи та інституційна спроможність представлені низкою законодавчих і підзаконних актів, а також наявністю органів державної влади і самоорганізації кримських татар. В істо-

ричному вимірі, починаючи від геноциду кримськотатарського народу, здійсненого у часи Другої світової війни, на сьогоднішній день кримськотатарський народ має найбільш розгалужену і законодавчо унормовану систему органів влади і самоорганізації, а також гарантовані державою права. Водночас, удосконалення потребує законодавче забезпечення статусу органів самоорганізації кримських татар – Меджлису та Курултаю, що є вектором подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», від 20 березня 2014 року № 1140-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/1140-18?utm_source=chatgpt.com#Text
2. Климончук В. Й., Юксель Г. З. Політична участь в системі публічної влади України кримськотатарського корінного народу після окупації Криму. Український політико-правовий дискурс. № 20, 2026. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/578/475>
3. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим URL: <https://ppu.gov.ua/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-29>

Коркач С. О.,

*молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу
«Музей Заповіту Т. Г. Шевченка»*

*Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
м. Переяслав, Україна*

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТУАЛІЗАЦІЇ СПАДЩИНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Сьогодні музейні установи виконують не лише функцію збереження культурної спадщини, але й виступають активними суб'єктами наукової комунікації. Особливого значення це набуває у контексті шевченкознавства, де інтерпретація творчої спадщини Тараса Шевченка потребує постійного наукового осмислення та актуалізації. У цьому аспекті важливим є досвід діяльності Музею Заповіту Т. Г. Шевченка як структурного підрозділу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Музей Заповіту Т. Г. Шевченка – один із провідних науково-дослідних відділів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», який активно здійснює науково-дослідницьку, культурно-просвітницьку екскурсійну та інші види діяльності.

Науково-дослідницька діяльність музею спрямована на популяризацію творчої спадщини Тараса Шевченка як ключового чинника формування української національної ідентичності та культурної пам'яті.

Щорічно його працівниками забезпечується широкий спектр ініціатив: наукові зібрання, презентації, виставки творчі зустрічі, мистецькі заходи тощо.

Вагоме місце у роботі музею посідає організація наукових заходів: конференцій, Шевченківських читань, круглих столів, що виступають платформою для фахового обговорення актуальних проблем шевченкознавства та сприяють інтеграції наукової спільноти.

25 листопада 2008 року на базі НІЕЗ «Переяслав» Музеєм Заповіту Т. Г. Шевченка було організовано та проведено III Всеукраїнські Шевченківські читання. У роботі читань взяли участь 30 науковців у доповідях яких були представлені дослідження, що охоплювали різні аспекти творчості Шевченка: від аналізу епістолярію та діалогічної природи текстів до психоаналітичних інтерпретацій та осмислення ролі поета у формуванні національної свідомості.

За результатами III Всеукраїнських читань було опубліковано збірник наукових праць.

Важливим напрямом дослідницької роботи є організація круглих столів, орієнтованих як на науковців, так і на учнівську молодь. Зокрема, круглий стіл «Кобзар у серці України», який відбувся 9 листопада 2010 року сприяв залученню школярів до дослідницької діяльності та формуванню інтересу до творчості поета.

З доповідями виступили учні місцевих загальноосвітніх шкіл: Процько К., Суденко І., Мазоха С., Домарацька А., Загребельна Н., Черненко В., Кутова І. Тематика доповідей охоплювала біблійні мотиви, гендерні аспекти, художню спадщину та світоглядні засади творчості Шевченка.

10 грудня 2015 року до 170-річчя написання «Заповіту» було проведено круглий стіл «Не забудьте пом'янути». Основними напрямами обговорення були: Т. Шевченко й сучасність; творчість Т. Шевченка в період перебування на Київщині; відображення життя та творчості Великого Кобзаря у творах мистецтва; світова велич Т. Г. Шевченка. Обговорення зосереджувалося на питаннях інтерпретації творчості поета, її відображення в мистецтві та значенні для сучасного суспільства.

З доповідями виступили професори Корпанюк М. П., Токмань Г. Л., завідділами Шевченківського національного заповідника Долгіч Н. В., Тарахан В. С., завідувач Яготинського музею «Флігель Тараса

Шевченка» Гусак Л. С., директор Березорудського народного краєзнавчого музею Гончар В. В., голова Бориспільської міської організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка Ковальчук А. А., члени Спілки письменників України Коломієць О. Р., Шпиталь І. Г. [1].

Круглий стіл «Не забудьте пом'янути» засвідчив актуальність творчості Шевченка в сучасному культурному просторі.

11 березня 2021 року відбувся круглий стіл «Постать Тараса Шевченка як чинник національної консолідації творчої та наукової еліти (до 160-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка)», який об'єднав представників різних наукових і музейних установ України та зарубіжжя. Високий рівень наукової репрезентації (доктори та кандидати наук, аспіранти) засвідчив зростання інституційної ваги заходів музею як платформи для професійного діалогу.

До програми круглого столу було включено 27 доповідей, що стосувалися постаті Т. Г. Шевченка, практик пошанування пам'яті поета, підходів та методів популяризації його творчості, збереження спадщини Кобзаря у музейних установах тощо. Загалом до участі заявилися 29 дослідників, з поміж яких 1 доктор наук, 11 кандидатів наук та 1 аспірант, що представляли 15 наукових та освітніх установ: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (м. Київ), Національний музей Тараса Шевченка (м. Київ), Літературно-меморіальний будинок-музей Т. Г. Шевченка (м. Київ), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Музей Т. Г. Шевченка у с. Мошни (відділ комунального закладу «Черкаський обласний краєзнавчий музей» Черкаської обласної ради), Державний історико-культурний заповідник «Межибіж» (сmt. Меджибіж, Хмельницької обл.), Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» (с. Шевченкове, Черкаської обл.), Бережанський краєзнавчий музей (м. Бережани, Тернопільська обл.), Музей Шевченка в Торонто (Канада), Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького (м. Дніпро), Київський національний лінгвістичний університет (м. Київ), Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (м. Київ), Літературний музей Т. Г. Шевченка сmt. Барішівка. Значна кількість доповідей і широка географія учасників засвідчили високий рівень інституційної взаємодії та зростання ролі музею як наукового центру [2].

18 грудня 2025 р. у НІЕЗ «Переяслав» відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Шевченків заповіт у соціо-культурному просторі: історія, сьогодення, майбутнє» (до 180-річчя написання поезії «Як умру, то поховайте...»). Організаторами конференції

були: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Шевченківський національний заповідник (Канів), Варшавський університет (Польща), Інститут україністики Варшавського університету (Польща), Музей Тараса Шевченка в Торонто (Канада). Основними напрямками обговорення були: постать Тараса Шевченка в сучасному культурному просторі; збереження культурної та творчої спадщини Т. Г. Шевченка в музейних установах; Тарас Шевченко в суспільно-історичній парадигмі; феномен Тараса Шевченка в лінгвістичному та літературознавчому процесах; Тарас Шевченко: діалог через століття та кордони; вітчизняне шевченкознавство: мультидисциплінарність сучасних дискурсів [3].

У доповідях учасників було представлено різні аспекти дослідження творчості поета. Зокрема, проаналізовано педагогічний потенціал «Букваря Южнорусского» як інструменту національно орієнтованої освіти, розглянуто трансформацію інтерпретацій поезії «Заповіт» у сучасному медійному просторі, а також досліджено роль цього твору у пам'яттєвих практиках українського суспільства початку ХХ століття.

Філософські дослідження акцентували увагу на категоріях свободи, історичної пам'яті та відповідальності як ключових елементах шевченківського світогляду. Поезію «Заповіт» аналізували у контексті глобальних процесів – від націєтворення до медійної культури ХХІ століття. У цьому контексті творчість Шевченка постає як важливий чинник формування національної ідентичності та культурної самосвідомості.

Висновок: Аналіз діяльності музею свідчить, що організація наукових заходів сприяє не лише поглибленню досліджень, популяризації творчої спадщини поета серед широкої аудиторії, але й розширенню міждисциплінарних підходів і інтеграції української гуманітаристики у світовий науковий простір.

У наукових публікаціях, підготовлених за результатами конференцій і читань, організованих музеєм, порушуються питання літературознавчого аналізу, історико-культурного контексту, філософських інтерпретацій, а також проблеми національної ідентичності.

Діяльність музею підтверджує, що ефективна популяризація культурної спадщини можлива лише за умови поєднання наукового аналізу, освітніх практик і широкої суспільної комунікації. Творчість Тараса Шевченка при цьому залишається ключовим чинником формування національної ідентичності та духовної консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Демб'язкий С. С. Завершальний акорд свята. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/792>. (дата звернення: 12.03.2026).

2. Нагайко К. М. Відбувся круглий стіл «Постать Тараса Шевченка як чинник національної консолідації (до 160-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка). Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://www.niez.com.ua/events/scientific-events/2328>. (дата звернення:12.03.2026).

3. Нагайко К. М. У НІЕЗ «Переяслав» відбулася Міжнародна науково-практична конференція. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://www.niez.com.ua/events/scientific-events/3321>. (дата звернення:12.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-30>

Пстков С. В.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

**ПОЛІТИЧНА ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ БІОГРАФІЇ КНЯГИНИ
ОЛЬГИ В РОСІЙСЬКІЙ ТА РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ:
ДЕКОНСТРУКЦІЯ «ПСКОВСЬКОЇ ВЕРСІЇ»
ПОХОДЖЕННЯ ПРАВИТЕЛЬКИ УКРАЇНИ-РУСИ**

Постать святої рівноапостольної княгині Ольги є однією з ключових у пантеоні києворуських правителів. Вона не лише першою серед володарів Київської Русі прийняла християнство, а й заклала адміністративні основи держави. Саме тому її біографія протягом століть ставала об'єктом маніпуляцій з боку ідеологів Московського царства, Російської імперії, а згодом і СРСР. Головною метою цих маніпуляцій було створення штучного генетичного та територіального зв'язку між Києвом і Москвою, де Псков виступав як «сполучна ланка», що виправдовувала експансію Москви на захід та південь.

Згідно з «Повістю минулих літ», Ольгу привезли Ігорю «з Пскова» (чи «Плескова»). Проте сучасні дослідники звертають увагу на кілька критичних суперечностей. Наприкінці IX – на початку X століття Псков був невеликим поселенням, яке навряд чи могло бути батьківщиною княгині такого статусу. Існує обґрунтована гіпотеза, що літописне «Плесков» насправді означало Пліску(тодішню столицю Болгарського царства). Це пояснює і її високу освіченість, і швидке прийняття християнства, і вибір імені для онука – Святослав (слов'янське ім'я, характерне

для болгарської та моравської еліти). Водночас версія про варязьке походження (Helga) також активно нівелювалася російськими істориками, щоб не «віддавати» засновницю держави норманам, а закріпити її «питомо слов'янське» (а отже, «проторосійське») коріння [1].

У XV–XVI століттях, коли Москва почала активно поглинати Псковську та Новгородську республіки, ідеологам (зокрема авторам «Степенної книги») було вкрай важливо довести, що ці землі завжди були частиною «єдиного простору». Ольгу почали активно тиражувати як «уродженку Псковщини». Це давало Москві умовне моральне право претендувати на Псков як на «святую землю», де народилася засновниця династії. Через Ольгу Москва намагалася провести пряму лінію: Псков → Київ → Москва. Якщо Ольга – псковитянка, то витоки київської влади лежать на півночі, що автоматично робило Москву легітимною спадкоємицею Київської Русі [2].

У XVIII–XIX століттях біографія Ольги як «Мати нації» була остаточно зацементована в рамках імперської концепції «триєдиного російського народу». Михайло Карамзін та інші офіційні історики відкидали будь-які альтернативні версії походження Ольги, окрім псковської. Це служило виправданням анексії українських земель (Малоросії): якщо Ольга прийшла з півночі (з територій, що стали Росією), то Київ є лише «тимчасовою резиденцією» північних князів, а отже, має належати Петербургу чи Москві [3].

Радянська історіографія, попри свій атеїзм, не відмовилася від імперських міфів, а лише модернізувала їх і подавала образ Ольги у світлі «дружби народів». Будь-які згадки про болгарське чи скандинавське походження Ольги таврувалися як «буржуазні фальсифікації», що принижують роль слов'ян. Ольга була представлена як ідеальна «давньоруська» правителька. Псковська версія ідеально вписувалася в концепцію «спільної колиски трьох братніх народів», де головна роль відводилася саме російським територіям. Радянські підручники ігнорували те, що Псков часів Ольги не мав того значення, яке йому приписували, а зв'язок Ольги з Константинополем трактувався виключно через призму зовнішньої політики, а не релігійно-культурного вибору, що відділяв Київську Русь від майбутнього азійського вектору Москви.

Чому це важливо сьогодні? Спрощення та спотворення біографії Ольги було частиною масштабного проекту з «крадіжки історії». Псковська версія дозволяла Москві стверджувати, що вона не загарбує чужі землі, а «повертає своє». Стверджуючи, що витоки київської еліти були «псковськими», імперські ідеологи заперечували автохтонність українського державотворення. Свята Ольга, київська княгиня, була перетворена на «російську святую», що дозволяло Московському патріархату претендувати на духовну монополію в Києві [4].

Дослідивши балтійські азимути, пов'язані з біографією святої Ольги, констатуємо, що всі докази вказують на те, що княгиня не походила з

цих північних теренів держави. Але наголосимо що окраїни Київської Русі втаємничують ще багато нерозв'язаних питань, котрі стосуються діяльності великої київської княгині. «Пізніше легенди, занесені в Степенну книгу, що перетворилися в розлоге «Житіє святої, рівноапостольної великої княгині Ольги» (редакція не раніше другої половини XVI століття), батьківщиною Ольги називають псковську весь або село Вибутине і ведуть її від простих людей, до того ж, від «мови варязька» під впливом укоріненої тоді байки про покликання варягів. Псков, за цією легендою, ще не існував і згодом був заснований Ольгою разом із храмом святої Трійці. Відповідно до даних Д. І. Гловайського, псковські переписні книги, що належать до другої половини XVI століття, не згадують село Вибутине, а вказують Вибутську губу на р. Великий і струмок Вибуту.

Деконструкція «псковської версії» походження княгині Ольги – це не просто суперечка про місце народження. Це питання боротьби за право України на власну історію. Російська та радянська пропаганда перетворили біографію княгині на інструмент геополітики, мета якого – довести «вторинність» Києва та «первинність» північних регіонів. Повернення до наукової дискусії про болгарське чи варязьке коріння Ольги, а також визнання того, що Псковська версія була створена значно пізніше для виправдання московської експансії, є необхідним кроком для звільнення української минувшини від імперських нашарувань.

Ідеологічні й ідеалістичні нашарування на події минулого та діяльність історичних персонажів заважають побачити справжні автентичні образи. З плином часу накладений пласт думок і концепцій приховує та спотворює реальну картину, через що доводиться більш ретельно вивчати й аналізувати причини замовчувань або славнів на сторінках хронік, фактично відчищати від нашарувань первинну інформацію. Це стосується й великої княгині Ольги, яка була невід'ємною складовою політикуму X століття, але залишилася такою і в наступному тисячолітті. Промені її духовного образу донині надихають творчі особистості до герменевтичних прозрінь. А на політичному фундаменті, закладеному правителями середньовічних часів, серед яких закарбовані й імена великих князів Київської Русі, вибудовується сучасна Об'єднана Європа [5].

Список використаних джерел:

1. Ричка В. Княгиня Ольга. Київ : Альтернативи, 2004. 365 с.
2. Петков С. Княгиня Ольга: наріжний камінь церкви і держави. Київ : Видавничий дім «Артеку», 2021. 114 с.
3. Петков С. Княгиня Ольга. Династійні таємниці правителів Русі. Київ : Видавничий дім «Артеку», 2023. 290 с.
4. Ричка В. Між християнським сходом і заходом: Київська Русь у міжцивілізаційному діалозі. *Дзеркало тижня*. 2005. 9–15 квіт. № 13. С. 21.

5. Петков С. Україна – частина європейської цивілізації: до питання про формування стратегії розвитку держави і права. *Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 липня 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. С. 84–88.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-31>

Шеремет А. В.,

доктор філософії,

старший викладач кафедри слов'янської

та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

Коломієць О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ПРОСТОРОВІ МОДЕЛІ КРИМУ В ЩОДЕННИКОВИХ СПОГАДАХ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ДАР ЕВДОТЕЇ»

Проза Докії Гуменної є настільки розмаїтою, що формує власні міфопоетику та інтертекст, які утворюють багате поле для досліджень у різних рівнях тексту. До найбільш повних досліджень творчості письменниці входять дослідження О. В. Коломієць, Т. В. Николук, В. Ю. Родигіної, Д. В. Сачко, О. І. Філіпенко, Т. В. Швець [4, 6–10]. Аналізована нами кримська тематика у «Дарі Евдотеї», крім художньо-психологічного дискурсу, об'єднує антиколоніальний дух прози Докії Гуменної та мотивну специфіку української емігрантської мемуарної прози. Антиколоніальні наративи у прозі Докії Гуменної висвітлені в дослідженнях М. І. Лаврусенко, мотивам подорожей в українській мемуарній прозі присвячені роботи Л. В. Козинського [3].

Книга «Дар Евдотеї» є щоденниковими спогадами, що написані в останні роки життя письменниці в нью-йоркський період творчості. Вони стали квінтесенцією її філософічних роздумів, своєрідним підсумком творчого шляху. Відомо, що кінець ХХ століття відзначався

бурхливим розвитком документалістики, біографічних творів. Саме в цей час значну увагу читача привертала листи, автобіографії, спогади відомих людей. Теоретик літератури О. А. Галич, визначаючи жанрові різновиди мемуарів, указував на те, що «сучасна мемуаристика – це суміш найрізноманітніших жанрових форм – від листів і щоденників до повістей і романів... Основу кожного твору становлять особисті уявлення автора спогадів про себе й історичний процес, у контексті якого проминало його власне життя і життя людей, з якими він зустрічався, спілкувався, працював, жив, творив». Як підсумок, автор привертає увагу до важливості та необхідності осмислення цих текстів: «Мемуаристика на Україні є, вона представлена десятками різножанрових і різнопланових творів. І тепер справа за істориками літератури та теоретиками – дослідити опубліковане, надрукувати рукописи, належно їх оцінювати. Це завдання сьогоdnішнього дня. Без історії цього українська література виглядатиме збіднено [1, с. 145]».

Перше видання «Дару Евдотеї» побачило світ 1990 року в Торонто. Це невелика частина щоденникових спогадів Докії Гуменної (інша ще чекає свого оприлюднення), самостійно підготовлених письменницею до друку. Видання складається з двох частин, перша книга має назву «Київські кручі». Її три розділи вказують на топонімічну приналежність: «Жашківський четверги», «Ставищанська розкід», «Мрія, що зветься Київ». Книга друга «Жар і крига» охоплює період спроб професійного утвердження Докії Гуменної в тогочасній літературі. Тут читач зануриться в атмосферу сталінських репресій 1930-х років, харківського періоду її життя та творчості, у ті передвоєнні роки, що в біографії письменниці пов'язані з її перебуванням у Туркменістані та захопленням праісторичною тематикою.

Головною характеристикою «Дару Евдотеї», як зразка емігрантської мемуарної прози, є побудова простору майже через травматизацію, ретроспекцію та символічне переосмислення. Ці параметри тісно корелюють із такими смисловими доміантантами Криму як втрачений рай, простір вигнання та ностальгії, пошуку власної творчої ідентичности. Пізнання півострова відбувається у три етапи за маршрутом Київ-Південне узбережжя/Київ-Севастополь (проміжний пункт на шляху до Сухумі)/Київ-Коктебель-Київ. Докія Гуменна змальовує складні просторові структури, які, будучи амбівалентними, будують циклічні дуальні символічні опозиції, специфічний хронотоп, та врешті переплітаються в топос географічно-психологічного помежів'я у творі.

У творі, мірю відвідування письменницею півострова (спершу студенткою, потім у маршруті іншої подорожі, і зрештою в дорослому віці у статусі письменниці), репрезентовані три топосні моделі Криму: 1) Крим як топос «райського піднесення»; 2) Крим як простір ностальгії та естетизації; 3) Крим як природна та внутрішня межа.

Перша модель має найскладнішу структуру, адже зреалізовується в дуальному символічному протиставленні відразу на двох рівнях – горизонтальному та вертикальному. Уперше письменниця відвідує Крим перед закінченням університету. У творі Південне узбережжя Криму, як простір гармонії, протиставляється духовно та побутово занепалому Києву, який в 1920-ті роки поступився Харкову рівнем життя та, за оцінкою самої Докії Гуменної, перетворювався на провінційне місто («З перлини Криму я потрапила просто в блощичник») [2, с. 230]. Незважаючи на свою безмежну любов до Києва, своє студентське життя авторка зображує як надзвичайно скрутне – у цій бінарній опозиції Києву відведена роль контртопосу виживання, протилежна основній його художній ролі у творі. Це протистояння не є статичним: у третій моделі топос та контртопос міняються місцями: «А може зріднила нас втома від Криму з його горами та морем? Коли почали мигати краєвиди України, вони видалися мені кращими за всі крими і кавкази, а дніпровий пляж у Києві з його білим пісочком миліший і притульніший за морські коктейльські курорти» [2, с. 475].

Другий рівень просторового протиставлення ілюструє символічну ініціацію авторки, являючи собою нічне сходження на Ай-Петрі, посеред якого Докія Гуменна переживає містичний досвід єднання: «В мені прокинулося атакістичне шаленство, я почала навколо вогню танцювати й гасати маючи себе за первісну дику людину. Налетіли на мене радість і екстаза. От такого життя хотіла б! Хотіла б пережити все, що пережило людство, всі стани. І так було в ту мить, я всіма людьми була» [2, с. 229]. Спад сакральної модусності проілюстрований розчаруванням письменниці від кульмінації подорожі – зустрічі світанку на вершині: «А сонце того ранку сходило не так, як нам треба було. За хмарами, замість вилізти з моря й відкрити нам панораму безмежного синього поля. Ні, все сіре, ми дригоніємо, але все таки радіємо, що ми на Ай-Петрі, бачимо сиву велич моря внизу» [2, с. 229]. Ще одним важливим локусом є скеля Діва, яка надихає Докію Гуменну на роздуми про Іфігенію у Тавриді – авторка розмірковує про цей міф та, порівнюючи себе з його героїнею, приєднується до його колективного конструювання й переосмислення.

Друга модель репрезентує Крим як простір коріння й культурної глибини. Докія Гуменна вирушає на пошуки родичів, естетизуючи та романтизуючи подорож: «А просто сіла в поїзд – і бачу вже себе в Криму, в Севастополі. Інше підсоння, інше повітря, все мені здалося рожевим. Тут десь у Балаклаві маю знайти своїх родичів – Мокрининих Сидора, Палазю, Лукіяна й Тодосьчину Олександрю» [2, с. 433]. Цього разу Крим постає як впорядкована антична територія, на протигагу священному хаосу попередньої подорожі. На зміну нічній темряві та сірістю неба перед світанком приходять м'який емоційний колорит: «Якби я не бачила власними очима, то й не знала б, що Херсонес – уже наполовину у воді, а друга частина – розкопані вулиці, рожеві від того

каменя, з якого колись будувались будинки. Щоб охопити все це стародавнє місто, хтось дотепний придумав залізничку, що обвозить за яких пару годин скрізь» [2, с. 433].

Третя модель Криму деконструє бінарну опозицію першої моделі та виявляє амбівалентність Криму через взаємодію людей та природи: «Та й бачу себе вже в домі відпочинку на березі ласкавого Чорного моря в Коктебелі, у Криму. Як звичайно, – спочатку вразила цілковита зміна клімату – вічно шумливе море ось тут біля ніг і голубливий легіт, із екзотичними пахощами. <...> Раптова зміна на безжурність, що оповивала, що вдаряла в перші дні, за пару днів стала невідчутна. Ця безжурність стала така природна, як власна шкіра. Так і треба, що тільки й діла, аби не спізнитися в їдальню, а то – купайся в мереживній піні і зеленому прозорому плескоті хвиль та розглядай камінці, що набирають яскравості після кожного напливу тих мереживних хвиль... Хлюп-п, ш-шу-у!» [2, с. 472]. Авторка почувається самотньою у своїх враженнях поряд з іншими письменниками, які проводять відпустки, занурившись у курортні романи та численні інтрижки. Деїдеалізація відбувається через створення простору нудьги: «Через це продовжене безділля і самоту, на тлі всіх дружб та приятельвань, я поринала в свою нудьгу, вона насадилась щораз більше» [2, с. 474–475].

Висновки. Просторові моделі Криму в щоденникових спогадах Докії Гуменної «Дар Евдотеї» є складними багаторівневими динамічними конструктами. У двох із трьох виявлених моделей Київ виступає контрапунктом подорожі, своєрідною рамкою, яка запускає та конструє символічні значення. Півострів постає не просто як втрачений рай, а як полісемантичний топос, яким авторка проходить шлях сакральної ініціації від ідеалізації через ідентифікацію до амбівалентного переосмислення.

Список використаних джерел:

1. Галич О. Очима і пером Самовидця. Українська мемуаристика. *Вітчизна*. 1990. № 7. С. 145–151.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит пам'яті. Кн. 1. Київські кручі; Кн. 2. Жар і крига. Київ : Дніпро, 2004. 520 с.
3. Козинський Л. В. Гуменна Докія Кузьмівна / Л. Козинський. Письменники Уманщини (Довідник-антологія) : статті, бібліографічні матеріали, вірші, проза, літературознавчі есеї. Умань : Алмі, 2011. С. 40–44.
4. Коломієць О. В. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 18 с.
5. Лаврусенко М. І. Антиколоніальний контекст роману Докії Гуменної «Золотий плуг». Закарпатські філологічні студії / редкол.:

І. М. Зимомря (гол. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1, Вип. 24. С. 190–195.

6. Николук Т. В. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література : філологічні науки. Луцьк, 2009. 204 с.

7. Родигіна В. Ю. Мемуаристика Докії Гуменної : інтерпретація української ідентичності в літературі та культурі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Черкаси, 2010. 16 с.

8. Сачко Д. Докія Гуменна: інтелектуальна біографія : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Херсон, 2018. 224 с.

9. Швець Т. В. Щоденник Докії Гуменної: типологія жанру, історико-літературний контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 Українська література, Тернопіль 2017, 21 с.

10. Філіпенко О. І. Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література : філологічні науки ; Одеська нац. академія харчових технологій : Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; наук. кер. Г. І. Віват. Одеса, 2017. 201 с.

НАПРЯМ 7. ОСВІТА І НАУКА
ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ:
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ,
МІЖНАРОДНА МОБІЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-32>

Войтко Т. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримськотатарської та східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Кузьменко К. О.,

*студентка групи 035-AP-23б
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МИСТЕЦТВО ЛІНГВІСТИЧНОГО ФОРМУВАННЯ
ВИСОКОТОЧНИХ ЗАПИТІВ

Лінгвістичне конструювання запитів постає сьогодні не просто як технічна навичка взаємодії з великими мовними моделями (LLM), такими як ChatGPT, Claude та Gemini, а як складна міждисциплінарна галузь, що лежить на перетині комп'ютерної лінгвістики, когнітивної науки та інженерії штучного інтелекту. Якщо на ранніх етапах розвитку генеративних моделей взаємодія з ними зводилася до простих команд, то сучасні LLM, завдяки своїй архітектурі та обсягам навчальних даних, демонструють чутливість до найтонших нюансів мови – синтаксису, семантики, прагматики та лексичного складу. Це перетворює процес створення запиту з емпіричного підбору на витончене мистецтво та водночас строго науку, що вимагає глибокого розуміння того, як мовна структура впливає на активізацію знань у нейромережевих архітектурах.

Наукове осмислення prompt engineering як лінгвістичної дисципліни набуло системного характеру завдяки роботам, які досліджують вплив мовних факторів на продуктивність моделей. Ключове дослідження Венцзюань Хань та її колег [1] пропонує фундаментальний підхід, розглядаючи конструювання запитів крізь призму чотирьох лінгвістичних вимірів: синтаксису, семантики, лексики та прагматики. Їхні результати переконливо демонструють, що навіть незначні текстові

зміни в межах цих категорій можуть призводити до радикальних варіацій у якості генерації. Наприклад, зміна синтаксичної структури з активної на пасивну або заміна однієї лексичної одиниці семантично близьким синонімом здатна змінити не лише стилістичне забарвлення відповіді, але й фактичну точність виконання поставленого завдання. Це явище, яке дослідники називають «переходи, викликані запитом» (prompt-induced transitions), свідчить про те, що LLM функціонують не як прості бази даних, а як складні динамічні системи, де мовний вхід виступає параметром порядку визначаючи траєкторію розгортання внутрішніх репрезентацій [4].

Прагматичний вимір prompt engineering, який виокремлюють Хань та її співавтори [1], набуває особливого значення при переході від простих інструкцій до складних комунікативних стратегій. Саме тут лінгвістичне конструювання запитів стикається з питанням теорії мовленнєвих актів. Завдання полягає не просто в передачі інформації, а у формуванні такого мовного контексту, який би максимально точно відповідав прихованим цілям користувача. Ефективний промпт-інженер сьогодні виступає в ролі перекладача між людським задумом та машинною архітектурою, що вимагає не лише технічних знань, а й розвинутої мовної інтуїції та емпатії. Цей «художній» аспект часто протиставляється «наковому», однак сучасні дослідження доводять їх нерозривну єдність. Як зазначається в оглядових роботах з оптимізації промптів, креативність у формулюванні має спиратися на систематичне тестування гіпотез, де кожна зміна в мовному оформленні розглядається як експериментальна змінна, а результат – як дані, що підлягають кількісному аналізу [2]. Таким чином, мистецтво тут постає як вища форма наукового методу, де інтуїція дозволяє формулювати перспективні гіпотези, а системний аналіз – їх верифікувати.

Критичним внеском у розуміння того, як саме лінгвістичні особливості запиту взаємодіють з архітектурою конкретних LLM, стало порівняльне дослідження Ашрафа Ельнашара з колегами [3]. Їхня робота демонструє, що ефективність різних стилів промптів – від простих префіксів до ієрархічних форматів на кшталт JSON та YAML – не є універсальною, а суттєво варіюється залежно від обраної моделі. Клод (Claude) демонструє найвищу точність (85 %) при роботі з ієрархічними форматами, що робить його оптимальним вибором для завдань, де цілісність даних є критичною, наприклад, у медичній сфері. Натомість ChatGPT-4o виявився лідером за ефективністю, демонструючи найнижче споживання токенів та найвищу швидкість, що є вирішальним фактором для реальних застосунків, які потребують миттєвої обробки великих обсягів інформації. Gemini, своєю чергою, займає проміжну позицію, пропонуючи збалансовану продуктивність, хоча й демонструє чутливість до змішаних форматів [3]. Ці результати мають глибокі лінгвістичні імплікації: вони свідчать про те, що різні моделі можуть

мати різні «когнітивні стилі» обробки інформації, які відповідають їхній архітектурі та тренувальними даними. Вибір мовної структури запиту стає, таким чином, не просто питанням стилю, а стратегічним рішенням, що визначає баланс між точністю, швидкістю та вартістю обчислень.

Розвиток методології конструювання запитів призвів до появи технік, які дозволяють виходити за межі статичних, одноразових інструкцій. Серед них особливе місце займає метод ланцюжка думок (Chain-of-Thought, CoT), який, як зазначається в дослідженнях, трансформує LLM з простого генератора відповідей у «партнера з міркувань» [5]. З лінгвістичної точки зору, CoT є не чим іншим, як екстерналізацією внутрішнього монологу – процесу, який у людській когніції відповідає за планування та вирішення проблем. Запитуючи модель «думати крок за кроком», промпт-інженер фактично змушує її розгорнути лінійну структуру аргументації, що значно знижує ймовірність логічних помилок.

Ефективність лінгвістичного конструювання запитів значною мірою залежить від здатності враховувати структурні особливості інформації, яку необхідно отримати або обробити. Як свідчать результати порівняльного аналізу, проведеного на базі Prompt Runner, продуктивність LLM варіюється не лише залежно від моделі, але й від типу завдання: логічне міркування, творче генерування або фактична точність вимагають різних підходів до формулювання [3]. Клод, наприклад, показав вищу продуктивність у завданнях на логіку та креативність, що може свідчити про більш розвинену здатність до абстрактного мислення в межах його архітектури. Водночас, усі моделі демонструють значні труднощі при роботі з неструктурованими наративними даними, де точність падає приблизно до 40 % незалежно від стилю промпту [3]. Це вказує на фундаментальне обмеження сучасних LLM: їхня здатність до розуміння контексту має межі, і вони особливо вразливі до двозначності, притаманної природній мові. Саме тут вступає в силу прагматичний аспект prompt engineering: уміння знижувати цю двозначність через чітке визначення формату вихідних даних, надання прикладів (few-shot prompting) та використання негативних інструкцій, що вказують на те, чого робити не слід [5].

Сучасний етап розвитку prompt engineering характеризується зростанням складності систем, у яких використовуються запити. Перехід від одноразових інструкцій до багатоагентних систем (agentic AI) висуває нові вимоги до лінгвістичного дизайну. У таких системах промпти вже не є ізольованими командами, а стають компонентами динамічних діалогів, де роль промпт-інженера розширюється до архітектора протоколів [5]. Це вимагає створення мета-промптів, які визначають правила взаємодії між різними агентами, а також управління пам'яттю та контекстом у багатоетапних процесах. Лінгвістична компетентність у такому контексті набуває рис системного мислення, де кожне

формулювання розглядається як елемент більшої структури, що впливає на поведінку всієї мережі. Це підтверджує тезу про те, що prompt engineering еволюціонує з допоміжної техніки в центральну дисципліну, яка визначає архітектуру та ефективність систем штучного інтелекту.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що лінгвістичне конструювання запитів є тією ключовою ланкою, яка поєднує семіотичну природу людської комунікації з формальною логікою обчислювальних систем. Воно вимагає від дослідника та практика одночасно глибоких знань у галузі лінгвістики – розуміння того, як синтаксис, семантика та прагматика впливають на передачу смислу – та інженерного підходу до експериментування, оптимізації та масштабування. Роботи Хань та інших заклали науковий фундамент для систематичного вивчення цього впливу, а порівняльні дослідження Ельнашара та розробки автоматичних методів оптимізації створюють інструментарій для переходу від емпіричного «мистецтва» до відтворюваної інженерної практики. Майбутнє цієї галузі лежить у гармонійному поєднанні логіки та креативності, де точність інженерного розрахунку слугуватиме вираженню найсміливіших інтелектуальних задумів, а мовний запит стане тим універсальним інтерфейсом, що відкриває доступ до колективного знання, акумульованого у великих мовних моделях.

Список використаних джерел:

1. Han W., Wei X., Cui X. та ін. Prompt Engineering 101: Prompt Engineering Guidelines from a Linguistic Perspective. *Proceedings of the 23rd Chinese National Conference on Computational Linguistics*. 2024. С. 1408–1426. URL: <https://aclanthology.org/2024.ccl-1.108.pdf> (дата звернення: 14.03.2026).

2. Al Hauna A. D., Yunus A. P., Fukui M., Khomsah S. Enhancing LLM Efficiency: A Literature Review of Emerging Prompt Optimization Strategies. *International Journal on Robotics, Automation and Sciences*. 2025. Vol. 7, No. 1. P. 72–83. DOI: <https://doi.org/10.33093/ijoras.2025.7.1.9>.

3. Elnashar A., White J., Schmidt D. C. Prompt engineering for structured data: a comparative evaluation of styles and LLM performance. *Artificial Intelligence and Autonomous Systems*. 2025. Vol. 2, No. 1. P. 1009. DOI: <https://doi.org/10.55092/aias2025009>.

4. Sato M. The Way We Prompt: Conceptual Blending, Neural Dynamics, and Prompt-Induced Transitions in LLMs. arXiv preprint. 2025. arXiv:2505.10948. URL: <https://arxiv.org/abs/2505.10948> (дата звернення: 14.03.2026).

5. Team IT Security. The Art vs. Science of Prompt Engineering: Where Creativity Meets Logic. Tsecurity.de. 2025. 11 April. URL: <https://tsecurity.de/de/2720469/IT+Programmierung/The+Art+vs.+Science+of+Prompt+Engineering%3A+Where+Creativity+Meets+Logic/> (дата звернення: 15.03.2026).

Данькевич Ю. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Медведєв М. Г.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ТА ІНЖЕНЕРІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ ТА НОВІ СТАНДАРТИ ОЦІНЮВАННЯ

Сучасна парадигма освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та інженерно-технічними напрямками вимагає переходу від вивчення статичних форм до динамічного управління інтелектуальними системами. Інтеграція штучного інтелекту в навчальний процес створює дилему: він автоматизує складні аналітичні процеси, але водночас ставить під сумнів традиційні методи контролю знань [4]. В умовах повномасштабного вторгнення для Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського це питання набуває особливої ваги через необхідність підготовки фахівців, здатних до швидкого відновлення країни.

Документознавці та інженери сьогодні співпрацюють в одному цифровому полі, де головним інструментом стає алгоритм. Процес викладання має трансформуватися з простої передачі інструкцій у навчання стратегічному управлінню даними. ШІ здатний за секунди генерувати як програмний код для інженерних розрахунків, так і складні структури архівних описів чи управлінських документів, що створює ілюзію знань у здобувача, що є головним викликом для сучасної вищої школи [3]. Ми маємо визнати, що стара система «завдання-результат» більше не відображає реальний рівень компетенцій.

На нашу думку, для інженера критично важливо не просто отримати розрахунок від нейромережі, а зрозуміти фізичну логіку процесу. Для документознавця ж важливо не просто створити документ через промпт, а верифікувати його юридичну та історичну достовірність. Академічна доброчесність у цьому контексті має бути переосмислена як прозорість

використання інтелектуальних помічників. Здобувачі обох напрямів повинні вказувати ступінь залучення ШІ у своїх курсових та дипломних проектах, коли викладач стає не цензором, а експертом-валідатором, який перевіряє здатність здобувача до критичного аналізу згенерованого контенту. Цифровізація освіти вимагає впровадження нових стандартів оцінювання, що ґрунтуються на процесі, а не на фінальному продукті [3]. Інженер має захищати архітектуру свого рішення в режимі реального часу, пояснюючи кожен алгоритмічний крок [2, с. 49]. Документознавець повинен демонструвати навички експертизи цінності інформації, яку ШІ міг викривити або галюцинувати.

Ми пропонуємо впровадження методики для технічних та інформаційних дисциплін, де студент працює над завданням безпосередньо перед аудиторією, що нівелює можливість недоброчесного використання нейромереж без розуміння суті. Оцінювання має включати перевірку навичок промпт-інжинірингу як окрему професійну компетенцію для обох спеціальностей. Інженер, що вміє правильно поставити задачу ШІ, є більш ефективним за того, хто ігнорує прогрес. Документознавець, який автоматизує рутинне сортування даних за допомогою алгоритмів, стає менеджером знань нового покоління. Міжнародна мобільність здобувачів у цей період дозволяє запозичувати найкращі етичні кодекси провідних університетів світу. Ми маємо синхронізувати наші вимоги до академічної етики із західними стандартами цифрової грамотності [4]. Підготовка кадрів для повоєнного відновлення вимагає від нас створення фахівців, що володіють «гібридним інтелектом».

Інженери будуть відбудовувати інфраструктуру, використовуючи ШІ для оптимізації ресурсів, а документознавці – створювати цифрові архіви цієї трансформації [1, с. 142]. Спільна підготовка цих фахівців у межах технічних університетів створює унікальну синергію. Навчальний матеріал тепер має подаватися через призму кейс-стаді, де ШІ є лише одним із засобів вирішення проблеми. Викладач повинен створювати “AI-resistant” завдання, які вимагають особистого досвіду або специфічного контексту воєнного часу. Наприклад, аналіз пошкоджених архівів чи проектування тимчасових споруд з урахуванням локального ландшафту [4]. Перевірка знань має зміститися у бік дискусії та обґрунтування власної позиції. Це дозволить зберегти суб’єктність студента у навчальному процесі.

Цифрові інновації не повинні замінювати фундаментальну підготовку, а мають ставати її логічним продовженням. Інженерна етика та професійна відповідальність документознавця за збереження національної пам’яті є фундаментом, який не підвладний алгоритмам. Важливо впроваджувати курси з етики штучного інтелекту вже на перших курсах бакалаврату, що, у свою чергу, сформує у здобувачів розуміння ризиків та можливостей технологій. Співпраця між технічними кафедрами та кафедрами інформаційної справи дозволить

створювати міждисциплінарні проекти, що моделюють реальні умови праці в сучасних цифровізованих корпораціях. Оцінка за таку роботу має враховувати вміння працювати в команді «людина-машина».

Сьогоднішні здобувачі – це покоління, яке буде інтегрувати Україну в глобальний технологічний простір. Їхня підготовка має бути гнучкою, адаптивною та безкомпромісною щодо якості. Використання ШІ для перевірки робіт на плагіат також має стати більш інтелектуальним та змістовним. Ми повинні вчити студентів не боятися ШІ, а бути розумнішими за нього. Академічна свобода викладача полягає у праві обирати найбільш інноваційні методи контролю. Поєднання інженерного розрахунку та документознавчого аналізу дає комплексне бачення цифрової екосистеми. Таврійський національний університет має стати майданчиком для апробації таких інтегрованих підходів.

Відновлення держави після війни потребуватиме мільйонів оцифрованих документів та тисяч технічних рішень. Швидкість їх підготовки залежатиме від того, наскільки якісно ми навчимо студентів взаємодіяти з ШІ зараз. Ми маємо виховувати відповідальність за кожен клік та кожен згенерований рядок коду. Нові стандарти оцінювання стануть запобіжником проти деградації інтелектуальних зусиль. Синергія традицій та інновацій – це шлях до справжньої академічної досконалості. Ми віримо, що поєднання технічної точності та інформаційної системності створить нову еліту українських фахівців. Наша місія – забезпечити їх знаннями, які не застаріють з виходом наступної версії нейромережі. Тільки людина здатна надати цифрам сенс, а документам – історичну вагу. Отже, трансформація освіти – це передусім трансформація нашого ставлення до ролі інтелекту в цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Веремчук О., Постельжук, О. Цифровізація архівних установ: виклики та перспективи збереження національної пам'яті в епоху технологічних трансформацій. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 2025. (15), С. 142–153. URL: <https://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/335086> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Мар'єнко М. В., Коваленко В. В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38. № 1. С. 48–53.
3. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України за № 286-р від 23 лютого 2022 р. Документ 286-2022-р, чинний, поточна редакція – Редакція від 06.01.2026, підстава – 1796-2025-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.03.2026).
4. Guidance for generative AI in education and research. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693> (дата звернення: 27.03.2026)

Дорошенко Ю. О.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Навчально-наукового інституту муніципального управління
та міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Кисельов В. Б.,

*доктор технічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту муніципального управління
та міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ НАВЧАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Експансійна всеохопна і всепроникна інформатизація усіх сфер життєдіяльності людини призвела до появи і розвитку специфічних галузевих професійних інформаційних технологій та спонукала профільних фахівців додатково до традиційних загальнонавчаних опанувати такі технології задля успішної і продуктивної діяльності у своїй професії і одночасним забезпеченням належної конкурентоздатності на ринку праці. До таких галузей знань і професійної діяльності сповна належить психологія, якій притаманні зокрема складні моніторингові психологічні і психодіагностичні дослідження. А їх реалізація ґрунтується на належній інформатичній компетентності виконавців, утилітарному знанні методів математичної статистики, реалізованих у відповідних інформаційних системах, володінні складним інструментальним та прикладним програмним забезпеченням – аж до можливої самостійної розробки власних програмних засобів, зокрема, психодіагностичних. Отже, усім сказаним вище *актуалізується* тема цього дослідження, насамперед, стосовно психологічної освіти і практики. А оскільки будь-яка масштабна справа починається з визначення концептуальних засад, то *метою цього дослідження* обрано визначення і сутнісна характеристика ключових концептів навчання інформаційних технологій майбутніх психологів в сучасних умовах України.

Комплексна реалізація зазначеного вище потребувала адекватної системної інформатизації освіти, яка у свою чергу передбачала

проведення і мала ґрунтуватися на науково-педагогічних дослідженнях, орієнтованих на розробку дидактико-методичного забезпечення спеціалізованого навчання інформатики, оволодіння певними професійними інформаційними технологіями, опанування відповідних інформаційних систем на різних рівнях освіти. А також теоретичного обґрунтування та експериментальної апробації у освітньому процесі дидактичних функцій специфічних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), адекватних форм, методів і засобів навчання.

Точної, єдиної для всіх закладів вищої освіти (ЗВО) дати старту впровадження такої узагальненої навчальної дисципліни під назвою «Інформаційні технології в...» з диференційованим галузевим змістом у освітній процес вищої школи невідомо, оскільки кожний ЗВО, користуючись своєю академічною автономією, розробляв і починав викладання таких навчальних курсів у різний час разом з досягненням належного рівня своєї функціональної готовності (наявності необхідних ресурсів).

Проте, якщо говорити про загальну тенденцію у вищій психологічній освіті України, історично активне викладання навчальної дисципліни «Інформаційні технології в психології» (або її змістових аналогів) у закладах вищої освіти України почалося не так давно, на межі ХХ (останнє десятиліття) та ХХІ (перше десятиліття) століть. Її зміст, звісно, ще не був досконалим і дидактично обґрунтованим, різнився для різних ЗВО і зазвичай залежав від її провідного викладача, тобто, від рівня його міждисциплінарної інтегративної компетентності як інформатика, психолога і дидакта, від ресурсного забезпечення ЗВО та від концептуального бачення спрямованості цього курсу профільною (випусковою) кафедрою.

Тим більше, що вимоги до результативності навчання інформаційних технологій майбутніх психологів тільки почали розроблятися. Тому про якість, ефективність і стабільність викладання цієї дисципліни говорити було зарано. Тим часом ситуація щодо взаємопов'язаної цифровізації психологічної освіти і практики перманентно змінювалася унаслідок поширення інформаційних технологій у психологічній практиці, розширення кола практикуючих психологів, які опанували і стали активно використовувати інформаційні технології у певних аспектах своєї діяльності, зокрема, у документальному її супроводі, у проведенні моніторингових психологічних досліджень та у психодіагностиці) та доступністю комп'ютерних засобів: технічних, програмних і комунікаційних (мережевих). Зауважимо, що й донині ще не вироблено єдиного бачення спрямованості, структури і змісту цієї навчальної дисципліни, хоча вона знаходиться у стані активного адаптивного розвитку як у практичній, так і у освітній психології.

Разом з тим слід акцентувати увагу на тому, що намагання якісної реалізації розробки і впровадження у освітній процес інноваційної

навчальної дисципліни «Інформаційні технології у психології» проявлялися уже з перших спроб її викладання у 80-х роках ХХ століття і тривають донині.

Проведене на початку вивчення розглядуваної у цій публікації проблеми пошуково-аналітичне дослідження засвідчило майже повну відсутність навчальної і методичної літератури викладання дисципліни «Інформаційні технології у психології» та обмаль відповідних наукових публікацій. Такий стан демонструє широке поле для проведення тематичних педагогічних досліджень та літературної творчості у галузі дидактики цифровізації професійної підготовки майбутніх психологів. Разом з тим наявні публікації [2–5] можуть бути відправною точкою і скласти основу для написання якісних підручників і посібників за результатами проведених дидактичних і експериментальних досліджень. Засадничою монографією щодо реалізації сказаного вважаємо [1].

Впровадження у освітній процес Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського навчальної дисципліни «Інформаційні технології у психології» на рівні бакалавратури спонукало нас до відповідної творчості у плані проведення науково-педагогічного дослідження та дидактичного конструювання за його результатами навчально-методичного комплексу дисципліни «Інформаційні технології у психології». Було здійснено відбір змісту освіти, розроблено лабораторний практикум та написано Робочу програму [6].

Звісно, що початком такої роботи стало розроблення концептуального бачення інформатичної освіти майбутніх психологів, яке визначально представляло собою комплекс ключових концептів навчання інформаційних технологій майбутніх психологів в сучасних умовах України. Наведемо стислий їх опис.

I) Диференціація усього розлогого навчального курсу на 3 змістово самостійні навчальні дисципліни – відповідно до рівнів вищої освіти: перший (бакалаврський); другий (магістерський); третій (освітньо-науковий) зі змістовим наповненням, узгодженим з відповідним стандартом спеціальності (компетентності і результати навчання). Тобто, з формуванням компетентностей у відповідності до кожного переліку компетентностей випускників відповідного рівня та з реалізацією нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованого у термінах результатів навчання стандарту спеціальності. Унаслідок цього буде зменшено річне навантаження студентів та реалізовано пролонговане навчання відповідно до відомих дидактичних принципів.

II) Стосується першого (бакалаврського) рівня освіти і полягає у реалізації цілеспрямованого формування у здобувачів вищої освіти базової загальноосвітньої інформатичної підготовки на основі дидактичних принципів системності і наступності. Передбачається *Діагностичне навчання*; *Компенсаторне навчання*; *Формувальне навчання* для

вирівнювання шкільної загальноосвітньої інформатичної підготовки та досягнення єдиного стартового рівня для інформатичної підготовки психолога-бакалавра. З акцентом на опрацюванні навчання на рівні Завдань і робіт Практикуму та діагностично-компетентнісному продуктивному навчанні. При цьому метою навчальної дисципліни «Інформаційні технології у психології» має бути опрацюване формування уявлень про можливості використання сучасних інформаційних технологій у професійній діяльності психолога; практичне ознайомлення з можливостями застосування інформаційних технологій в освіті. Зміст навчальної дисципліни має складатися з двох модулів (Модуль 1. Інформаційні технології і програмні засоби загального призначення у практичній діяльності психолога. Модуль 2. Професійно-орієнтовані інформаційні технології і програмні засоби у психологічних дослідженнях і психодіагностиці та у професійній і особистісній презентації [6].

III) Орієнтація на реалізацію виключно компетентнісного навчання на основі продуктивної педагогіки з акцентом на розвитку відповідальної особистості з розвиненим критичним мисленням, комплексом якостей «самості», прагматичною рефлексією. У професійному плані магістранти мають опанувати складніші інформаційні технології та інформаційні системи організації і проведення психологічного дослідження з його моніторингом і статистичним опрацюванням результатів та супроводом відповідної бази даних; комп'ютерну психодіагностику з розробкою власних психодіагностичних комп'ютерних засобів.

IV) Впровадження принципів і використання методів продуктивної педагогіки з підготовкою діагностичних продуктів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

V) Цілеспрямоване системне формування і розвиток усебічно розвиненої соціально активної особистості компетентного фахівця-психолога, який є успішним, досконало володіє фаховою лексикою, кваліфіковано веде дискусії, самостійно проводить наукові дослідження і оприлюднює їх результати.

VI) Оскільки інституціонально ОСВІТА є інтеграцією двох категорій – НАВЧАННЯ і ВИХОВАННЯ, в університеті постійно має здійснюватися цілеспрямоване системне виховання студентської молоді згідно з принципами доброчесності та «Етичним кодексом психолога», прийнятим на I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року. Особливо це актуально в умовах війни, яку веде росія проти України і зумовленими нею усіма численними негараздами, які негативно впливають на психіку людей і на їхню поведінку та заважають розвитку критичного мислення, відповідальності, емпатії, толерантності. У контексті сказаного доречно навести настанови видатного українського педагога Василя Сухомлинського «Виховуючи – навчай і розвивай; навчаючи і розвиваючи – виховуй; навчаючи, виховуючи і розвиваючи – самовдосконалюйся».

У контексті сказаного доречно також пригадати педагогічні наративи Ісмаїла Гаспринського – інтелектуального титана кримськотатарського народу, просвітителя і видатного педагога, пам'яті якого присвячена і ця конференція: «виховання – основа формування свідомої, моральної та дієвої особистості».

VII) За аналогією з іншими галузями діяльності людини, де навчання фахових інформаційних технологій здійснюється у межах єдиного інтегративного курсу, пропонується назвати навчальну дисципліну «Інформаційні технології у психології» «Психологічною інформа-тикою».

Висновки. Інформаційні технології стають обов'язковим атрибутом психологічної діяльності. Цим зумовлюється нагальна потреба здійснення відповідного навчання на основі спеціалізованої навчальної дисципліни «Інформаційні технології у психології». Якість і ефективність такого навчання визначається якістю дидактичного конструювання навчальної дисципліни згідно з науково обґрунтованими концептуальними засадами. У публікації пропонуються ключові концепти таких засад. У подальшому планується на їх основі відповідне дидактичне конструювання.

Список використаних джерел:

1. Тихонова Т. В. Дидактичне конструювання інформаційно-технологічних навчальних дисциплін у вищій школі. Миколаїв : Іліон. 2016. 562 с.
2. Хоменко-Семенова Л. О. Силабус навчальної дисципліни «Інформаційні технології в психології» : 053 Психологія. Галузь знань: Соціальні та поведінкові науки. Київ : НАУ. 2021. 3 с.
3. Шепельова М. В. Інформаційні технології в психології. Методичні вказівки для підготовки до практичних і семінарських занять здобувачів закладів вищої освіти спеціальності «Психологія». Київ : ТНУ. 2024. 22 с.
4. Кириченко В. В. Основи інформатики та застосування ЕОМ у психології : курс лекцій. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 59 с.
5. Вінтюк Ю. В. Розробка навчального курсу «Інформаційні технології у психології» для підготовки фахових психологів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького: Серія «Педагогічні науки»*. Випуск № 4. 2020. С. 47–55.
6. Дорошенко Ю. О. Робоча програма навчальної дисципліни ок 2.7. «Інформаційні технології у психології». Київ : ТНУ. 2025. 18 с.

Заволодько Г. Е.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри мультимедійних та інтернет технологій і систем
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Носик А. М.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри мультимедійних та інтернет технологій і систем
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

ЗМАГАЛЬНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

В умовах війни система освіти і науки стикається з руйнуванням інфраструктури, вимушеною міграцією студентів і викладачів, нестабільністю освітнього процесу та необхідність швидкої адаптації до нових умов. У таких обставинах особливого значення набувають три взаємопов'язані напрями розвитку: академічна доброчесність, цифровізація освітнього середовища та сучасні мікрокваліфікації.

Академічна доброчесність виступає фундаментом довіри до освітніх і наукових результатів. Під час війни, коли частина навчання відбувається дистанційно або в змішаному форматі, важливо зберігати прозорі правила оцінювання, забезпечувати дотримання етичних норм у дослідженнях та формувати культуру відповідального використання інформації. Поширення практик відкритої науки, використання систем перевірки текстів на запозичення та розвиток навичок критичного мислення сприяють підтриманню високих стандартів академічної діяльності.

Цифровізація стала ключовим інструментом забезпечення безперервності освіти. Використання хмарних сервісів, онлайн-платформ для навчання, цифрових лабораторій та інструментів штучного інтелекту дозволяє організувати навчальний процес незалежно від фізичного місця перебування учасників. Цифрові технології також сприяють створенню нових освітніх форматів, інтерактивних середовищ навчання та розвитку цифрових компетентностей студентів і викладачів.

Мікрокваліфікації відіграють важливу роль у підтримці української науки та освіти. Програми академічного обміну, спільні дослідницькі

проекти, міжнародні гранти, партнерства, змагання з університетами інших країн допомагають інтегрувати українські заклади вищої освіти у світовий науковий простір. У період відновлення країни ці зв'язки сприятимуть трансферу знань, модернізації освітніх програм та формуванню нових дослідницьких мереж, що створює основу для стійкого розвитку освіти і науки в Україні як під час війни, так і у післявоєнний період відновлення.

Змагальні формати навчання є ефективним інструментом розвитку цифрових компетентностей та вирішення практичних задач. Вони створюють умови для підготовки фахівців, здатних працювати з комплексними проблемами сучасного цифрового суспільства. У таких форматах студенти та учасники працюють над актуальними кейсами, пов'язаними з конкретними галузями або проблемами, що сприяє розвитку професійних навичок, критичного мислення та здатності генерувати інноваційні рішення.

Інноваційні змагальні заходи дозволяють учасникам глибоко зануритися у предметну галузь і сконцентруватися на пошуку ефективних рішень. Платформа **Moodle** може використовуватися як цифрове середовище для реалізації таких форм навчання. Вона дозволяє викладачам створювати курси з інтерактивними завданнями, груповими проектами, змаганнями та іншими активностями, що формують цифрові навички студентів у конкурентному навчальному середовищі.

Основні сучасні засоби формування цифрових компетентностей включають олімпіади, хакатони, кейс-чемпіонати, марафони програмування, інтерактивні онлайн-курси, вебінари та онлайн-тренінги, гейміфіковане навчання, а також професійні спільноти та форуми [1, 2].

Олімпіади традиційно спрямовані на перевірку та порівняння знань учасників у певній галузі. Вони часто включають індивідуальні теоретичні та практичні завдання, що потребують глибокого розуміння фундаментальних концепцій.

Хакатони є інтенсивними подіями, під час яких команди протягом короткого часу (від кількох годин до кількох днів) розробляють програмні продукти або інноваційні рішення для актуальних задач. Зазвичай команди складаються з 1–5 учасників, які створюють прототип програмного продукту або технічного рішення та презентують його журі.

Особливе місце серед змагальних форматів займають **кейс-чемпіонати**. Це події, що розподілені у часі та передбачають розв'язання реальних бізнес-кейсів, запропонованих організаторами. Учасники аналізують проблеми певної галузі, проводять дослідження ринку, оцінюють ризики та розробляють технічні й економічні рішення. Процес роботи над кейсом зазвичай триває від одного тижня до одного місяця.

Важливою складовою кейс-чемпіонатів є **менторство**, яке допомагає учасникам структурувати процес розв'язання задач. Ментори можуть представляти як компанії-організатори, так і заклади вищої освіти.

У межах командної роботи студенти отримують можливість розвивати навички співпраці, управління часом, презентації результатів та прийняття рішень.

Участь у таких заходах сприяє розвитку широкого спектра цифрових компетентностей, зокрема: програмування та розробки програмного забезпечення; аналізу та обробки даних; розробки користувацьких інтерфейсів; кібербезпеки; роботи з цифровими інструментами презентації; творчого та інноваційного мислення.

Окремим різновидом змагальних та колаборативних освітніх форматів є **Жам-події** (наприклад, Global Game Jam, Service Jam, GovJam). Вони поєднують елементи творчого мислення, дизайн-мислення та швидкого прототипування. Учасники об'єднуються у міждисциплінарні команди та протягом обмеженого часу (зазвичай 24–48 годин) розробляють концепцію або прототип цифрового продукту, сервісу чи інтерактивного рішення. На відміну від класичних хакатонів, Жам-формат більше орієнтований на **генерацію ідей, креативність, експериментування та спільну роботу**, що стимулює розвиток інноваційного мислення. Такі заходи сприяють формуванню цифрових компетентностей через практичне застосування технологій, розвиток навичок командної взаємодії, комунікації та швидкого прийняття рішень. У освітньому середовищі Жам-формати можуть використовуватися як ефективний інструмент інтеграції студентів у проектну діяльність та формування навичок створення цифрових продуктів у короткі терміни.

Практичним прикладом використання Жам-формату в освітньому середовищі є участь студентських команд у міжнародному заході **Global Game Jam**, де учасники протягом обмеженого часу створюють прототипи ігор або інтерактивних цифрових рішень. У межах такого формату було реалізовано студентський проект **Smiler**, спрямований на розпізнавання емоцій та розвиток емоційного інтелекту за допомогою цифрових технологій. Робота над проектом включала етапи генерації ідей, розробки прототипу, програмної реалізації та презентації результатів. Участь у Global Game Jam дозволила студентам інтегрувати знання з програмування, комп'ютерного зору та мультимедійних технологій, а також отримати досвід командної роботи в умовах обмеженого часу. Таким чином, Жам-події виступають ефективним освітнім інструментом, що сприяє формуванню цифрових компетентностей, розвитку інноваційного мислення та залученню студентів до міжнародної професійної спільноти.

Крім того, змагальні формати сприяють формуванню **командної взаємодії, комунікаційних навичок, управління проєктами та критичного мислення**. Попри їхній конкурентний характер, вони мають значний освітній потенціал, оскільки дозволяють учасникам

опанувати нові технології та отримувати практичний досвід розв'язання складних задач.

Використання месенджерів може забезпечити організацію таких змагань у цифровому середовищі, а також дозволяє здійснювати оцінювання компетентностей учасників. У поєднанні з концепцією **мікрокваліфікацій** це створює можливості для прозорого підтвердження цифрових навичок і підвищення ефективності сучасної освіти.

Список використаних джерел:

1. Sell N. Technology integration in teacher education: Challenge-based learning as a driver of educational innovation and change. *Academic Perspectives*. 2024. Vol. 17, No. 1. P. 70–85. DOI: <https://doi.org/10.32870/AP.V17N1.2593>

2. Бондар І., Чайковська О., Толмач М., Трач Ю. DCOMFRA ERASMUS+ project: Ukrainian implementation experience. *EDULEARN21 Proceedings*. Valencia : IATED, 2021. С. 4067–4073. DOI: <https://doi.org/10.21125/EDULEARN.2021.0859>

3. Заволодько Г. Інноваційні засоби формування цифрових компетентностей. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, м. Київ, 19–20 квітня 2023 р. / М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. 156 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-36>

Макарова Т. П.,

доктор філософії права,

старший викладач кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ПРАВО НА ОСВІТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на освіту є одним із фундаментальних прав людини, що має універсальний характер і визнається як на національному, так і на міжнародному рівнях. Відповідно до статті 53 Конституції України [1], кожен має право на освіту, що передбачає доступність і безоплатність освіти у визначених законом межах. У сучасних умовах це право набуває

особливого значення щодо військовослужбовців Сил оборони України та членів їхніх сімей, які виконують конституційний обов'язок із захисту держави.

Повномасштабна збройна агресія проти України суттєво трансформувала соціальну структуру суспільства, зокрема вплинула на освітні траєкторії значної частини молоді. Багато осіб були змушені відкласти або перервати навчання, що актуалізує питання забезпечення їхнього права на освіту як важливої складової подальшої соціальної реінтеграції та професійної самореалізації.

Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність окремих напрацювань українських науковців С. Петкова [2], Б. Шамрая [3], І. Коропатніка [4], І. Копотуна [5] у сфері освіти, як невід'ємної складової соціального захисту військовослужбовців та ветеранів. Заслужують на увагу міждисциплінарні дослідження соціальної роботи та освітніх проєктів в галузі забезпечення ветеранської політики Н. Чернухи [6], Т. Захаріної [7]. Однак комплексне дослідження освітньої державної політики військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей потребує додаткових досліджень.

Правове регулювання реалізації права на освіту військовослужбовців має комплексний характер і охоплює норми конституційного, адміністративного, освітнього та соціального права. Основу становлять Конституція України, закони України «Про освіту» [8], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [10], Постанова Кабінету Міністрів України № 673 від 29 серпня 2018 р. «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» [11] та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Важливе значення мають також міжнародні стандарти у сфері права на освіту, зокрема положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [12], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13] та Європейської соціальної хартії [14]. Вони встановлюють стандарти щодо обов'язку держави забезпечити ефективний доступ до освіти без дискримінації та створити належні умови для її здобуття. Разом із тим, національне законодавство у цій сфері характеризується певною фрагментарністю та відсутністю єдиного комплексного підходу, що негативно впливає на ефективність правозастосування.

В умовах воєнного стану законодавство України передбачає різноманітні форми реалізації права на освіту для військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. Зміни до законодавства 2025 року дозволили військовослужбовцям не перериваючи службу здобувати освіту в різних сферах, опанувати військові професії, ветеранам та

особам з інвалідністю внаслідок війни здобувати нові професії та краще адаптуватися до цивільного життя після звільнення з військової служби.

Так, статтею 13 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» в редакції Закону № 4562-ІХ від 31.07.2025, встановлено, що військовослужбовці мають право на навчання (у тому числі на здобуття післядипломної освіти та підвищення кваліфікації) у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти, інших закладах вищої освіти. Військовослужбовцям, які прийняті на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу, дозволяється навчатися в інших закладах вищої освіти без відриву від служби після проходження ними строку служби, який дорівнює часу їх навчання для здобуття попереднього ступеня вищої освіти. Іншим категоріям військовослужбовців (у тому числі військовослужбовцям віком від 18 до 25 років, які не мають вищої освіти), крім військовослужбовців, які проходять базову військову службу, військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки, та військову службу за призовом осіб офіцерського складу, дозволяється навчатися в інших закладах вищої освіти без відриву від служби в порядку, визначеному відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Отже, військовослужбовці мають можливість: вступати до закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти; навчатися за різними формами (денною, заочною, дистанційною); здобувати післядипломну освіту та проходити професійну перепідготовку, а також на першочергове переведення з контракту на вакантні місця державного замовлення за наявності вакантних місць. Особливістю є можливість поєднання навчання з проходженням військової служби, що відповідає сучасним тенденціям безперервної освіти. Крім того, законодавством гарантовано право на поновлення навчання після демобілізації. З метою забезпечення доступності освіти держава передбачила низку спеціальних гарантій для військовослужбовців та ветеранів, зокрема спрощені умови вступу (зокрема за результатами співбесіди); право на повторне безоплатне здобуття освіти; першочергове переведення на місця державного замовлення; соціальні стипендії.

Водночас існують гарантії і для дітей військовослужбовців, що сприяє забезпеченню соціальної справедливості та підтримці сімей військових. Суттєвим елементом реалізації права на освіту є фінансова підтримка. В Україні функціонують такі механізми: ваучери на навчання, які надаються через державну службу зайнятості та спрямовані на підвищення конкурентоспроможності осіб на ринку праці; пільгови

довгострокові кредити, що дозволяють здобувати освіту на контрактній основі з відтермінуванням погашення. Наприклад, у 2025 році ваучер покриває витрати на суму понад 26840 грн., дозволяючи опанувати понад 150 професій чи спеціальностей. Правова основа для отримання ваучера передбачена статтею 30 Закону України «Про зайнятість населення» [15] та Постановою Кабінету Міністрів України № 207 від 20 березня 2013 року (з відповідними змінами), якою затверджено Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності громадян на ринку праці [16]. Право на отримання ваучера мають громадяни, які є звільненими з військової служби в запас або відставку; мають статус учасника бойових дій (УБД); визнані особами з інвалідністю внаслідок війни. Правове регулювання механізму кредитування для здобуття освіти встановлено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 673, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти [11]. Наведені інструменти є важливими, однак їх ефективність залежить від належного фінансування та доступності для цільових категорій.

Державою також передбачена низка пільг для дітей військово-службовців та учасників бойових дій, зокрема: пріоритетне зарахування до дитсадків, шкіль і профзакладів за місцем проживання, а також до оздоровчих таборів незалежно від форми власності; можливість компенсації вартості навчання (якщо заклад бере участь у відповідній програмі Мінветеранів; перевага при вступі до військових навчальних закладів для дітей військовослужбовців із 20-річною вислугою, звільнених за віком/станом здоров'я або з інвалідністю; вступ без конкурсу (за вибором спеціальності) до державних і комунальних закладів освіти для дітей загиблих або зниклих безвісти військових (протягом 3 років після школи); призначення соціальних стипендій дітям учасників бойових дій та загиблих військовослужбовців.

Незважаючи на наявність розвиненої нормативної бази, реалізація права на освіту військовослужбовців супроводжується низкою системних проблем, зокрема фрагментарність законодавства (відсутність комплексної державної політики та єдиного кодифікованого акту ускладнює застосування норм); складність процедур щодо підтвердження права на пільги потребує значного адміністративного ресурсу; обмеженість фінансування (не всі військовослужбовці, ветерани та члени їх сімей) можуть скористатися передбаченими гарантіями; недостатня цифровізація процесів (відсутність єдиних реєстрів і сервісів); відсутність індивідуалізованого підходу (освітні потреби ветеранів часто не враховуються належним чином); недостатня інтеграція міжнародних стандартів, зокрема у контексті захисту прав військовослужбовців, осіб з інвалідністю внаслідок війни, дітей загиблих військовослужбовців.

Право на освіту військовослужбовців є ключовим елементом їх соціального захисту та інтеграції у мирне життя. Його реалізація має стратегічне значення для відновлення людського потенціалу держави. Водночас існуючі проблеми свідчать про необхідність системного вдосконалення правового регулювання, що має здійснюватися з урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 03.03.2026).

2. Соціально-правова робота в силах оборони України : навч.-практ. посіб. / А. О. Беспалько, К. В. Бортняк, І. М. Вановська та ін. ; за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 387 с.

3. Шамрай Б. М. Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 256 с.

4. Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр. : генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія / уклад. І. М. Вановська, О. А. Джус, О. О. Іляшко та ін. ; за заг. ред. Б. О. Попкова, С. В. Петкова. Київ : Ліра-К, 2023. 272 с.

5. Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А. та ін. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану*. Київ : Професіонал, 2023. 692 с. С. 28.

6. Соціальна робота у вимірах партнерства і співпраці : навч. посіб. / уклад. А. О. Беспалько, О. А. Джус, Т. І. Захаріна та ін. ; за заг. ред. Н. М. Чернухи. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 460 с.

7. Захаріна Т. І. Соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 460 с.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.03.2026).

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 20.03.2026).

10. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 20.03.2026).

11. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої

освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-п> (дата звернення: 20.03.2026).

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966. Ратифікований Україною 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 20.03.2026).

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. Ратифікована Україною 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.03.2026).

14. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996. Ратифікована Україною 14.09.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 20.03.2026).

15. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 20.03.2026).

16. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-п> (дата звернення: 20.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-37>

Притуленко Н. С.,

методист

Закладу дошкільної освіти № 14 міста Коростеня

Житомирської області

м. Коростень, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема на систему освіти. Освітні установи змушені працювати в умовах постійної небезпеки, руйнування інфраструктури, вимушеної міграції населення та психологічного напруження. У цих умовах важливо забезпечити безперервність освітнього процесу,

особливо для дітей дошкільного віку, які перебувають на етапі активного розвитку та формування базових навичок.

Одним із ключових інструментів підтримки освітнього процесу в умовах війни стала цифровізація. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволило педагогам підтримувати зв'язок із дітьми та батьками, організовувати дистанційні заняття та забезпечувати доступ до освітніх матеріалів незалежно від місця перебування дітей.

Цифровізація освіти стала не лише вимушеним кроком під час війни, а й важливим напрямом розвитку системи освіти у період післявоєнного відновлення. Для закладів дошкільної освіти це означає впровадження сучасних технологій, підвищення цифрової компетентності педагогів та створення нових можливостей для розвитку дітей.

Особливості функціонування дошкільної освіти під час війни

Війна створила значні труднощі для функціонування закладів дошкільної освіти. Багато закладів були пошкоджені або зруйновані, частина педагогів та вихованців стала внутрішньо переміщеними особами або виїхала за кордон. У таких умовах традиційна форма організації освітнього процесу стала неможливою або значно ускладненою.

Одним із рішень стало використання дистанційних форм навчання. Педагоги почали активно застосовувати цифрові платформи, месенджери, відеозв'язок та освітні додатки для проведення занять, консультацій із батьками та поширення навчальних матеріалів.

Для дітей дошкільного віку особливо важливим є збереження звичного ритму життя, відчуття стабільності та безпеки. Саме тому педагоги використовують цифрові інструменти не лише для навчання, а й для підтримки емоційного контакту з дітьми. Онлайн-зустрічі, інтерактивні казки, творчі завдання та відеозаняття допомагають підтримувати інтерес дітей до навчання та сприяють їхньому розвитку.

Сутність та значення цифровізації в дошкільній освіті

Цифровізація освіти передбачає інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у всі аспекти освітнього процесу. У закладах дошкільної освіти це проявляється у використанні цифрових ресурсів для навчання, організації взаємодії з батьками, управління освітнім процесом та підвищення професійної компетентності педагогів.

Використання цифрових технологій дозволяє значно розширити можливості освітнього процесу. Педагоги можуть використовувати мультимедійні презентації, інтерактивні ігри, відеоматеріали, онлайн-платформи та освітні додатки. Це робить навчання більш наочним, цікавим та доступним для дітей.

Крім того, цифрові технології сприяють активнішій взаємодії між педагогами та батьками. Батьки отримують можливість брати участь у освітньому процесі, отримувати рекомендації щодо розвитку дітей, знайомитися з результатами їхньої діяльності та підтримувати навчання вдома.

Водночас важливо враховувати вікові особливості дітей дошкільного віку. Використання цифрових технологій повинно бути помірним та поєднуватися з традиційними видами діяльності: грою, творчістю, руховою активністю, спілкуванням із однолітками.

Цифрові інструменти у діяльності закладів дошкільної освіти

У сучасних умовах педагоги закладів дошкільної освіти використовують широкий спектр цифрових інструментів. До них належать відеоконференції, освітні платформи, інтерактивні навчальні ресурси, мобільні додатки та соціальні мережі.

Одним із найбільш поширених способів комунікації між педагогами та батьками стали месенджери та соціальні мережі. Через них педагоги можуть надсилати навчальні матеріали, відеозаняття, рекомендації щодо розвитку дітей, а також отримувати зворотний зв'язок від батьків.

Поширеним є також використання відеоплатформ для проведення онлайн-занять. Вихователі проводять короткі інтерактивні зустрічі, під час яких діти можуть слухати казки, виконувати творчі завдання, брати участь у рухливих вправах та іграх.

Крім того, педагоги активно використовують цифрові освітні ресурси для створення дидактичних матеріалів. Це можуть бути інтерактивні презентації, відеоролики, навчальні ігри, які сприяють розвитку мислення, пам'яті, мовлення та творчих здібностей дітей.

Цифрова компетентність педагогів

Ефективна цифровізація освітнього процесу неможлива без достатнього рівня цифрової компетентності педагогів. Вихователі повинні вміти користуватися сучасними інформаційними технологіями, створювати цифровий контент, організовувати дистанційні заняття та забезпечувати безпечно використання цифрових ресурсів дітьми.

Під час війни багато педагогів змушені були швидко освоювати нові цифрові інструменти та формати роботи. Онлайн-курси, вебінари, професійні спільноти стали важливими джерелами підвищення кваліфікації та обміну досвідом.

У період післявоєнного відновлення важливо продовжувати розвиток цифрової компетентності педагогів, забезпечувати їх сучасними технічними ресурсами та створювати умови для професійного зростання.

Перспективи цифровізації дошкільної освіти у період відновлення

Після завершення війни система освіти України потребуватиме комплексного відновлення. Це стосується не лише відбудови зруйнованих освітніх закладів, а й модернізації освітнього процесу відповідно до сучасних вимог.

Цифровізація може стати одним із ключових напрямів розвитку дошкільної освіти. Використання сучасних технологій дозволить підвищити якість освітніх послуг, забезпечити доступ до освітніх ресурсів та створити нові можливості для розвитку дітей.

Важливими напрямками цифрової трансформації дошкільної освіти можуть стати створення електронних освітніх платформ, використання інтерактивних навчальних ресурсів, розвиток дистанційних форм взаємодії з батьками, а також впровадження систем електронного управління освітніми закладами.

Крім того, цифрові технології можуть сприяти інтеграції української освіти у світовий освітній простір, забезпечуючи доступ до міжнародних освітніх програм, ресурсів та професійних спільнот.

Отже, війна стала серйозним викликом для системи освіти України, однак водночас сприяла активному впровадженню цифрових технологій у освітній процес. Для закладів дошкільної освіти цифровізація стала важливим інструментом забезпечення безперервності навчання та підтримки розвитку дітей.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє організовувати дистанційні заняття, підтримувати зв'язок із батьками, створювати сучасні навчальні матеріали та підвищувати професійну компетентність педагогів.

У період післявоєнного відновлення важливо не лише відновити освітню інфраструктуру, а й продовжити цифрову трансформацію освіти. Це сприятиме створенню сучасної, ефективної та стійкої системи дошкільної освіти, здатної забезпечити якісний розвиток дітей та підготовку майбутнього покоління України.

Список використаних джерел:

1. Бацуровська І. В., Курепін В. М. Тенденції інноваційного навчання в цифрову епоху. *Розвиток інноваційної компетентності педагога в закладі освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26 жовтня 2023 р., м. Херсон) / ред. Г. С. Юзбашева. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2023. С. 10–15.

2. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.

3. Борак Н. А., Маркова О. С. Підвищення якості освітньо-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі засобами ІКТ : навчально методичний посібник. Вінниця, 2015. 114 с.

4. Івашев Є. В. Цифровізація освіти – відповідь на виклики сьогодення. Цифрова компетентність як складник розвитку професійної компетентності педагогічного працівника ЗП(ПТ)О: Матеріали регіонального науково практичного семінару (6 жовтня 2021 р.). Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. С. 55–58.

5. Технології в дошкільній освіті. Методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету дошкільної освіти / укладачі: С. О. Доценко, О. У. Холтобіна. Харків, Ч 1. 2022. 152 с.

Рибчук О. О.,

*доктор філософії (освітні, педагогічні науки),
заступник начальника кафедри лідерства
Національного університету оборони України
м. Київ, Україна*

Ворощук О. М.,

*доктор філософії (військові науки),
професор кафедри лідерства
Національного університету оборони України
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, яку сьогодні переживає Україна, стала найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни. Водночас вона є не лише випробуванням військової сили, матеріальних ресурсів чи технологічних можливостей держави. Ця війна стала передусім випробуванням здатності суспільства, державних інституцій та збройних сил навчатися швидше за противника та адаптуватися до постійно змінюваних умов бойових дій.

Досвід застосування сил безпеки і оборони України в ході відсічі повномасштабної збройної агресії росії проти України переконливо демонструє, що в сучасній війні вирішальним фактором стає не лише наявність значних ресурсів чи кількісна перевага у силах і засобах. Перевагу здобуває та сторона, яка здатна швидше осмислювати досвід, робити висновки та оперативно впроваджувати необхідні зміни у практику застосування військ, систему управління, підготовку і освіту особового складу та розвиток військових спроможностей.

Саме тому сьогодні ми все частіше говоримо про сучасну війну як про змагання систем навчання.

Україна протистоїть ворогу, який має значну перевагу у людських ресурсах, у кількості озброєння і військової техніки, у масштабах військово-промислового комплексу. За таких умов стратегія симетричного протистояння була б надзвичайно ризикованою і, ймовірно, приречена б війну на тривале виснаження.

Саме тому вище військово-політичне та військово-стратегічне керівництво України було змушене будувати оборонну стратегію на інших засадах. Її ключовими принципами стали адаптивність, інноваційність та постійне організаційне навчання.

Інакше кажучи, модель ведення війни, яка сьогодні склалась в Україні поетапно трансформувалася у модель безперервної еволюції під час війни. Здатність до швидкого навчання стала стратегічною перевагою, яка дозволяє компенсувати асиметрію ресурсів.

У цьому контексті важливо усвідомити, що війна стала своєрідною лабораторією сучасних війн. Упродовж останніх років ми спостерігаємо надзвичайно швидко трансформацію способів ведення бойових дій, появу нових технологічних рішень, зміну тактики застосування підрозділів та оперативного мистецтва застосування військ (сил), а також перегляд багатьох ustalених підходів до питань військового управління.

Сучасна війна демонструє, наскільки швидко можуть змінюватися форми і способи ведення дій. Це особливо помітно у кількох ключових сферах.

По-перше, ми спостерігаємо безпрецедентне зростання ролі безпілотних систем. Дрони різних типів – розвідувальні, ударні, морські, наземні – фактично сформували новий вимір бойових дій і суттєво змінили баланс сил на полі бою від тактичної до оперативної глибини. Яскравим прикладом стала серія операцій українських морських безпілотників у Чорному морі, які дозволили суттєво обмежити можливості російського флоту, навіть за відсутності в Україні великого надводного флоту, а також операція «Павутина» із ураження літаків стратегічної авіації на аеродромах базування в глибині території російської федерації.

По-друге, важливого значення набули інформаційні операції та боротьба за інформаційну перевагу. Інформаційне середовище стало окремим доменом протистояння, у якому формується сприйняття війни, підтримка суспільства та міжнародної спільноти.

По-третє, надзвичайно швидко розвивається електронна боротьба. Протистояння у електромагнітному спектрі сьогодні впливає практично на всі аспекти бойових дій – від управління військами до застосування безпілотних систем.

І, нарешті, постійно змінюється тактика застосування підрозділів. Зростає роль малих мобільних груп, посилюється значення ініціативи командирів на нижчих рівнях, удосконалюються способи взаємодії між різними родами військ.

Однак, попри важливість технологічних факторів, ключовим чинником цієї трансформації стала здатність системи швидко навчатися.

Саме організаційне навчання стало основним механізмом адаптації сил оборони України до нових умов війни.

Цей процес можна розглядати як багаторівневий цикл навчання, який охоплює тактичний, оперативний та стратегічний рівні.

На тактичному рівні відбувається безпосереднє накопичення та поширення бойового досвіду між підрозділами. Командири та військовослужбовці постійно аналізують результати бойових дій, обміню-

ються практичними напрацюваннями, удосконалюють тактику застосування озброєння і техніки. У цьому процесі важливу роль відіграють не лише офіційні канали обміну інформацією, але й неформальні професійні мережі, інструктори, цифрові платформи та навчальні центри. Наприклад, тактика застосування FPV-дронів змінювалася багато разів протягом останніх чотирьох років – від імпровізованих рішень у 2022 році до системного використання у складі підрозділів Сил безпілотних систем з 2024 року.

На оперативному рівні відбувається адаптація процедур планування та управління військами. Штабні структури переглядають підходи до організації операцій, інтегрують нові технології, удосконалюють взаємодію між різними компонентами сил оборони. Поява на полі бою так званих “kill-zone” зумовлює необхідність пошуку нових рішень щодо оперативної побудови бойових порядків, інженерного обладнання позицій та організації логістики.

Нарешті, стратегічний рівень має вирішальне значення для довгострокової адаптивності сил оборони України. Саме на цьому рівні досвід трансформується у зміни доктринальних документів, стандартів підготовки, навчальних програм та системи військової освіти. Таким чином формується здатність військової організації не лише реагувати на поточні виклики, але й системно розвиватися.

Досвід України дозволяє виділити кілька ключових чинників, які сприяють швидкій адаптації.

Першим із них є децентралізована ініціатива. Українська модель управління військами значною мірою спирається на принципи, близькі до концепції mission command. Командири на різних рівнях мають можливість ухвалювати рішення відповідно до ситуації на полі бою, проявляти ініціативу та відповідальність.

Другим чинником стала цифровізація поля бою. Використання сучасних цифрових систем, зокрема супутникових комунікаційних мереж Starlink, дозволило значно підвищити швидкість обміну інформацією, рівень ситуаційної обізнаності та координації дій між підрозділами.

Третім важливим елементом стала інноваційна взаємодія між військовими та цивільним сектором. В Україні сформувалася унікальна екосистема співпраці між військовими, інженерами, технологічними компаніями та волонтерськими організаціями. Це дозволило значно скоротити цикл розробки та впровадження нових технологій.

І, безумовно, важливу роль відіграє міжнародна підтримка та партнерство. Співпраця з державами-партнерами дозволяє швидше інтегрувати сучасні системи озброєння, обмінюватися досвідом та удосконалювати стандарти підготовки.

Досвід України дозволяє сформулювати кілька стратегічних уроків, які мають значення не лише для України, але й для інших держав.

По-перше, швидкість навчання стала стратегічною перевагою.

По-друге, децентралізоване управління підвищує адаптивність військових організацій.

По-третє, інновації дедалі частіше народжуються безпосередньо на полі бою, а не лише у науково-дослідних центрах.

По-четверте, система *lessons learned* повинна бути інституціоналізованою, щоб бойовий досвід трансформувався у розвиток військових спроможностей.

І нарешті, сучасна війна підтвердила важливість всеохоплюючого підходу до оборони, який передбачає залучення ресурсів усього суспільства, а також тісної взаємодії та повного розуміння воєнно-політичним та воєнно-стратегічним керівництвом один одного, мети війни та шляхів її реалізації.

Підсумовуючи, можна зазначити, що війна в Україні стала джерелом нових уроків з ведення війни.

Вона переконливо продемонструвала, що у сучасних конфліктах має значення не лише сила зброї чи масштаб ресурсів. Ключовою перевагою стає здатність організації швидко навчатися, адаптуватися та впроваджувати інновації.

Саме тому головний урок цієї війни можна сформулювати так:

у сучасному збройному протистоянні перевагу здобуває та сторона, яка швидше навчається.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-39>

Serhieieva H. A.,

PhD in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts

Kharkiv, Ukraine

AI-DRIVEN DIGITAL TOOLS IN FOREIGN LANGUAGE UNIVERSITY COURSE: BENEFITS AND CHALLENGES

Over the last decade, due to the rapid digitalisation in the education sphere, significant changes have also occurred in the way people learn foreign languages. Innovative digital tools, particularly AI-driven technologies, offer a wide range of opportunities and benefits for language teaching and learning. Foreign languages acquisition through AI-based tools, namely immersive technologies and various digital education platforms, enhances accessibility, engagement, and personalised learning, which makes language learning more

effective and engaging. These innovative digital tools support learners in areas of language learning where they encounter challenges by analysing students' language production, identifying areas of difficulty, and providing completely automated real-time feedback, as well as suggesting exercises for practice to improve corresponding skills in foreign languages.

It should also be mentioned, however, that while artificial intelligence technologies in most cases are really beneficial, they may also cause problems at the same time, such as facilitating plagiarism, diminishing student engagement, in particular due to the lack of digital literacy and critical approach, and creating challenges for teachers in assessing originality of students' assignments and sometimes even their classroom activity, etc. In fact, it is believed that academic integrity is the most crucial challenge, especially in the context of formal university education.

In this regard, a logical question arises, whether artificial intelligence in education is a 'good' or a 'bad' thing, and which strategy to adopt – to 'fight' it or to 'tame' it. In our view, artificial intelligence is an objective reality that cannot be ignored, as students will continue to use innovative technologies regardless of whether we like it or not. Therefore, it is believed that the sensible approach is to collaborate, implement and utilise it in foreign language training if we want to succeed.

Hence, from the perspective of integrating artificial intelligence instruments into a language classroom, there is an urgent and immediate need to develop new approaches to teaching English to university students. It is sufficient, therefore, to design effective educational methods which enable the integration of recent digital innovations into the teaching process and to elaborate strategies for their practical classroom application. In fact, since the release of the first available generative AI tool, ChatGPT, the issues of opportunities and challenges of AI in the classroom are in the focus of attention of linguistics researchers [1; 3]. In this paper, we aimed to express some considerations on issues related to AI integration into the English language university course, as well as the advantages and disadvantages of AI use in the classroom from the perspective of teachers and students.

It is significant to mention that the wide range of opportunities offered by artificial intelligence to language learners has already led to ideas suggesting that human intelligence, i.e. foreign language teachers, might be replaced by artificial intelligence in the near future. Such arguments might indeed seem quite reasonable, but, to our mind, this is a very superficial view of this complex issue. Despite the fact that AI creates really incredible opportunities for language learning, it should not be overestimated, as it cannot replace humans in a language classroom, especially when it comes to a university context, because it is the teacher who has thorough academic knowledge of the subject and understanding of the learning context, and only the teachers know strengths, weaknesses and needs of their students. Furthermore, even in

terms of human interaction and the development of various social skills, AI cannot replace humans.

Hence, AI should rather be considered just as an additional instrument that can assist teachers in organising different language-learning activities [2]. In particular, it can help teachers to create lesson plans, presentations, prompts innovative ideas, generates texts, list of words, various exercises, tests, produces audio and video content, etc.

Answering the question of what AI can bring to teaching and learning, and when its use in the classroom is justified, researchers say that GenAI should be used in the English classroom “when it can add value” [2]. According to researchers, AI can be used “when developing classroom activities for the learners to: boost interactive speaking practice, give immediate feedback to improve writing skills, provide visual support for listening skills development and varied text for reading according to a particular level, etc. And it is the most important reason to implement AI in a language classroom. Among concerns and risks the following aspects are mentioned: ethical use, accuracy of AI-generated content, problems with cheating posing challenges for assessment, i.e. academic integrity, copyright and environmental issues [1].

It should be also mentioned here that it is important to ensure that students master new technological competencies, which include, in particular, AI literacy, critical thinking skills. From the perspective of the educational process, it should be reflected in the teaching content and taken into account when designing the curriculum. Another important aspect of this issue is the ways of integration of AI-assisted tools into students’ learning activities, and defining appropriate approaches and teaching methods which will be beneficial both for students and for teachers.

Bibliography:

1. Galaczi, E., & Luckin, R. (2024). Generative AI and Language Education: Opportunities, Challenges and the Need for Critical Perspectives. URL: https://www.cambridge.org/sites/default/files/media/documents/CPEL_E_Generative%20AI%20and%20Language%20Education%20Opportunities%20Challenges%20and%20the%20Need%20for%20Critical%20Perspective_s_FINAL%20%281%29.pdf
2. Galaczi, E. (2024). GenAI in the classroom: 3 big questions for English teachers. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2024/11/21/genai-in-the-classroom-3-big-questions-for-english-teachers/>
3. Zhang, J., & Doherty, S. (2025). Investigating novice translation students’ AI literacy in translation education. *The Interpreter and Translator Trainer*, 19 (3–4), 234–253. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2025.2541478>

Халецька К. В.,

доктор філософії (PhD),

стейкголдер ОПП Середня освіта (Інформатика. Англійська мова)

Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського,

вчитель інформатики

Комунального закладу «Рішельєвський науковий ліцей»

м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ

Ключовою складовою майбутнього розвитку є інноваційне мислення, що поєднує творчість, креативність та підприємливість. Інноваційне мислення – це вміння бачити більше ніж один варіант розв'язання проблеми, знаходити нестандартні підходи, прогнозувати ризики та виходити за межі звичних рішень. Майбутній розвиток суспільства потребує людей із відповідними якостями та мисленням, які здатні гнучко мислити, швидко пристосовуватися до нових обставин і діяти в ситуаціях невизначеності.

Проте формування інноваційного мислення потребує цілеспрямованої імплементації інноваційної поведінки. Тобто, учні повинні вчитися не тільки генерувати власні ідеї, а й вміти практично реалізувати їх, брати на себе відповідальність за результат, працювати в команді та бачити цінність у створенні нового. В освітньому процесі важливо створювати ситуації, де учень протистоїть реальним проблемам та шукає нестандартні шляхи їх вирішення, а не обмежується відтворенням готових знань.

Таким чином, формування інноваційного мислення має фундаментальний елемент майбутнього і передбачає комплексний підхід: проєктне навчання, STEM-освіту, крос-культурну комунікацію, використання цифрових технологій та виховання культури сумлінності. Усе це формує покоління, здатне адаптуватися до нових викликів, де використання інновацій визначатимуть майбутнє країни.

Цифровізація диктує нові стандарти освітньої парадигми суспільства. Сучасні виклики визначають стратегічний пріоритет – створення нового освітнього середовища, яке відповідатиме запитам часу та потребам суспільства. Таке середовище має не обмежуватися традиційною передачею знань, а формувати в учнів здатність мислити критично, використовувати цифрові інструменти та застосовувати

інноваційні підходи у вирішенні реальних завдань. У сучасному освітньому процесі дедалі очевиднішим стає пріоритет виховної складової: коли мова йде не тільки про передачу знань, а й передусім про формування в учнів внутрішньої мотивації до навчання. Завдання педагога полягає в тому, щоб активувати творчий потенціал здобувачів освіти, спровокувати гостру та усвідомлену потребу в знаннях, перетворити це намір на життєву необхідність, без якої неможливий особистісний та професійний розвиток. Такий підхід дозволяє розглядати сучасну освіту не як формальну систему, а як динамічну екосистему, в якій учень вчиться бачити цінність знань і прагне їх постійного засвоєння. Саме це стає основою формування людського капіталу, здатного забезпечити інноваційний розвиток суспільства. В епоху швидких змін найперспективнішими будуть спеціалісти з високою когнітивною гнучкістю, здатні до самоосвіти (self-directed learning) попри стрімку зміну технологій [2, с. 374].

Перебудова мислення неминуча, і практичну ініціативу тут має проявити заклад освіти, де зміни починаються за реформами Нової української школи у закладах середньої освіти і продовжуються під час навчання в закладах вищої освіти, модернізуючи навчально-методичне забезпечення освітньої діяльності, але головне – акцентуючи підхід не на суму знань, а на необхідність вчитися впродовж життя (Lifelong Learning). Освіта є фундаментом формування людського капіталу, який стає ключовим ресурсом післявоєнного відновлення та сталого розвитку держави.

Саме моделювання системного процесу навчання створює умови для розвитку інноваційної поведінки здобувачів освіти, у якому поєднання інформаційних технологій та дослідницьких методів дозволяє здобувачам освіти самостійно конструювати нові рішення, що, з одного боку, забезпечує адаптацію учня до умов навколишньої дійсності, прогнозування етапів креативного розвитку, з іншого боку – посилення творчої креативності у процесі активної участі учнів в інноваційній діяльності, коли пошук нових ідей та їх практична реалізація дозволяють набутти власного досвіду.

Дослідження сучасних освітніх концепцій та аналіз успішного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі у закладах середньої освіти дозволяють виділити умови формування інноваційного мислення:

- 1) позитивна мотивація учнів;
- 2) продуктивна інноваційна діяльність, що реалізується засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- 3) розробка та впровадження практико-орієнтованих завдань;
- 4) ефективна інтеграція різних форм і методів навчання здобувачів освіти з опорою на інформаційно-комунікаційні технології.

Формування інноваційного мислення не є завданням лише середньої або вищої освіти, але є завданням усієї системи безперервної освіти, починаючи з дошкільної та закінчуючи післядипломною та додатковою освітою.

Ще зовсім недавно підходи до організації навчання у закладах середньої та вищої освіти орієнтувалися на застосування STEM-концепції (Наука (Science), Технологія (Technology), Інженерна справа (Engineering) та Математика (Math)), де у процесі дослідження, створення або поліпшення моделі учню доводиться використовувати свої знання з кількох дисциплін, що сприяє формуванню новітнього світогляду [4, с. 516].

Необхідність формування інноваційного мислення стала рушієм переходу до STEAM-парадигми (STEAM-освіта: Наука (Science), Технологія (Technology), Інженерна справа (Engineering), Математика (Math), Творчість (ART)), що дозволяє здобувачам освіти не просто опанувати технології, а створювати на їх основі дослідницько-прикладні проекти. Особливість STEAM-концепції полягає у застосуванні міждисциплінарного та прикладного підходу, в активізації творчих здібностей учнів, а також в інтеграції всіх п'яти напрямків у єдину систему навчання [3, с. 119].

Репрезентативним кейсом формування інноваційного мислення учнів є навчальна програма, що сприяє отриманню метапредметних та предметних результатів, необхідних для інноваційної діяльності. На нашу думку, інноваційне мислення має бути: творчим; науково-теоретичним; соціально-позитивним; конструктивним; прагматичним.

Розвиток інноваційного мислення здобувачів освіти як стратегічний орієнтир майбутньої трансформації суспільства передбачає створення освітнього середовища нового типу, здатного інтегрувати знання. Заклад середньої освіти має стати простором, де знання поєднуються з практикою, а навчальні завдання перетворюються на реальні проекти, пов'язані з відновленням інфраструктури, цифрових сервісів та соціальної сфери. Обраний вектор відкриває шлях учням не просто засвоювати матеріал, а й бачити його практичну цінність та вчитися створювати нові рішення [1, с. 89].

Міжнародна співпраця виступає потужним каталізатором змін, дозволяючи інтегрувати світові стандарти STEAM-освіти у національну систему. Участь у проектах міжкультурної взаємодії розширює світогляд учнів та формує ключові компетентності. Це дає можливість юним творцям майбутнього порівнювати різні моделі розвитку, релевантно інтегрувати апробовані напрацювання до українського середовища. Таким чином, міжнародні зв'язки стають не лише освітнім ресурсом, а й інструментом інтеграції у світове співтовариство.

Особистісний розвиток здобувачів освіти також відіграє важливу роль у формуванні майбутнього. Важливо культивувати відповідальну

поведінку в учнів при здійсненні вибору, розвивати ініціативність, академічну доброчесність, патріотизм, креативність. Досягнення спільної мети потребує узгоджених зусиль усіх педагогів в усіх закладах освіти.

Отже, поєднання проєктного навчання, міжнародної співпраці, цифровізації, особистісного розвитку та соціальної спрямованості формує освітнє середовище, в якому зростає покоління з інноваційним мисленням, що здатне стати рушійною силою глибинної трансформації майбутнього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Харківська А., Прокопенко А., Отрошко Т., Бган, Т. Формування інноваційної компетентності здобувачів освіти у контексті цифрової трансформації математичної освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*. 12 (10), 2024. С. 87–91. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-013>

2. Туташинський В. І. Формування особистості з інноваційним типом мислення у процесі здобуття технологічної освіти. *Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць*. Київ: Вид-во Інституту педагогіки НАПН України, 2024. С. 374–375. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739701/1/Збірник%20Дидактика%202023%20%282024%29-374-375.pdf>

3. Малихін О. В. Формування інноваційного мислення майбутніх учителів математики в умовах STEM-освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 118–121.

4. Таточенко В. І., Гаран І. О. Формування інноваційного мислення майбутніх учителів математики. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка»)*. 2023. № 14 (32). С. 518–530. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-3024-3054](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-3024-3054)

Челік К. С.,

*старша викладачка кафедри кримськотатарської та східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ: ІНТЕРАКТИВНІ ПІДХОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Освіта в умовах війни, коли додатковими викликами стали перебої з електропостачанням та нестабільне інтернет-з'єднання, загострила проблему ефективності дистанційного навчання, яке з тимчасового формату трансформувалося у постійну практику. Особливого значення набуває пошук інструментів, що забезпечать не лише технічну організацію навчального процесу, але й результативність.

У доповіді представлено узагальнення власного досвіду викладання курсу «Практична граматики турецької мови», який триває два роки та охоплює фонетичні, морфологічні та синтаксичні явища турецької мови. Використання підручників та інструментів Google Classroom виявило низку проблем: студенти виконують завдання механічно; матеріал подається без чіткої послідовності ускладнення; завдання не враховують рівень конкретної групи [2, 3, 5–8, 10, 11]. Окремою проблемою є відсутність аудіювання в підручниках з граматики, що значно ускладнює автоматизацію граматичних структур [2, 3, 5–8, 10, 11].

Враховуючи принципи сучасної методики викладання іноземних мов, де аудіювання визначається первинним етапом опрацювання мовних правил [9, 12–14], було розроблено власний підхід на основі інтерактивної платформи Wayground [15]. Він базується на поетапному введенні та багаторазовому повторенні граматичних структур шляхом залучення різних типів пам'яті. Завдання починаються з аудіювання (прослухати та зафіксувати структуру), переходять до вправ на закріплення та завершуються усним відтворенням.

Використання інтерактивних інструментів забезпечує синхронну роботу студентів під час занять, унеможливує пасивну участь та сприяє формуванню академічної доброчесності за рахунок технічних обмежень: таймер, заборона копіювання, контроль переходів між вкладками. Автоматичне оцінювання фіксує відсоток правильних відповідей, що дозволяє уникнути викладацької суб'єктивності.

У процесі роботи було додано елементи, спрямовані на підтримання уваги: короткі запитання на початку заняття, проміжні перевірки розуміння, візуальні матеріали [4]. Також застосовується принцип серійності занять, щоб уникнути звикання до однотипного формату.

Для ілюстрації ефективності підходу було проведено опитування студентів [1]. 71 % респондентів віддають перевагу інтерактивному формату, 85 % відзначають краще розуміння граматики та користь аудіювання. У відкритих відповідях студенти зазначають, що інтерактивні завдання допомагають краще засвоювати матеріал, але іноді бракує часу на обдумування та аналіз помилок.

Отримані результати засвідчують, що використання представленого підходу підвищує ефективність навчання граматики та рівень залученості студентів, тоді коли робота лише з підручником обмежує можливості адаптації матеріалу та індивідуалізації навчання. Розроблений підхід показав свою ефективність, однак ще потребує подальшого доопрацювання.

Список використаних джерел:

1. Анкетування студентів. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1gK3-oKYBzR90wvqgW2R5a0v0UHAjCd5MZlgcRcZxOxHs/edit?usp=sharing>
2. Нікітюк Т., Прушковська І. Комунікативна граматика турецької мови : навч.-метод. посіб. вид. 2., перер. і доп. / Нікітюк Тетяна, Прушковська Ірина. Київ : Український письменник, 2014. 462 с.
3. Покровська І. Турецька мова: для студентів ОС «Бакалавр» : навч. посіб. / Ірина Покровська. Київ : Ліра-К, 2020. 304 ст.
4. Попова О. А. Психологічні механізми розвитку креативності майбутніх учителів української мови в умовах змішаного навчання: *Змішане навчання в закладах вищої освіти України та Зарубіжжя* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 28 жовтня 2024 р.
5. Сорокін С. В. Практична граматика турецької мови. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 368 с.
6. Шаглі Г. І. Турецька мова. Частина І: навчально-методичний посібник. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. 208 с.
7. Buz Y. Turkish Grammar in Practice: self study book. London: Foxton Books, 2016. 253 p.
8. Demir H. Easy Turkish Grammar: self study book. KAMAN: Turkish Series, 2024. 208 p.
9. Harmer J. How to Teach English. Harlow: Pearson Longman, 1998. 199 p.
10. Lewis G. Turkish Grammar. New York: Oxford University Press, 1985. 303 p.
11. Ketrez N. F., A Student of Turkish Grammar. New York: Cambridge University Press, 2012. 324 p.
13. Nation I. S. P., Newton J. M. Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. 1st 13. Edition. New York, Routledge 2008. 205 p.

14. Renukadevi D. The Role of Listening in Language Acquisition; the Challenges & Strategies in Teaching Listening. *International Journal of Education and Information Studies*. 2014 Vol. 4, Number 1 (2014), pp. 59–63.

15. Wayground: онлайн платформа. URL: <https://wayground.com/?lng=en>

НАПРЯМ 8. ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-42>

Гобачова К. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

МЕТОДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ УЧАСТЮ ЛЮДИНИ В СТАНІ НЕЗАХИЩЕНОСТІ

На сьогоднішній день правове регулювання захищеності життєдіяльності людини є недостатньо ефективним і вимагають удосконалення. Дослідження даної проблеми дало можливість здійснити певні висновки, які і відображені у нижченаведених тезах.

В результаті аналізу зазначених законодавчих актів встановлено, що в діючому законодавстві стан незахищеності визначається, а далі врегульовується за допомогою двох класичних методів імперативного і диспозитивного. В джерелах права, що регулюють відносини в публічній сфері, як правило, класично застосовується імперативний метод регулювання. Так, законодавство із соціального захисту встановлює імперативні норми, в яких наводиться чіткий перелік умов, що підлягають виконанню для визнання державою правового статусу для суб'єкта таким, що потребує допомоги отримання майнового забезпечення від держави – це по-перше [4, 5]. А по-друге, даний метод також застосовується для встановлення правового режиму захисту і запровадження організаційних, технічних, технологічних заходів впливу на середовище, так само як і для визнання обставин чи середовища небезпечним [1].

При імперативному регулюванні, стан незахищеності визначається самим законодавцем, читай державою, і складається із сукупності двох елементів: 1) встановлення правового статусу незахищеності, що може виражатись в лексемах чи їх сполученнях «потерпілий», «постраждалий», «учасник», «член сім'ї», «утриманець» ін. [1, 2, 4, 5]; 2) перебування в певний момент у часі та просторі де відбуваються певні події

чи зафіксовані певні обставини, що визнані державою небезпечними чи такими, що загрожують суб'єктам та об'єктам [5].

Застосування диспозитивного методу знаходимо в значно менших обсягах в джерелах права, що регулюють приватно-правові відносини [1]. Яскравим прикладом є встановлення законодавцем можливості зміни, припинення та розірвання договірних зобов'язань за наявності небезпеки чи відсутності захисту для обох чи однієї сторони договору. На відміну від попереднього методу регулювання суб'єкти відносин самі встановлюють види і рівень небезпеки чи загрози настання негативних наслідків як для самих сторін так і для результату договірної регулювання. Держава тільки встановлює параметри можливих загроз та вимоги для доведення наявності та реальності таких загроз у відносинах. Тому, приватно правові джерела законодавства виходячи із цих особливостей і встановлюючи стан незахищеності, також фіксують сукупність двох елементів: 1) статус, який визначається самими учасниками приватних відносин шляхом виставлення вимоги/заяви про зміну договірних відносин через їх наявність; 2) встановлення правового режиму захисту, що відбувається у вигляді прийняття пропозиції про зміну чи припинення договірних відносин іншою стороною.

У виключних випадках, інша сторона не сприймає пропозицію (через несприйняття ситуації чи обставин як таких що становлять загрозу чи створюють небезпеку), і таким чином не вважає стороною, яка надала пропозицію про зміну відносин такою, що підпадає під небезпеку і таким чином не визнає її незахищеність. В таких випадках, законодавець передбачив судовий порядок підтвердження і статусу незахищеності, і небезпечних обставин чи ситуації. І виходячи із такого ракурсу, держава своїм рішенням (також по суті імперативним хоча і постановленим виходячи із принципів змагальності та рівності), визначає стан незахищеності/незахищеності за однією із сторін справи.

Дані висновки є проміжними у дослідженні проблематики захищеності населення під час воєнного стану і вимагають подальшого вивчення зазначеної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI: станом на 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III: станом на 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.03.2026).

3. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI: станом на 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення: 08.03.2026).

4. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова КМ України від від 1 червня 2020 р. № 585. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B7+#Text> (дата звернення: 08.03.2026).

5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих інфраструктурі транспорту, інфраструктурі електронних комунікаційних мереж та об'єктів поштового зв'язку внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Наказ Мінінфраструктури від 19.05.2023 № 182: станом на 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0733-23/ed20230324#n33> (дата звернення: 08.03.2026)

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV: станом на 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-43>

Добрянська Н. В.,

кандидат юридичних наук, професор,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОЦЕДУРИ ВСТУПУ НА ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Публічна служба є ключовим елементом функціонування держави, забезпечуючи реалізацію її завдань, обов'язків та функцій. Ефективність роботи державного апарату значною мірою залежить від професіоналізму, компетентності та моральних якостей осіб, які обіймають посади у сфері публічного управління. У цьому контексті особливе значення набувають процедури вступу на публічну службу, які мають забезпечувати об'єктивний та прозорий відбір кандидатів.

Варто підкреслити й те, що процедури прийняття на публічну службу виступають важливим інструментом формування кадрового потенціалу держави. Вони регулюються законодавством та спрямовані на забезпечення принципів рівності, відкритості та конкурентності. Згідно з міжнародними стандартами, процес відбору має гарантувати доступ до публічної служби всім громадянам, які відповідають встановленим вимогам, незалежно від їх соціального статусу, етнічного походження чи політичних переконань.

З огляду на те, що публічна служба є ключовим елементом функціонування держави, забезпечуючи виконання її основних функцій, зокрема управління, регулювання та надання послуг громадянам до вступу на неї висуваються відповідні вимоги. Передусім необхідно підкреслити, що вступ на публічну службу регулюється законодавством, яке визначає процедури, критерії та вимоги до кандидатів. У цьому контексті важливо забезпечити прозорість, об'єктивність і справедливість процесу, щоб гарантувати залучення кваліфікованих і добросовісних осіб до виконання державних функцій.

Як зауважує О. Дрозд, «будь-який процес, що здійснюється в межах державного управління, потребує обов'язкового правового регулювання» [1, с. 103]. Отже, процедури вступу на публічну службу в Україні регулюються низкою нормативно-правових актів, серед яких ключовими є Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [2], Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 року № 2493-III [3] та інші спеціалізовані акти. Ці нормативні документи встановлюють загальні принципи, порядок проведення конкурсів, вимоги до кандидатів та механізми контролю за дотриманням законодавства.

З-поміж основних принципів вступу на публічну службу необхідно назвати: *прозорість* (забезпечення відкритості процедур та доступності інформації про конкурси; *рівність* (створення однакових умов для всіх кандидатів незалежно від їхнього соціального статусу, походження чи інших характеристик); *меритократія* (відбір на основі професійних якостей, знань і досвіду).

Відповідно до чинного законодавства, процедура вступу на публічну службу складається з декількох ключових етапів, а саме: оголошення конкурсу, подання документів, проведення конкурсу, призначення на посаду, а також, у деяких випадках, проходження випробувального терміну.

Оголошення конкурсу є першим кроком у процедурі відбору кандидатів. Інформація про вакансії публікується на офіційних вебсайтах органів влади, а також у засобах масової інформації. Оголошення повинно містити детальну інформацію про посаду, вимоги до кандидатів, умови праці та порядок подання документів.

Кандидати, які бажають взяти участь у конкурсі, повинні подати пакет документів, який зазвичай включає: заяву про участь у конкурсі; копії документів про освіту; резюме або автобіографію; документи, що підтверджують досвід роботи (за потреби); інші документи, передбачені умовами конкурсу. Важливо зазначити, що всі документи мають бути подані у встановлені строки, оскільки їх порушення може призвести до відмови у розгляді кандидатури.

Конкурс є центральним етапом процедури вступу на публічну службу, на що вказує багато дослідників окресленого питання, зокрема

О. В. Бурдейна [4, с. 306–310], Л. М. Корнута [5, с. 64–69], С. Г. Стеценко [6] та ін. Він може включати: *тестування* (перевірка знань законодавства, професійних навичок та загальних компетенцій); *співбесіду* (оцінка особистих якостей кандидата, його мотивації та здатності виконувати обов'язки); *практичні завдання* (виконання завдань, які симулюють реальні робочі ситуації).

Важливим аспектом є те, що конкурсна комісія формує рейтинг кандидатів на основі результатів тестування та співбесіди. При цьому особливо необхідно забезпечити об'єктивність оцінювання через чітко визначені критерії та механізми контролю.

Після завершення конкурсу конкурсна комісія рекомендує найкращого кандидата для призначення на посаду. Остаточне рішення про призначення приймає керівник органу влади або інший уповноважений суб'єкт. Призначення оформлюється відповідним наказом чи розпорядженням.

Як зазначалось вище, у деяких випадках новопризначені працівники проходять випробувальний термін, протягом якого оцінюється їхня здатність виконувати посадові обов'язки. Після успішного завершення випробувального терміну працівник отримує статус повноправного члена публічної служби. У цьому контексті варто акцентувати увагу на деяких особливостях цієї процедури, які має місце за кордоном. Так, Н. С. Панова, посилаючись на авторів підручника для студентів вищих навчальних закладів «Публічна служба в Україні», зазначає, що «публічний службовець є особою, яка вступає на службу на постійній основі – до пенсії – із певними уточненнями. У Нідерландах статус публічних службовців дозволяє їх призначення або на тимчасовій, або на постійній основі, при цьому служба на тимчасовій основі є тотожною стажуванню, але може, у відносно нечисленних випадках, бути такою, яка у Франції зветься службою позаштатних співробітників» [7, с. 58].

Важливим аспектом вступу на публічну службу є дотримання встановлених вимог до осіб, які бажають вступити на неї. Такі вимоги встановлюються законодавством і можуть варіюватися залежно від рівня посади. Загалом вони включають: освітні вимоги (наявність відповідного рівня освіти (завичай – це вища освіта)); професійний досвід (для деяких посад потрібен певний стаж роботи у відповідній сфері); особисті якості (добросесність, відповідальність, здатність працювати в команді); знання законодавства (як правило, це володіння нормативно-правовою базою, необхідною для виконання посадових обов'язків).

Однак, варто зауважити, що незважаючи на існуючу нормативно-правову базу, процедура вступу на публічну службу стикається з низкою викликів:

Передусім, це корупція – ризик непрозорого відбору кандидатів через використання особистих чи політичних зв'язків.

Вагомою перешкодою стає низька мотивація молодих фахівців, що зумовлено недостатнім рівнем заробітної плати та обмеженими можливостями для кар'єрного зростання.

Попри активні процеси розвитку інформаційного суспільства все ще існує недостатня цифровізація процесів, що викликає необхідність модернізації процедур через впровадження електронних платформ і автоматизацію конкурсних процесів.

Вочевидь, для вирішення цих проблем важливо вдосконалювати законодавство, підвищувати рівень заробітної плати державних службовців, а також розвивати механізми громадського контролю за процесами відбору.

Отже, процедури вступу на публічну службу є важливим елементом забезпечення ефективності державного управління та довіри громадян до органів влади. Їхня прозорість і об'єктивність сприяють залученню кваліфікованих кадрів, здатних професійно виконувати свої обов'язки. Удосконалення цих процедур має стати пріоритетом державної політики для забезпечення сталого розвитку публічної служби в Україні.

Список використаних джерел:

1. Дрозд О. Проходження державної служби в Україні як складова предмета адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 102–106.

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

3. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.

4. Бурдейна О. В. Проблемні питання прийняття на державну службу в органи судової влади України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 306–310.

5. Корнута Л. М. Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. С. 64–69.

6. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007, 624 с.

7. Панова Н. С. Особливості нормативного регулювання окремих питань публічної служби у країнах Європи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 4. С. 57–60.

Єрохін О. П.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СУБ'ЄКТИ СУБСИДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Питання притягнення до субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є одним із найскладніших у господарському судочинстві.

Визначення кола осіб, які можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство, є одним із важливих питань, від якого залежить ефективність механізму захисту прав кредиторів та забезпечення можливості захисту їх прав у процедурі банкрутства юридичних осіб.

Верховний Суд у постанові від 03 грудня 2025 року у справі № 910/2911/18 сформував розширений та глибокий підхід до визначення суб'єктів цього правопорушення, у частині визначення суб'єктного складу осіб, які можуть бути притягнені до субсидіарної відповідальності, суттєво розширивши та конкретизувавши коло осіб, які можуть бути до неї притягнені.

Перш за все, Верховний Суд наголошує, що субсидіарна відповідальність у процедурі банкрутства має **деліктну природу**. Це означає, що нестача майна боржника для розрахунку з кредиторами поповнюється за рахунок стягнення шкоди з осіб, чії неправомірні рішення, дії або бездіяльність призвели до неплатоспроможності.

Головна мета такого механізму – не лише захист інтересів кредиторів, але й стимулювання добросовісної поведінки керівництва та власників.

Частина 2 статті 61 Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КузПБ) встановлює, що у разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на таких осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Верховний Суд виокремив три категорії суб'єктів правопорушення, які передбачені зазначеною нормою КУзПБ:

- 1) засновники (учасники, акціонери) боржника;
- 2) керівники боржника;
- 3) інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії.

Водночас Суд підкреслив, що наведене законодавче формулювання не є вичерпним переліком, а лише окреслює мінімальне коло суб'єктів.

Системний аналіз норм дозволив Суду зробити висновок: що до осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, відносяться будь-які особи, внаслідок дій або бездіяльності яких стало банкрутство юридичної особи.

Одним із найбільш значущих висновків вказаної постанови є запропонована Верховним Судом класифікація суб'єктів субсидіарної відповідальності на дві групи, яка здійснена за критерієм наявності або відсутності формалізованих зв'язків із боржником.

Перша група це особи з формалізованим зв'язком.

До першої групи Верховний Суд відносить засновників (учасників, акціонерів) та інших осіб, які відповідно до закону за своїм юридичним статусом та відповідно до установчих документів мають право безпосередньо давати обов'язкові для виконання боржником вказівки, приймати рішення, видавати розпорядження чи накази.

Особи цієї групи у різних законодавчих актах України іменуються по-різному, про що суд спеціально підкреслює для забезпечення правової визначеності, а саме:

– відповідно до статті 1 КУзПБ, як «заінтересовані особи стосовно боржника»;

– відповідно до статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», статті 14.1.159 Податкового кодексу України, статті 52 Закону України «Про банки та банківську діяльність», як «пов'язані особи»;

– відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», як «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)».

Таке зіставлення із суміжним законодавством є методологічно важливим, адже дозволяє уникнути суто формального підходу до визначення кола суб'єктів і наповнити його конкретним змістом через усталені правові категорії, що вже мають своє тлумачення в судовій практиці та доктрині.

Друга група: особи без формалізованого зв'язку.

До другої групи Верховний Суд відносить інших осіб, які не мають формалізованих зав'язків із юридичною особою – боржником, однак мають змогу іншим чином визначати та впливати на поведінку боржника в господарських відносинах.

Такі особи самостійно або спільно з іншими особами визначають волю боржника щодо здійснення або утримання від здійснення певних дій.

Включення цієї групи до суб'єктного складу субсидіарної відповідальності є, найбільш принциповим та далекосяжним за своїми практичними наслідками висновком Верховного Суду.

Він фактично означає, що відсутність формального юридичного статусу (учасника, директора, члена наглядової ради тощо) не є підставою для звільнення від субсидіарної відповідальності, якщо особа фактично впливала на поведінку боржника.

Окремої уваги заслуговує висновок Верховного Суду про можливість притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, які отримали вигоду від протиправної або недобросовісної поведінки керівника чи засновників боржника, навіть якщо самі вони безпосередньо такої поведінки не вчиняли.

Суд формулює критерій суб'єкта субсидіарної відповідальності в цьому контексті так: суб'єктом субсидіарної відповідальності може бути особа, яка отримала істотну (відносно масштабу діяльності боржника) вигоду у вигляді збільшення активів, яка не могла б утворитися у випадку відповідності дій засновників та керівника боржника закону, в тому числі принципу добросовісності.

До таких осіб Верховний Суд відносить тих, хто отримав істотний актив боржника на підставі актів, рішень, правочинів, прийнятих засновниками чи керівником боржника на шкоду інтересам останнього та його кредиторів.

Конкретні прояви такої поведінки, що формують підстави для притягнення до відповідальності, суд описує через невичерпний перелік, який включає, зокрема:

- прийняття ключових ділових рішень з порушенням принципів добросовісності та розумності, в тому числі укладання правочинів на завідомо не вигідних умовах або з особами, завідомо нездатними виконати свої зобов'язання;

- надання вказівок щодо вчинення явно збиткових операцій;

- призначення на керівні посади осіб, результат діяльності яких явно не відповідає інтересам юридичної особи;

- створення і підтримання системи управління боржником, спрямованої на систематичне отримання вигоди третьою особою на шкоду боржнику і його кредиторам;

- використання документообігу, який не відображає реальних господарських операцій;

- використання і розпорядження майном боржника як своїм особистим, нехтуючи інтересами кредиторів.

Наведений перелік відповідає загальному підходу Верховного Суду до оцінки суб'єктного складу субсидіарної відповідальності: вирішальним є не формальна відповідність дій особи певному переліку, а їхній фактичний вплив на долю боржника та кредиторів.

Принципово важливим процесуальним висновком Верховного Суду є вимога індивідуалізованого підходу до визначення суб'єкта відповідальності.

Суд прямо вказує, що кожна дія або бездіяльність, яка стала причиною неплатоспроможності боржника, має визначатися окремо, так само як і особи, причетні до такої дії (бездіяльності).

Це означає неприпустимість притягнення всіх пов'язаних з боржником осіб до субсидіарної відповідальності без встановлення конкретної причетності кожної з них до тих чи інших дій або бездіяльності.

Водночас цей принцип діє і у зворотному напрямку – неприпустимо звільняти особу від відповідальності лише на підставі відсутності у неї формального статусу, не дослідивши питання про її фактичний вплив на боржника.

Позиція Верховного Суду щодо суб'єктного складу субсидіарної відповідальності має суттєві практичні наслідки для різних учасників господарського обороту.

Для арбітражних керуючих відкривається значно ширші можливості при визначенні кола осіб, до яких може бути подана заява про притягнення до субсидіарної відповідальності. При цьому, необхідно забезпечити належне обґрунтування причетності кожної конкретної особи до дій або бездіяльності, що призвели до банкрутства. Недостатнім є лише посилення на формальний зв'язок особи з боржником – необхідно доводити конкретний вплив на його діяльність.

Для осіб, що фактично контролюють бізнес через номінальних керівників або учасників, постанова є однозначним сигналом: наявність такого «буферного шару» не захищає від субсидіарної відповідальності, якщо буде доведено реальний вплив на прийняття управлінських рішень.

Для кредиторів у справах про банкрутство сформульована позиція відкриває можливість більш ефективного захисту своїх прав шляхом притягнення до відповідальності реальних контролерів боржника, а не лише номінальних посадових осіб, які нерідко є «технічними» і не мають власного майна, достатнього для задоволення вимог кредиторів.

Для господарських судів позиція Верховного Суду формулює чіткий алгоритм: при розгляді заяви про притягнення до субсидіарної відповідальності суд зобов'язаний дослідити не лише формальний статус особи, а й реальний характер її зв'язків з боржником, фактичну участь у прийнятті ключових рішень, отримання вигоди від відповідних операцій.

Постанова Верховного Суду від 03 грудня 2025 року у справі № 910/2911/18 є важливим кроком у розвитку вітчизняної доктрини та практики притягнення до субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство.

Суд, у частині визначення суб'єктного складу цієї відповідальності, послідовно відстоює змістовний підхід над формальним: вирішальним є

не юридичний статус особи, а її реальний вплив на боржника та причинно-наслідковий зв'язок між її діями або бездіяльністю та банкрутством.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд. Постанова від 19.06.2024 у справі № 906/1155/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341855> (дата звернення: 26.03.2026).
2. Верховний Суд. Постанова від 03 грудня 2025 року по справі № 910/2911/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132552557> (дата звернення: 26.03.2026).
3. Верховний Суд. ОГЛЯД практики застосування Верховним Судом норм про субсидіарну відповідальність у справах про банкрутство (актуальна судова практика). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/2022_05_24_K_GS_oglyad_subs_vidp_07_12_2021.pdf.
4. Жуков С. Солідарна та субсидіарна відповідальність у справі про банкрутство. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Solid_subsid_vidpovid.pdf.
5. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII: станом на 11 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-45>

Кубарєв М. Д.,

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ (ОСІБ) З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Ефективність діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого

самоврядування безпосередньо залежить від належних правових гарантій їхньої незалежності. Забезпечення такої незалежності є передумовою об'єктивного проведення перевірок на предмет дотримання вимог законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів та належного моніторингу виконання антикорупційних програм. Дослідження адміністративно-правових засад їхньої діяльності дозволяє виявити прогалини у механізмах захисту від незаконного впливу з боку осіб, уповноважених на виконання функцій місцевого самоврядування.

Передусім, варто зауважити, що адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого самоврядування характеризується поєднанням внутрішньоорганізаційної підпорядкованості та функціональної самостійності, що забезпечується системою нормативно закріплених гарантій. Центральне місце у цій системі посідає механізм захисту від необґрунтованого припинення трудових відносин, урегульований ч. 3 ст. 13-1 Закону України «Про запобігання корупції» [1]. Згідно з цією нормою Керівник відповідного державного органу або органу місцевого самоврядування забезпечує гарантії незалежності уповноваженого підрозділу (уповноваженої особи) від впливу чи втручання у його роботу. Разом з тим, про які саме гарантії йде мова у цій нормі, не уточняється.

Організаційна незалежність уповноважених органів (осіб) додатково визначена вимогами Типового положення про уповноважений підрозділ (особи), затверджене наказом Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) від 27 травня 2021 р. № 277/21, що встановлює принцип виключності функцій таких уповноважених [2]. Зокрема, законодавець чітко розмежовує повноваження уповноваженої особи та інших структурних підрозділів, забороняючи покладання на неї обов'язків, що не стосуються сфери запобігання корупції або створюють потенційний конфлікт інтересів. Попри безпосереднє підпорядкування голові відповідної ради, уповноважена особа перебуває у стані функціональної вертикалі з НАЗК, що забезпечує єдність методологічних підходів при проведенні антикорупційних експертиз активів місцевого самоврядування та оцінці корупційних ризиків. Правовий механізм забезпечення діяльності уповноваженого органу (особи) включає гарантований доступ до інформаційних ресурсів, баз даних та право на отримання пояснень від суб'єктів декларування, що корелює з положеннями антикорупційного законодавства щодо безперешкодного здійснення контрольних заходів.

Досліджуючи адміністративно-правові гарантії діяльності уповноваженого органу (особи) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого самоврядування, слід звернути увагу на особливості співвідношення спеціального антикорупційного законодавства із нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3].

Хоча стаття 42 зазначеного Закону наділяє сільського, селищного, міського голову широкими дискреційними повноваженнями щодо призначення та звільнення керівників виконавчих органів ради, правовий статус уповноваженого органу (особи) має певні особливості. У цьому контексті виникає конструктивна колізія між загальною компетенцією голови громади та спеціальними гарантіями, визначеними ст. 13-1 Закону «Про запобігання корупції» [1]. Пріоритетність спеціальної норми обмежує повноваження керівника органу місцевого самоврядування.

Водночас, реалізація принципу відповідальності посадових осіб перед територіальною громадою та державою (ст. 74 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») безпосередньо залежить від здатності уповноваженого органу (особи) безперешкодно здійснювати свої функції. Правовий механізм забезпечення гарантій незалежності включає доступ до документів та обов'язковість вимог такого уповноваженого для інших виконавчих органів місцевої ради, що корелює із загальним обов'язком виконання рішень, прийнятих органом місцевого самоврядування у межах законних повноважень (ст. 73) [3]. Таким чином, адміністративно-правова характеристика діяльності уповноважених органів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого самоврядування свідчить про виокремлення їхнього статусу із загального управлінського підпорядкування у структурі органу місцевого самоврядування, що створює необхідні умови для об'єктивного проведення антикорупційних експертиз та контролю за дотриманням вимог щодо запобігання конфлікту інтересів.

Попри визначення деяких правових гарантій захисту незалежності відповідних органів та осіб у структурі органу місцевого самоврядування, поточний стан законодавства у цій сфері характеризується наявністю недоліків, що обмежують реальну незалежність антикорупційних суб'єктів. Основною проблемою у цьому аспекті залишається фінансова детермінованість діяльності уповноваженого, оскільки механізми преміювання та матеріального стимулювання перебувають у межах дискреційних повноважень сільського, селищного або міського голови. Такий стан регулювання створює умови для можливості здійснення опосередкованого впливу. Крім того, у невеликих територіальних громадах внаслідок браку кадрів може виникати конфлікт правових статусів, зумовлений покладанням антикорупційних функцій на осіб за сумісництвом. Таке поєднання нівелює об'єктивність контрольних антикорупційних заходів, що здійснюються на рівні відповідного органу місцевого самоврядування, оскільки уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції, фактично змушена здійснювати перевірку документів, розробником яких вона є в межах своєї основної посадової інструкції.

У науковій літературі висловлюються такі пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення реалізації правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: 1) виключення випадків дублювання повноважень антикорупційних уповноважених та НАЗК шляхом визначення випадків, коли профілактичні та контрольні антикорупційні заходи й заходи відповідальності мають вживатись на рівні організації, а коли антикорупційний уповноважений (його керівник) має виключно повідомити Національне агентство з питань запобігання корупції; 2) імперативне визначення оптимальної чисельності складу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції та ін. [4, с. 167].

Інші вчені також вважають, що для вдосконалення правового регулювання інституту уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції важливо, зокрема удосконалити механізм координації та методичного забезпечення діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з боку НАЗК, а також посилити гарантії незалежності відповідних уповноважених через впровадження механізмів їх захисту від неправомірного втручання у їх діяльність [5, с. 567–568].

У цілому, погоджуючись з наведеними науковцями пропозиціями, можна також розглянути законодавче закріплення такого підходу в оплаті праці таких осіб, що передбачатиме фіксовані розміри надбавок, незалежні від волі голови органу місцевого самоврядування. При цьому, для невеликих громад доцільним вбачається запровадження інституту спільних для декількох громад антикорупційних уповноважених, що дозволить забезпечити професійну самостійність осіб та усунути адміністративну залежність. Окремим аспектом удосконалення правового статусу досліджуваної категорії уповноважених є підвищення ефективності адміністративної відповідальності за втручання в діяльність уповноважених шляхом, наприклад, закріплення у Кодексі України про адміністративні правопорушення відповідальності за створення перешкод у роботі уповноваженого підрозділу (особи). У сукупності ці заходи сприятимуть удосконаленню адміністративно-правових гарантій діяльності уповноваженого підрозділу (особи) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого самоврядування, що підвищить прозорість функціонування місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
2. Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від

27.05.2021 № 277/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text>.

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Бузницький Д. М. Удосконалення правового забезпечення реалізації правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупції. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 162–168. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.24>.

5. Мацелюх І. А., Проневич О. С. Етапи розвитку інституту уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 565–568. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/135>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-46>

Літвіненко Є. С.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, старший викладач кафедри державно-
правових і гуманітарних наук*

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Дана робота присвячена комплексному аналізу міжнародно-правової відповідальності держав за порушення норм міжнародного права, зокрема розкриттю змісту міжнародного правопорушення, визначенню підстав настання відповідальності та дослідженню основних форм її реалізації. Особлива увага приділяється сучасним тенденціям кодифікації норм щодо відповідальності держав, практиці Міжнародного Суду ООН та питанню ефективності механізмів примусу в умовах сучасної міжнародної системи.

Міжнародно-правова відповідальність держав посідає ключове місце у системі міжнародного права, оскільки саме вона забезпечує дотримання та примусове виконання міжнародних зобов'язань. Однак на практиці механізми притягнення держав до відповідальності залишаються недостатньо ефективними через відсутність централізованого органу примусу, політичний характер міжнародних відносин та різноманітність форм порушень міжнародного права. В умовах зростання кількості міжнародних спорів, актів агресії, порушень прав людини та підриву міжнародного правопорядку особливо актуальним є дослідження підстав, видів і механізмів міжнародної відповідальності держав. Проблемним залишається питання реалізації цієї відповідальності, зокрема співвідношення юридичних та політичних засобів реагування, а також узгодження інтересів міжнародного співтовариства та суверенітету держав.

Міжнародна відповідальність держав є одним із фундаментальних інститутів міжнародного публічного права, покликаним забезпечувати дотримання міжнародних зобов'язань та відновлення порушених прав. Вона базується на принципі *parata sunt servanda*, який зобов'язує держави виконувати укладені міжнародні договори добросовісно. Не менш важливим є загальний обов'язок не порушувати норм звичаєвого міжнародного права та імперативних норм *jus cogens*, порушення яких становить загрозу міжнародному миру та безпеці [1].

Підстави міжнародної відповідальності були систематизовані Комісією міжнародного права ООН у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 р.), який сьогодні визнається авторитетним кодифікаційним документом. Згідно з цим підходом, міжнародне правопорушення складається з двох ключових елементів: наявності діяння, що порушує міжнародне зобов'язання, та можливості віднести це діяння державі. Порушення може бути виражене як у формі дії, так і у формі бездіяльності, якщо держава була зобов'язана діяти активно. Класичним прикладом бездіяльності є випадки, коли держава не вживає достатніх заходів для запобігання порушенням прав людини або не забезпечує захист іноземців на своїй території [2].

У міжнародному праві передбачено низку обставин, які виключають протиправність діяння: згода іншої держави, самооборона відповідно до статті 51 Статуту ООН, форс-мажор, стан небезпеки, крайня необхідність чи контрзаходи. Такі обставини не усувають факт заподіяння шкоди, проте здатні звільнити державу від юридичної відповідальності. Важливо, що навіть у разі дії цих обставин держава повинна діяти пропорційно та добросовісно [3].

Сучасна доктрина виділяє кілька форм міжнародно-правової відповідальності, серед яких реституція, компенсація та сатисфакція. Реституція передбачає відновлення становища, яке існувало до порушення, і вважається пріоритетною формою відповідальності. Якщо

реституція є неможливою або надмірною за обсягом, застосовується компенсація, що передбачає грошове чи інше матеріальне відшкодування збитків. Сатисфакція, у свою чергу, має нематеріальний характер і реалізується через вибачення, офіційні заяви чи інші дії, спрямовані на визнання неправомірності поведінки [4].

Особливої уваги потребує питання відповідальності держав за грубі порушення імперативних норм *jus cogens*, таких як заборона агресії, геноциду, рабства чи тортур. Порушення таких норм створює не лише двосторонню відповідальність перед конкретною державою, а й викликає обов'язок усіх держав не визнавати ситуацію, створену таким порушенням, та співпрацювати задля припинення протиправних дій. Це впроваджує в міжнародне право елемент колективної відповідальності та об'єктивних зобов'язань *erga omnes*, тобто перед усім міжнародним співтовариством [5].

Практика Міжнародного Суду ООН відіграє важливу роль у формуванні сучасних підходів до міжнародної відповідальності. Наприклад, у справі *Barcelona Traction* Суд уперше чітко розмежував зобов'язання перед конкретною державою та зобов'язання *erga omnes*. У справах *Gabcíkovo–Nagymaros* та *Bosnian Genocide* судова практика сприяла уточненню критеріїв протиправності та обов'язку відшкодування. Разом з тим, практика міжнародних трибуналів свідчить, що держави часто уникають відповідальності через політичні розбіжності або небажання виконувати рішення [6; 7].

В умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, порушення прав людини, кіберзагрози та екологічні катастрофи, інститут міжнародної відповідальності набуває нового значення. Перед міжнародним співтовариством постає завдання розробити ефективніші механізми примусу та забезпечення виконання міжнародних рішень, включаючи колективні санкції, підвищення ролі міжнародних судових органів та удосконалення договорів, що регулюють відповідальність [8; 9].

Отже, міжнародна відповідальність держав виступає необхідним механізмом підтримання міжнародного правопорядку та запобігання новим порушенням. Хоча її реалізація на практиці часто ускладнюється політичними факторами, тенденції кодифікації та розширення юрисдикції міжнародних судових органів свідчать про поступове зміцнення цього інституту та його адаптацію до сучасних потреб міжнародного співтовариства.

Міжнародна відповідальність держав є центральним елементом функціонування міжнародного правопорядку, оскільки вона забезпечує обов'язковість та ефективність міжнародних норм. Аналіз підстав, форм та механізмів такої відповідальності свідчить про високий рівень їх теоретичної розробленості та одночасну недостатню ефективність практичної реалізації. Відсутність централізованого механізму примусу, політичний характер міжнародних відносин та небажання окремих

держав виконувати міжнародні зобов'язання ускладнюють втілення норм про відповідальність на практиці.

Разом із тим, кодифікаційна діяльність Комісії міжнародного права ООН та практика Міжнародного Суду ООН впорядковують підходи до визначення міжнародно-протиправних діянь і сприяють формуванню уніфікованих стандартів відповідальності. Пріоритетність реституції, можливість компенсації та значення сатисфакції створюють гнучкий механізм реагування на порушення міжнародного права.

Особливо важливим є посилення режиму відповідальності за порушення імперативних норм *jus cogens*, що виходять за межі двосторонніх відносин і стосуються інтересів усього міжнародного співтовариства. Такі порушення потребують колективної реакції держав, що підкреслює еволюцію міжнародного права у напрямі глобальної солідарності та спільної безпеки.

Сучасний етап розвитку міжнародного права засвідчує суттєве переосмислення інституту міжнародно-правової відповідальності держав, що зумовлено масштабними порушеннями базових норм міжнародного правопорядку. Особливої гостроти ця проблематика набула у зв'язку з триваючою збройною агресією російської федерації проти України, яка супроводжується системним і комплексним порушенням норм матеріального міжнародного права.

Передусім ідеться про грубе порушення заборони застосування сили, закріпленої у ст. 2 (4) Статуту ООН [10], що є імперативною нормою *jus cogens*. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, як і попередня окупація частини території України, не може бути виправдане жодною з передбачених міжнародним правом підстав, включаючи самооборону чи гуманітарну інтервенцію. Відповідна правова позиція була підтверджена Міжнародним Судом ООН у Наказі про застосування тимчасових заходів від 16 березня 2022 року у справі *Ukraine v. Russian Federation*, яким російську федерацію зобов'язано негайно припинити військові дії [11].

Порушення норм матеріального права також проявляється у системному нехтуванні нормами міжнародного гуманітарного права. Зокрема, зафіксовано численні випадки атак на об'єкти цивільної інфраструктури, включаючи енергетичні об'єкти, медичні заклади та житлові будинки, що суперечить принципу розрізнення та забороні невибіркових атак [12]. Крім того, мають місце факти насильницького переміщення цивільного населення, у тому числі дітей, що порушує положення Женевських конвенцій 1949 року та може кваліфікуватися як міжнародний злочин [13].

Окрему увагу слід приділити порушенням норм міжнародного екологічного права, які проявляються у значному забрудненні довкілля внаслідок бойових дій, руйнуванні промислових об'єктів та створенні загроз екологічній безпеці регіону. Такі дії суперечать загальному

обов'язку держав запобігати завданню шкоди навколишньому середовищу інших держав [13].

Отже, у зазначених умовах інститут міжнародно-правової відповідальності держав набуває не лише ретроспективного, а й превентивного значення. Україна активно використовує наявні міжнародно-правові механізми для фіксації порушень і притягнення держави-агресора до відповідальності. Окрім звернення до Міжнародного Суду ООН, важливу роль відіграє формування доказової бази у межах Реєстру збитків, завданих Україні, що створює передумови для подальшої реалізації компенсаційних механізмів.

Водночас практика демонструє обмеженість традиційних механізмів забезпечення відповідальності держав, що обумовлює необхідність розвитку нових підходів. Зокрема, йдеться про можливість використання заморожених активів держави-агресора для відшкодування шкоди, а також про інституціоналізацію спеціалізованих міжнародних механізмів, спрямованих на забезпечення виконання рішень міжнародних судових органів.

Таким чином, війна в Україні виступає своєрідним «стрес-тестом» для сучасної системи міжнародного права, виявляючи як її потенціал, так і структурні обмеження. Реакція міжнародної спільноти на ці виклики визначатиме подальший розвиток інституту міжнародно-правової відповідальності держав та його здатність ефективно забезпечувати дотримання міжнародного правопорядку.

Отже, подальший розвиток інституту міжнародної відповідальності держав має бути спрямований на вдосконалення механізмів адресного примусу, посилення ролі міжнародних судових органів та зміцнення міжнародних інституцій. Лише за умов ефективного функціонування цих механізмів міжнародне право може гарантувати реальне відновлення порушених прав та запобігання новим правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, 2001. (дата звернення 30.03.2026).
2. Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge University Press, 2002. (дата звернення 30.03.2026).
3. Shaw M. *International Law*. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. (дата звернення 30.03.2026).
4. Brownlie I. *Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
5. Cassese A. *International Law*. Oxford University Press, 2005. (дата звернення 30.03.2026).
6. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, 1970.

7. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Gabcikovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), 1997.

8. Міжнародне право : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2020.

9. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: <https://www.un.org> (дата звернення 30.03.2026).

10. International Court of Justice. Order of 16 March 2022 in the case Ukraine v. Russian Federation. URL: <https://www.icj-cij.org> (дата звернення 30.03.2026)

11. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (IV), 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org> (дата звернення 30.03.2026).

12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine, 2022–2024. URL: <https://www.ohchr.org> (дата звернення 30.03.2026).

13. Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 1941. Reports of International Arbitral Awards. (дата звернення 30.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-47>

Макалевич А. С.,

*здобувач вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, старший викладач кафедри державно-
правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО МОРІВ І ОКЕАНІВ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

В даній роботі розглядаються ключові аспекти міжнародного морського права в контексті сучасних глобальних викликів, що постають перед державами у сфері використання морських просторів.

Проаналізовано правовий режим морів і океанів відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, зокрема статус внутрішніх вод, територіального моря, виключної економічної зони та відкритого моря. Увагу приділено співвідношенню суверенних прав держав із принципом свободи мореплавства, проблемам делімітації морських кордонів, захисту морського середовища та раціонального використання ресурсів світового океану. Особливий акцент зроблено на сучасних викликах – зростанні геополітичної напруги, мілітаризації морських просторів, незаконному рибальстві, техногенному забрудненню та загрозах, пов'язаних із освоєнням Арктики й глибоководних районів. Окреслено роль міжнародних організацій та судових інституцій у забезпеченні стабільності та дотримання норм морського права.

Міжнародне право морів і океанів посідає особливе місце у системі сучасного міжнародного права, адже саме морські простори визначають основу глобальної торгівлі, продовольчої безпеки, енергетичних ресурсів та екологічної стабільності. Правовий режим морів, сформований насамперед Конвенцією ООН з морського права 1982 року, встановив універсальні правила, що діють для всіх держав і забезпечують баланс між національними інтересами та загальним інтересом міжнародної спільноти [1]. Цей документ створив складну, але цілісну систему зон, кожна з яких має чітко визначений правовий статус – від внутрішніх вод і територіального моря до відкритого моря та Району, який є спільною спадщиною людства. Така системність дозволила упорядкувати питання юрисдикції, природних ресурсів, безпеки та мореплавства, що раніше були предметом частих суперечок [2].

Одним із найважливіших компонентів сучасного морського права є регулювання виключної економічної зони та континентального шельфу. Саме ці зони стали ключовими у конкурентній боротьбі держав за доступ до рибних ресурсів, корисних копалин і стратегічної морської інфраструктури. У науковій літературі наголошується, що Конвенція створила правові механізми, які дозволяють мінімізувати конфлікти, проте на практиці делімітація таких просторів часто стикається з геополітичною напругою та різним тлумаченням юридичних норм [3]. Роль міжнародних судів – Міжнародного трибуналу з морського права та Міжнародного Суду ООН – у розв'язанні подібних спорів зростає, оскільки саме вони забезпечують однакове застосування норм і формування сталих правових позицій [4].

Сучасні виклики змінюють характер морського права, роблячи його дедалі більш екологічно орієнтованим. Із швидким виснаженням біоресурсів та зростанням обсягів забруднення питання охорони морського середовища перетворюються на центральний елемент міжнародних переговорів. Глибоководний видобуток корисних копалин, освоєння арктичних територій та будівництво морської інфраструктури викликають серйозні питання щодо здатності міжнародного права

забезпечити сталий розвиток і запобігти незворотним екологічним наслідкам [8]. Ці процеси вимагають не лише оновлення договірної бази, але й посилення ролі міжнародних організацій, які здійснюють нагляд за морською діяльністю та координують спільні дії держав.

Водночас морські простори все частіше стають місцем перетину економічних та безпекових інтересів. Зростання військової активності, суперечки щодо свободи судноплавства та контроль над стратегічними морськими шляхами створюють додаткові ризики. Науковці відзначають, що міжнародне право зберігає здатність реагувати на такі виклики, однак ефективність залежить від політичної волі держав дотримуватися встановлених норм та уникати односторонніх дій, які можуть підірвати глобальну стабільність [5].

В умовах збройної агресії російської федерації проти України особливої гостроти набувають питання дотримання правового режиму морських просторів, захисту суверенних прав прибережних держав та забезпечення свободи судноплавства під час збройних конфліктів. Чорноморський регіон сьогодні є полігоном для перевірки стійкості норм міжнародного морського права перед викликами гібридної війни. Російська агресія призвела до системних порушень Конвенції 1982 року у Чорному та Азовському морях: незаконна блокада українських портів, примусове захоплення суден, мінування акваторій, незаконне привласнення морських ресурсів на окупованих шельфах. Ці дії не лише підривають суверенітет України, а й створюють прецеденти ігнорування міжнародно-правових зобов'язань у сфері мореплавства, екологічної безпеки та гуманітарного захисту.

Порушення територіальної цілісності та суверенних прав. Незаконна анексія Криму та частини акваторії Азовського моря супроводжується одностороннім встановленням Росією «державного кордону» у морських просторах, що суперечить статтям 2, 56, 77 Конвенції 1982 року. Україна як прибережна держава позбавлена можливості здійснювати суверенні права у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.

Блокада судноплавства та загроза свободі мореплавства. Штучне обмеження доступу до портів Великої Одеси, Маріуполя, Бердянська порушує принцип свободи судноплавства (ст. 87, 90 Конвенції). Навіть попри ініціативи типу «Зернової угоди» 2022–2023 рр., правова невизначеність та загрози навігаційній безпеці залишаються критичними.

Екологічні злочини та відповідальність держави-агресора. Мінування акваторій, пошкодження підводної інфраструктури, скидання відходів у море, ризики техногенних катастроф (наприклад, унаслідок підриву газопроводів) становлять загрозу морському середовищу. Відповідно до частини XII Конвенції 1982 року та принципів

міжнародного екологічного права, Росія несе міжнародно-правову відповідальність за заподіяну шкоду.

Механізми міжнародного судового захисту. Україна активно використовує інструменти Конвенції 1982 року для захисту своїх прав: звернення до Міжнародного трибуналу з морського права (справа щодо затримання українських кораблів у Керченській протоці 2019 р.), позов до Міжнародного Суду ООН щодо тлумачення Конвенції в контексті агресії. Важливим прецедентом може стати майбутнє вирішення питань компенсації збитків через спеціалізовані міжнародні механізми. Для посилення захисту морських інтересів Україна має: гармонізувати Закон України «Про виключну (морську) економічну зону» та інші нормативні акти з оновленими викликами воєнного часу; розробити спеціальний правовий режим для відновлення морської інфраструктури та екологічної реабілітації акваторій після деокупації; посилити співпрацю з країнами Чорноморського регіону та НАТО у сфері морської безпеки та протидії гібридним загрозам.

Сучасні виклики міжнародному праву морів, породжені збройною агресією проти України, вимагають: посилення міжнародно-правового контролю за дотриманням Конвенції 1982 року в умовах збройних конфліктів; розширення практики застосування міжнародних судових інстанцій для захисту прав прибережних держав; імплементації до національного законодавства механізмів оперативного реагування на загрози морській безпеці та екології; створення міжнародної коаліції для гарантування свободи судноплавства у Чорному морі як елементу глобальної продовольчої та енергетичної безпеки. Лише через консолідовані зусилля міжнародної спільноти та послідовну правозахисну позицію України можливо відновити верховенство міжнародного права морів і забезпечити сталий розвиток морських просторів у повоєнний період.

Таким чином, міжнародне право морів і океанів постає як комплексна багаторівнева система, здатна забезпечувати як правове регулювання використання морського простору, так і механізми вирішення суперечок та запобігання конфліктам. Воно виконує не лише юридичну, але й важливу цивілізаційну функцію – гарантує рівний доступ до світового океану, сприяє розвитку міжнародної співпраці та захисту довкілля. У контексті глобальних трансформацій його значення лише зростає, оскільки саме від ефективності дії цих норм залежить екологічна безпека, економічна стабільність та мирне співіснування держав у XXI столітті.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що міжнародне право морів і океанів залишається фундаментальним механізмом упорядкування взаємовідносин держав у сфері використання морського простору та морських ресурсів. Його універсальний характер, закладений Конвенцією ООН з морського права, забезпечує стійкий

баланс між суверенними правами прибережних держав і свободами світового океану, що є необхідним для стабільності глобальної системи. Водночас динамічні зміни, що відбуваються у світі – геополітична напруга, зростання економічної конкуренції, деградація морських екосистем, активне освоєння нових просторів, таких як Арктика та глибоководні райони, – показують, що ефективність морського права залежить від його здатності адаптуватися до нових викликів.

Сучасні тенденції доводять, що ключовою умовою збереження ролі морського права є поєднання жорсткого дотримання існуючих норм із розвитком нових інструментів і механізмів співпраці. Міжнародні судові органи, спеціалізовані організації та міжурядові платформи стають дедалі важливішими для формування єдиної практики та попередження конфліктів. Одночасно держави мають усвідомлювати, що агресивна політика в морських просторах або нехтування екологічними стандартами створює ризики не лише для окремих регіонів, але й для глобальної безпеки.

У результаті міжнародне морське право постає не як статичний набір правил, а як жива система, що продовжує еволюціонувати. Його функція полягає у тому, щоб забезпечувати справедливий, безпечний і сталий порядок у світовому океані, і саме здатність міжнародної спільноти підтримувати та розвивати ці правила визначатиме якість правового режиму морів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_u.pdf (дата звернення: 10.03.2026).
2. United Nations. The Law of the Sea: Official Text of the United Nations Convention on the Law of the Sea with Annexes. New York: United Nations, 1983. 294 p.
3. Tanaka Y. The International Law of the Sea. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 560 p.
4. Rothwell D., Stephens T. The International Law of the Sea. 3rd ed. Oxford: Hart Publishing, 2023. 896 p.
5. Churchill R., Lowe A., Sander G. The Law of the Sea. 4th ed. Manchester University Press, 2022. 520 p.
6. Войціховський О. А. Міжнародне морське право : навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2018. 312 с.
7. Гнатовський М. М. Міжнародне право: у 2 т. Т. 2: Особлива частина. Київ : Видавництво Ліра, 2020. 480 с.
8. IMO. Ocean Governance and Sustainable Development: Report of the Secretary-General. London: International Maritime Organization, 2021. 112 p.

Нереп О. Б.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЄВРОПІ: ЛІНГВІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Сучасна архітектура міжнародних відносин визначається не лише жорсткою силою або економічними перевагами, а й здатністю держав транслювати власні смисли через інструменти культурної дипломатії – важливого елементу української зовнішньополітичної стратегії, дієвого інструменту у формуванні позитивного іміджу держави, ключового фактору у сприянні взаєморозумінню, розвитку та мирному вирішенню конфліктів у світі (пор. [4, с. 67]). У цьому контексті українська мова перетворилася з факультативного атрибута на фундаментальний інструмент забезпечення онтологічної безпеки та суб'єктності держави на світовій арені. Проте протягом тривалого часу вона розвивалася безсистемно, що вимагає переосмислення лінгвістичних стратегій, які використовуються для її популяризації в Європі.

Агресія РФ стала каталізатором тектонічних зрушень у сприйнятті української ідентичності і загострила потребу репрезентації і формування образу України в міжнародній спільноті засобами культури [3; 5]. Сьогодні мова є об'єктом «сек'юритизації» – процесу, за якого вона стає питанням національної безпеки та культурного суверенітету. Потреба у відмежуванні від російського імперського дискурсу та інтеграція України до європейського простору роблять розробку ефективної лінгвістичної стратегії критично важливою.

Метою дослідження є аналіз еволюції лінгвістичних стратегій української культурної дипломатії, дослідження механізмів формування національного іміджу через модель “strategic self” та визначення перспективних напрямів популяризації мови в цифровому та академічному середовищах.

Теоретичну базу дослідження становлять праці Л. Мовчун та співавторів, які аналізують роль нових медіа у функціонуванні української мови під час сучасних конфліктів [7]. Важливими є також звіти та платформи ключових інституцій: Українського інституту [5], та Українського інституту книги (програма “Translate Ukraine” [2]).

Ключовими установами популяризації мови є Український інститут (UI), що розширює мережу закордонних представництв, та Український інститут книги, який забезпечує присутність українського слова без посередництва російської мови.

Сучасна дипломатія базується на моделі “Strategic Self” (Стратегічне Я), що включає два вектори:

1. Projecting Self (Наратив солідарності): Спрямований на інтеграцію в західний ціннісний простір через використання інклюзивних займенників («ми, європейці») та лексики стійкості (resilience, agency).

2. Distancing Self (Лінгвістична деколонізація): Полягає у радикальному відмежуванні від імперського дискурсу через корекцію топоніміки (кампанія “Kyiv not Kiev”) та деконструкцію міфу про «один народ».

Ядром лінгвістичної стратегії є деколонізація вербальних кодів. Це проявляється у створенні автономних кафедр “Ukrainian Studies” замість загальних “Slavic Studies”, що утверджує самодостатність української системи. Важливим елементом є впровадження в міжнародний обіг неперекладних концептів, таких як *воля* (Volya) та *гідність* (Hidnist), а також слів, що транслюють емоційний досвід війни (Tryvoha, Ukryytya).

Мовна дипломатія успішно адаптувалася до нових медіа. Проекти Ye-Mova [1] та Ukraïner [8] використовують сторітелінг для навчання мови в контексті культури. TikTok-дипломатія через віральні відео формує привабливий образ мови серед молоді. Окремим напрямом є запуск понад 30 українськомовних аудіогідів у найбільших музеях світу (Лувр, Ватикан), що утверджує статус української як світової мови культури.

Сучасний український «голос» (tone of voice) характеризується прямою, ціннісним універсалізмом та візуально-вербальним синтезом (наприклад, естетика “Be Brave Like Ukraine” [6]).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що лінгвістична стратегія України еволюціонувала від репрезентації «традиційної культури» до стратегічного маркетингу наративів. Для подальшого успіху необхідно:

1. Нейтралізувати ризик «емоційної втоми», зміщуючи акценти з теми страждання на тему інновацій та майбутнього.

2. Забезпечити технологічний суверенітет через розробку власних мовних моделей ШІ.

3. Готувати інфраструктуру для набуття українською мовою статусу офіційної мови ЄС.

Українська мова в Європі сьогодні – це символ демократичного спротиву та невід’ємна частина майбутньої спільної європейської ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Є-мова. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://emova.org.ua/>
2. Програма підтримки перекладів “*Translate Ukraine*”: вебсайт / Український інститут книги. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/projects/translate-ukraine>
3. Розумна О. Культурна дипломатія України стан проблеми перспективи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dupl-26841.pdf
4. Руднева А., Мальована Ю., Арсенюк М. Культурна дипломатія як інструмент формування іміджу України. *Регіональні студії*. 2024. С. 63–67.
5. Стратегія українського інституту 2020–2024. URL: <https://ui.org.ua/strategy2020-2024/>
6. Be Brave Like Ukraine : комунікаційна кампанія. Banda Agency. 2022. URL: <https://brave.ua/>.
7. Movchun L., Didenko N., Katerynych P., Deneka M., Yuldasheva L. Functioning of the Ukrainian Language as State: The Role of New Media in Modern Conflicts. *Studies in Media and Communication*. 2023. Vol. 11, No. 7. P. 113–123.
8. Ukraïner. Експедиція Україною : медіаплатформа. URL: <https://ukraïner.net/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-49>

Петриченко А. П.,

молодший науковий співробітник

Відділу захисту прав ІВ

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНОГО ІМЕНІ ТА ПРІЗВИЩА У ВІДНОСИНАХ НАБУТТЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ В ЄС ТА США

Незважаючи на те, що Європейська конвенція про захист прав людини [1] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2] безпосередньо не відносять право на ім'я (прізвище) людини до прав, гарантованих ними, практика Комітету з прав людини Організація об'єднаних націй (ООН) та Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) беззаперечно встановлює таке право. Зокрема, у знаковій справі Coeriel

et al. v. The Netherlands Комітет з прав людини ООН прийшов до висновку, що прізвище людини є важливою складовою її особистості та що захист від свавільного або незаконного втручання в приватне життя включає захист від свавільного або незаконного втручання у право обирати та змінювати власне ім'я (п. 10.2) [3].

Аналогічний підхід простежується у справі *Burghartz v. Switzerland*, де ЄСПЛ зазначив, що як засіб ідентифікації особи та зв'язку з родиною, ім'я людини, тим не менш, стосується її приватного та сімейного життя. Той факт, що суспільство та держава зацікавлені у регулюванні використання імен, не виключає цього, оскільки ці публічно-правові аспекти сумісні з приватним життям, яке, як вважається, певною мірою включає право на встановлення та розвиток відносин з іншими людьми як у професійному чи діловому контексті, так і в інших сферах (п. 24) [3].

Таким чином, ім'я та прізвище людини є невід'ємною частиною її ідентичності, захищеної міжнародним правом у сфері прав людини. Водночас залишається дискусійним питання про те, яким чином це природне право на ім'я співвідноситься з правом на отримання правової охорони цього ім'я (прізвища) як торговельної марки. Автор притримується позиції, що жодна з розглянутих нижче юрисдикцій – ні ЄС, ні США – не трансформує природне право на ім'я в автоматичне право на реєстрацію торговельної марки, хоча обидві й передбачають відмінні механізми для врегулювання відповідних відносин.

В Рекомендаціях Відомства з інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO) щодо торговельних марок Європейського Союзу (EUTM) питанню використання імені та прізвища в торговельних марках присвячено п. 7.2.1 [5]. Ключовими тезами даних рекомендацій стосовно використання імен та/або прізвищ в торговельних марках є: 1) в разі коли заявники посилаються, як на захист, на своє право на використання свого імені, цей аргумент не є дійсним у процедурі оскарження, оскільки він не впливає на питання про те, чи існуватиме ймовірність введення в оману з боку громадськості; 2) реєстрація торговельних марок не перешкоджає використанню імен фізичних осіб завдяки спеціальному захисту, передбаченому статтею 14 (1) (а) Регламенту про торговельні марки ЄС [6] та відповідним національним законодавством про торговельні марки відповідно до статті 14 (1)(а) Директиви (ЄС) 2015/2436 Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2015 (EUTMR) [7].

В ЄС тривають дискусії щодо захисту права на використання імен та/або прізвищ відомих осіб як торговельних марок. Польська дослідниця Й. Сітко зазначає, в даному контексті зазначає, що «...відома особа може скористатися розширеним захистом, що стосується виключно торговельних марок, які мають репутацію, та отримати захист незалежно від ризику виникнення плутанини, за умови виконання всіх необхідних умов для захисту торговельних марок, що мають репутацію» [8, с. 215–216].

В свою чергу, Ван Ан Ле та Й. Бухальська, досліджуючи справу Мессі (справи С-449/18 Р та С-474/18 Р) [9] та подібні за змістом спори, ставить під сумнів доцільність надання відомим особам розширеного захисту при реєстрації прізвищ як торговельних марок. Зокрема, посилаючись на сентенцію Мартіна С. «це рішення лише підтверджує істину відомого вислову: «краще бути багатим і здоровим, ніж бідним і хворим», автори, в свою чергу, висновують, що «вирішальне значення має репутація особи, яка носить це ім'я, яку, на жаль, виходячи з цього рішення, неможливо оцінити на прозорій основі» [10, с. 83].

Незважаючи на зазначений вище розвиток судової практики щодо надання додаткової охорони іменам відомих людей, на думку автора, це не може розглядатися як поширення природного права людини на ім'я та прізвище у відносинах набуття правової охорони на торговельну марку. Відповідно до *acquis communautaire*, ім'я та/або прізвище людини може отримати правову охорону як торговельна марка виключно на загальних підставах – за умови наявності достатньої розрізняльної здатності та відсутності конфлікту з раніше зареєстрованими торговельними марками.

Водночас, США мають дещо відмінний підхід до реєстрації прізвища як торговельної марки. Відповідно до Акту Ленхема, в реєстрації торговельної марки має бути відмовлено, якщо заявлене позначення є переважно лише прізвищем (розділ 2(е)(4), 15 U. S.C. §1052(е)(4)) [11]. Для встановлення цієї обставини відповідно до параграфу 1211.01 Посібника з процедури експертизи торговельних марок (ТМЕР) в США застосовується багатофакторний тест, що передбачає з'ясування: (1) чи є прізвище рідкісним; (2) чи використовує позначення як прізвище хто-небудь, пов'язаний із заявником; (3) чи має позначення інше визнане значення, окрім прізвища; (4) чи має позначення структуру та вимову прізвища; (5) чи є позначення достатньо стилізованим, щоб позбавити його первинного значення прізвища [12].

Варто зазначити, що наявність зв'язку між особою, яка використовує позначення як прізвище, та заявником є підставою для відмови у реєстрації заявнику, а не навпаки. Якщо ж заявник прагне отримати реєстрацію, він зобов'язаний довести, що позначення набуло розрізняльної здатності внаслідок фактичного використання на території США відносно відповідних товарів чи послуг (параграф 1212–1212.10 ТМЕР) [12].

Таким чином, законодавство США за загальним правилом розглядає позначення, що складаються переважно з прізвища, як такі, що не мають первинної розрізняльної здатності.

Порівняльний аналіз підходів ЄС і США дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, обидві юрисдикції виходять з того, що ім'я або прізвище людини, як правило, не має первинної розрізняльної здатності та не підлягає реєстрації як торговельна марка. По-друге, обидві

юрисдикції передбачають механізми, що за певних умов дозволяють зареєструвати прізвище як торговельну марку: у США – шляхом доведення набутої розрізняльної здатності; в ЄС – за наявності розрізняльної здатності та відсутності конфлікуючих прав. По-третє, особлива судова практика ЄС стосовно відомих осіб надає їхнім прізвищам додатковий захист, прямому аналогу якого немає в американській правовій системі.

Таким чином, незважаючи на те, що право на ім'я та/або прізвище є природним правом людини, отримання заявником правової охорони на торговельну марку, яка містить його ім'я та/або прізвище, передуватиме посилену увагу експертизи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.03.2026).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 19.03.2026).

3. Coeriel et al. v. The Netherlands : Communication No. 453/1991, U. N. Doc. CCPR/C/52/D/453/1991 (1994). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/vws453.htm> (дата звернення: 19.03.2026).

4. Burghartz and Burghartz v. Switzerland : App No 16213/90, A/280-B, (1994) 18 EHRR 101, [1994] ECHR 2, 22 February 1994, European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57865> (дата звернення: 19.03.2026).

5. Trade Mark Guidelines. Version 1.0. Entry into force: 01/02/2020. European Union Intellectual Property Office. URL: <https://guidelines.euipo.europa.eu/1803468/1785734/trade-mark-guidelines/7-2-3-first-and-family-names> (дата звернення: 19.03.2026).

6. Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark (codification). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32017R1001> (дата звернення: 19.03.2026).

7. Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2436> (дата звернення: 19.03.2026).

8. Sitko J. Protection of a Famous Person's Surname in the Light of the European Union Trade Mark Regulation. European Research Studies Journal. 2021. Vol. XXIV. Special Issue 2. P. 210–223. URL: <https://ersj.eu/journal/2219> (дата звернення: 19.03.2026).

9. Judgment of the Court (Tenth Chamber) of 17 September 2020. European Union Intellectual Property Office v Lionel Andrés Messi Cuccittini and J. M. EV e hijos SRL v European Union Intellectual Property Office. Case C-449/18 P and C-474/18 P. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2020:722. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62018CJ0449> (дата звернення: 19.03.2026).

10. Van Anh Le, Buchalska J. Using a Surname in a Trademark: Has the Messi Case Changed Case-Law? *“Крытыка Права”*, том 14, nr 3/2022, S. 67–84, URL: doi.org/10.7206/kp.2080-1084.541 (дата звернення: 19.03.2026).

11. Trademark Act of 1946 (Lanham Act) : 15 U. S.C. §§ 1051–1141n, amended up to Public Law No. 116–260. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21469> (дата звернення: 19.03.2026).

12. Trademark Manual of Examining Procedure (TMEP). May 2024. United States Patent and Trademark Office. URL: <https://tmepp.uspto.gov/RDMS/TMEP/current#/result/TMEP-1200d1e9735.html> (дата звернення: 19.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-50>

Пензарєва А. Р.,

*здобувач вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права,
старший викладач кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Роботу присвячено аналізу інституту міжнародної відповідальності держав за порушення норм міжнародного права, визначенню його правової природи, форм відповідальності та механізмів реалізації у сучасних міжнародних відносинах. В умовах глобалізації, зростання кількості міждержавних конфліктів та ускладнення міжнародних відносин питання дотримання норм міжнародного права та відповідальності за їх

порушення набуває особливої актуальності. Порушення міжнародних зобов'язань державами призводить не лише до завдання шкоди окремим державам, а й підриває основи міжнародного правопорядку, принципи суверенної рівності, територіальної цілісності та мирного співіснування держав [1, с. 42–44]. Відсутність централізованого механізму примусу в міжнародному праві зумовлює необхідність детального аналізу правових інструментів міжнародної відповідальності як основного засобу реагування на міжнародно-протиправні діяння.

Актуальність теми обумовлена також тим, що сучасна практика міжнародних відносин демонструє зростання кількості грубих порушень міжнародного права, зокрема актів агресії, незаконної анексії територій, порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини. У таких умовах міжнародна відповідальність держав виступає ключовим елементом механізму забезпечення дії норм міжнародного права та відновлення порушених прав [2, с. 118]. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень довіри між державами та авторитет міжнародного права загалом.

Міжнародна відповідальність держав настає у разі вчинення міжнародно-протиправного діяння, яке полягає у порушенні міжнародного зобов'язання, покладеного на державу нормами міжнародного права. Загальні засади цього інституту закріплені у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, розроблених Комісією міжнародного права ООН, які визнаються кодифікацією звичаєвих норм міжнародного права [3, с. 29]. Відповідно до цих положень, для настання відповідальності необхідним є наявність двох елементів: факту порушення міжнародного зобов'язання та віднесення цього діяння до держави як суб'єкта міжнародного права.

Особливістю міжнародної відповідальності є те, що вона має об'єктивний характер і не залежить від наявності вини у класичному внутрішньо-правовому розумінні. Такий підхід пояснюється необхідністю забезпечення стабільності міжнародних відносин і невідворотності відповідальності за порушення міжнародних норм [4, с. 87]. При цьому відповідальність держави може наставати як за дії її органів, так і за бездіяльність у разі невиконання міжнародних зобов'язань.

Форми міжнародної відповідальності держав включають реституцію, компенсацію та сатисфакцію. Реституція полягає у відновленні стану, який існував до вчинення правопорушення, і визнається пріоритетною формою відповідальності у міжнародному праві. Компенсація застосовується у випадках, коли реституція є неможливою або недостатньою, та передбачає відшкодування матеріальної шкоди. Сатисфакція має нематеріальний характер і може виражатися у формі офіційних вибачень, визнання факту порушення або інших заходів морального характеру [5, с. 63–65].

Важливу роль у механізмі реалізації міжнародної відповідальності відіграють міжнародні судові та квазісудові органи, насамперед Міжнародний Суд ООН, який здійснює розгляд міждержавних спорів та формує практику тлумачення норм міжнародного права. Значення судової практики полягає у конкретизації загальних принципів відповідальності та їх адаптації до реальних міжнародних конфліктів [6, с. 141]. Крім того, міжнародні організації застосовують політико-правові заходи впливу, зокрема санкції, які хоча і не є класичною формою міжнародної відповідальності, проте виконують стримувальну та превентивну функцію.

Разом із тим, міжнародна відповідальність держав стикається з низкою проблем, серед яких вибірковість її застосування, політизація міжнародних процесів та складність забезпечення реального виконання рішень міжнародних судів. Ці чинники знижують ефективність відповідальності та породжують дискусії щодо необхідності реформування міжнародно-правових механізмів примусу [2, с. 121].

Зазначені проблеми зумовлені, зокрема, відсутністю універсального та обов'язкового для всіх держав механізму виконання рішень міжнародних судових органів. Міжнародний Суд ООН, незважаючи на його авторитет, не володіє власними інструментами примусового виконання рішень, що призводить до ситуації, коли держава-порушник ігнорує покладені на неї зобов'язання без негайних юридичних наслідків [6, с. 144]. У таких випадках реалізація міжнародної відповідальності значною мірою залежить від політичної волі держав та рівня консолідації міжнародного співтовариства.

Додатковою проблемою є вибірковий характер застосування міжнародної відповідальності, який проявляється у різному підході до оцінки аналогічних міжнародно-протиправних діянь залежно від політичної та економічної ваги держави-порушника. Така практика суперечить принципу суверенної рівності держав і негативно впливає на довіру до міжнародного права як універсального регулятора міжнародних відносин [1, с. 47]. У результаті міжнародна відповідальність у певних випадках набуває рис політичного інструменту, а не суто правового механізму.

Важливою проблемою залишається також співвідношення міжнародної відповідальності держав із міжнародною кримінальною відповідальністю фізичних осіб. Притягнення до відповідальності окремих посадових осіб у межах міжнародного кримінального права не завжди супроводжується належною реалізацією відповідальності держави як суб'єкта міжнародного права, що може створювати ілюзію повного відновлення справедливості без усунення системних порушень [4, с. 91]. Це вказує на необхідність комплексного підходу до реагування на міжнародно-протиправні діяння, який поєднує індивідуальну та державну відповідальність.

У цьому контексті особливого значення набувають колективні механізми міжнародної відповідальності, що реалізуються через міжнародні організації та регіональні об'єднання. Колективні санкції, обмежувальні заходи та спільні дипломатичні дії здатні підвищити ефективність реагування на грубі порушення міжнародного права, проте вони також потребують чіткого правового регулювання з метою недопущення зловживань і порушення прав людини [5, с. 68].

Класичні механізми притягнення держав до відповідальності часто виявляються неефективними через принцип суверенної рівності та право вето в Раді Безпеки ООН. Основна проблема полягає у примусовому виконанні рішень міжнародних судових інстанцій та забезпеченні реальних репарацій для держави-потерпілої. В контексті України це ускладнюється масштабом руйнувань, необхідністю ідентифікації активів агресора та правовим обґрунтуванням їх вилучення для компенсаційних цілей. В умовах збройної агресії проти України реалізація міжнародної відповідальності держави-агресора вимагає нестандартних правових рішень та консолідації зусиль міжнародної спільноти [7]. Необхідно прискорити процес заснування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, який би доповнив роботу МКС та національних судів, забезпечивши притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва держави-агресора. Функціонування Реєстру збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, має стати першим етапом до створення міжнародного компенсаційного фонду. Важливо законодавчо закріпити механізм використання заморожених суверенних активів російської федерації для відшкодування шкоди потерпілим, що відповідає принципу «забруднювач платить» та загальним засадам права. Україні слід удосконалити національне законодавство щодо визнання та виконання рішень міжнародних судових установ, а також спростити процедури верифікації збитків для фізичних та юридичних осіб, щоб вони могли ефективно заявляти свої вимоги в міжнародних інстанціях. Будь-яке врегулювання конфлікту має включати правові механізми, що унеможливають відновлення агресивного потенціалу держави-порушника, включаючи міжнародний контроль за дотриманням зобов'язань у повоєнний період.

Отже, сучасний етап розвитку міжнародного права характеризується пошуком нових форм відповідальності держав в умовах гібридних воєн. Позиція України щодо притягнення російської федерації до повної міжнародно-правової відповідальності має стати прецедентом, який зміцнить систему міжнародної безпеки та забезпечить верховенство права у глобальному масштабі.

З огляду на це, у науковій доктрині все частіше обґрунтовується необхідність подальшого розвитку інституту міжнародної відповідальності держав шляхом посилення ролі міжнародних судових органів, удосконалення процедур контролю за виконанням рішень та

формування єдиних стандартів застосування санкцій. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності міжнародно-правових механізмів примусу та зміцненню принципу верховенства права у міжнародних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне право : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 720 с.
2. Шевченко В. І. Міжнародна відповідальність держав: теорія та практика застосування. Харків : Право, 2021. 256 с.
3. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / International Law Commission. United Nations, 2001.
4. Буроменський М. В. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Алерта, 2020. 304 с.
5. Shaw M. N. International Law. 9th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 1056 p.
6. ICJ Reports. Jurisprudence of the International Court of Justice on State Responsibility. The Hague, 2018.
7. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика / укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коротатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 480 с.

Поминчук Я. В.,

*здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права,
старший викладач кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Питання про об'єднання зусиль різних держав в боротьбі зі злочинністю у сфері воєнних злочинів, а також притягнення до відповідальності за них набрало актуальності ще у період після Другої світової війни. До прикладів такого співробітництва можна віднести Нюрнберзький і Токійський міжнародні військові трибунали, які заклали основи сучасного міжнародного кримінального правосуддя. Даними трибуналами було чітко визначено поняття воєнних злочинів, як серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права, вчинених під час міжнародних або неміжнародних збройних конфліктів. Такі злочини спричиняють значних страждань цивільного населення і осіб, які безпосередньо не беруть участі у воєнних діях.

Міжнародне кримінальне право є однією з ключових галузей сучасного міжнародного права, спрямованою на запобігання найтяжчим злочинам, що загрожують миру, безпеці та людству загалом. Особливе місце в цій галузі займає питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини, які вчиняються під час збройних конфліктів та супроводжуються грубими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості збройних конфліктів у світі та необхідністю забезпечення невідворотності покарання для осіб, винних у таких злочинах [1].

До воєнних злочинів належать: умисні вбивства цивільних осіб та військовополонених; катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження; незаконне знищення або привласнення майна; взяття заручників; напади на цивільні об'єкти, медичні заклади та

гуманітарний персонал; використання заборонених засобів і методів ведення війни.

Дані злочини не мають строків давності для притягнення до відповідальності, також до них застосовується принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє державам переслідувати осіб, підозрюваних у воєнних злочинах в незалежно від місця їх вчинення. Також, одним із ключових є принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, згідно з яким особа несе відповідальність за власні дії, навіть якщо вона діяла за наказом керівництва.

В сучасному світі притягненням до відповідальності в сфері воєнних злочинів, кожна з держав займається самостійно, проте у випадку неможливості здійснення такого кримінального переслідування, такі справи може розглядати Міжнародний кримінальний суд (далі по тексту – МКС), крім того МКС може створювати спеціальні або змішані трибунали для розгляду злочинів у конкретних конфліктах.

Перший президент Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, один із засновників сучасного міжнародного кримінального права [6], Антоніо Кассезе наголошував, що створення МКС стало «історичним проривом у розвитку міжнародного права», оскільки вперше в історії було запроваджено постійний міжнародний судовий орган для притягнення до відповідальності осіб за найтяжчі міжнародні злочини. Водночас він підкреслював, що ефективність Суду значною мірою залежить від політичної волі держав співпрацювати з ним [2, 4].

Колишня Верховна комісарка ООН з прав людини Мері Робінсон наголошувала, що МКС є ключовим інструментом глобального захисту прав людини. На її думку, Суд відіграє важливу превентивну роль, оскільки сама можливість міжнародного переслідування може стримувати потенційних злочинців від вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності [3].

Німецький професор міжнародного права, експерт із питань злочину агресії Клаус Кресс підкреслює значення МКС у розвитку доктрини індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві. Особливу увагу він приділяє ролі Суду у тлумаченні складів воєнних злочинів та злочину агресії, зазначаючи, що практика МКС поступово формує нові міжнародно-правові стандарти.

Тобто більшість науковців сходяться на думці, що МКС: є важливим досягненням міжнародного кримінального права; відіграє ключову роль у боротьбі з безкарністю; водночас стикається з проблемами політизації, обмеженої юрисдикції та залежності від співпраці держав.

У сучасному світі, міжнародне кримінальне право відіграє важливу роль у захисті прав людини та підтриманні міжнародного миру і безпеки. Притягнення до відповідальності за воєнні злочини сприяє відновленню

справедливості, попередженню нових злочинів та формуванню поваги до норм міжнародного гуманітарного права.

Для сучасної України питання міжнародного кримінального права та відповідальності за воєнні злочини має особливе значення, оскільки ефективні міжнародні механізми є важливим інструментом захисту держави та її громадян [5].

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України призвела до масових та систематичних порушень норм міжнародного гуманітарного права. Кваліфікація таких діянь як воєнних злочинів, злочинів проти людяності та актів геноциду вимагає чіткого правового механізму притягнення винних до відповідальності. Попри ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ефективність національної системи правосуддя у цій сфері залишається залежною від ступеня гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами міжнародного кримінального права [7].

Ключовою проблемою сучасного етапу є часткова невідповідність норм Кримінального кодексу України [8] визначенням злочинів, передбачених Римським статутом та Женевськими конвенціями. Зокрема, диспозиції статей 438, 442 ККУ не повною мірою відображають склад злочинів у тому вигляді, в якому вони тлумачаться практикою МКС. Це створює ризики колізій юрисдикції та ускладнює реалізацію принципу комплементарності, згідно з яким національні суди мають пріоритет у розгляді справ, а МКС втручається лише у разі неспроможності або небажання держави здійснювати кримінальне переслідування.

В сучасних умовах імплементація норм МКП до національного законодавства є не лише формальною вимогою міжнародних договорів, а й практичною необхідністю для забезпечення невідворотності покарання. По-перше, необхідне уточнення об'єктивних та суб'єктивних ознак воєнних злочинів у ККУ, щоб уникнути розбіжностей у кваліфікації дій окупантів національними судами та міжнародними інституціями. По-друге, важливим аспектом є врегулювання питання універсальної юрисдикції українських судів щодо злочинів, вчинених іноземними громадянами за межами України, але спрямованих проти її безпеки та населення. По-третє, процедурні аспекти збору та фіксації доказів у умовах бойових дій мають відповідати стандартам, визнаним на міжнародному рівні, щоб матеріали кримінальних проваджень могли бути використані як у національних судах, так і перед МКС [9].

Для ефективного притягнення до відповідальності за воєнні злочини Україна має: удосконалити Кримінальний кодекс України, імплементавши дефініції злочинів згідно з Римським статутом; забезпечити спеціалізовану підготовку слідчих, прокурорів та суддів у сфері міжнародного кримінального права; посилити міжнародну співпрацю в рамках механізмів правової допомоги та обміну інформацією з МКС та

іншими міжнародними трибуналами. Лише через комплексну імплементацію норм міжнародного гуманітарного та кримінального права до національної правової системи можливо забезпечити відновлення справедливості та гарантувати дотримання принципу верховенства права в повоєнний період.

Міжнародне кримінальне право є необхідним елементом сучасної системи міжнародних відносин. Воно забезпечує правові підстави для притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, та сприяє утвердженню принципів законності й справедливості навіть в умовах збройних конфліктів. Подальший розвиток міжнародних механізмів кримінального правосуддя є важливою умовою ефективної боротьби з безкарністю та захисту загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

2. Кассезе А., Гаети П. Міжнародне кримінальне право Кассезе. Oxford University Press, 2013. 472 с.

3. United Nations – Office of Legal Affairs. United Nations – Office of Legal Affairs. URL: <https://legal.un.org/ola/> (date of access 03.03.2026).

4. ІПС ЛІГА:ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. *LIGA:ZAKON*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU93375> (дата звернення: 16.12.2025).

5. | International Criminal Court. | International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/> (date of access 03.03.2026).

6. ZAKONONLINE. Статут № 998_201 від 08.08.1945 Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі | ZAKONONLINE – Право знати!. Аналітично-правова система ZAKONONLINE. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140950__140950 (дата звернення 03.03.2026).

7. Міжнародне гуманітарне право. Особливості застосування в умовах збройної агресії РФ проти України / С. В. Петков, Д. В. Журавльов, О. Ю. Дрозд, І. М. Копотун, І. М. Коропатнік, Р. В. Алієв, О. В. Кривенко, М. І. Ануфрієв, О. І. Дубенко, Т. Г. Грицай, В. В. Сивка, Ю. Б. Курилюк, В. А. Бортняк. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 598 с.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2026).

9. Військові і воєнні злочини за законодавством України та міжнародним гуманітарним правом. Воєнні злочини армії росії в Україні 2014–2022 : практичний посібник / С. В. Петков, Д. В. Журавльов, О. Ю. Дрозд, В. Г. Дрозд. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 280 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-52>

Попович К. Г.,
аспірант 3 року навчання
кафедри цивільного права та процесу
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПАДКОВИХ СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З МАЙНОМ У КРИМУ ПІСЛЯ ОКУПАЦІЇ

У сучасних умовах збройної агресії проти України та тимчасової окупації частини її території, зокрема АРК, суттєво ускладнюється реалізація та захист спадкових прав громадян. Особливої актуальності набувають питання доказування у спадкових справах, пов'язаних з майном, що знаходиться на тимчасово окупованій території, оскільки традиційні механізми збору, подання та оцінки доказів виявляються недостатніми або взагалі недоступними.

Проблематика доказування у таких справах обумовлена низкою факторів, серед яких: обмежений доступ до офіційних реєстрів і архівів, неможливість отримання документів, виданих органами державної влади України, складність перевірки достовірності актів, виданих окупаційними органами, а також наявність юрисдикційних колізій. У зв'язку з цим особливого значення набуває формування належної доказової бази, а також вироблення ефективних процесуальних механізмів захисту прав спадкоємців.

Крім того, судова практика в Україні поступово адаптується до нових викликів, що виникають у зв'язку з окупацією, формуючи підходи до оцінки доказів у подібних категоріях справ. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу особливостей доказування, визначення проблемних аспектів та пошуку шляхів їх вирішення.

Специфіка доказування у зазначеній категорії справ зумовлена обмеженням доступом до офіційних реєстрів, архівів та органів державної влади України, що унеможливує одержання належних і

допустимих доказів у традиційний спосіб. Водночас відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює обставини справи, що обґрунтовують вимоги та заперечення сторін [2].

Проте в умовах окупації виникає проблема оцінки документів, виданих незаконно створеними органами, адже відповідно до українського законодавства такі акти не створюють правових наслідків, крім випадків, коли їх невизнання призводить до порушень прав громадян [1].

Окрему складність становить необхідність доведення юридичних фактів, зокрема факту смерті спадкодавця або місця відкриття спадщини, що нерідко потребує звернення до суду в порядку окремого провадження. Судова практика свідчить про формування підходів, за яких допускається використання альтернативних доказів, включаючи копії документів, свідчення осіб, а також відомості з відкритих джерел, з урахуванням принципів розумності та справедливості [4].

Як зазначають науковці, у справах, пов'язаних з тимчасово окупованими територіями, відбувається трансформація підходів до доказування, що зумовлена необхідністю забезпечення балансу між формальними вимогами процесуального права та реальними можливостями сторін [5].

Існує також окреме питання спадкування культурної спадщини Криму, що набуває особливої юридичної важливості.

Слід підкреслити, що поряд із ЮНЕСКО до процесу охорони української культурної спадщини активно залучені різні міжнародні інституції, зокрема це ALIPH Foundation – міжнародний альянс зі захисту спадщини у зонах конфліктів забезпечує фінансову підтримку українських музеїв і заповідників, спрямовану на придбання засобів для консервації, протипожежного захисту та цифровізації фондів. Водночас Міжнародна рада музеїв (ICOM) і Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) сприяють обміну інформацією щодо викрадених культурних цінностей. Значну роль відіграє, також організація “Blue Shield”, відома як своєрідний культурний аналог Червоного Хреста, яка об'єднує фахівців у сфері музейної, архівної та бібліотечної справи для надання допомоги у зонах збройних конфліктів. Окрім цього, Інтерпол співпрацює з українськими правоохоронними органами з метою відстеження незаконного обігу та переміщення об'єктів мистецтва на чорному ринку [6; 23].

Відповідно до підходу, відображеного у дослідженнях Міжнародного комітету Червоного Хреста, охорона культурної спадщини має характер обов'язкової норми, що зобов'язує сторони збройного конфлікту утримуватися від використання культурних об'єктів у спосіб, який може створити загрозу їх знищення чи пошкодження. Крім того, забороняється здійснення нападів на такі об'єкти, а також покладається обов'язок вживати дієвих заходів для запобігання їх розкраданню та незаконному вивезенню [7].

Зокрема, відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, держави зобов'язані забезпечити збереження та недоторканність культурної спадщини навіть у період збройного конфлікту [3].

Додаткові труднощі виникають у зв'язку з необхідністю підтвердження прав на спадкове майно, зокрема у випадках, коли відповідні документи видані на тимчасово окупованій території. Невизнання таких актів у правовій системі України, за загальним правилом, ускладнює доказування правового статусу об'єктів культурної спадщини та належності їх спадкодавцю. У зв'язку з цим судово практика виробляє підходи, спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав спадкоємців шляхом застосування альтернативних способів доказування та оцінки доказів з урахуванням конкретних обставин справи [4].

Вирішення проблем спадкування майна, розташованого на тимчасово окупованій території Автономної республіки Крим, потребує комплексного вдосконалення як матеріально-правових, так і процесуальних механізмів захисту прав спадкоємців. Насамперед, доцільним є подальше нормативне уточнення особливостей реалізації спадкових прав щодо майна, яке перебуває на окупованій території, зокрема шляхом закріплення спеціальних процедур відкриття та оформлення спадщини незалежно від місця знаходження такого майна. Відповідні положення мають базуватися на принципі збереження юрисдикції України щодо такого майна, що прямо впливає із законодавства про правовий режим тимчасово окупованих територій.

Важливим напрямом є також удосконалення процесу доказування у спадкових справах. З огляду на об'єктивну неможливість отримання окремих документів з окупованих територій, доцільним є нормативне розширення переліку допустимих доказів, включаючи можливість використання копій документів, електронних даних, показань свідків, а також інформації з відкритих реєстрів і баз даних. При цьому суди повинні застосовувати гнучкі підходи до оцінки доказів, керуючись принципами верховенства права, добросовістності та розумності, що узгоджується із загальними засадами цивільного судочинства.

Окремої уваги потребує питання правового статусу документів, виданих на тимчасово окупованій території. Доцільним є подальше закріплення на законодавчому рівні підходу, відповідно до якого такі документи можуть враховуватися судами як джерело доказів виключно з метою захисту прав громадян, без визнання їх юридичної сили як актів легітимної влади. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між принципом невизнання окупаційних органів та необхідністю ефективного захисту прав спадкоємців.

Крім того, перспективним напрямком є розвиток цифрових інструментів у сфері нотаріату та правосуддя, зокрема запровадження електронних спадкових справ, дистанційного доступу до державних реєстрів

та можливості подання доказів у цифровій формі. Це сприятиме мінімізації негативного впливу територіальних обмежень та підвищенню доступності правосуддя для осіб, чий спадкові права пов'язані з окупованими територіями.

Таким чином, ефективне вирішення проблем спадкування майна в Криму можливе за умови поєднання законодавчих змін, розвитку судової практики та впровадження сучасних цифрових механізмів, що в сукупності забезпечить належний рівень захисту прав спадкоємців в умовах тимчасової окупації.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. Дата оновлення: 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 29.03.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 29.03.2026).

3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 29.03.2026).

4. Практика Верховного Суду щодо розгляду справ, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 29.03.2026).

5. Шаповал А., Наконечна І. Особливості доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 120–124. URL: <http://lsej.org.ua> (дата звернення: 29.03.2026).

6. UNESCO. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. Б. м. : UNESCO, б. р. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.

7. International Committee of the Red Cross. Draft proposal: Cultural property and international humanitarian law. 1956. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/dp_consult_5_1954_cultural_property.pdf.

Пушка О. А.,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри кримінального права і процесу

Державного податкового університету

м. Ірпінь, Україна

КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ СЛУЖБОВИХ ОСІБ У ФОРМІ ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Корупція є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства, яка негативно впливає на всі аспекти державного управління, економіки та соціального життя. Особливо тривожним явищем є корупційні діяння службових осіб, які займають ключові позиції в органах влади та управління. Зловживання службовим становищем із метою отримання неправомірної вигоди не лише підриває довіру громадян до державних інституцій, але й створює значні перешкоди для розвитку правової держави та забезпечення верховенства права. Цей аспект викликає занепокоєння значної кількості науковців і практиків, які ведуть роботу з протидії корупції у сфері службової діяльності [див. наприклад: 1–3].

У контексті боротьби з корупцією важливим є глибоке розуміння причин, механізмів та наслідків таких діянь, а також ефективність правових інструментів, спрямованих на їх запобігання та протидію. Так, з-поміж основних причин називаються і психологічні наслідки перехідного періоду, і формування нових державних інститутів, і перерозподіл державної власності та кризові явища, *(і що, на нашу думку найголовніше – автор), – це незавершеність формування правового поля* [4, с. 73–76], а відповідно і всієї системи протидії та запобігання корупції.

Неправомірна вигода є ключовим елементом корупційних правопорушень. Згідно з чинним законодавством України, під неправомірною вигодою розуміється будь-яке майно, кошти, послуги, пільги чи інші блага, які отримуються службовою особою без законних підстав і внаслідок зловживання своїм службовим становищем. Ця вигода може бути як матеріальною (гроші, нерухомість, транспортні засоби), так і нематеріальною (пільги, преференції, привілеї), про що законодавець наголошує в Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [5].

Важливо зазначити, що неправомірна вигода не обов'язково має бути передана безпосередньо службовій особі. Законодавство охоплює також випадки, коли блага отримують треті особи – родичі, друзі чи інші пов'язані особи [5].

Корупційні діяння службових осіб у формі отримання неправомірної вигоди мають чітко визначений склад злочину. Відповідно до статті 368 Кримінального кодексу України [6], такі дії включають:

Суб'єкт злочину, яким є службова особа. Це може бути посадовець державного органу, представник місцевого самоврядування або особа, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

Суб'єктивну сторону, що виражається у формі прямого умислу. Службова особа усвідомлює протиправний характер своїх дій і прагне отримати вигоду у зв'язку зі своїм службовим становищем. У цьому контексті варто підкреслити важливість доведення умислу службової особи на отримання неправомірної вигоди.

Об'єкт злочину складають суспільні відносини, що забезпечують законність і доброчесність у службовій діяльності.

Об'єктивну сторону, що виражається в отриманні неправомірної вигоди за виконання або невиконання певних дій у межах службових повноважень. Злочин може проявлятися й у формі вимагання вигоди, або ж у її добровільному прийнятті.

Необхідно зазначити, що *предметом злочину* виступає неправомірна вигода в будь-якій формі.

Зазвичай причини корупційних діянь поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних причин належать низький рівень заробітної плати в державному секторі, недосконалість законодавства та слабкий контроль за діяльністю посадовців. Суб'єктивні причини включають низький рівень правосвідомості, відсутність морально-етичних принципів і прагнення до особистого збагачення. Такої думки, зокрема дотримується цитовані нами А. В. Мовчан та М. А. Мовчан [4, с. 73–76].

Натомість, умови, що сприяють корупції, охоплюють такі аспекти як: недостатній рівень прозорості в роботі державних органів; відсутність ефективних механізмів контролю за діяльністю службових осіб; слабкість судової системи, що ускладнює притягнення винних до відповідальності, а також достатньо висока толерантність до корупції в суспільстві як соціокультурний феномен.

Водночас, варто підкреслити, що корупція у формі отримання неправомірної вигоди має серйозні негативні наслідки для держави та суспільства. Так, вона суттєво підриває довіру до органів влади. Громадяни перестають вірити у справедливість і законність дій державних установ. Окремо необхідно акцентувати на економічних втратах, оскільки корупція призводить до нераціонального використання бюджетних коштів і зниження інвестиційної привабливості країни. Не менш шкідливою є соціальна нерівність, що створюється шляхом неправомірної вигоди, надаючи преференції для окремих осіб або груп, а також порушуючи принцип рівності перед законом. І, врешті-решт, негативним чинником стає деградація правової системи, адже

масштабна корупція послаблює верховенство права та сприяє поширенню інших злочинів.

Отже, можемо констатувати, що корупційні діяння службових осіб у формі отримання неправомірної вигоди є серйозною загрозою для суспільства та держави. Їх запобігання та протидія вимагають злагоджених зусиль законодавчих, виконавчих і судових органів, а також активної участі громадянського суспільства.

Лише за умови створення ефективної антикорупційної системи Україна зможе забезпечити верховенство права, економічний розвиток і соціальну справедливість, що є фундаментальними принципами демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Гвоздецький В. Д. Правові засади запобігання та протидії корупції в Україні. *Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду* : тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 жовтня 2019 року). Харків, 2019. С. 40–45.

2. Самодай В. П., Ковтун Г. І. Корупція: загрози та наслідки для соціуму. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2360>.

3. Коломоєць Т. О. Подарунки для публічних службовців: чи доцільна детальна правового регламентація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 199–122.

4. Мовчан А. В., Мовчан М. А. Основні причини поширення корупційних явищ в органах державної влади України. *Проблеми антикорупційної діяльності в Україні* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 травня 2015 року) / МАУП. Київ : МП «Леся», 2015. С. 73–76.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Радченко Р. О.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МЕЖІ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАПЛАНОВИХ ПЕРЕВІРОК

Визначення меж дискреційних повноважень податкових органів під час проведення позапланових документальних перевірок є важливим напрямом сучасного дослідження з огляду на актуалізацію проблеми забезпечення принципу верховенства права в адміністративних відносинах. Сучасна правозастосовна практика свідчить про часті випадки виходу контролюючих органів за межі законних процедур під час ініціювання та проведення позапланових перевірок. Визначення чітких критеріїв допустимої дискреції дозволить мінімізувати суб'єктивізм посадових осіб та забезпечити належний рівень правової захищеності платників податків.

Відповідно до положень Податкового кодексу України (ПК України) дискреція податкових органів у контексті позапланових перевірок має суворо обмежений характер, оскільки право на їх проведення виникає виключно за наявності чітко визначених законом підстав. Аналіз положень статті 78 ПК України дає змогу стверджувати, що перелік підстав для призначення документальної позапланової перевірки є вичерпним, що теоретично має слугувати запобіжником проти адміністративного свавілля [1].

Разом з тим, на практиці реалізація цих норм виявляє низку проблемних аспектів визначення меж дискреції податкових органів, зокрема під час проведення оцінки пояснень платника податків. Згідно з підпунктом 78.1.1 ПК України, контролюючий орган наділений правом самостійно визначати достатність наданих платником обґрунтувань на письмовий запит [1]. Оскільки законодавство не містить чітких якісних чи кількісних показників такої достатності, виникає можливість для зловживання зі сторони контролюючих органів, коли рішення про призначення позапланової перевірки приймається на основі внутрішнього переконання посадової особи, яке не завжди є корелятивним об'єктивним обставинам.

Так, аналіз судової практики (наприклад, постанови Верховного Суду від 31 травня 2019 року у справі № 813/1041/18 [2]) показує

наявність системної проблеми дефектності інформаційних запитів. Основним висновком Суду під час розгляду цієї справи, в якій спір виник щодо правомірності наказу Головного управління державної фіскальної служби про проведення документальної позапланової виїзної перевірки підприємства, стало те, що правомірність призначення перевірки безпосередньо залежала від належного оформлення попереднього запиту. Верховний Суд дійшов висновку, що використання податковими органами загальних формулювань без наведення фактичних даних про конкретні порушення (завищення чи заниження зобов'язань) не створює у платника обов'язку надавати пояснення.

Суд чітко розмежував «юридичну підставу» (посилання на норму ПК України) та «фактичну підставу» (конкретні обставини правопорушення), зазначивши, що навіть отримання податкової інформації через системи автоматизованого моніторингу не звільняє орган від обов'язку деталізувати запит. До того ж, як вказав Суд, процесуальна підміна підпунктів статті 78 ПК України або ігнорування вже наданих документів без належної мотивації їх «недостатності» розцінюється судом як вихід за межі належної дискреції. Така позиція Верховного Суду підтверджує доктринальну тезу про те, що процедурні недоліки на стадії ініціювання контрольного заходу автоматично нівелюють законність подальшого наказу, незалежно від фактичного змісту виявлених пізніше порушень.

Сучасний етап розвитку податкового контролю під час призначення та проведення позапланових документальних перевірок позначений імплементацією міжнародних стандартів, зокрема на підставі Закону України № 2970-IX від 20 березня 2023 р. (Закон № 2970-IX), яким запроваджено стандарт CRS, що додало нову специфічну підставу для перевірок, зокрема, визначену підпунктом 78.1.21 ПК України. Тепер інформація, отримана від іноземних компетентних органів, є легітимним приводом для позапланового контролю [3].

Ця норма певним чином розширює межі дискреційних повноважень податкових органів під час проведення позапланових перевірок, дозволяючи таким органам діяти на основі зовнішніх даних про закордонні активи та рахунки. Крім того, Закон № 2970-IX встановив подовжені строки зберігання документів (5 років) для цілей CRS, що фактично розширює часові межі позапланових перевірок за межі стандартного строку давності у 1095 днів [3]. Проте навіть ці інновації не скасовують обов'язку дотримуватися принципів адміністративної процедури: запит, сформований на основі міжнародного обміну, все одно має містити ідентифіковані фактичні підстави, а не лише загальні посилання на міжнародні угоди.

Поряд з цим, важливо наголосити і на гарантіях обмеження дискреційних повноважень податкових органів під час здійснення позапланового контролю. Як зазначається з цього приводу у науковій

літературі, загальним правилом є недопустимість проведення більше однієї позапланової перевірки одного платника податків упродовж календарного року, за винятком випадків, передбачених пп. 78.1.5 та 78.1.12 ПК України [4, с. 100].

Окремої уваги заслуговує питання призначення перевірок у межах кримінальних проваджень (пп. 78.1.11 ПК України). Зокрема, Л. В. Омельчук та А. С. Лазаренко вказують на статистичну невідповідність кількості судових ухвал про призначення перевірок кількості реально проведених заходів, де перших є значно більше [5, с. 244], що свідчить про використання податкового контролю як інструменту процесуального тиску. Наявність судового рішення, яке не трансформується у наказ протягом тривалого часу, створює стан правової невизначеності. Дискреція з боку податкового органу в таких випадках є прихованим зловживанням, що потребує чіткої законодавчої регламентації строків виконання судових рішень.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що межі дискреційних повноважень податкових органів під час проведення позапланових перевірок мають тривірневу систему обмежень: процесуально-документальна, тобто обов'язковість наявності та наведення контролюючим органом фактичних підстав для проведення такої перевірки у запиті та наказі; кількісно-часова, що виражається у обмеженні повторності перевірок протягом року та дотримання строків давності; функціональна, що визначає недопустимість підміни адміністративного контролю інструментами кримінального переслідування без реального наміру проведення контрольних заходів.

Для вдосконалення механізму податкового контролю під час проведення позапланових перевірок необхідно внести зміни до ПК України в частині детермінації поняття «достатність пояснень платника податків» та встановлення граничних строків винесення наказу на підставі отриманого судового рішення, що дозволить змістити акцент податкового контролю з розуміння його як механізму фіскального тиску на пріоритетність його значення як правомірного державного нагляду за дотриманням податкового законодавства.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Постанова Верховного Суду від 31 травня 2019 року у справі № 813/1041/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82119242>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#n342>.

4. Котенко А. М. Особливості проведення податкових перевірок щодо дотримання принципу «витягнутої руки» у трансфертному ціноутворенні. *НДІ ПЗІР НАПрН України*. 2021. № 15. С. 95–104. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_26.03.2021/Conf_26.03.21_15.pdf.

5. Омельчук Л. В., Лазаренко А. С. Призначення позапланової податкової перевірки у кримінальному провадженні та її оскарження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 242–245.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-55>

Тхоржевська М. Є.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Макарова Т. П.,

доктор філософії права,

старший викладач кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

САНКЦІЇ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ: ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Роботу присвячено дослідженню санкцій та міжнародно-правових обмежень як ключових інструментів забезпечення міжнародного правопорядку, реагування на порушення норм міжнародного права та підтримання міжнародної безпеки. Проаналізовано питання легітимності застосування санкцій у контексті міжнародного права, ролі міжнародних організацій та держав у процесі їх запровадження, а також оцінено ефективність санкційних механізмів в умовах сучасних глобальних викликів. Особливу увагу приділено впливу санкцій на держави-адресати, міжнародні відносини та дотримання прав людини.

Санкції та інші міжнародно-правові обмеження (торговельні, фінансові, візові, секторальні) стали одним із ключових інструментів реагування держав і міжнародних організацій на порушення міжнародного права, загрози міжнародному миру та безпеці, масові порушення прав

людини й міжнародні злочини. Водночас у сучасній практиці співіснують принаймні три «режими» санкційності:

1) санкції, ухвалені Радою Безпеки ООН у межах глави VII Статуту ООН (передусім ст. 41) [1];

2) санкції регіональних організацій (насамперед ЄС), що спираються на власні установчі договори та акти вторинного права [3; 4];

3) односторонні та «коаліційні» санкції, які їх ініціатори часто обґрунтовують як контрзаходи у відповідь на міжнародно-протиправні діяння, тоді як критики відносять їх до односторонніх примусових заходів, що можуть суперечити принципам Статуту ООН та міжнародному праву [2; 9].

Це породжує постійне напруження між легітимністю (правовою підставою, процедурою, дотриманням прав людини та гуманітарних винятків) і ефективністю (спроможністю досягати політичної мети без неприйнятних побічних наслідків).

Санкції як форма примусу в міжнародних відносинах: обмежувальні заходи (*restrictive measures*) можуть включати економічні та фінансові обмеження, замороження активів, заборони на експорт/імпорт, ембарго на зброю, візові заборони, дипломатичні обмеження тощо [4; 5].

Відмежування від споріднених категорій: реторсії (недружні, але правомірні дії), репресалії/контрзаходи (тимчасове невиконання зобов'язань як реакція на міжнародно-протиправне діяння), а також колективні заходи у межах міжнародних організацій. Доктрина підкреслює складність і термінологічну неоднорідність цих понять [11].

В науковій літературі наводяться класифікації санкцій, які є корисними для оцінки їх легітимності та ефективності, а саме: за суб'єктом ухвалення (ООН; регіональна організація; держава); за інструментами (торгівля, фінанси, технології, логістика); за «адресністю» (всеохопні/комплексні; таргетовані/«смарт» санкції); за цілями (припинення агресії/окупації, нерозповсюдження, протидія тероризму, захист прав людини тощо) [5; 6]. Тенденція останніх десятиліть свідчить про перехід від всеохопних ембарго до таргетованих санкцій, що мають краще балансувати примус із мінімізацією гуманітарної шкоди та створювати «точковий» тиск на еліти й фінансову інфраструктуру [6].

В контексті легітимності міжнародно-правових підстав та межі застосування слід зазначити санкції Ради Безпеки ООН: Статут ООН надає РБ повноваження визначати заходи, що не пов'язані із застосуванням збройної сили, для виконання її рішень (перелік у ст. 41 є відкритим) [1]. Юридична «вага» таких санкцій посилюється обов'язком держав-членів виконувати рішення РБ ООН (ст. 25 Статуту). Також доцільно відмітити регіональні санкції: у ЄС обмежувальні заходи зазвичай починаються з політичного рішення у межах Спільної зовнішньої та безпекової політики, а для імплементації в економічній сфері застосовується механізм, пов'язаний з правовою підставою

у ДФЄС (зокрема ст. 215) та актами вторинного права, які забезпечують єдність застосування [3].

У загальному міжнародному праві контрзаходи розглядаються як інструмент індукції порушника до виконання зобов'язань, однак вони мають суворі умови (тимчасовість, пропорційність, ціль спонукання до припинення порушення й відшкодування, заборона порушення імперативних норм тощо) [2]. Проблемним лишається питання «колективних» контрзаходів і меж допустимості, коли порушені зобов'язання *erga omnes*.

Правозахисний вимір легітимності є одним із важливіших інструментів, оскільки санкції (навіть таргетовані) можуть впливати на права власності, право на справедливий суд, свободу пересування тощо; тому зростає роль процедурних гарантій, прозорості включення до санкційних списків, механізмів перегляду та судового контролю (особливо в регіональних системах) [6].

У системі ООН регулярно наголошується на негативних наслідках односторонніх примусових заходів і потенційній невідповідності міжнародному праву та Статуту ООН [9]. Позиція Спеціального доповідача ООН з питання односторонніх примусових заходів додатково фокусує увагу на гуманітарних наслідках і доступі до правосуддя [10].

Сучасні санкційні режими часто містять винятки/ліцензії для гуманітарної діяльності (постачання продовольства, ліків, робота НУО). У практиці США це відображається через механізм загальних ліцензій і офіційні роз'яснення уповноваженого органу (OFAC) [8]. Наявність винятків підсилює легітимність, але може послаблювати примусовий ефект, якщо вони стають надмірними або погано контрольованими.

Проблему «метрики»: ефективність санкцій слід оцінювати не лише за фактом економічної шкоди, а за досягненням заданої політичної мети (зміна поведінки, припинення порушення, входження в переговори, стримування, покарання або сигналізація) [5; 7].

Масштабні порівняльні дослідження науковців показують, що санкції часто дають змішані результати та потребують якісного дизайну й коаліційної підтримки; у практиці існує значна частка випадків часткового успіху, коли санкції спрацьовують як елемент ширшої стратегії [5; 13].

Критики застосування санкцій наголошують, що санкції рідко примушують режимні зміни чи капітуляцію, однак найчастіше працюють у поєднанні з військово-політичним тиском або внутрішніми факторами; надмірне сподівання на санкції може затягувати конфлікт [12].

Останні роки відбувається перехід до таргетованих санкцій (персональні списки, замороження активів, обмеження доступу до фінансової системи) спрямований на мінімізацію шкоди цивільному населенню та посилення персональної ціни для еліт. Дослідження зосереджуються на тому, що ефект залежить від якості розвіданих, координації з

банківським сектором, ефективності контролю та судової стійкості списків [6].

Доцільно вказати на фактори підвищення ефективності: а) чітка й реалістична ціль; б) градуйованість та можливість «ескалації / деескалації»; в) багатосторонність і зменшення «вікон обходу»; г) наявність позитивних стимулів та вихідної стратегії; ґ) комунікація умов зняття санкцій; д) надійне правозастосування і моніторинг виконання [7; 13]. Санкції можуть стимулювати імпортозаміщення, переорієнтацію торгівлі, розвиток паралельних фінансових каналів, тінізацію, а також консолідацію влади та пропагандистські наративи «облоги». Це може знижувати довгострокову результативність і потребує адаптивного дизайну [7; 13].

Екстериторіальність і вторинні санкції: поширення практики «вторинних» обмежень піднімає питання юрисдикції, суверенної рівності та допустимості примусу третіх сторін. У правничій дискусії це часто кваліфікують як сферу підвищених легітиміційних ризиків, що ускладнює формування широких коаліцій виконання [10; 11; 15]. Комплексність сучасної економіки: фінансові санкції, технологічні ембарго та обмеження доступу до логістики можуть бути ефективнішими за традиційні торговельні заборони, але водночас створюють ризики надмірного «комплаєнс-оверкоррекшн», коли банки та компанії блокують навіть дозволені транзакції (зокрема гуманітарні) [8]. Досвід всеохопних санкцій (зокрема щодо Іраку) використовується як аргумент на користь таргетування й гуманітарних винятків; однак навіть за наявності винятків проблеми доступу до ліків, фінансування гуманітарних програм і страху санкційних ризиків можуть зберігатися [14]. Генеральна Асамблея ООН періодично ухвалює резолюції, що засуджують односторонні примусові заходи та підкреслюють їхні негативні наслідки для прав людини й розвитку [9]. Це не усуває практику односторонніх санкцій, але формує політичний контекст і додаткові аргументи у правових дебатах.

У вітчизняній українській доктрині увага зосереджена на відмежуванні санкцій від контрзаходів і визначенні критеріїв легітимності та ефективності в умовах повномасштабної війни, а також на важливості узгодження санкційної політики з цілями відновлення правопорядку та міжнародної відповідальності [11; 15]. Узагальнення: у сучасних умовах «легітимність» і «ефективність» взаємопов'язані. Правові вади (сумнівна підстава, непрозорі процедури, відсутність судового контролю, надмірні гуманітарні наслідки) підривають коаліційність і виконання санкцій, а отже – і їхню результативність [6; 9; 10].

З огляду на подвійний критерій «правомірність та результативність», сучасна санкційна політика має формуватися як керована, доказова й підзвітна система. На узагальнення наведеного вище, можливо сформулювати практичні рекомендації, що впливають з міжнародно-правових

рамок та емпіричних висновків досліджень. Формулювати мету санкцій у «перевірюваних» термінах (що саме має зробити адресат) і одразу закладати умови часткового/повного зняття (exit strategy), щоб уникати «санкційної інерції» [7; 13]. Дотримуватися принципів необхідності та пропорційності: обмеження мають бути достатніми для досягнення мети, але не надмірними. У випадку односторонніх заходів особливо важливо обґрунтовувати їх як контрзаходи відповідно до загальних правил відповідальності держав [2; 15]. Максимізувати багатосторонність, що означає, що навіть формально односторонні санкції ефективніші, коли вони узгоджені між коаліцією держав та імplementовані синхронно (зменшення «вікон обходу», спільні списки, обмін даними) [5; 13]. Перевагу надавати таргетованим інструментам (активи, фінансові посередники, технологічні вузли, ключові компанії / мережі), поєднуючи їх із надійними доказовими стандартами включення до списків і процедурами перегляду, щоб зберігати судову стійкість і довіру приватного сектору [6; 3]. Гуманітарні винятки робити «працюючими», крім формального винятку, потрібні зрозумілі ліцензійні процедури, швидкі роз'яснення регулятора та канали взаємодії з банками/НУО, аби зменшити ефект надмірного комплаєнсу [8; 10]. Інвестувати в контроль виконання: моніторинг, розслідування обходу, комплаєнс-стандарти для фінансових установ і експортерів, міжнародна координація правоохоронних органів – критичні для фактичної результативності [7]. Паралельно застосовувати інструменти міжнародної відповідальності: санкції не мають замінювати міжнародне правосуддя, відшкодування шкоди та дипломатичні механізми; найкращий результат дає їх поєднання в єдиній стратегії відновлення правопорядку [1; 2; 9].

Отже, у сучасних умовах санкції виступають складним та багатовимірним інструментом міжнародно-правового впливу, ефективність і легітимність якого безпосередньо залежать від джерела їх запровадження, процедурної обґрунтованості та відповідності фундаментальним принципам міжнародного права. Найвищий рівень формальної легітимності зберігають санкції, запроваджені Радою Безпеки ООН відповідно до глави VII Статуту ООН, що обумовлено їх універсальною природою та обов'язковістю для всіх держав-членів. Водночас регіональні санкційні режими, зокрема в межах Європейського Союзу, демонструють високий рівень правової стійкості завдяки дотриманню принципів пропорційності, належної правової процедури та ефективного судового контролю.

Разом із тим, односторонні санкції залишаються найбільш дискусійним інструментом сучасного міжнародного права, перебуваючи на межі між допустимими контрзаходами та потенційно неправомірними примусовими діями. Їх права оцінка значною мірою залежить від відповідності цілям відновлення порушеного права, а також від

дотримання прав людини та загальних принципів міжнародного правопорядку.

Ефективність санкцій у сучасному світі має виразно контекстуальний характер і досягається передусім за умов їх багатосторонності, адресності (таргетованості) та належного механізму імплементації. Найбільш результативними виявляються ті санкційні режими, які інтегровані у ширшу стратегію міжнародного впливу, поєднуючи економічний тиск із дипломатичними інструментами та чітко визначеними умовами їх скасування.

У контексті України санкції стали одним із ключових елементів міжнародно-правової реакції на збройну агресію російської федерації, виконуючи як функцію стримування, так і інструменту відповідальності. Запроваджені державами-партнерами обмежувальні заходи, зокрема фінансові, енергетичні та персональні санкції, спрямовані на зниження військово-економічного потенціалу держави-агресора та створення передумов для відновлення міжнародного правопорядку. Водночас український кейс продемонстрував як потенціал санкційної політики, так і її обмеження, пов'язані з можливостями обходу санкцій, асиметричністю їх впливу та тривалістю досягнення результату.

Таким чином, визначальним чинником сучасної результативності санкцій є досягнення балансу між інтенсивністю тиску на державу-порушника та дотриманням міжнародно-правових стандартів, включаючи захист прав людини та гуманітарні принципи. Порушення цього балансу знижує легітимність санкцій, послаблює міжнародну підтримку та створює передумови для їх неефективності.

У підсумку слід констатувати, що санкції в умовах сучасних глобальних викликів еволюціонують від допоміжного інструменту політики до самостійного механізму забезпечення міжнародної безпеки та відповідальності держав. Практика їх застосування у відповідь на агресію проти України має потенціал сформувати нові стандарти легітимності та ефективності санкційних режимів, що визначатимуть подальший розвиток міжнародного права у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Буткевич О. В. Міжнародне право : підручник. Київ : Ліра-К, 2019. 560 с.
2. Задорожній О. В. Порушення Російською Федерацією основоположних норм міжнародного права : монографія. Київ : К.І.С., 2015. 712 с.
3. Мережко О. О. Міжнародне публічне право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 640 с.
4. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2018. 631 с.

5. Кучик О. С. Міжнародні санкції у сучасному міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2021. Вип. 47. С. 112–121.

6. Жданов Ю. М. Санкції як інструмент міжнародної безпеки: правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 61. С. 98–103.

7. Кресіна І. О. Міжнародні організації та санкційні механізми: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 384 с.

8. Резолюція Ради Безпеки ООН 661 (1990) : щодо санкцій проти Іраку [Електронний ресурс]. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/661\(1990\)](https://docs.un.org/en/S/RES/661(1990)) (дата звернення: 01.03.2026).

9. Статут Організації Об'єднаних Націй : [прийнятий 26.06.1945 р.] [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 01.03.2026).

10. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

11. Корнева П. М., Атаманчук Ю. І., Феньків В. В. Реторсії та санкції як види міжнародної відповідальності в міжнародному приватному праві [Електронний ресурс]. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 789–792. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/166>. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2023/166.pdf (дата звернення: 01.03.2026).

12. Антипенко В. Ф. Міжнародна відповідальність держав : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2019. 256 с.

13. Гончаренко В. Д. Міжнародне право прав людини в умовах санкційних режимів. *Юридична Україна*. 2022. № 3. С. 45–51.

14. Міжнародне право : навчальний посібник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 608 с.

15. Міністерство закордонних справ України : офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. URL: <https://mfa.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2026).

Цьомра В. Ю.,

*доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року зумовило кардинальні зміни в системі господарсько-правового регулювання, що торкнулися, зокрема, реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність [1]. Особливої актуальності набуває питання меж допустимого обмеження цього права, адже держава, вдаючись до обмежувальних заходів, зобов'язана дотримуватися принципу пропорційності та не порушувати сутнісного змісту гарантованих свобод. Разом із введенням обмежувальних заходів, які повинні забезпечити баланс між публічними інтересами держави і суспільства та приватними інтересами суб'єктів підприємницької діяльності, в серпні 2025 року втратив чинність Господарський кодекс України. Хоча ця подія і напряму не стосується досліджуваного питання, але, поряд із рядом введених обмежень, мала значний вплив на суб'єктів підприємницької діяльності.

Конституційне підґрунтя досліджуваної проблематики визначається статтею 42 Конституції України, яка гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, як не заборонена законом, та статтею 64, що допускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану [2]. Відтак існує конституційна дихотомія між захистом підприємницьких свобод та публічними інтересами безпеки держави.

На рівні галузевого законодавства ключову роль Цивільний кодекс України (статті 319, 321, 353) [3], а також Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Останній формує загальну рамку повноважень суб'єктів владних повноважень щодо обмеження господарської діяльності. Специфіку регулювання доповнюють численні укази Президента України, рішення Ради національної безпеки і оборони, а також постанови Кабінету Міністрів України і нормативні акти Національного банку України у валютній сфері. Суттєвою проблемою є ієрархічна неузгодженість між нормативними актами різного рівня: положення підзаконних актів нерідко виходять за межі делегованих

повноважень або суперечать нормам Цивільного кодексу України, що створює правову невизначеність для суб'єктів господарювання. Також важливе значення у досліджуваному питанні відігравав Господарський кодекс України, але він втратив чинність.

На підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування можемо запропонувати наступну класифікацію обмежень свободи підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

По-перше, організаційні обмеження, зокрема це ті заходи, що впливають на можливість здійснення господарської діяльності як такої: примусова зупинка діяльності суб'єктів, заборона окремих видів господарської діяльності в певних районах, обмеження часу роботи (комендантська година), а також мобілізація працівників підприємств до Збройних Сил України, що позбавляє суб'єктів господарювання ключового ресурсу – трудового.

По-друге, майнові обмеження – заходи, що впливають на об'єкти підприємницької діяльності. Серед них особливого господарсько-правового значення набуває реквізиція майна суб'єктів господарювання для потреб оборони, що фактично є примусовим відчуженням майна з компенсацією, механізм якої залишається недостатньо врегульованим. Окрему підгрупу становлять обмеження права розпорядження майном: заборона відчуження нерухомості у певних регіонах, обмеження вивезення товарів.

По-третє, фінансово-валютні обмеження, які запроваджені Національним банком України, вони включають: заборону купівлі іноземної валюти для окремих цілей, обмеження транскордонного переміщення капіталу, валютний контроль операцій суб'єктів господарювання. Ці заходи суттєво обмежують свободу договору у зовнішньоекономічній сфері.

По-четверте, зовнішньоекономічні обмеження, такі як заборона або квотування експорту окремих видів товарів (сільськогосподарська продукція, пальне), обмеження імпорту та перелік критичного імпорту, що супроводжується спрощеним митним оформленням. Ці обмеження мають пряму дію на господарські зв'язки суб'єктів підприємницької діяльності.

Центральним теоретичним питанням є визначення меж правомірного обмеження підприємницьких свобод. Аналіз практики адміністративного судочинства свідчить, що суди, розглядаючи спори щодо правомірності обмежень, часто ухиляються від змістовної оцінки пропорційності, обмежуючись перевіркою формальних підстав для запровадження обмежень. Водночас Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду сформулював правові позиції щодо необхідності обґрунтування доцільності обмежувальних заходів, що є позитивним кроком у напрямку до ефективного судового контролю.

Гострою проблемою залишається питання відшкодування збитків суб'єктам господарювання, яких завдано правомірними обмеженнями. Чинне законодавство не містить ефективного механізму такого відшкодування, що суперечить конституційному принципу гарантування права власності та міжнародним стандартам захисту права власності.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що обмеження свободи підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є об'єктивно необхідними, однак вони мають відповідати конституційним вимогам пропорційності та не порушувати сутнісного змісту підприємницьких свобод. Запропонована класифікація обмежень дозволяє структурувати їх господарсько-правовий аналіз та створює основу для вироблення диференційованих підходів до правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 28 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 21.03.2026).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.03.2026).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.03.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.03.2026).

Шамрай Б. М.,

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
полковник юстиції, начальник Центрального юридичного управління
Генерального штабу Збройних Сил України – начальник юридичної
служби Збройних Сил України
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ТА КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПЕРЕВАГИ: ВІД РАДЯНСЬКОГО ЕТАТИЗМУ ДО ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ МГП

Сучасне багатодоменне протистояння довело, що перемога у фізичному просторі – на суходолі, морі чи в повітрі – є неможливою без стратегічного домінування в інформаційному середовищі та когнітивному вимірі. Когнітивний вимір є домінантою російсько-української війни. Якщо кіберпростір у структурі національної оборони виконує роль «цифрової нервової системи», то когнітивний вимір є її «інтелектом та волею». Станом на 2026 рік фундаментальним елементом українського спротиву є не лише технологічна міцність, а й права суб'єктність, що ґрунтується на кардинальній зміні парадигми: відмові від радянської спадщини на користь людиноцентризму Міжнародного гуманітарного права (МГП) [1].

Важливою складовою інформаційної переваги України є викриття фальсифікованих наративів агресора, що використовуються для виправдання геноцидної війни. Сучасна російська доктрина, яку транслюють керівництво країни-агресора, маскується під захист «традиційних цінностей», проте за своєю юридичною та ідеологічною суттю є формою етноцентричного фашизму.

Доктрина «Руського міра» базується на запереченні базових принципів міжнародного права та підміни їх ксенофобськими конструктами. По-перше, вона просуває культурний расизм через заперечення права української нації на власну ідентичність. По-друге, риторика вищого керівництва РФ, спрямована на дегуманізацію українців та заклики до стирання держави з мапи світу, є прямою мовою нетерпимості. У цій системі координат сусіднім народам пропонується лише два варіанти: повна асиміляція або фізичне знищення. Викриття цієї ксенофобської суті є не лише академічним завданням, а питанням національної безпеки, що дозволяє сформувати «когнітивний щит» проти інформаційної отрути агресора [2].

Ключова відмінність між Україною та агресором лежить у площині правової філософії. Україна здійснює остаточний розрив із радянською

моделлю права, де людина розглядалася як ресурс для досягнення воєнної чи державної мети. Радянська правова школа ґрунтувалася на етатизмі (державоцентризмі), де інтереси «системи» завжди домінували над правами особи [3]. У воєнному контексті це виражалося у сприйнятті військовослужбовця як «гвинтика», витрати якого виправдані будь-якою абстрактною «необхідністю». На протигагу цьому, сучасна українська стратегія базується на людиноцентризмі. У центрі МГП та оборонного планування Збройних Сил України стоїть людська гідність, яка не втрачається навіть в умовах збройного конфлікту.

Впровадження ідеології МГП (зокрема, Доктрини правового забезпечення 2025 року [4]) є не просто юридичним обов'язком, а засобом збереження моральної переваги. Коли держава і командування ставлять у пріоритет життя воїна, його захист та зв'язок із родиною, це стає найпотужнішим стимулом до спротиву. Когнітивна перевага України полягає в тому, що воїн захищає право людини на свободу, а не імперські амбіції, що створює принципово інший рівень мотивації та стійкості.

Трансформація правової парадигми проявляється у конкретних кроках розбудови Збройних Сил України. Дотримання прав військовополонених згідно з міжнародними стандартами, зокрема, Постанова КМУ від 5 квітня 2022 р. № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» [5], доводить цивілізаційну вищість української армії. Нова етика командування передбачає відповідальність не лише за виконання бойового завдання, а й за максимальну мінімізацію втрат серед особового складу та цивільного населення. Перехід від репресивної дисциплінарної практики до моделі, де закон захищає права військовослужбовця, зміцнює внутрішню єдність армії.

Логічним продовженням правової суб'єктності у цифровому світі став документ «Зелена книга: стратегічні напрями, виклики та нова архітектура оборони» (січень 2026 р.) [6]. Цей документ легітимізує кіберпростір як п'ятий домен ведення бойових дій, де операції підпорядковуються принципам МГП: розрізненню, пропорційності та військовій необхідності.

Україна утворює цифровий суверенітет через розбудову національних хмарних середовищ, захищаючи критичні дані від зовнішніх втручань [7]. Стратегія «активної кібероборони» дозволяє нейтралізувати загрози поза власним периметром, залишаючись у межах міжнародно-правових норм [8]. Це створює синергію між правовою етикою та технологічною потужністю.

Когнітивна стійкість України у 2026 році базується на триєдиній основі: правова суб'єктність, відповідно до якої Україна як правова держава, що базується на тяглоті гуманістичних традицій; людиноцентризм, виражений у визнанні людської гідності найвищою цінністю, що створює ціннісний розрив із ворогом; технологічна інтелектуалізація, що базується на використанні штучного інтелекту та активної

кібероборони для захисту когнітивного простору [9]. Відхід від радянського правового мислення є стратегічною передумовою перемоги. Впровадження ідеології МГП робить право не «обмеженням» воєнних дій, а ідеологічною зброєю, що консолідує українське суспільство та забезпечує безпрецедентну підтримку світової спільноти. Це створює дієвий «невидимий щит», який робить національний спротив невразливим до будь-яких форм інформаційної та когнітивної агресії.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. Особливості застосування в умовах збройної агресії РФ проти України : наук.-практ. посібник / укл.: Копотун І. М., Коротатнік І. М., Алієв Р. В. та інші. Київ : Професіонал, 2022. 598 с.

2. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика : наук.-практ. посібник / укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М. та ін. Київ : Професіонал, 2024. 480 с.

3. Петков С. В. Україна – частина європейської цивілізації: до питання про формування стратегії розвитку держави і права. *Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 лип. 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ : Видавництво «Людмила», 2022. С. 84–88.

4. Проблеми правового забезпечення оборони України : матеріали ІІ Міжнародної наук.-практ. конф. (10 вересня 2025 р., м. Київ). Київ, 2025. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/problemi_pravovogo_zabezpechennya_oboroni_ukrayini_zbirnik_materialiv_2025_1.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

5. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-p#Text> (дата звернення: 27.03.2026).

6. Зелена книга: стратегічні напрями, виклики та нова архітектура оборони. Київ : Міністерство оборони України, 2026. URL: https://mod.gov.ua/assets/ZELENA_KNIGA_do_druku_f4ea999e48.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

7. Про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-p#Text> (дата звернення: 27.03.2026).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ

Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 27.03.2026).

9. Волинець В. Правовий аналіз Стратегії кібербезпеки України: деякі актуальні питання. *Публічне право*. 2025. № 2 (58). С. 45–52. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/58/5.pdf> (дата звернення: 27.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-58>

Шкелебей О. В.,

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Адміністративне судочинство в Україні відіграє фундаментальну роль у забезпеченні ефективного захисту прав, свобод та інтересів людини та громадянина, однак виконання судових рішень залишається одним із найбільш проблемних етапів правозастосування. Незважаючи на наявність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень, їх практична реалізація часто ускладнюється через наявні прогалини у процесуальному законодавстві та недоліками у правовому регулюванні взаємодії між судами й органами примусового виконання рішень. У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблемних аспектів регулювання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві з метою підвищення його ефективності.

В адміністративному судочинстві виконання судового рішення, ухваленого за результатом розгляду справи за позовом до суб'єкта владних повноважень, є невід'ємною складовою реалізації принципу обов'язковості судового рішення та ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи. Особливістю таких справ є те, що відповідачем, як правило, виступає суб'єкт владних повноважень, який після ухвалення судового рішення не на його користь набуває статусу боржника у виконавчому провадженні, що обумовлює підвищені вимоги до процесуальних гарантій належного виконання відповідного судового рішення.

Як обґрунтовано зазначається у науковій літературі, виконання судового рішення слід розглядати не лише як завершальну стадію адміністративного процесу, але і як складову принципу доступності правосуддя та обов'язковості судового рішення, а також як самостійну процедурну діяльність органів примусового виконання рішень і форму реалізації судового контролю. Подібні підходи підтримуються, зокрема, такими науковцями, як Д. О. Воронов [1, с. 60], А. А. Хребтова [2, с. 380], І. Черненко [3, с. 263] та ін., які наголошують на комплексному характері інституту виконання судових рішень та необхідності його системного нормативного врегулювання.

Одним із ключових процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення є судовий контроль за його виконанням, передбачений Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України), зокрема статтями 381-1–383 [4]. Водночас аналіз відповідних норм дає підстави стверджувати про наявність істотної нормативної прогалини, яка полягає у відсутності імперативних підстав для встановлення судового контролю. Законодавець, надаючи суду право, а не обов'язок витребувати звіт суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення, фактично залишає це питання на розсуд суду без визначення об'єктивних критеріїв, таких як складність справи, соціальна значущість спору або ризик невиконання судового рішення.

Така невизначеність меж дискреції суду при здійсненні судового контролю призводить до формування неоднакової судової практики та порушує принцип правової визначеності як складової верховенства права. Навіть у категоріях справ, що стосуються соціальних виплат, де позивач потребує підвищеного процесуального захисту, встановлення судового контролю залежить від подання відповідної заяви заінтересованою особою, що не завжди забезпечує належну реалізацію її процесуальних прав.

Важливим етапом удосконалення процесуального регулювання стало доповнення Законом України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX КАС України, зокрема, статтею 382-3 [5], якою визначено порядок розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення. Запровадження механізму постановлення ухвали про прийняття або відмову у прийнятті такого звіту, а також визначення критерію недостатності вжитих заходів для виконання судового рішення, сприяє підвищенню рівня правової визначеності та ефективності судового контролю. Крім того, встановлення можливості застосування штрафу до керівника суб'єкта владних повноважень, а також умов його зменшення або звільнення від сплати за наявності доказів вжиття всіх залежних заходів, відображає прагнення законодавця забезпечити баланс між принципом обов'язковості судового рішення та принципом справедливості.

Позитивним нововведенням є також поширення відповідальності на членів колегіальних органів суб'єкта владних повноважень, що дозволяє подолати явище колективної безвідповідальності, а також запровадження додаткових стимулюючих механізмів, зокрема нарахування пені та часткового спрямування суми штрафу на користь позивача [5]. Такі заходи мають на меті забезпечити реальне, а не формальне виконання судового рішення.

Водночас, попри зазначені позитивні зміни, КАС України не усуває проблеми формального виконання судового рішення, коли суб'єкт владних повноважень, подаючи звіт, фактично не відновлює порушене право позивача. Процесуальний закон не передбачає чітких критеріїв оцінки змістовної відповідності дій суб'єкта владних повноважень вимогам судового рішення, що створює можливості для зловживання процесуальними правами та повторного порушення прав позивача шляхом прийняття нових рішень з інших підстав.

Окрему увагу слід звернути на проблему співвідношення судового контролю та виконавчого провадження, що здійснюється у порядку Закону України «Про виконавче провадження» [6]. Відсутність у КАС України чіткого розмежування повноважень суду та державного виконавця призводить до конкуренції компетенцій або, навпаки, до виникнення ситуацій, коли жоден із суб'єктів не забезпечує належного виконання судового рішення. Така нормативна неузгодженість може спричинити самоусунення суду від здійснення судового контролю у зв'язку з відкриттям виконавчого провадження, що суперечить принципу обов'язковості судового рішення.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Н. В. Глущенко, яка вказує на наявність проблем у сфері інформаційної взаємодії між органами публічної влади, що призводить до неефективності контролю та невиконання поставлених завдань [7, с. 127]. Зазначена проблема є актуальною і для взаємодії адміністративного суду та органів примусового виконання рішень, оскільки відсутність належного інформаційного обміну ускладнює реалізацію судового контролю.

Крім того, поза межами процесуального регулювання фактично залишається контроль за виконанням ухвали суду про забезпечення позову (ст. 156 КАС України), що суперечить завданню адміністративного судочинства щодо своєчасного та ефективного захисту прав особи. Відсутність механізмів реагування адміністративного суду на невиконання таких ухвал, навіть за заявою позивача, нівелює їх превентивну функцію та створює ризики настання незворотних наслідків ще до ухвалення судового рішення по суті розгляду справи.

Таким чином, незважаючи на певне вдосконалення процесуального регулювання, судовий контроль за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві залишається недостатньо ефективним. Вирішення цієї проблеми потребує закріплення імперативного

характеру судового контролю у деяких категоріях справ (наприклад, соціальних або справ, які становлять значний суспільний інтерес), визначення чітких критеріїв його застосування, а також забезпечення належної взаємодії між судом та органами примусового виконання рішень, що у сукупності сприятиме реальному виконанню судового рішення та ефективному захисту прав особи у публічно-правових відносинах.

Список використаних джерел:

1. Воронов Д. О. Особливості звіту про виконання судового рішення як елементу контролю за виконанням судових рішень адміністративних судів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 107. С. 58–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.8>.

2. Хребтова А. А. Особливості процесуальних форм контролю за виконанням судового рішення в адміністративному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 378–380. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/90>.

3. Черненко І. Практика застосування судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 261–266. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.29>.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9497>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21.11.2024 № 4094-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#n248>.

6. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

7. Глущенко Н. В. Сучасні проблеми адміністративного права. *Правові горизонти*. 2021. Т. 14. № 2. С. 124–129. URI: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85377>.

Яроцький В. О.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та запровадження можливостей штучного інтелекту в усі важливі сфери життя, виникнення та поширення віртуальних активів як одного з інструментів інвестування є передбачуваним наслідком цифровізації економіки. Попри те, що Закон України «Про віртуальні активи», який наразі є основним нормативно-правовим актом, що визначає правовий режим віртуальних активів та їх обігу, ще не набрав чинності, проте поняття «віртуальний актив» увійшло не тільки в науковий, але й у діловий обіг. Крім того, обіг віртуальних активів як інструмент інвестування де-факто потребує правового обґрунтування.

Поняття «віртуальний актив» введено в правовий обіг Законом України «Про віртуальні активи», відповідно до якого таким активом визначається нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [1].

Обґрунтовуючи правовий режим віртуальних активів, необхідно виходити з того, що віртуальні активи, як і будь-які інші види активів, дозволених до цивільного обігу, можуть бути інструментами інвестування.

Поняття «актив» визначається, зокрема у Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». Зі змісту положень цього Закону вбачається, що законодавець розрізняє чотири види активів залежно від торговельного майданчика, до торгівлі на якому допущено відповідний актив. Зокрема, такими є активи, допущені до торгів на: багатосторонньому торговельному майданчику, на організованому ринку, на регульованому ринку та на організованому торговельному майданчику. При цьому до таких активів відповідно до вказаного Закону віднесені цінні папери, включаючи деривативні цінні папери та деривативні контракти, інструменти грошового, товарного ринків та валютні цінності [2].

Отже, як можна побачити, поняття «актив» є широким за своїм змістом та включає інструменти фондового, товарного, грошового та валютного ринків. Основними вимогами для віднесення того чи іншого

об'єкту до активу, є, по-перше, легітимність, тобто наявність дозволу (або відсутність заборони) щодо його цивільного обігу та, по-друге, його використання як інструменту інвестування для формування або накопичення капіталу.

Іншою складовою досліджуваного поняття є термін «віртуальний», що використовується для опису об'єктів, які існують або функціонують у цифровому середовищі, а не в реальному фізичному світі. Зазвичай, поняття «віртуальний» означає об'єкт, створений за допомогою комп'ютерної технології, що існує у формі електронних даних.

Стосовно активів термін «віртуальний» вказує на те, що ці активи існують у цифровій формі і не мають прямого фізичного втілення. Вони можуть бути представлені у вигляді цифрових файлів, записів у базі даних або електронних записів, і використовуються у різних цифрових середовищах.

Правовий режим обігу віртуальних активів наразі недостатньо урегульований у національному законодавстві. Враховуючи, що Закон України «Про віртуальні активи» не набрав чинності, проте, вказані активи не заборонені до цивільного обігу, де-факто останні активно використовуються в інвестиційній діяльності як окремих інвесторів, так і суб'єктів господарювання.

З цього приводу деякі науковці обґрунтовано зазначають, що формування практики використання віртуальних активів у відсутність системи правового регулювання та при існуванні суперечностей у визначенні їх функцій може призвести до порушення фундаментальних принципів правової держави та принципів її структури, особливу увагу при цьому відводиться принципу верховенства права. Таким чином, до набуття чинності відповідним законодавством, на думку вчених, держава має прийняти всі необхідні заходи для заповнення правових прогалин у цих відносинах. Можна розглянути застосування методу аналогії права, зокрема щодо розширення правового режиму фінансових інструментів або валютних цінностей на віртуальні активи, що відповідають їх характеристикам, як це відображено в європейському законодавстві, законодавстві окремих зарубіжних країн та в судовій практиці [3, с. 141].

Можна погодитися з наведеним твердженням, враховуючи, що відсутність належного правового регулювання у сфері обігу віртуальних активів, призводить до таких негативних факторів, як фінансове шахрайство з використанням віртуальних активів, легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом, уникнення оподаткування тощо. Відтак, застосування аналогії законодавства до регулювання обігу віртуальних активів сприятиме усуненню правової невизначеності у цій сфері до набрання чинності відповідним спеціальним законодавством.

Разом з тим, досліджуючи правовий режим віртуальних активів, необхідно врахувати їх різновиди, визначені Законом України «Про

віртуальні активи», оскільки тільки забезпечені віртуальні активи внаслідок їх властивостей можуть бути об'єктами майнових та немайнових прав [1].

У науковій літературі віртуальний актив визначаються, як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, розподіляється на забезпечений та незабезпечений віртуальний актив. При цьому забезпечений віртуальний актив – віртуальний актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, тобто такий актив формує два окремих напрямку вже свого внутрішнього розподілу, на: забезпечений валютними цінностями та забезпечений цінними паперами або деривативним фінансовим інструментом [4, с. 68].

Одним із різновидів віртуальних активів є криптовалюта. О. Є. Панфілов та М. І. Сідор зазначають, що це різновид нерегульованих цифрових грошей, які створюються і контролюються їхніми розроблявачами, використовуються і приймаються членами віртуального співтовариства, не є усталеним. Вказана теза обґрунтовується вченими з посиланням на положення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», яким встановлено, що віртуальний актив – це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [5]. Тобто в такому трактуванні віртуальний актив належить конкретному суб'єктові, але не має матеріального вираження, одночасно його може бути оцінено в грошовому еквіваленті [6, с. 254].

Отже, правовий режим віртуальних активів можна визначити як урегульовані нормами права умови та правила обігу об'єктів товарного, валютного, грошового або фондового ринків, що виражені у цифровій формі та не мають матеріального втілення, включаючи використання таких активів у інвестиційних цілях. Правовий режим віртуальних активів обумовлюється їх віднесенням до забезпечених або незабезпечених активів. Оскільки тільки забезпечені віртуальні активи можуть посвідчувати майнові права, відповідно саме обіг останніх підпорядковується спеціальним правилам, зокрема щодо нього визначається спеціальний порядок їх введення в обіг та вилучення з обігу та ін.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

3. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 5 (46). С. 137–148.

4. Грицай С. О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 65–68.

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

6. Панфілов О. Є., Сідор М. І. Правове регулювання віртуальних активів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 253–255.

НАПРЯМ 9. ЕКОНОМІКА ВІДНОВЛЕННЯ: УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ, МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-60>

Можарівський Я. А.,

аспірант спеціальності 281

«Публічне управління та адміністрування»

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ГРОМАД

Проєкти реконструкції громад в Україні спрямовані на відновлення критичної інфраструктури, житла для ВПО, шкіл, лікарень і систем водопостачання, часто за фінансування міжнародних партнерів (ЄІБ, Програма відновлення України). Пріоритети включають облаштування укриттів, енергоефективність та модернізацію мереж, зокрема в прифронтових зонах.

Ключовою особливістю проєктів реконструкції громад є поєднання інфраструктурних, соціальних і економічних цілей у межах єдиного управлінського циклу. Це зумовлює необхідність переходу від класичних підходів проєктного менеджменту до адаптивних моделей, здатних функціонувати в умовах високої невизначеності, обмеженості ресурсів і динамічних змін зовнішнього середовища. У цьому контексті проєктний підхід набуває рис інструменту стратегічного управління розвитком територій, а не лише механізму реалізації окремих інвестиційних ініціатив [4].

Практика реалізації проєктів відбудови в Україні свідчить про наявність суттєвих управлінських дисфункцій, зокрема недостатній рівень координації між рівнями влади, низьку ефективність використання бюджетних ресурсів та затримки у виконанні проєктів. Дані державного аудиту демонструють значний розрив між запланованими та фактичними показниками реалізації проєктів реконструкції, що вказує на потребу вдосконалення системи управління, зокрема у частині планування, контролю та моніторингу результатів [8].

Фінансовий аспект управління проєктами реконструкції набуває особливої ваги в умовах обмеженості ресурсів. Рациональне планування

фінансових потоків, диверсифікація джерел фінансування та підвищення ефективності використання коштів є ключовими передумовами успішної реалізації проєктів. Як зазначають дослідники [3], фінансова спроможність територіальних громад визначає не лише масштаби відновлення, а й його темпи та якість, що актуалізує необхідність впровадження середньострокового бюджетного планування та фінансової стійкості громад.

Водночас сучасні дослідження акцентують увагу на інтеграції принципів сталого розвитку в управління проєктами реконструкції. Це передбачає врахування не лише економічної ефективності, а й соціальних та екологічних наслідків реалізації проєктів. Інтеграція сталих підходів дозволяє формувати більш стійкі та інклюзивні моделі розвитку громад, що відповідають сучасним європейським стандартам управління [5].

Особливого значення набуває розвиток механізмів державно-приватного партнерства як інструменту реалізації проєктів реконструкції [7]. Залучення приватного капіталу дозволяє не лише розширити фінансову базу проєктів, але й підвищити їхню ефективність за рахунок використання управлінських та технологічних компетенцій бізнесу. У цьому контексті державне управління має трансформуватися від ролі виключного інвестора до ролі координатора та фасилітатора інвестиційних процесів [2].

Окремий вимір пов'язаний із цифровізацією управління проєктами реконструкції. Використання цифрових платформ, систем управління проєктами та відкритих даних забезпечує підвищення прозорості, підзвітності та ефективності управлінських рішень. Цифрові інструменти також створюють передумови для інтеграції даних різних рівнів управління, що є критично важливим для координації відновлювальних процесів на національному та місцевому рівнях.

Суттєвим чинником ефективності є врахування галузевої специфіки проєктів реконструкції. Зокрема, у сфері житлової інфраструктури управління проєктами передбачає необхідність узгодження містобудівних, соціальних та економічних аспектів розвитку територій. Дослідження показують, що відсутність комплексного підходу до реконструкції житлового фонду знижує ефективність інвестицій та призводить до фрагментарності відновлювальних процесів [6].

Міжнародний досвід також підтверджує важливість багаторівневого управління у процесах відновлення. Зокрема, підходи ОЕСД підкреслюють необхідність координації між національним, регіональним і місцевим рівнями управління, що дозволяє забезпечити узгодженість політик та ефективність використання ресурсів [1].

Узагальнюючи, слід зазначити, що управління проєктами реконструкції в умовах відновлення економіки громад трансформується у складну міждисциплінарну систему, в якій поєднуються фінансові, інституційні, цифрові та соціальні компоненти. Ефективність такої

системи визначається не лише якістю управлінських рішень, але й здатністю забезпечити синергію між різними джерелами ресурсів, рівнями управління та інтересами стейкхолдерів. Саме це формує основу довгострокової стійкості та конкурентоспроможності територіальних громад у процесі їхнього відновлення.

Список використаних джерел:

1. Відбудовуємо Україну через зміцнення управління. 2023. *OECD*. <https://doi.org/10.1787/a5a7939d-uk>
2. Гончар В. В., Калінін О. В. Управління будівельними проектами у форматі мультипроектного державно-приватного партнерства. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання* : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. С. 97–110. <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2024.97-110>
3. Довженко В. А., Першко Л. О., Сус Ю. Ю. Планування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2024. № 13. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-02-02>
4. Колодій О. М. Особливості використання проектного підходу до управління територіальними громадами в сучасних воєнних умовах. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2024. № 12. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-14>
5. Лучко Г., Дмитрів А. Інтеграція сталого розвитку в управління проектами. *Економіка та суспільство*. 2025. № 80. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-146>
6. Мочернюк А. Управління підприємницькими проектами з відновлення житлової забудови на засадах змішаної містобудівної моделі. *Управління змінами та інновації*. 2025. № 14. С. 204–208. <https://doi.org/10.32782/cmi/2025-14-33>
7. Петруха Н. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи розвитку та вплив на відновлення інфраструктури. *Публічне управління і політика*. 2024. № 2. С. 29–39. <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2024.2.04>
8. Громади та органи влади усувають недоліки і вдосконалюють систему управління проектами відбудови. 2025. *Рахункова палата України*. <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2517>

НАПРЯМ 10. КІБЕРБЕЗПЕКА, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-61>

Васьков О. В.,

студент II курсу магістратури

кафедри комп'ютерної інженерії та інформаційних систем

Хмельницького національного університету

м. Хмельницький, Україна

КІБЕРФІЗИЧНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СИСТЕМАМИ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦЕНТРІВ КОМУТАЦІЇ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Сучасний стан телекомунікаційної інфраструктури України характеризується зростаючими вимогами до надійності та безперервності функціонування в умовах цифрової трансформації та нестабільності зовнішнього електропостачання, зумовленої воєнним станом. Центри комутації телекомунікаційних мереж є критично важливими об'єктами, що безпосередньо визначають якість надання цифрових послуг. Ефективне управління системами енергозабезпечення таких об'єктів неможливе в рамках традиційних ізольованих підходів [7].

Концепція кіберфізичних систем (Cyber-Physical Systems, CPS) передбачає тісну інтеграцію обчислювальних компонентів із фізичними процесами через сенсорні мережі, вбудовані контролери та алгоритми інтелектуального управління. Застосування принципів CPS до задач управління енергозабезпеченням телекомунікаційних вузлів дозволяє підвищити ефективність функціонування обладнання, скоротити витрати на технічне обслуговування та мінімізувати час простою у разі аварійних ситуацій [5].

Стандарт EN 50600-2-2 визначає вимоги до систем електропостачання та розподілу об'єктів інформаційно-комунікаційних технологій, формуючи критерії надійності, резервування та безперервності роботи, що безпосередньо слугують методологічною основою при постановці задачі кіберфізичного управління енергозабезпеченням центрів комутації [1].

Аналіз предметної області виявив три взаємопов'язані площини об'єкта: енергетичну (зовнішнє електропостачання, ДБЖ, дизель-

генераторні установки, акумуляторні батареї); інформаційно-керуючу (контролери, шлюзи, SCADA/DCIM-рівні, аналітичні підсистеми); експлуатаційно-організаційну (регламенти обслуговування, процедури аварійного реагування, кібербезпека). Встановлено, що локальна оптимізація окремого вузла не гарантує стійкості системи загалом [3].

Порівняльний аналіз існуючих архітектурних підходів (централізованої АС, DC-орієнтованої та гібридної АС/DC архітектур) показав, що жоден з них в ізольованому вигляді не вирішує завдання комплексного кіберфізичного управління. Централізовані АС-системи мають зайві каскади перетворення енергії та критичну залежність від UPS як вузла концентрації ризику. DC-орієнтовані системи, хоча й оптимальні для телекомунікаційного навантаження, потребують додаткового АС-контурну для допоміжного обладнання. Гібридні архітектури є найбільш гнучкими, однак без єдиної інформаційної моделі перетворюються на набір ізольованих підсистем, які складно адмініструвати [2].

Запропонована архітектура кіберфізичної системи управління базується на взаємодоповнювальних підходах та включає три ієрархічні рівні: нижній (локальні контролери з гарантованим збором телеметрії в реальному часі та виконанням базових сценаріїв захисту навіть за втрати зв'язку), середній (нормалізація даних, координація між енергетичним та кліматичним контурами) та верхній (аналітика, довгострокове прогнозування та кореляція з мережевими платформами оператора). Така побудова поєднує локальну автономність з централізованою інтелектуальною підтримкою [3].

Ключовою особливістю запропонованого підходу є єдина інформаційна модель об'єкта з уніфікованим каталогом сутностей: ввід живлення, секція шин, випрямляч, батарейна гілка, генератор, АВР, кондиціонер, група критичного навантаження, датчик середовища. Для кожної сутності визначені атрибути, ідентифікатор, місце в ієрархії, критичність та зв'язки з іншими компонентами. Така модель є основою цифрового представлення об'єкта, що дозволяє перейти від простого опитування пристроїв до повноцінної кіберфізичної взаємодії [3].

Предиктивна аналітика реалізується через сукупний індикатор технічного стану батарейного контуру, що враховує температуру, струми заряду / розряду, внутрішній опір, історію циклів та вікові характеристики. Поряд із цим для кліматичних підсистем оцінюється тепловий ризик та здатність підтримувати допустимий температурно-вологісний режим. Координація енергетичного та кліматичного контурів є принциповою, оскільки перегрів суттєво прискорює старіння акумуляторів та може спричинити аварійне вимкнення частини навантаження [4].

Пріоритизація навантаження за рівнями критичності дозволяє продовжити роботу ядра мережі навіть у сценаріях критичного дефіциту енергоресурсів. Для типових аварійних сценаріїв (зникнення зовнішнього живлення, збій UPS-модуля, зростання температури, відмова

генератора) сформовані алгоритми реагування з визначенням дій, що виконуються автоматично, та дій, що рекомендуються оператору [7].

Архітектура підтримує інтеграцію різнорідних протоколів на нижньому рівні (Modbus RTU/TCP, SNMP, MQTT, OPC UA) при нормалізації даних на верхньому рівні. Це забезпечує поетапне підключення нових джерел даних без повного перепроектування системи. Вимоги до кібербезпеки відповідають стандартам ISA/IEC 62443 та рекомендаціям NIST SP 800-82: зонування мереж, контроль доступу, захищений міжрівневий обмін даними, журналювання дій персоналу [3; 6].

Таким чином, запропонована кіберфізична система управління дозволяє подолати ключові проблеми традиційних підходів: фрагментарність моніторингу, реактивний характер технічної експлуатації та неузгодженість енергетичного і кліматичного контурів. Впровадження такої системи дозволить зменшити ризик раптових відмов, скоротити час виявлення та локалізації проблем, підвищити обґрунтованість експлуатаційних рішень та покращити використання енергетичних ресурсів критичної телекомунікаційної інфраструктури [5].

Список використаних джерел:

1. EN 50600-2-2:2019. Information technology. Data centre facilities and infrastructures. Part 2-2: Power supply and distribution. 2019. URL: <https://knowledge.bsigroup.com/products/information-technology-data-centre-facilities-and-infrastructures-power-supply-and-distribution> (дата звернення: 18.03.2026).

2. ETSI EN 300 132-3-1 V2.1.1. Environmental Engineering (EE); Power supply interface at the input to telecommunications and datacom (ICT) equipment; Part 3-1: Direct current source up to 400 V. 2012. URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/300100_300199/3001320301/02.01.01_60/en_3001320301v020101p.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

3. Griffor E., Greer C., Wollman D., Burns M. Framework for Cyber-Physical Systems: Volume 1, Overview. NIST Special Publication 1500-201. Gaithersburg, 2017. 48 p. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.1500-201.pdf> (дата звернення: 18.03.2026).

4. ITU-T Recommendation L.1300. Best practices for green data centres. Geneva, 2014. URL: <https://www.itu.int/rec/T-REC-L.1300/en> (дата звернення: 20.03.2026).

5. Rajkumar R., Lee I., Sha L., Stankovic J. Cyber-Physical Systems: The Next Computing Revolution. Proceedings of the 47th Design Automation Conference (DAC). New York, 2010. P. 731–736. DOI: 10.1145/1837274.1837461.

6. Stouffer K., Pillitteri V., Lightman S., Abrams M., Hahn A. Guide to Industrial Control Systems (ICS) Security. NIST SP 800-82 Rev. 2. Gaithersburg, 2015. 247 p. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/specialpublications/nist.sp.800-82r2.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).

7. Правила технічної експлуатації електроустановок споживачів. Затверджено наказом Міністерства енергетики України від 13.02.2012 р. № 91. Київ, 2012. 272 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-62>

Дубко В. О.,

*доктор фізико-математичних наук, професор
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Распопов В. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Вступ. Сучасна вища освіта переживає епоху глибоких перетворень, зумовлених появою систем штучного інтелекту (ШІ), здатних аналізувати, виводити та пояснювати складні математичні співвідношення. Тож нині університетська дидактика має завдання не лише навчити студентів природничих дисциплін розв'язувати математичні задачі традиційними методами, а й заохотити творчу молодь співпрацювати зі штучним інтелектом як із новим когнітивним партнером. Викладач перестає бути лише джерелом знань – він стає тренером інтелектуальної взаємодії, який вчить майбутніх дослідників грамотно користуватися інструментами «машинного мислення». На прикладі адаптації авторського навчального курсу «*Стохастичні диференційні рівняння*» (СДР) для математичного аналізу та прогнозування у гідрометеорології в доповіді ілюструється, як можна реалізувати креативну співпрацю студентів і викладачів університету і НДІ НАН України, з метою підготовки фахівців для впровадження сучасних непрямих методів оперативної оцінки ГДК (гранично допустимих концентрацій) токсичними забрудненнями повітряного середовища. Ілюстрована презентація доповіді є за адресою: URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1rl7s2NGy8oo367VLXjhLIBP-aiq32F-z>

Рис. 1. Обговорення методики використання штучного інтелекту для активізації навчального процесу в Навчально-науковому інституті муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(на фото зліва направо – професори Кисельов В. Б., Дубко В. О., доцент Распопов В. Б.)

1. Стохастичне мислення як основа сучасної математичної освіти

Моделювання динаміки природних процесів у гідрометеорології неможливе без урахування випадковості, що зумовлює необхідність використання моделей стохастичного типу. Перехід від опису усереднених характеристик до дослідження реалізацій випадкових процесів дає змогу значно глибше розкрити природу гідрометеорологічних та пов'язаних з ними екологічних процесів.

Стохастичне мислення сьогодні є невід'ємним елементом наукової культури фахівців із прикладної математики, гідрометеорології та екологічного моніторингу. Практичне опанування стохастичними диференціальними рівняннями формує в студентів розуміння існування спектра можливих сценаріїв еволюції природних систем, уміння моделювати та інтерпретувати реальні процеси з урахуванням випадкових впливів і невизначеності.

2. Історичний контекст: піонерські дослідження УкрНДГМІ

У 1970-х роках співробітники УкрНДГМІ стали одними з перших в Україні, хто системно застосовував стохастичні методи при аналітичному моделюванні атмосферних процесів. Ключові внески пов'язані з роботами науковців (дивись роботи **Левін А. В.** *Стохастична модель дифузії з двома показниками релаксації*. Праці УкрНДГМІ, 1971, вип. 106. – С. 150–157 та **Мучник В. М., Фішман Б. Є.** *Електризація грубодисперсних аерозолів в атмосфері*. – Київ, 1982. – 207 с.).

Ці роботи започаткували перехід до моделювання випадкових процесів на основі *методу випадкових реалізацій*, СДР, а узагальнені статистичні характеристики фахівці отримують шляхом усереднення можливих реалізацій випадкових траєкторій, розв'язків СДР. Це був важливий крок до сучасної парадигми стохастичного моделювання реальних процесів.

Авторський навчальний курс «**Стохастичні диференційні рівняння. Вибрані питання**» (2012, професор Дубко В. О.) нині адаптується нами шляхом використання інтелектуальних систем, ШІ, з кінцевою метою за участю студентів створити тематичний чат-бот навчального призначення, корисний для самоосвіти та підвищення кваліфікації фахівців.

3. Стохастичне моделювання та ШІ у навчальному процесі

Застосування методів ШІ у навчанні стохастичного моделювання має такі ключові переваги. По-перше, це **пояснювальна функція ШІ**: моделі штучного інтелекту здатні деталізувати кожен крок чисельних алгоритмів, демонструють проміжні обчислення та оптимізують параметри методів. По-друге, це **підсилення дослідницьких компетентностей**: поєднання СДР із ШІ формує у студентів уміння: аналізувати невизначеність; перевіряти чисельні схеми; будувати моделі чутливості; автоматизувати імітаційні експерименти.

Водночас автори наголошують: **ШІ не замінює дослідника, а лише розширює інтелектуальний інструментарій**. Тому девіз навчального курсу: «**Довіряй, але перевіряй!**», – став фундаментом академічної доброчесності при роботі з інтелектуальними системами.

4. Потреби гідрометеорології у використанні стохастичних моделей

Увагу приділено проблемам, які постали перед фахівцями УкрНДГМІ ще у 1970-х роках і є актуальні й нині: **Моделювання плям забруднення та локальних перевищень ГДК**. Ще у 1970-х роках експериментальні спостереження показували: (а) фрагментацію викиду від точкового джерела; (б) «розриви» аерозольних шлейфів; (в) появу локальних зон концентрації викидів при їх *седиментації*. Відмітимо, що ці спостереження вплинули на практичні поради щодо недоцільності застосування гігроскопічних аерозолів точкового джерела для розсіювання адвективних туманів на летовищі у Борисполі (спостереження та висновки зроблені науковими співробітниками УкрНДГМІ **В. В. Ткаченко, М. В. Буйковим, В. П. Бахановим та інж. В. О. Дубко**).

Проблематика локальних перевищень ГДК та методів їх реєстрації у реальному часі обговорювалася й на науково-методичних семінарах НВО «Міськсистемотехніка» (1986–1987), які проводив чл.-кор. АН СРСР **А. О. Стогній** (на той час – директор НВО), у співпраці з к.ф.-м.н. **В. О. Дубко**. У тій роботі брали участь київські науковці, у

тому числі офіційно залучені до оцінки наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (співробітники Інституту математики АН УРСР академік **Корольок В. С.**, д.ф.-м.н. **Турбін А. Ф.** та інш.). Рекомендації по застосуванню неконтактних методів вимірювання стану атмосфери були згодом опубліковані у препринті (**Дубко В. О.**, 1988).

Сучасні методи СДР та ШІ, доповнені технічним засобами контролю за атмосферою, можуть стати основою для теоретичного обчислення спектру та візуалізації плям забруднення у режимі реального часу, знаходження міри ймовірності перевищення ГДК, що дозволить покращити прогнозування та адаптивне керування системами моніторингу, з метою запобігання катастрофічним ситуаціям та ефективній ліквідації їх наслідків.

5. Інституційний контекст: форум «Відкриті еволююючі системи»

За ініціатииви професора **Дубка В. О.**, в Україні було започатковано роботу циклу науково-практичних конференцій **«Відкриті еволююючі системи / Open Evolving Systems» (BEC/OES)**, у яких активну участь брали й науковці УкрНДГМІ, – дивись URL: <https://www.calameo.com/search#search-Open%20Evolving%20Systems/books>. Науковий форум **«BEC/OES»** є **полісистемним майданчиком**, який об'єднує фахівців з різних напрямків, у тому числі: гідрометеорології, прикладної математики, стохастичного моделювання, штучного інтелекту. Запрошуємо креативних студентів до участі у науковому форумі **«BEC/OES»**.

Висновки

1. Стохастичні диференційні рівняння є фундаментальним інструментом для моделювання атмосфери, кліматичних процесів та екологічних систем.

2. Історичний досвід розробок УкрНДГМІ 1970-х років зберігає актуальність і потребує подальшого розвитку з використанням сучасних аналітичних, чисельних методів і ШІ, неконтактних методів виміру ГДК.

3. Інтеграція штучного інтелекту в процес навчання стохастичному моделюванню сприяє формуванню у студентів дослідницьких компетентностей нового покоління науковців.

4. Актуальні проблеми – моделювання плям забруднення, локальних перевищень ГДК тощо, – потребують синтезу моделей СДР, методів ШІ та високоточного моніторингу довкілля, у режимі реального часу, стану довкілля, у якому проживають люди.

5. Відродження майданчика форумів **«Відкриті еволююючі системи»** сприятиме подальшому розвитку цієї міждисциплінарної тематики.

Список використаних джерел:

1. Дубко В. О. Стохастичні диференційні рівняння. Вибрані питання. Київ: Логос, 2012. URL: <https://www.calameo.com/read/003168372374fa86544f4>

2. Дубко В. О. Застосування індикаторних процесів при моделюванні та дослідженні показників систем із змінною структурою. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. Том 36 (75) № 4 2025. Частина 2. С. 127–132.

3. Дубко В. О., Распопов В. Б. Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту у викладанні математики студентам. *VI Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, до 107-ї річниці від дня заснування університету* (м. Київ, 16 жовтня 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/443>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-63>

Киричек Г. Г.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних систем та мереж
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Тягунова М. Ю.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних систем та мереж
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Шлапик О. А.,

*студент факультету комп'ютерних наук і технологій
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

МЕТОД ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО КЕРУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИМИ СИСТЕМАМИ

Об'єкти критичної інфраструктури є сукупністю систем, їх компонентів та взаємопов'язаних елементів [1], які мають ключове значення для забезпечення сталого функціонування економіки, національної

безпеки та обороноздатності держави [2], а порушення їх роботи здатне спричинити суттєву шкоду життєво важливим національним інтересам. В умовах сучасних воєнних загроз такі об'єкти зазнають підвищеного ризику ураження, що обмежує можливість постійної фізичної присутності персоналу, попри необхідність безперервного моніторингу та підтримки їх працездатності. Це зумовлює актуальність розв'язання науково-практичної задачі забезпечення безпечного функціонування об'єктів критичної інфраструктури із мінімізацією ризиків для життя та здоров'я обслуговуючого персоналу [3]. Метою роботи є підвищення надійності, безпеки та автономності процесів віддаленого керування об'єктами критичної інфраструктури шляхом розробки та реалізації децентралізованої системи доступу на основі оверлейної мережі з використанням відкритого програмного забезпечення. Об'єктом дослідження є процеси організації віддаленого доступу та керування комп'ютерними системами в умовах функціонування об'єктів критичної інфраструктури. Предметом є методи та засоби побудови децентралізованих систем віддаленого керування із застосуванням оверлейних мереж і програмних засобів віддаленого доступу. Основними завданнями є: проведення аналізу сучасних рішень віддаленого керування і визначення обмежень при застосуванні їх в критичних системах; формулювання вимоги до системи віддаленого керування з урахуванням критеріїв безпеки, відмовостійкості та незалежності від сторонніх сервісів; обґрунтування використання оверлейної мережі Yggdrasil для побудови децентралізованої архітектури; реалізація експериментальної моделі системи із застосуванням TigerVNC; перевірка працездатності і надійності системи; визначення перспектив її практичного застосування.

На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій існує значна кількість програмних рішень для віддаленого доступу та керування комп'ютерними системами, зокрема AnyDesk, TeamViewer, RealVNC VNC Connect та GoToMyPC. Однак, попри простоту використання, вони характеризуються централізованою архітектурою, закритістю вихідного коду та наявністю платних або обмежених версій [4–5]. З огляду на зазначені обмеження, доцільним є підхід, за якого задача організації віддаленого керування розглядається як дві окремі підзадачі: забезпечення керування та організації доступу [6]. Реалізація підзадачі керування визначається архітектурними особливостями цільової системи. У випадку використання тонких клієнтів, як правило, вже застосовується відповідний протокол віддаленого доступу, зокрема SSH, VNC, RDP або NX, що зводить задачу до налаштування клієнтського програмного забезпечення та організації мережевого доступу [7–8]. У випадку товстих клієнтів із встановленням додаткового програмного забезпечення, функції керування реалізуються шляхом інсталяції відповідного серверного програмного забезпечення TigerVNC, яке забезпечує платформу незалежний доступ до графічного середовища робочого

столу. Таким чином, у загальному випадку задача організації віддаленого керування зводиться до побудови надійного та безпечного механізму доступу до відповідного сервера або керованого вузла, що реалізується із застосуванням мережевих та криптографічних технологій залежно від вимог до системи [9].

У роботі проведено аналіз сучасних програмних рішень віддаленого керування та встановлено їх обмеження при застосуванні в умовах об'єктів критичної інфраструктури: залежність від централізованих сервісів; обмежена прозорість механізмів безпеки та потенційна вразливість до відмов [10]. На основі отриманих результатів сформульовано вимоги до побудови надійної, відмовостійкої та безпечної системи віддаленого доступу. Запропоновано архітектурний підхід до реалізації системи віддаленого керування на основі децентралізованої оверлейної мережі Yggdrasil із використанням мобільних пристроїв, які підтримують протокол RNDIS та інфраструктури мобільних операторів зв'язку [11]. Для спрощення процесів розгортання і конфігурації клієнтських вузлів розроблено програмну утиліту YggVPN мовою C, яка забезпечує автоматизацію налаштування мережевої взаємодії та є сумісною із операційними системами сімейства Windows.

Практичну реалізацію запропонованого підходу для організації доступу до робочих станцій здійснено із застосуванням програмного забезпечення TigerVNC, а також для віддаленого керування мобільними пристроями застосовано droidVNC-NG. Взаємодію між компонентами системи забезпечено через публічні вузли мережі Yggdrasil, надійність яких підтверджено експериментальним шляхом у процесі тестування. При налаштуванні віддаленого керування у режимі модему телефон отримує IP адресу, яка є шлюзом за замовчанням. Це значення постійне і однакове для усіх версій Android та відкриває можливість звернення до телефону за цією адресою. На рисунку 1 наведено інтерфейс додатку droidVNC-NG.

Такі параметри використовуємо для віддаленого керування телефоном у разі необхідності. Для цього достатньо встановити на телефон droidVNC-NG, який є реалізацією VNC-сервера для Android і виконати перенаправлення портів за допомогою утиліти netsh. У додатку задаємо пароль для доступу, вмикаємо запуск при завантаженні системи та запускаємо службу. При першому запуску надаємо додатку дозволу додатків спеціальних можливостей.

Отримана система характеризується децентралізованою архітектурою, яка усуває єдину точку відмови та підвищує рівень відмовостійкості. Використання криптографічних механізмів оверлейної мережі та автентифікації VNC-серверів забезпечує належний рівень конфіденційності та захисту від несанкціонованого доступу. Додатковою перевагою є мобільність операторів і незалежність від конкретного каналу зв'язку, що дозволяє інтегрувати різноманітні мережеві середовища.

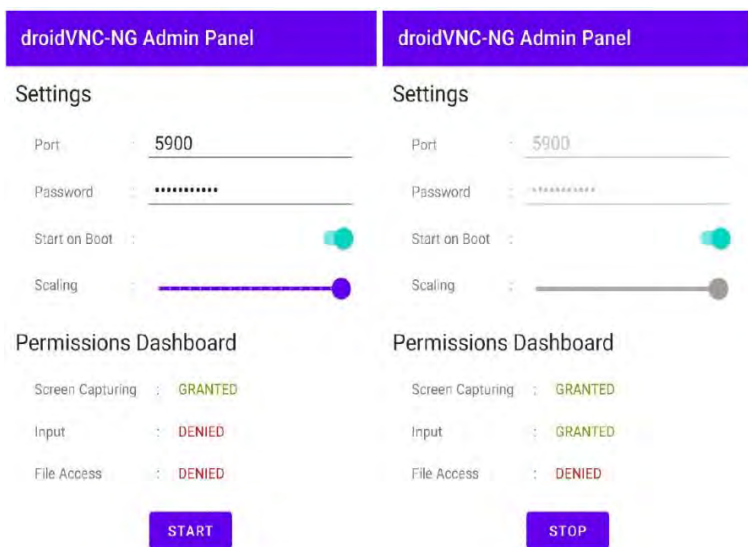

Рис. 1. Інтерфейс додатку

Таким чином, запропоноване рішення забезпечує ефективне поєднання безпеки, гнучкості та простоти експлуатації, що робить його придатним для використання у задачах віддаленого керування об'єктами з підвищеними вимогами до надійності та доступності.

Список використаних джерел:

1. Киричек Г. Г., Тягунова М. Ю., Братчиков В. В. Система кешування даних в розгалуженій мікросервісній архітектурі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. 2024. С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5941/2024.1.1/21>
2. Конституція України : Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 21.09.2024 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення: 25.03.2026).
3. Cheruvu S., Kumar A., Smith N., Wheeler D. M. IoT software security building blocks. In: *Demystifying Internet of Things Security: Successful IoT Device/Edge and Platform Security Deployment*. Berkeley, CA: Apress, 2019. P. 213–346. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4842-2896-8_4
4. Kirichek G., Tymoshenko V., Rudkovskiy O., Hrushko S. Decentralized System for Run Services. In: *CMIS*. 2019. P. 860–872. URL: <https://eur-ws.org/Vol-2353/paper68.pdf>. (дата звернення: 25.03.2026).
5. Kothari K., Palwankar T., Dubey A., Parate P. Tor vs Yggdrasil: Comparative Study of Two Different Communication System. In *2022*

International Conference on Inventive Computation Technologies (ICICT). IEEE. 2022. P. 452–456. DOI: <https://doi.org/10.1109/ICICT54344.2022.9850965>

6. Tang W., Han Y., Ai T., Li G., Yu B., Yang X. Yggdrasil: Reducing Network I/O Tax with (CXL-Based) Distributed Shared Memory. Proceedings of the 53rd International Conference on Parallel Processing. 2024. P. 597–606. DOI: <https://doi.org/10.1145/3673038.3673138>

7. Tanenbaum A., Wetherall D. Computer networks. Pearson, 2021. 944 p.

8. Kurose J., Ross K. Computer Networking: A Top-Down Approach, Global Edition. Pearson Education; 2018. 856 p.

9. TigerVNC. URL: <https://tigervnc.org/> (дата звернення: 25.03.2026).

10. Киричек Г. Г., Пестов О. Д., Тягунова, М. Ю. Система віддаленого керування об'єктами критичної інфраструктури. *Системи та технології*. 2024, 68 (2). С. 63–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6643-2024-2-68.7>

11. Yggdrasil Network. URL: <https://yggdrasil-network.github.io/> (дата звернення: 25.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-64>

Морозюк А. В.,

*студент II курсу магістратури факультету інформаційних технологій
Хмельницького національного університету
м. Хмельницький, Україна*

КІБЕРФІЗИЧНА СИСТЕМА ПРОЦЕСУ НАВІГАЦІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ НЕСПРАВНИХ ВУЗЛІВ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ

Розвиток сучасних телекомунікаційних мереж супроводжується стрімким зростанням їх складності: типова корпоративна або операторська мережа охоплює сотні взаємопов'язаних вузлів різного призначення. Це маршрутизатори, комутатори, шлюзи безпеки, сервери прикладних сервісів, віртуальні машини та контейнеризовані компоненти. Тому будь-яке, навіть локальне порушення нормального функціонування вузла здатне спричинити каскадну деградацію сервісів, фінансові втрати та зниження рівня доступності критичних ресурсів [1].

Забезпечення стійкості та безперебійної роботи телекомунікаційних мереж особливої актуальності набуло натеper – в сучасних умовах воєнних загроз. Періодичні відключення електроенергії, підвищене

навантаження на мережі та цілеспрямовані кібератаки створюють додаткові ризики виникнення збоїв і ускладнюють їх оперативне виявлення. У зв'язку з цим особливого значення набуває впровадження інтелектуальних та автоматизованих систем моніторингу, здатних швидко ідентифікувати несправні вузли, забезпечувати ефективну навігацію до них та підтримувати стабільність функціонування інфраструктури навіть у критичних ситуаціях.

Традиційні підходи до адміністрування мереж значною мірою складаються на ручний аналіз сповіщень систем моніторингу. А це ускладнює оперативне реагування на несправності та напряму залежить від кваліфікації персоналу. Особливо гостро ця проблема проявляється у ситуаціях каскадних відмов, коли система моніторингу одночасно генерує велику кількість сигналів, серед яких важко виділити першопричину інциденту [2, с. 165]. Саме тому актуальним стає впровадження кіберфізичних систем (КФС), що поєднують програмні та апаратні компоненти для автоматизованого збору, аналізу та обробки телеметричних даних у режимі реального часу.

Кіберфізична система у контексті телекомунікаційних мереж являє собою програмно-апаратний комплекс, у якому цифрова модель середовища формується на підставі телеметричних даних, а прийняті аналітичним модулем рішення здатні впливати на логіку управління фізичною інфраструктурою або на маршрутизацію трафіку [3, с. 161]. Фундаментальна властивість такої системи – замкнений контур «спостереження – аналіз – рішення – вплив» – є принципово відмінною від класичних систем моніторингу, орієнтованих переважно на фіксацію відхилень без автоматизованої локалізації їхнього джерела.

Аналіз існуючих рішень у сфері виявлення та локалізації несправностей показує, що жоден окремий підхід не забезпечує одночасно повноти спостереження, точності визначення першопричини та зручної навігації до проблемного вузла. Централізовані системи моніторингу (Zabbix, Nagios) добре відповідають на запитання «що не працює», але погано – на запитання «де саме виникла першопричина». Системи топологічного аналізу забезпечують структурний контекст, проте залежать від актуальності моделі мережі.

Інтелектуальні методи на базі машинного навчання підвищують прогностичність, однак потребують якісних навчальних даних та розвинених механізмів пояснюваності [4]. У зв'язку з цим найбільш перспективним є гібридний кіберфізичний підхід, що інтегрує переваги зазначених класів рішень.

Кіберфізична система будується навколо графової моделі мережі $G = (V, E)$, де V – множина вузлів (маршрутизатори, комутатори, сервери), а E – множина зв'язків між ними з вагами, що відображають поточний стан каналів [5]. Графова модель дозволяє не лише зберігати топологічну структуру мережі, а й динамічно оновлювати її відповідно

до зібраної телеметрії: затримки, втрати пакетів, стан інтерфейсів та навантаження на вузли.

Архітектура розробленої системи включає чотири логічні підсистеми. Шар збору даних отримує від вузлів оперативну телеметрію через активні перевірки доступності та пасивний збір журналів. Цифрова модель мережі зберігає відомості про вузли, зв'язки, їхні ролі та історію змін станів. Аналітична підсистема обчислює інтегральну оцінку ризику несправності кожного вузла за формулою:

$$\text{Risk}(v) = \alpha \cdot A(v) + \beta \cdot C(v) + \gamma \cdot H(v),$$

де $A(v)$ – прямі аномальні ознаки вузла, $C(v)$ – контекстні ознаки на основі топології та сусідніх подій, $H(v)$ – історичний профіль відхилень, а α , β , γ – вагові коефіцієнти [4]. Навігаційна підсистема формує маршрут перевірки як послідовність переходів по ваговому графу з мінімальною вартістю:

$$\text{Cost}(R) = \sum w(e_i) + \sum p(v_j),$$

де $w(e_i)$ – стан зв'язку між суміжними вузлами, $p(v_j)$ – штраф за проходження через потенційно нестабільний вузол. Для пошуку оптимального маршруту застосовуються класичні алгоритми на графах. Алгоритм Дейкстри [6] забезпечує знаходження найкоротшого шляху в графі з невід'ємними вагами ребер і є основою навігації між вузлами мережі. Алгоритм A^* [7] доповнює його евристичною оцінкою вартості, що дозволяє прискорити пошук у великих мережах за рахунок пріоритизації напрямків перевірки з більшою ймовірністю наявності несправності.

Для практичної реалізації та експериментальної перевірки системи слід обрати підхід на базі контейнеризації з використанням Docker [8]. Кожен вузол мережі моделюється як окремий контейнер із визначеними сервісами та мережевими інтерфейсами. Це дозволяє відтворювати різні класи несправностей – повну відмову вузла, деградацію каналу, перевантаження ресурсів – без необхідності використання великої кількості фізичного обладнання. Контейнерне середовище також забезпечує високу повторюваність експериментів та можливість поступового масштабування стенду.

Наявна система моніторингу Zabbix генерує значний обсяг сповіщень під час каскадних відмов, а процес визначення першопричини інциденту потребує ручного аналізу та залучення досвідчених інженерів. Це збільшує час реагування та підвищує залежність від людського фактора.

Апробувати систему необхідно за чотирма типовими сценаріями: повна відмова вузла, деградація каналу зв'язку, перевантаження проміжного комутатора та каскадна відмова з множинними симптомами.

Ефективність системи оцінюватиметься за критеріями точності локалізації першопричини, часу реакції від появи симптомів до формування навігаційного висновку, стійкості до неповноти телеметричних даних та масштабованості при збільшенні кількості вузлів [2, с. 1537].

Таким чином, розробка кіберфізичної системи навігації при визначенні несправних вузлів телекомунікаційної мережі є актуальною науково-практичною задачею. Запропонований підхід, що поєднує графову модель мережі, інтегральну оцінку ризику та алгоритмічну навігацію у контейнеризованому середовищі, дозволяє подолати обмеження існуючих рішень і забезпечити автоматизоване визначення несправного вузла без залежності від людського фактора. Результати мають безпосередню практичну цінність для підприємств галузі телекомунікацій [3, с. 165].

Список використаних джерел:

1. Tanenbaum A. S., Wetherall D. J. *Computer Networks*. 5th ed. Boston : Pearson, 2011. 960 p.
2. Steinder M., Sethi A. S. A Survey of Fault Localization Techniques in Computer Networks. *Science of Computer Programming*. 2004. Vol. 53, No. 2. P. 165–194.
3. Baheti R., Gill H. Cyber-physical systems. The Impact of Control Technology / ed. T. Samad, A. M. Annaswamy. *IEEE Control Systems Society*. 2011. P. 161–166.
4. Boutaba R., Salahuddin M. A., Limam N., Ayoubi S., Shahriar N., Estrada-Solano F., Caicedo O. M. A Comprehensive Survey on Machine Learning for Networking: Evolution, Applications and Research Opportunities. *Journal of Internet Services and Applications*. 2018. Vol. 9, No. 16.
5. Barabasi A.-L. *Network Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 476 p.
6. Dijkstra E. W. A note on two problems in connexion with graphs. *Numerische Mathematik*. 1959. Vol. 1. P. 269–271.
7. Hart P. E., Nilsson N. J., Raphael B. A Formal Basis for the Heuristic Determination of Minimum Cost Paths. *IEEE Transactions on Systems Science and Cybernetics*. 1968. Vol. 4, No. 2. P. 100–107.
8. Merkel D. Docker: Lightweight Linux Containers for Consistent Development and Deployment. *Linux Journal*. 2014. No. 239.
9. Cherrared S., Imadali S., Fabre E., Gossler G., Grida Ben Yahia I. A Survey of Fault Management in Network Virtualization Environments: Challenges and Solutions. *IEEE Transactions on Network and Service Management*. 2019. Vol. 16, No. 4. P. 1537–1551.
10. Lee E. A., Seshia S. A. *Introduction to Embedded Systems: A Cyber-Physical Systems Approach*. 2nd ed. MIT Press, 2017. 592 p.

Омецинська Н. В.,

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Кисельов В. Б.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ФІШИНГОВІ АТАКИ В КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ: ЗАГРОЗИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

У сучасних умовах цифровізації діяльності організацій та широкого впровадження інформаційних технологій значно зростає рівень кіберзагроз. Корпоративні інформаційні системи активно інтегрують електронні комунікації, хмарні сервіси та віддалений доступ, що створює додаткові вектори для здійснення атак. Однією з найбільш поширених і небезпечних загроз залишаються фішингові атаки, ефективність яких обумовлена використанням методів соціальної інженерії та орієнтацією на людський фактор.

Фішинг представляє собою вид кіберзлочинної діяльності, спрямований на отримання конфіденційної інформації шляхом введення користувача в оману. Основною метою таких атак є отримання облікових даних, фінансової інформації або несанкціонований доступ до корпоративних ресурсів. Особливістю фішингу є його здатність імітувати легітимні джерела інформації, що значно ускладнює його виявлення.

Реалізація фішингових атак здійснюється через різні канали комунікації, серед яких перше місце займає електронна пошта. Значного поширення також набувають атаки через підроблені вебресурси, соціальні мережі та мобільні повідомлення. Розвиток цифрових технологій сприяє ускладненню таких атак та підвищенню їх переконливості.

Фішингові атаки можуть відрізнятися за рівнем складності та спрямованістю. У сучасних умовах поряд із масовими розсилками все більшого поширення набувають цільові атаки, які орієнтовані на конкретних працівників або керівництво організацій. Такі атаки

враховують специфіку діяльності підприємства, структуру управління та особливості інформаційних потоків.

Механізми реалізації фішингових атак базуються на використанні підроблених доменів, створенні фальшивих вебсторінок, розсиланні електронних листів із шкідливими вкладеннями та застосуванні засобів обходу систем захисту. У сучасних умовах також спостерігається використання технологій штучного інтелекту для автоматизованого створення персоналізованих повідомлень, що значно підвищує ефективність атак.

Фішингові атаки можуть мати суттєві негативні наслідки для функціонування корпоративних інформаційних систем. Насамперед це стосується компрометації облікових записів користувачів, що відкриває можливість для подальшого несанкціонованого доступу до ресурсів організації. Крім того, можливий витік конфіденційної інформації, встановлення шкідливого програмного забезпечення та порушення безпеки бізнес-процесів.

Економічні наслідки таких інцидентів можуть проявлятися у фінансових втратах, зниженні довіри партнерів і клієнтів, а також у додаткових витратах на відновлення систем безпеки. У стратегічному вимірі фішингові атаки можуть впливати на стабільність функціонування організації та їх конкурентоспроможність.

Важливою складовою проблеми фішингових атак є людський фактор, який часто виступає найбільш уразливою ланкою у системі інформаційної безпеки. Недостатній рівень обізнаності працівників щодо сучасних кіберзагроз, довіра до зовнішніх джерел інформації та відсутність навичок критичного аналізу отриманих повідомлень сприяють успішності атак.

Поведінкові аспекти користувачів відіграють ключову роль у процесі реалізації фішингових сценаріїв. Саме тому підвищення рівня цифрової грамотності персоналу є одним із пріоритетних напрямів забезпечення кібербезпеки.

Ефективна протидія фішинговим атакам передбачає застосування комплексного підходу, який поєднує технічні, організаційні та освітні заходи. Використання сучасних засобів фільтрації електронної пошти, систем моніторингу та багатофакторної аутентифікації дозволяє значно знизити ризик компрометації облікових даних. Водночас важливим є впровадження внутрішніх політик інформаційної безпеки та контроль доступу до ресурсів.

Не менш важливим є проведення регулярного навчання персоналу, спрямованого на формування навичок розпізнавання фішингових повідомлень. Використання імітаційних сценаріїв атак дозволяє оцінити рівень готовності працівників до протидії загрозам та виявити слабкі місця у системі захисту.

Подальший розвиток засобів протидії фішинговим атакам пов'язаний із впровадженням інтелектуальних систем аналізу поведінки користувачів, автоматизацією процесів виявлення загроз та інтеграцією механізмів кіберзахисту у загальну систему управління організацією. Особливого значення набуває використання технологій штучного інтелекту для своєчасного виявлення аномалій та реагування на інциденти.

Зростає також роль концепції кіберстійкості, яка передбачає здатність організації не лише запобігати атакам, але й ефективно відновлюватися після їх реалізації.

Фішингові атаки залишаються однією з ключових загроз для корпоративних інформаційних систем у сучасному цифровому середовищі. Їх ефективність зумовлена поєднанням технічних засобів та методів соціальної інженерії, а також значною залежністю від людського фактору.

Забезпечення належного рівня кібербезпеки потребує впровадження комплексних заходів, що охоплюють технічний захист, організаційні рішення та підвищення обізнаності персоналу. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку інтелектуальних систем виявлення фішингових атак та підвищення рівня кіберстійкості організацій.

Список використаних джерел:

1. AI cybersecurity threats 2026: what experts predict. URL: <https://techinformed.com/ai-cybersecurity-threats-2026-what-experts-predict/>
2. Safitra M. F., Lubis M., Fakhrurroja H. Counterattacking Cyber Threats: A Framework for the Future of Cybersecurity. Sustainability. 2023.
3. Syracuse University iSchool: AI in Cybersecurity: How AI is Changing Threat Defense. URL: <https://ischool.syracuse.edu/ai-in-cybersecurity/>
4. Swimlane: Guide to AI in Cybersecurity: 7 Use Cases of AI Automation. URL: <https://swimlane.com/blog/how-is-ai-used-in-cybersecurity>

Янко А. С.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна*

Мизюра М. С.,

*аспірант кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
і систем спеціальності «Комп'ютерні науки»
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ КОРЕЛЯЦІЇ ПОМИЛОК ТА ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасна парадигма розвитку інтелектуальних навчальних систем (ІНС) вимагає переходу від статичних сценаріїв подачі контенту до динамічного керування освітньою траєкторією в реальному часі. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю розв'язання суперечності між зростаючим обсягом навчальної інформації та обмеженістю когнітивного ресурсу здобувача, що потребує автоматизованого виявлення системних прогалин у знаннях. На відміну від традиційних підходів, запропонована інформаційна технологія базується на принципах адаптивного керування, де ключовим елементом є аналіз не поодиноких помилок, а цілих семантичних кластерів взаємопов'язаних дефіцитів знань [1, с. 7].

В основі розробленої технології лежить замкнений контур адаптації, який ітераційно уточнює модель знань користувача, концептуальна архітектура цього адаптивного циклу представлена на рисунку 1.

На першому етапі циклу (Крок 1) здійснюється генерація навчальної вправи з найвищою вагою помилки. Вибір конкретного завдання базується на попередньо побудованій матриці «частота помилок – складність теми», де система ідентифікує найбільш критичні прогалини в індивідуальному графі знань здобувача. Такий підхід дозволяє системі діяти як інтелектуальний фільтр, що фокусує увагу студента на пріоритетних компетенціях, мінімізуючи надлишковість повторень вже засвоєного матеріалу [2, с. 364].

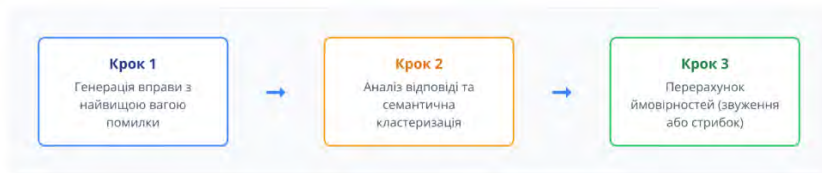

Рис. 1. Алгоритмічна схема ітераційного циклу адаптації навчальної траєкторії

Після взаємодії користувача з контентом система переходить до аналізу відповіді та семантичної кластеризації (Крок 2). На цьому етапі використання векторних моделей представлення слів у поєднанні з можливостями великих мовних моделей (OpenAI API) дозволяє проводити глибоку діагностику природи допущених помилок [3, с. 74]. Замість формальної перевірки на правильність, технологія виявляє приховані семантичні зв'язки та формує кластери взаємопов'язаних помилок (наприклад, системні труднощі з обчислювальними іменниками, що тягнуть за собою помилки у вживанні артиклів). Це дає змогу виявити когнітивний «корінь» незрозуміння навчального матеріалу, що є фундаментом для подальшої корекції [4, с. 6].

Завершальним етапом циклу є перерахунок ймовірностей засвоєння тем, що безпосередньо впливає на зміну освітньої траєкторії (Крок 3). Залежно від динаміки виявлених семантичних кластерів, алгоритм приймає рішення щодо подальшого кроку: «звуження» (деталізація та поглиблене відпрацювання конкретного вузького аспекту знань) або «стрибок» (перехід до вищого рівня складності за умови зниження ймовірності рецидиву помилок у поточному кластері). Програма реалізація даного процесу на базі стека Vue.js та Node.js забезпечує високу швидкість відгуку інтерфейсу та гнучкість обробки даних на серверній стороні [5, с. 1]. У результаті, поєднання імовірнісного моделювання та генеративного штучного інтелекту дозволяє створити персоналізоване середовище, що адаптується до індивідуального темпу та стилю навчання кожного здобувача.

Список використаних джерел:

1. Янко А. С., Мизюра М. С. Сучасні підходи до корекції граматичних помилок з використанням машинного навчання. *Сучасні напрями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та засобів управління* : тези доповідей 15-ї міжнар. наук.-техн. конф. (24–25 квітня 2025 р., Баку-Харків-Жиліна). Харків, 2025. Т. 3. С. 7–8. DOI: <https://doi.org/10.32620/ICT.25.t3>
2. Yanko Alina, Mykhailichenko Oleksii, Myziura Mykhailo. Analysis of modern machine learning methods for detecting grammatical errors. *Scientific*

Collection “InterConf+», 53 (232): with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference “*Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research*” (January 19–20, 2025, Orléans, France). 2025. pp. 361–374. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2025.038>

3. Zdorenko Y., Yanko A., Myziura M., Fesokha N. Development of a fuzzy risk assessment model for information security management. *Technology Audit and Production Reserves*. 2025. 4 (2(84)). P. 71–79. DOI: <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2025.334954>

4. Lytvyn V., Pukach P., Vysotska V., Vovk M., Kholodna N. Identification and Correction of Grammatical Errors in Ukrainian Texts Based on Machine Learning Technology. *Mathematics*. 2023. 11 (4). 904. DOI: <https://doi.org/10.3390/math11040904>

5. Sravani C., Kumar P., Priya S., Yadav S. K., Rao M. J., Prasan U. D. Constructing a Study Buddy Using MERN (MongoDB, Express.js, React, Node.js) Stack Technologies. *Engineering Proceedings*. 2024. 66 (1). 27. DOI: <https://doi.org/10.3390/engproc2024066027>

НАПРЯМ 11. ТУРИЗМ, КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ТА КУЛЬТУРНА ЕКОНОМІКА У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-67>

Velychko V. V.,
*PhD in Economics, Associate Professor,
China-Ukraine Education Alliance 'One Belt, One Road',
corresponding member
Bila Tserkva, Ukraine*

CHINESE HAINAN PORT'S INDEPENDENT CUSTOMS OPERATIONS BREAKTHROUGH: VALUE FOR ITS ECONOMY UPGRADE AND IMPACT ON PARADIPLMACY

Following the establishment of the Hainan special economic zone (SEZ) in 1988, and the Hainan free trade on area (FTA), the Standing Committee of the 13th National People's Congress adopted the Law of PRC on Hainan Free Trade Port Law on June 10, 2021. According the Law the Hainan Free Trade Port (HFTP), and its regime was launched across the province on December 18, 2025.

In the context of the deepening of Hainan marketization, the initiation of HFTP autonomous customs operations is anticipated to engender a paradigm shift in the regional developmental structure. This is predicated on the hypothesis that such an initiative will serve to dismantle the prevailing barriers to the seamless circulation of goods, capital and other factors of production. It is asserted that this will contribute to the formation of a coordinated development of production and logistics infrastructure between Hainan and neighboring regions. Within its fir, key indicators such as goods circulation and traffic flow showed remarkable improvement in 2025 – early 2026. The proportion of tariff lines covered by the zero-duty regime at the HFTP will increase to approximately 70 %, and that the streamlined rules will allow the application of the duty-free regime for value-added goods [1,1].

These measures are expected to have a significant impact on operating costs in the provincial industries such as pharmaceuticals and high-tech manufacturing. Furthermore, he anticipates that the measures will stimulate the establishment of industrial clusters and accelerate the development of new sectors, including offshore wind power, commercial aerospace, and international and domestic tourism.

Hainan's tourism industry has significantly raised its international profile during the last five years and is undergoing a rapid transformation, evolving into a global, high-end, duty-free consumption centre. The sector's

significance is underscored by its contribution of 33,4 % to the province’s GDP and received more than 100 million tourist visits in 2025, including 1.5 million inbound visitors, up 35.2 percent year on year, according to the annual session of the Hainan Provincial People’s Congress and its government work report. In 2025, visa-free arrivals rose 64 percent year on year, the number of international navigation ships leaving and entering ports increased 19.6 percent, and offshore duty-free sales climbed 46.8 percent [2–3].

The HFTP policies have facilitated visa-free access for visitors from 59 countries, substantial duty-free shopping opportunities, and a strategic focus on marine, tropical rainforest, and wellness tourism. Concurrently, the augmentation of the duty-free shopping category for travellers and the refinement of buyer policies for island residents are anticipated to further stimulate local consumption.

Over the last five years, tourism infrastructure and products have also seen rapid expansion. Hainan added two national-level tourist resorts and one new 5A-level scenic area. A fundamental component of Hainan’s tourism industry, which experienced a 46.8 % surge in sales in early 2025 following the implementation of advantageous policies. It has been demonstrated that duty-free prices are lower than those observed in the domestic market and sometimes fall below the mean value. In addition, the new duty-free policy has significantly lowered the purchase threshold for local residents. Under the policy, local residents with a departure record can purchase up to 15 “pick-up” items yearly, which has also stimulated the shopping enthusiasm [4, 2].

Table 1

Key tourism business sectors and trends of Hainan tourism economy

High-end hospitality and luxury resorts. Hainan has a high concentration of international luxury resorts, with 94 international brand hotels and 78 professional management firms.
Diversified Attractions: The focus was scheduled on markets, including, but not limited to, yachting, cruise tourism, marine sports, aerospace tourism and medical tourism.
The relationship between ecotourism and cultural heritage is a complex one, and as such, requires further investigation. The Hainan Tropical Rainforest National Park and cultural initiatives seek to integrate environmental conservation with sustainable and immersive tourism.
Rising Demand: In 2025, Hainan received over 100 million tourists, with a 35.2 % increase in international visitors.
International Hub Status: The island is enhancing its infrastructure with a view to becoming a global tourism hub by 2026, with a target of 110 million visitors.
Regulatory Changes: New regulations in 2025 are designed to ensure market integrity, strengthen consumer protection, and strictly regulate the tourism industry to promote quality service.
Investment Focus: State-owned enterprises such as Hainan Tourism Investment Group Co., Ltd. It is evident that (HNTI) are exerting a significant influence on the development of transportation, retail, and hospitality.

Continuation of Table 1

Key Tourism Infrastructure: Transport and infrastructure in tourism sphere have been improved. The rapid expansion of transportation networks, including high-speed rail and increased flight access, has resulted in significant improvements to the island's accessibility. Newly built Hainan Coastal Scenic Highway, the highway, with a length of 988.2 km, provides a connection between 12 coastal cities, thereby promoting the development of coastal tourism [1, 5, 6].

Hainan will focus on expanding consumption tied to marine, aerospace and rainforest tourism in the future. New measures will be introduced to further stimulate tourism spending, diversify culture, tourism and sports activities, and enhance scenic areas and related services. The Hainan government also expects total domestic and international tourist visits to grow by around 8 percent in 2026, with inbound tourism seeing particularly strong gains.

Since 1996, and prior to 2014, the Hainan Province had established and was engaged in collaborative endeavours with the Ukrainian Autonomous Region of Crimea (ARC). This phenomenon can be regarded as an illustration of the collaborative paradiplomatic endeavours undertaken by the two regions on the subnational level.

Table 2

Examples of ARC-Hainan paradiplomacy in 2010s

In 2011 vice-governor of Hainan Province, visited the ARC, the Ukrainian partner in paradiplomacy relations, and met with its leaders in Simferopol to discuss opportunities for collaboration between the two regions. Hainan and ARC were found not merely analogous regions; they exhibit a high degree of similarity in terms of natural beauty, as well as socio-economic situation. Vice-governor expressed his willingness to engage in close cooperation with the ARC, particularly in the domains of construction, tourism, science, education and healthcare.

The vice prime minister of the Council of Ministers of the ARC has observed a marked increase in China's interest in Crimea and stressed that Hainan is one of five regions of China that have been designated as having a special economic status, and it is imperative to emphasise the endeavours undertaken in this regard within the province of Hainan.

In the course of the meeting, the parties also gave due consideration to the draft agreement between the Autonomous Republic of Crimea and Hainan Province for the 2012–2014 period, which had been prepared in advance.

In 2012 the delegation from the Hainan visited ARC in August 2012. The Prime Minister of the ARC met a delegation of the Chinese province. The parties agreed on cooperation in the fields of tourism, agriculture, culture and banking industry. Vice-Governor of Hainan Province added that one of the purposes of its visit is the examination of the possibility of delivering Crimean wines to China. Hainan delegation invited the ARC leaders on a visit to the province to establish close partnerships and encourage the exchange of experience in various sectors of the economy [7, 1]

The Hainan Free Trade Port (HFTP) is emerging as a pivotal area for the economic enhancement and internationalisation of Hainan. The HFTP fosters regional collaboration and promotes economic globalisation through the “One Belt, One Road” initiative, in which the APC is poised to participate in its post-war reconstruction process.

The initiation of island-wide special customs operations in the HFTP was a salient measure of the market economy reforms, tourism industry, and international engagement with other regional governments on subnational level via paradiplomacy and business channels. It is anticipated that the further performance and improvement of the HFTP and its regimes will result in the emergence of eventually substantial prospects for ARC in subnational cooperation with the Chinese province within post-war reconstruction and beyond.

Bibliography:

1. Key things to know about Hainan FTP island-wide special customs operations. *CGTN News*. 2025. 15 December. <https://news.cgtn.com/news/2025-12-14/Things-to-know-about-Hainan-FTP-island-wide-special-customs-operations-1J5X2RwNokM/p.html#:~:text>
2. China’s Hainan sees 100 mln tourist arrivals, increased spending in 2025. *Xinhua*. 2026. January 21.
3. Tourism contributes over one third of Hainan’s GDP. *People’s Daily*. 2026, January 28.
4. Duty-free shopping booms in Hainan FTP. *Xinhua*. 2026. January 18
5. Tourism. *en.hainan.gov.cn*. 2025, June 27 <https://en.hainan.gov.cn/englishsite/ili/202506/639790f748924962bd8b809641f1cf87.shtml#:~:text>
6. White paper spotlights Hainan’s evolution into global retail tourism hub. *Xinhua*. 2025. April 18.
7. Crimea interested in cooperation with Chinese Hainan province. *Ukrinform*. 2012, July 20. https://www.ukrinform.net/rubric-economy/1388083-crimea_interested_in_cooperation_with_chinese_hainan_province___mohyliov_287525.html

Шосталь В. А.,

студент ОПП 035.041

*«Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

*Науковий керівник: **Бессараб О. В.,***

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ: СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ АУДИТОРІЇ

Відновлення туристичної галузі України в умовах воєнного та повоєнного часу є одним із пріоритетів економічного розвитку країни. Туризм формує значний потік іноземної валюти, сприяє міжкультурній комунікації та популяризації країни на міжнародній арені. Досягнення цих цілей неможливе без якісного перекладу та локалізації туристичного контенту, адже саме через мову формується перше враження потенційного мандрівника про дестинацію.

Метою роботи є аналіз особливостей перекладу текстів у сфері туризму та гостинності з англійської мови на українську, а також визначення ефективних перекладацьких стратегій, застосованих у контексті відновлення і просування туристичного потенціалу України.

Туристичний дискурс є складним поліфункціональним різновидом інституційного мовлення, що поєднує інформаційну, рекламну та культурно-просвітницьку функції [1]. Його ключовою рисою є прагматична орієнтація на спонукання адресата до дії – бронювання туру, відвідання об'єкта тощо. Стилїстика таких текстів поєднує стандартизовані імперативні конструкції (*discover, visit, explore*), рекламні кліше та виразну оцінну лексику (*luxurious, authentic, breathtaking*), що формує позитивний імідж дестинації [2].

Лексична система туристичного дискурсу диференційована на три основні шари: (1) професійні терміни (*package tour* – «пакетний тур», *check-in* – «реєстрація» тощо); (2) культурно марковані назви (традицій, страв, пам'яток), що репрезентують чужокультурні реалії; (3) експресивно-оцінні одиниці (*luxurious, authentic*) для створення позитивного враження [3]. Переклад кожного шару потребує окремого підходу: терміни передаються усталеними відповідниками, реалії – транскрип-

цією або описово, оцінна лексика – функціонально рівноцінними заміниками із збереженням конотативного ефекту.

Практичний аналіз перекладу рекламних описів готельних мереж Marriott International та Hilton показав, що такі матеріали містять численні маркери корпоративного іміджу з виразним емоційним забарвленням. Формулювання типу “*putting people first*” або “*world-class service*” не лише повідомляють інформацію, а й формують у читача асоціації з турботою, престижем і незабутнім відпочинком. При перекладі застосовуються функціонально рівноцінні трансформації: наприклад, “*putting people first*” відтворюється як «ставлення потреб людей у центр діяльності», а “*global icon of hospitality*” – як «світовий символ гостинності» [4].

Аналіз локалізації контенту туристичних агрегаторів Booking.com і TripAdvisor засвідчив, що успішна локалізація включає не лише переклад інтерфейсу, а й адаптацію описів послуг, маркетингових заголовків та рекламних текстів із урахуванням культурних очікувань цільової аудиторії [5]. Найефективнішими стратегіями виявились: прямий еквівалент (“*City center*” – «Центр міста»), експлікація (“*Breakfast included*” – «Сніданок включено у вартість»), калькування (“*Free Wi-Fi in all rooms*” – «Безкоштовний Wi-Fi у всіх номерах»), а також адаптований переклад рекламних закликів із збереженням стимулюючої функції.

Особливого значення ці стратегії набувають у контексті відновлення туристичної галузі України. Крим та інші тимчасово окуповані території мають значний туристичний потенціал, реалізація якого після деокупації потребуватиме масштабної роботи з перекладу та локалізації туристичних матеріалів для міжнародної аудиторії. Якісна мовна адаптація контенту – сайтів, путівників, описів готелів та атракцій – є необхідною умовою залучення іноземних туристів і відновлення репутації регіону [6]. У цьому контексті систематизація перекладацьких стратегій має не лише теоретичну, а й очевидну практичну цінність.

Важливим аспектом є також міжкультурна спрямованість туристичного дискурсу. Перекладач має враховувати культурні відмінності та очікування реципієнта: наприклад, назви українських страв (“*borscht*”, “*varenyky*”) у туристичних матеріалах зберігають форму, проте для іноземного читача потребують пояснення (*borscht* – *beetroot soup*). Подібна культурна адаптація підвищує доступність і привабливість українського туристичного продукту для світової аудиторії.

Таким чином, переклад і локалізація туристичних текстів є не лише лінгвістичним завданням, а й стратегічним інструментом відновлення туристичної галузі України. Застосування комплексу перекладацьких стратегій – калькування, модуляції, експлікації, компенсації та стилістичної адаптації – дозволяє створювати тексти, які зберігають рекламну функцію оригіналу та мотивують іноземних туристів до відвідання України.

Список використаних джерел:

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. Київ : Знання України, 2002. 227 с.
2. Іванова І. М. Лінгвістичні і соціокультурні особливості текстів англomовних оглядових екскурсій. *Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та Психологія*. 2017. Вип. 26. С. 103–112.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
4. Панченко Е. І. До питання про лінгвістичний статус туристичного дискурсу. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2014. Т. 7. С. 66–72.
5. Прима В. В. Англomовний путівник як різновид туристичного дискурсу. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Вип. 2 (35). С. 151–156.
6. Сухомудь Г. С. Туристичний дискурс та підходи до його аналізу. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. Вип. 55. С. 250–252.
7. Savytska L. V. Language of Tourism as an Object of Translation. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21727/1/Л.%20В.%20Савицька.pdf>
8. Yamin A. F. Y. Translating Promotional Tourist Websites: Balancing the Informative and Persuasive. URL: https://scholar.najah.edu/sites/default/files/Alaa%20Fayez%20Yousef%20Yamin_0.pdf
9. Yukhymets S. Yu. The Peculiarities of Translating English Advertising Tourist Texts into Ukrainian. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. С. 190–193.

**НАПРЯМ 12. МИСТЕЦТВО,
МЕДІА ТА КУЛЬТУРА СПРОТИВУ:
НОВІ ФОРМИ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЙНИ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-69>

Гончарова О. С.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Брагіна Т. М.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії та теорії танцю
Харківської академії культури
м. Харків, Україна*

Брагін Ю. А.,

*кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету
м. Харків, Україна*

**КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
КУЛЬТУРНОГО СПРОТИВУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р. з анексії Криму та збройної агресії на сході України, стала одним із найважливіших викликів для української державності, суспільства та культури. В умовах збройного протистояння культура набула нового значення, перетворившись на важливий ресурс суспільної мобілізації, консолідації громадян та формування національного нарративу спротиву. Особливо ці процеси посилюються після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 р., яке суттєво загострило як військове, так і інформаційно-культурне протистояння. Одним із ключових елементів сучасного культурного процесу є креативні індустрії, які

охоплюють різноманітні сфери творчої діяльності від мистецтва, музики та літератури до дизайну, кіно, цифрових медіа та інших напрямів культурного виробництва. Попри значну увагу до культурних процесів, пов'язаних із війною, питання ролі креативних індустрій у формуванні культурного спротиву та суспільної стійкості України все ще потребує комплексного наукового осмислення. Вивчення цієї проблематики є важливим не лише для розуміння сучасних культурних трансформацій, але й для визначення потенціалу творчого сектору у процесах після-воєнного відновлення та розвитку українського суспільства.

Поняття креативних індустрій охоплює широкий спектр видів діяльності, пов'язаних зі створенням, виробництвом і поширенням культурного та символічного продукту. До них належать такі сфери, як дизайн, кінематограф, музика, література, театр, мода, архітектура, візуальне мистецтво, видавнича справа, реклама, а також цифрові медіа та інші напрями творчої економіки. Спільною рисою цих галузей є використання творчого потенціалу, інтелектуального ресурсу та культурного досвіду для створення нових ідей, образів і смислів, що мають як культурну, так і економічну цінність. У сучасних наукових дослідженнях креативні індустрії розглядаються не лише як складова культурної сфери, а й як важливий сектор економіки знань, що поєднує творчість, інновації та підприємництво. Їх розвиток сприяє формуванню нових культурних практик, поширенню сучасних комунікаційних форм і зміцненню культурної ідентичності суспільства. Водночас креативні індустрії відіграють важливу роль у створенні культурного продукту, який відображає актуальні суспільні процеси, транслює цінності та формує символічний простір сучасної культури [5, р. 193]. Саме тому дослідники наголошують, що ці галузі поєднують культурну та економічну функції, сприяючи розвитку інновацій, культурної комунікації та формуванню нових смислів у суспільстві.

В умовах війни креативні індустрії набувають додаткового значення, оскільки стають важливою платформою для осмислення воєнного досвіду та комунікації з міжнародною спільнотою. Через різноманітні форми творчості (мистецтво, музику, кіно, літературу, дизайн, цифрові медіа) відбувається репрезентація подій війни та їхнє культурно-мистецьке осмислення. Творчий сектор активно реагує на суспільні виклики, пропонуючи нові способи інтерпретації воєнної реальності, що сприяє глибшому розумінню пережитого досвіду як всередині країни, так і за її межами. Як зазначають дослідники, культурні та творчі практики в Україні під час війни формують нові художні наративи, що відображають теми боротьби, страждання, героїзму, солідарності та надії українського суспільства. Через мистецькі проекти, візуальні образи, музичні композиції та інші культурні продукти відбувається не лише фіксація подій війни, але й створення символічного простору, у якому формується нове розуміння сучасної історії та місця України у

світовому контексті [2, с. 279]. Через мистецтво відбувається символічне осмислення подій війни, що сприяє консолідації суспільства, зміцненню національної ідентичності та формуванню колективної пам'яті про сучасний історичний досвід.

Одним із ключових аспектів культурного спротиву в умовах російсько-української війни є використання мистецьких практик як ефективного засобу протидії інформаційній агресії. Відомо, що сучасні війни ведуться не лише у військовій, а й у інформаційній та символічній площинах, де важливу роль відіграють наративи, образи та культурні символи. Російська пропаганда активно використовує історичні міфи, маніпулятивні інтерпретації подій та культурні стереотипи з метою легітимації власної агресії та дискредитації України на міжнародній арені. У відповідь українське суспільство формує власні культурні та творчі практики, спрямовані на спростування дезінформації та утвердження правдивого бачення подій війни. Важливу роль у цьому процесі відіграють художні проєкти, музика, плакатне мистецтво, ілюстрація, стріт-арт, кінематограф, а також різноманітні цифрові кампанії у соціальних мережах. Через ці форми творчості створюються нові символічні образи та культурні наративи, що відображають боротьбу українського народу за незалежність і свободу. Мистецтво стає своєрідною мовою комунікації, здатною передавати складні емоційні та соціальні переживання, пов'язані з війною, і водночас формувати позитивні образи героїзму, солідарності та незламності [4, с. 203]. Крім того, культурні продукти, створені представниками креативних індустрій, відіграють важливу роль у поширенні правдивої інформації про події війни серед міжнародної аудиторії. Тож творчі практики не лише протистоять пропаганді, а й формують позитивний міжнародний імідж України як держави, що відстоює демократичні цінності, свободу та культурну самобутність.

Крім символічної та наративної функції, креативні індустрії відіграють важливу соціальну роль, безпосередньо впливаючи на життя суспільства у воєнний час. Культурні ініціативи, благодійні мистецькі акції, виставки, концерти, театральні та музичні проєкти стають не лише платформою для художньої самореалізації, а й потужним інструментом підтримки армії, волонтерських рухів та гуманітарних програм. Через творчі події громадяни мають можливість брати участь у колективних акціях солідарності, роблячи свій внесок у допомогу постраждалим, внутрішньо переміщеним особам та військовим. Такий вплив культури виходить далеко за межі чисто естетичного або розважального досвіду: вона формує відчуття спільності, підсилює соціальну згуртованість і мотивує громадян до активної участі у житті суспільства навіть за умов воєнних обмежень.

Дослідження українського культурного сектору засвідчують, що попри значні втрати, зумовлені руйнуванням культурної інфраструктури

та вимушеною міграцією митців, креативні індустрії демонструють значну стійкість і здатність адаптуватися до кризових умов. Численні культурних інституцій перейшли до цифрових форматів роботи, активізували міжнародну співпрацю та започаткували нові культурні проекти [3]. Важливим є також економічний аспект функціонування креативних індустрій. У сучасній економіці вони виступають одним із драйверів інновацій та розвитку підприємництва. Навіть у воєнних умовах ці галузі можуть сприяти відновленню економічної активності та створенню нових робочих місць. У післявоєнний період саме креативний сектор може стати важливим чинником культурної та економічної реконструкції України [1, с. 64].

Таким чином, креативні індустрії в умовах російсько-української війни виконують комплексну функцію: вони сприяють збереженню культурної ідентичності, формують нові наративи війни, підтримують міжнародну солідарність та виступають одним із чинників соціальної і культурної стійкості українського суспільства. У перспективі розвиток креативних індустрій може відіграти ключову роль у культурному та економічному відновленні держави.

Список використаних джерел:

1. Коваленко О., Онисенко Т., Микитюк О., Кравченко Т., Свиридюк Т. Перспективи розвитку українських підприємств креативної індустрії в умовах викликів військового часу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2023. Вип. 2 (223), С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2023/223-2/8>
2. Петренко В. Екзистенційні виміри війни. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2025. Вип. 50. С. 277–283. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.972>
3. Стратегії адаптації культури та креативних індустрій до воєнних умов: аналітична записка за результати дослідження УКФ. 2023. 21 с. URL: <https://surl.li/uuphvs> (дата звернення 16.03.2026)
4. Тормахова А. Мистецькі практики під час війни: український вимір. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. Вип. 40. С. 202–206. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.547>
5. Yatsko K. Cultural industries as a method of self-expression. *Culture and Arts in the Modern World*. 2020. V. 21. P. 191–200. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1915.21.2020.208255>

Рожественська І. Є.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології,
перекладу та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ ВОЄННИХ ЩОДЕННИКІВ ЯК ФОРМИ ТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ ДОСВІДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Актуальність дослідження зумовлюється потребою осмислення репрезентації воєнного досвіду в сучасному гуманітарному знанні, зокрема в польському та українському культурному просторі. Воєнні щоденники постають як важливі тексти свідчення та травматичного досвіду, що своєю етичною складовою становлять спротив спокусі рутинізації війни та вписуванні її в структуру повсякденності. Водночас переклад назв подібних текстів залишається недостатньо дослідженою проблемою, хоча саме назва виконує важливу смислотворчу функцію. Концентруючи ключові ідеї твору, вона відображає авторську позицію та впливає на рецепцію тексту в іншомовному середовищі. Отже, дослідження зосереджено на перекладознавчій рефлексії над назвами воєнних щоденників як носіями смислів.

Об'єктом дослідження є воєнні щоденники першого та третього року російсько-української війни польського літературознавця, філософа та історика ідей Гжегожа Пшебінди *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją* (2023) та *Umarli są szczęśliwi? Dziennik trzeciego roku wojny* (2025).

Предмет дослідження – переклад назв воєнних щоденників та способи відтворення в них смислів, пов'язаних із текстуалізацією воєнного досвіду. Слід зазначити, що обрані для аналізу тексти наразі не представлені в українських перекладах, бо функціонують у межах польської культурної традиції, репрезентуючи автобіографічний вимір польської гуманітаристики, однак моделювання можливих перекладацьких варіантів їхніх назв дозволяє зрозуміти смисли аналізованих творів.

Мета дослідження полягає у визначенні семантичних і прагматичних функцій назв воєнних щоденників Гжегожа Пшебінди та встановленні перекладацьких стратегій їх відтворення українською мовою.

Переклад назв художніх творів є окремою проблемою, оскільки саме назва концентрує в собі основний концепт твору та виконує

інтерпретаційну й прагматичну функцію. Остаточне перекладацьке рішення в кожному випадку залежить від низки чинників, серед яких – тип тексту, його адресат, культурний контекст. Переклад завжди вимагає попередньої інтерпретації тексту. В процесі інтерпретації відбувається перший етап перекладу, який Р. Якобсон називав внутрішньомовним перекладом [4, с. 233]. Лише після цього перекладач переходить до етапу міжмовного перекладу. Сучасні дослідники уточнюють, що при перекладі назви твору «крім збереження функцій заголовка (ономасіологічної, означальної, номінативної, прогнозувальної, орієнтувальної)» [3, с. 145], необхідно повноцінно відтворити його концепт.

Щоденники Г. Пшебінди – це антивоєнні записки філолога, який вважає, що відбувається його приватна війна, це літопис війни, написаний із внутрішнього обов'язку свідчити. Щоденники містять не тільки фактографічний пласт, але включають аналітично-есеїстичний, історичний сегменти, мемуарні дигресії. Синтез зазначених змістовних рівнів формує жанрову цілісність тексту, що набуває ознак роману-есе. У цьому контексті особливої ваги набуває назва твору, що потребує особливої уваги в перекладі, оскільки саме в ній закодовано основні акценти авторського бачення війни.

Структурна двоплановість назви щоденника *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją* [6] відображає його жанрову сутність: це водночас хроніка та інтерпретація, де запис подій поєднується з їх критичною рефлексією. Назва функціонує як паратекст, у якому поєднано кілька значень іменника *rozprawa*, які зафіксовані у «Великому словнику польської мови»: 1. *rozprawa – posiedzenie sądu mające na celu rozpatrzenie określonej sprawy*; 2. *rozprawa – zakończenie jakiegoś konfliktu z użyciem siły*; 3. *rozprawa – obszerna praca naukowa omawiająca w wyczerpujący sposób określone zagadnienie* [7].

Отже, образне значення у назві охоплює увесь спектр багатозначності: 1) наукового дослідження; 2) судового засідання, присвяченого розгляду конкретної справи, яке завершується винесенням вироку; 3) акту покарання ворога. Відповідно у назві щоденника *Rozprawa filologa z Rosją* реалізується багатозначність іменника *rozprawa*, що актуалізує наступні семантичні компоненти: «раціональне осмислення об'єкта»; «суд і оцінка»; «завершення конфлікту». Виділені семантичні компоненти дозволяють інтерпретувати іменник *rozprawa* як метафору інтелектуального, етичного й історичного суду, спрямованого на осмислення та оцінку росії як об'єкта дослідження, засудження та покарання через інтелектуальний аналіз і деконструкцію. Виділені семантичні компоненти окреслюють структуру тексту щоденника, що реалізується у поділі на три розділи. Зокрема, кожен із розділів щоденника актуалізує окремий смисловий компонент назви: «Путінський світ навиворіт» (*Putinowski świat na opak*) репрезентує аналітично-деконструктивний вимір твору, спрямований на осмислення

викривленої картини світу, автор вдається до орвеловських образів; «Щоденник першого року війни» (*Dziennik pierwszego roku wojny*) відтворює наратив свідчення, фактографуючи перебіг подій; натомість «Війна війни» (*Wojna wojnie*) є увиразненням й обґрунтуванням оцінного аспекту і символічним винесенням вироку злочинцям. При цьому важливим є те, що додатковий розділ «Епітафія для Вікторії Амеліної», який завершує щоденник першого року війни, розширює цю структуру, переводячи її з площини інтелектуального аналізу та оцінки в площину пам'яті. У цьому контексті семантика іменника *rozprawa* набуває метафоричного характеру: інтелектуальний «суд» оприявнює наслідки – втрати, смерті та наголошує на необхідності меморіалізації. Таким чином, назва щоденника не лише відображає його зміст, а й виконує структуротворчу функцію, задаючи логіку розгортання тексту як послідовності аналізу, свідчення, оцінки та пам'яті.

Оскільки в українській мові іменник «розправа» має інше значення, переклад назви передбачає застосування лєсико-семантичних трансформацій. Варіант перекладу «Філологічний суд над росією» зберігає основні функції заголовка – номінативну, орієнтувальну та прогнозувальну, а також відтворює його концепт. Метафора «суду» передає модель інтелектуальної рефлексії, наближаючи читача до авторського задуму. У цьому контексті переклад відповідає тезі В. Беньяміна про те, що завдання перекладача полягає у віднаходженні в мові перекладу такої інтенції, яка здатна викликати відлуння оригіналу [1, с. 147].

Друга частина літопису краківського філолога має назву *Umarli są szczęśliwi? Dziennik trzeciego roku wojny* [5]. Епіграфи до книги свідчать, що померлі, які з'являються у заголовку, – це загиблі, зокрема письменник Володимир Вакуленко, чий військовий щоденник («Щоденник окупації») знайшла, а згодом опублікувала Вікторія Амеліна [2]. Однак у перекладі слід орієнтуватися на заголовок як самодостатній текст, що відображає авторський задум. Варіант перекладу «Хіба померлі щасливі? Щоденник третього року війни» зумовлений оригіналом і є прямим еквівалентом. До того ж, варіант перекладу «померлі» є знаком переходу у площину філософської рефлексії, що віднаходимо у тексті. Окрім того, риторичне питання підсилює експресивність і діалогічність назви, залучаючи читача щоденника до діалогу.

Отже, назви військових щоденників Г. Пшебінди є типом заголовків-образів, що містять важливі елементи смислу цілого тексту. Образність заголовків ґрунтується на метафоричних конструкціях. Водночас ці образи набувають символічного виміру, виходячи за межі конкретного значення, що знаменує перехід на рівень філософських узагальнень. Проведений аналіз моделювання перекладу назв творів українською мовою став спробою виявити основні чинники, що визначають перекладацькі рішення. Аналіз показав, що важливо уникати як надмірної буквальності, так і невмотивованої адаптації, що є актуальним

для текстів есеїстичного характеру, в яких назва виконує роль інтерпретаційного ключа до всього твору.

Список використаних джерел:

1. Беньямін В. Завдання перекладача / переклали з нім. В. О. Подмінюгін, Кальниченко, О. А. *Хист і глуд: теорія і практика перекладу*. Харків: Акта, 2011. С. 409–423.
2. Вікторія Амеліна про щоденник Володимира Вакуленка. <https://www.polskieradio.pl/398/10021/Artykul/3201251>
3. Воробйова Т., Смалько Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англомовної художньої літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151. doi:10.29038/2413-0923-2018-8-140-151.
4. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. In: R. A. Brower (ed.) *On Translation*. New York, Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
5. Przebinda G. Umarli Są szczęśliwi? *Dziennik Trzeciego Roku Wojny*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2025. doi:10.12797/9788383683096
6. Przebinda, Grzegorz. *Ostatnia wojna Putina*. Rozprawa filologa z Rosją. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023.
7. Rozprawa. P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Instytut Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/7682/rozprawa>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-71>

Скорина Л. В.,

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

МЕТАФІЗИЧНІ ВИМІРИ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ ПРОТОТЕКСТІВ У ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ»

Події Євромайдану й російсько-української війни спричинилися до появи низки різножанрових літературних творів. За твердженням І. Кропивко, їх характерними прикметами є реалістичність зображення, що «нерідко перемишується з документальністю, художній твір позиціонується соціальною дією, реалізується як факт протистояння на

інформативному фронті» [2, с. 214]. Окрім безпосереднього віддзеркалення воєнних реалій, досвіду виживання людини в екстремальній ситуації, ці твори окреслюють низку вагомих проблем українського суспільства.

Роман Тамари Горіха Зерня «Доця» став помітним явищем сучасної української прози (він був визнаний «Книгою року ВВС-2019», а 2022 р. авторка отримала за нього Національну премію України ім. Т. Шевченка). Публікація роману спричинилася до появи рецензій О. Забужко й О. Коцарева, а також статей Т. Гребенюк, Д. Присівка, О. Пухонської, У. Федорів, роман часто згадують в оглядових студіях про мілітарну / комбатантську літературу. Однак, акцентуючи увагу на проблематиці, топосах, жанрових особливостях, літературознавці, на жаль, оминають інші аспекти воєнної прози. Інтертекстуальні параметри цього літературного явища ще не були об'єктом спеціальних досліджень. Погляд на сучасну українську воєнну прозу з цього ракурсу дозволяє увиразнити ментальні проблеми українського суспільства (гібридна ідентичність, нагальна потреба подолання імперських наративів, дерадянізація тощо).

Експлікація інтертекстуального поля роману «Доця» дозволяє говорити про широке коло алюзій і ремінісценцій, репрезентоване вже на рівні паратексту. Заголовки розділів містять покликання на радянські й зарубіжні фільми, живопис, пісні, Біблію, літературні твори тощо. Алюзії на радянські фільми, пісні, літературні твори про війну – поширене явище в українській прозі. Це зумовлене специфічною самоідентифікацією частини українців, які, «не бажаючи асоціювати себе ані з росіянами (що цілком домінують і нетерпимі щодо інших), ані з українцями (що упосліджені на Сході України), указували етнічну приналежність як «советські»» [3, с. 261]. Ці паратекстові елементи створюють ефект діалогу, іронічної гри з прототекстами. Численні алюзії й ремінісценції виявлені і в текстовій структурі роману; тут органічно переплітаються цитати з народних пісень, замовлянь, літературних творів, а також парафраз (манга про Юдзуко).

Одним із ключових складників інтертекстуального поля роману є текстові включення з Біблії. У процесі аналізу було виокремлено два типи біблійних текстових включень. Перша група – загальнокультурні біблійні коди, які завдяки частому цитуванню перетворилися на крилаті вислови, наприклад: соляний стовп, Содом, манна небесна, Соломонове рішення. До Нового Завіту переадресовують згадки про Христову заповідь непротивлення злу насильством, концепти Голгофа, Успіння, Воскресіння й Вознесіння, з гумором обіграні в сцені «похорону» головної героїні. До цієї групи примикають алюзії на середньовічні легенди про Святий Грааль.

Друга група – концептуальні біблійні інтертекстеми, типові для мілітарної прози. Біблія як книга, ключовими поняттями якої є добро і

зло, життя й смерть, страждання, гріх, відродження, пропонує універсальний набір інтертекстуальних кодів для окреслення екзистенційної ситуації людини на війні. У «Доці» виявлено три ключові біблійні прототексти – Екклезіаст, Псалтир, Апокаліпсис (Об’явлення Іоанна Богослова). Актуалізація першого прототексту зумовлена тим, що в межовій ситуації людина зазвичай переосмислює власну систему вартостей і життєвих пріоритетів: «Кажуть, це форма психологічного захисту, коли концентрація стресу на одиницю часу зашкалює, і ти раптом усвідомлюєш, що *все на світі – суєта суєт*, і перед лицем Всесвіту не має значення ні твоє мізерне життя, ні його тривалість, ні те, якими будуть твої останні думки» [1, с. 154]. Другий прототекст також оприявнюється в ситуації граничної небезпеки, коли людина звертається до Бога з проханням про захист і допомогу. Псалми в романі «Доця» згадані у зв’язку з Євромайданом: спершу – в розповіді про протестантів, які молилися на набережній біля дерев’яного хреста, далі – у сцені розгону мітингувальників. Втретє Псалтир фігурує в заголовку восьмого розділу «Коралі. Моя чаша – то надмір пиття» [1, с. 143]. Ці рядки переадресовують компетентного читача до 22-го псалма («5. Ти передо мною трапезу зготовив при моїх ворогах, мою голову Ти намастив був оливою, моя чаша то надмір пиття!»). Ключовий мотив прототексту – непереможна віра в Божий захист у найскрутнішій ситуації: «Коли я піду хоча б навіть долиною смертної темряви, то не буду боятися злого, бо Ти при мені, Твоє жезло й Твій посох вони мене втішать!» (Пс 22:1-6). Заголовок виразно корелує з подальшою розповіддю про «пригоди» волонтерок на сепарськомому блокпосту і їх чудесний порятунок.

Найважливішим біблійним прототекстом роману «Доця» (і багатьох інших творів про війну) є Одкровення Івана Богослова. Як зауважує М. Рябченко, «до пророцтва про кінець світу звертаються щоразу під час великих війн, страшних світових катастроф, великої суспільної напруги тощо» [4, с. 89]. У романі «Доця» апокаліптична символіка зринає в епізоді обстрілу: «Напевно, так жертви кінця світу не зможуть сказати, скільки тривав *Армагедон*. Кілька секунд? Вічність? Я припала до долівки й майже не дихала» [1, с. 225]. Образи останньої біблійної книги зринають також в описах зруйнованого міста: «Ось таким треба зображати *Апокаліпсис*: не індустріальні руїни, не картини повені чи страшних пожарищ, а спорожнілий приватний сектор на околицях Донецька» [1, с. 277]. Російсько-українська війна в суспільній свідомості все частіше сприймається не лише як конкретна історична подія, а й як метафізичний двобій добра – України зі злом – Росією, яка породжує хаос, страждання, смерть, прикриваючись облудними тезами про боротьбу з Антихристом (глобальним Заходом).

Аналіз інтертекстуального поля роману «Доця» Тамари Горіха Зерня засвідчує складну систему алюзій та ремінісценцій, що інтегрують твір

у широкий світовий й національний культурний контекст. Використання паратекстуальних елементів, зокрема відсилок до радянського кінематографа та фольклору, дозволяє авторці майстерно розкрити проблеми гібридної ідентичності та дерадянізації українського суспільства. Особливу роль відіграють біблійні прототексти (Екклезіаст, Псалтир, Апокаліпсис), які трансформують опис конкретних воєнних подій у метафізичне осмислення екзистенційного вибору людини в межовій ситуації. Таким чином, інтертекстуальність роману не лише розширює його семантичні межі, а й утверджує сприйняття російсько-української війни як глобального двобою добра й зла.

Список використаних джерел:

1. Горіха Зерня Тамара. Доця. Київ: Білка, 2019. 288 с.
2. Кропивко І. Протистояння російській агресії: реальність та художня альтернатива (досвід української й польської літератур). *Bibliotekarz Podlaski*. 2023. № 2. С. 213–229.
3. Поліщук Я. Досвід локальної ідентичності. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. VI. С. 257–267.
4. Рябченко М. Війна як апокаліпсис: художні особливості відображення мілітарного досвіду в українській прозі про Першу світову. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2023. № 21. С. 89–95.

НАПРЯМ 13. ЖУРНАЛІСТИКА, СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-72>

Василик Т. І.,

*кандидат історичних наук,
асистент кафедри друкованих медіа та історії журналістики
Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КОРПОРАТИВНІ МЕДІА КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ПЕРШОГО РОКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну вплинуло на інформаційні потреби населення. З огляду на сучасні виклики, питання функціонування українських медіа в умовах війни набуває особливої актуальності. В працях О. Гоцур [2], О. Погорелова та М. Женченко [8], Л. Чередик [10], де акцентовано на трансформації медіаринку, інформаційній боротьбі та ролі журналістики в умовах російської агресії. Сучасні дослідження демонструють зростання інтересу до корпоративних комунікацій. Зокрема, Я. Альохін аналізує трансформацію корпоративних комунікацій під впливом війни, наголошуючи на ролі оперативності, прозорості та підтримки внутрішньої аудиторії [1]. Л. Чернявська розглядає корпоративні медіа як інструмент взаємодії з внутрішніми та зовнішніми аудиторіями, підкреслюючи їхню адаптацію до умов війни [11]. Проте питання діяльності корпоративних медіа закладів вищої освіти в умовах війни рф проти України залишається недостатньо вивченим, що визначає актуальність теми.

У цій розвідці поставлено за мету на прикладі матеріалів офіційного сайту КНУ імені Тараса Шевченка та газети «Київський Університет» проаналізувати діяльність корпоративних медіа Університету у перший рік повномасштабного вторгнення рф в Україну.

З початком повномасштабного вторгнення КНУ імені Тараса Шевченка зіткнувся із багатьма проблемами. Найперше постали питання безпеки працівників та студентів, збереження матеріально-технічних ресурсів, забезпечення освітньої, наукової та господарської діяльності

Університету. Розв'язати надважливі питання та перелаштувати багатотисячний колектив Університету на роботу в умовах воєнного стану було б не можливо без налагоджених внутрішніх та зовнішніх комунікацій, зокрема корпоративних медіа Університету.

Інформаційна політика досліджуваних корпоративних медіа Університету, якими опікується Центр комунікацій, була спрямована на висвітлення діяльності КНУ імені Тараса Шевченка під час війни та на забезпечення відкритості й прозорості.

У період з 24.02 по 31.12.2022 року на сайті Університету опубліковано 419 матеріалів. Кожен з них проілюстровано 5–15 світлинами, деякі – відеосюжетами з YouTube-каналу «Миттєвості КНУ», українських ЗМІ. Виключення становлять матеріали перших подій за лютий–березень 2022 року. Вони містять картинки із зображенням логотипа Університету, сканкопії наказів, розпоряджень, листів, скріншоти з онлайн нарад, засідань тощо.

Вранці 24 лютого 2022 року на офіційному сайті КНУ імені Тараса Шевченка було опубліковано звернення ректора В. Бугрова до університетської спільноти, у якому закликало зберігати спокій, підтримувати постійний зв'язок та діяти згуртовано [4]. У той же день з'явилося друге повідомлення за результатами засідання ректорату, де поінформовано про запровадження воєнного стану та організацію роботи університету в онлайн-режимі з продовженням освітнього процесу [6].

У повідомленнях також йшлося про функціонування оперативного штабу, посилення безпеки, організацію чергувань керівництва, облаштування укриттів, роботу університетської клініки у цілодобовому режимі та заклики до донорства. Таким чином, уже в перший день повномасштабного вторгнення комунікація через вебсайт університету була оперативною, системою та спрямованою на координацію дій і підтримку спільноти.

У подальші дні на сайті регулярно публікувалися матеріали щодо забезпечення життєдіяльності університету в умовах воєнного стану, змін в освітньому процесі, умов проживання у гуртожитках, а також звернення до міжнародної спільноти із закликами засудити агресію РФ.

На сайті були опубліковані листи-звернення від іноземних партнерів та друзів, що зі словами підтримки та солідарності надходили на КНУ імені Тараса Шевченка. Станом на 2 березня 2022 року було отримано 15 таких листів. Усі сканкопії листів розміщено на сайті КНУ імені Тараса Шевченка [9]. Матеріали сайту висвітлювали наслідки та ліквідацію ворожих ударів, а саме: 16 березня 2022 року, від якого постраждав корпус Факультету інформаційних технологій КНУ імені Тараса Шевченка, 10 жовтня 2022 року – постраждали Головний корпус, корпуси ННІ філології, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, Хімічного факультету, 31 грудня 2022 року – постраждав Спортивний комплекс та навчальні корпуси, що розташовані поблизу метро «Виставковий центр».

Повномасштабне вторгнення рф стало серйозним викликом для редакції газети «Київський університет» – одного з небагатьох друкованих корпоративних видань КНУ імені Тараса Шевченка. В умовах воєнного стану змінився зміст публікацій. Упродовж 2022 року вийшло 7 основних номерів газети, тематичний додаток та дайджест за 2021/22 навчальний рік.

Газета, як і офіційний сайт університету, оперативно реагувала на події після 24 лютого 2022 року, висвітлюючи життя університету в умовах війни. Публікувалися матеріали про подолання кризових викликів, міжнародну підтримку, участь студентів і викладачів у волонтерській діяльності та обороні держави [3].

Змістовий аналіз показав появу нових тематичних акцентів і рубрик, зокрема матеріалів із домедичної допомоги (присутні у 5 з 7 номерів газети) [3]. Публікувалися спогади про загиблих членів університетської спільноти [7]. Щоб зберегти пам'ять про кожного з них, на шпальтах газети з'явилася рубрика «Трагічний лік університету «Герої не вмирають»». Водночас зберігалися традиційні напрями: висвітлення освітнього процесу, наукових досягнень, міжнародної співпраці, культурно-мистецьких і спортивних ініціатив.

Здійснений аналіз дає підстави констатувати, що з 24 лютого корпоративні медіа КНУ імені Тараса Шевченка – сайт та газета «Київський університет» швидко адаптувалися до нових реалій. Корпоративні медіа не тільки продовжили функціонувати, а й вели посилену інформаційну роботу, здійснювали інформування про всі найважливіші події з життя Університету, що були пов'язані з повномасштабним вторгненням рф до України та координували подальші дії університетської спільноти, спростовували неправдиву інформацію, розповідали світовій академічній спільноті про злочинні дії рф на території України. Досліджувані медіа наповнені оригінальним та візуально репрезентативним контентом. Опубліковані матеріали про діяльність Університету відіграли важливу роль в інформаційному просторі університетської спільноти та широкої громадськості, продемонстрували стійкість, спроможність працювати в умовах воєнного стану, уміння об'єднати університетську спільноту довкола гасла «Освіта – наш внесок у перемогу України!».

Список використаних джерел:

1. Альохін Я. Корпоративні комунікації під впливом російської війни проти України. *Сучасні медіа: тематично-змістові моделі та трансформації* : зб. матеріалів звіт. наук. конф. за 2024 рік (секція «Журналістики»). Львів : ЛНУ, 2025. С. 20–23. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/Zbirnyk-tez-zvitnoi-konferentsii-za-2024-rik.pdf> (дата звернення: 24.03.2026).

2. Гоцур О. Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). *Communications and*

Communicative Technologies. 2022. Вип. 22. С. 47–53. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/198/196> (дата звернення: 25.03.2026).

3. Дати шанс врятувати життя. *Київський Університет*. 2022. Вересень. С. 6.

4. Звернення ректора до колективу КНУ імені Тараса Шевченка. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. URL: <https://knu.ua/en/news/12114> (дата звернення: 25.03.2026).

5. Звернення ректора за результатами засідання ректорату. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. URL: <https://knu.ua/en/news/12116> (дата звернення: 25.03.2026).

6. Кіт Л. Зустріч з воїнами-героями та волонтерами. *Київський Університет*. 2022. Грудень. С. 3.

7. Комаров І. Війна забирає найкращих. *Київський Університет*. 2022. Березень–квітень. С. 4.

8. Погорелов О. В., Женченко М. І. Досвід роботи українських місцевих медіа у перший рік війни. *Поліграфія і видавнича справа*. 2023. Т. 2 (86). С. 227–239.

9. Університет отримує листи підтримки від іноземних колег. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. URL: <https://knu.ua/ua/news/12121> (дата звернення: 26.03.2026).

10. Чередник Л. А. Діяльність українських масмедіа під час російсько-української війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 75–81.

11. Чернявська Л. В. Корпоративні комунікації в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75), № 5. Ч. 2. С. 336–343.

Джамалова К. Р.,
*студентка ОПП 035.041 «Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська» спеціальності 035 Філологія
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*
Науковий керівник: Бессараб О. В.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПЕРЕКЛАД АЛЮЗІЙ ТА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Інтертекстуальні елементи є невід'ємною складовою англомовного медійного дискурсу. Під інтертекстуальними елементами розуміються мовні та семіотичні одиниці, що встановлюють зв'язок тексту з іншими текстами або ширшим культурним простором. До них належать алюзії, цитати, ремінісценції, прецедентні імена та крилаті вислови, які виконують функцію культурного маркування та забезпечують багаторівневість тексту [1, с. 24]. У перекладі такі одиниці становлять зону підвищеного ризику, оскільки належать не лише до мовної системи, а й до сфери культурного знання. Формально адекватна передача не гарантує збереження прагматичного ефекту, якщо інтертекстуальний сигнал не є впізнаваним у межах мовної картини світу реципієнта. Саме тому переклад алюзій потребує врахування культурного коду цільової аудиторії та її рецептивних можливостей [3, с. 87].

У зв'язку з цим метою дослідження є аналіз функціонування англомовних алюзій та визначення стратегій їх перекладу українською мовою з урахуванням комунікативної ситуації. Теоретичною основою роботи стали концепції інтертекстуальності Ю. Крістєвої, Р. Барта та Ж. Женетта, типологія алюзій О. Б. Яреми та перекладознавчі підходи О. В. Ребрія.

У сучасних гуманітарних студіях інтертекстуальність розглядається як фундаментальна властивість тексту. Поняття інтертекстуальності було введено Ю. Крістєвою, яка, спираючись на діалогічну концепцію М. Бахтіна, визначила текст як «мозаїку цитат», де кожен новий дискурс формується у взаємодії з попередніми [8, с. 260]. Р. Барт розвинув цю ідею, наголошуючи, що текст є «тканиною цитат культури», а його значення виникає у мережі культурних відсилань [1, с. 25]. Системну класифікацію міжтекстових відношень запропонував Ж. Женетт, який у

межах моделі транстекстуальності виокремив інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність та архітекстуальність. Саме ця типологія використовується в роботі як методологічний каркас для аналізу форм і рівнів текстової взаємодії [1, с. 26].

Алюзія в роботі розглядається як інтенціональний натяк на прецедентний текст або культурний факт, що передбачає свідоме кодування міжтекстового зв'язку. Такий підхід корелює з визначенням алюзії як семіотично ускладненого знака, значення якого розгортається через співвіднесення з претекстом і культурним контекстом [4, с. 249]. За класифікацією О. Б. Яреми, алюзії поділяються на міфологічні, біблійні, літературні та соціокультурні, що дозволяє визначити їх функціонування в різних типах дискурсу та встановити перекладацькі закономірності [9, с. 112].

Особливу роль відіграють алюзії з компонентом власної назви, які виконують функцію культурних тригерів пам'яті [6, с. 184]. Вони акумулюють культурно-історичні та оцінні смисли й формують двошарову семантичну структуру: денотативний рівень забезпечує впізнаваність референта, тоді як конотативний формує символічний потенціал [6, с. 184]. Наприклад, вислів *He was no Gatsby, no matter how he pretended* перекладено як «Він не був Гетсбі, хай як удавав». Транскодування зберігає форму антропоніма, однак конотативний зміст алюзії реалізується лише за умови культурної обізнаності читача.

Подібно функціонують топонімічні алюзії. Вираз *to meet one's Waterloo* відтворюється як «зазнати свого Ватерлоо», зберігаючи семантику фатальної поразки. Біблійні й міфологічні алюзії, як-от *Achilles' heel* – «ахіллесова п'ята» або *Promised Land* – «Земля обітована», демонструють високу стабільність культурного коду й ефективність калькування. Однак навіть у випадку традиційної передачі власної назви, як *Judas* – «Юда», повнота конотації залежить від спільного аксіологічного тла.

Переклад інтертекстуальних елементів у роботі розглядається як процес міжкультурної інтерпретації. За спостереженням О. В. Ребрія, перекладацькі рішення завжди містять інтерпретаційний компонент і залежать від рівня культурної компетентності перекладача [7, с. 87]. Труднощі перекладу можуть проявлятися на лексико-семантичному та текстовому рівнях, особливо в умовах культурної асиметрії. У випадку назв художніх і кінематографічних творів проблема варіативності перекладу алюзій набуває особливої актуальності, що підкреслюють О. В. Москалюк та співавтори [5, с. 12].

Кількісний аналіз вибірки зі 100 алюзивних одиниць засвідчив домінування стратегій повного відповідника. Транскодування становить 32 % (*Hamlet* – «Гамлет», *Sherlock Holmes* – «Шерлок Голмс»), традиційна передача – 25 % (*Moses* – «Мойсей»; *David* – «Давид»; *Hercules* – «Геркулес»), семантичне калькування – 18 % (*Snow White* – «Білосніжка»;

Sleeping Beauty – «Спляча красуня»), перейменування – 10 % (*Aeneas* – «Еней»; *Helen of Troy* – «Олена Троянська»), розширений структурний варіант – 9 % (*Solomon* – «мудрий цар Соломон», *Judas* – «Юда-зрадник»), компенсація або заміна культурного коду – 6 % (*biblical Job* – «багатостраждальний Йов»; *Good Samaritan* – «милосердний самарянин»). Такий розподіл свідчить про прагнення зберегти впізнаваність інтертекстуальних маркерів і водночас досягти функціональної еквівалентності.

Аналіз медійного та кінематографічного дискурсів підтверджує, що інтертекстуальність виконує не лише інформативну, а й атрактивну функцію. Заголовок *Jacob Elordi Transcends with His Frankenstein Transformation* (The Times, 2023), перекладений українською як «Джейкоб Елорді перевілюється завдяки своїй «франкенштейнівській» трансформації», містить алюзію на роман *Frankenstein, or the Modern Prometheus* Мері Шеллі та апелює до образу Франкенштейна як символу штучно створеної істоти, радикальної трансформації й експерименту з непередбачуваними наслідками. Подібним чином назва *The Seventh Seal* перекладається як «Сьома печать», відсилаючи до біблійного контексту, тоді як у випадку *The Lion King* («Король Лев») інтертекстуальний зв'язок із трагедією *Hamlet* («Гамлет») реалізується на рівні сюжетної моделі, що відповідає гіпертекстуальності в розумінні Ж. Женетта.

Подібні інтертекстуальні стратегії активно використовуються і в медіатекстах, присвячених Криму та Чорноморському регіону, де алюзії виконують функцію формування інформаційного нарративу та стратегічної комунікації. Наприклад, у міжнародних медіа окупацію Криму інколи описують за допомогою історичних алюзій, як-от *Trojan horse*, що використовується для позначення прихованої загрози або поступового захоплення території. У перекладі така алюзія передається як «троянський кінь», зберігаючи культурний код і прагматичний ефект висловлювання. Подібні інтертекстуальні маркери дозволяють медіа стисло передавати складні політичні оцінки та формувати інтерпретаційні рамки подій.

Таким чином, переклад алюзій та інтертекстуальних елементів виступає важливим інструментом стратегічної комунікації у медіатекстах. Збереження інтертекстуальних сигналів сприяє передачі культурних смислів і забезпечує ефективність комунікації. Найбільш ефективною стратегією є функціональна еквівалентність, що дозволяє зберегти прагматичний ефект тексту та забезпечити його адекватне сприйняття українською аудиторією.

Список використаних джерел:

1. Дзик Р. А. Концепт інтертекстуальності в інтерпретації французьких постструктуралістів: від Р. Барта до Ж. Женетта. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2012. Вип. 13. С. 23–28.

2. Калюжна Ю. Витоки формування уявлення про концепт у філософії Людвіга Вітгенштейна. *Forum Filologiczne Ateneum*. 2020. № 1 (8). С. 395–415.
3. Колган О. В., Падалка Р. М., Колган Т. В., Лисенко Н. В., Пономаренко О. А. Мовна картина світу в польській та українській мовах (на прикладі творчості Віслави Шимборської та Анатолія Федя). *Українська мова та література*. 2025. № 2. С. 5–12.
4. Кузнецова Г. В. Напрямки вивчення алюзії як лінгвістичного явища. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. С. 248–251.
5. Москалок О. В., Шаповал А. С., Юхимець С. Ю. Варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів. *Львівський філологічний часопис*. 2022. № 12.
6. Прокопеч М. І. Інтертекстуальність та алюзія: особливості прояву та виявлення (на матеріалі англомовного комерційного рекламного дискурсу). *Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія. Крос-культурна комунікація. Взаємодія мов*. 2012. Вип. 6. С. 183–187.
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
8. Сараєва О. В. Теорія наративу Юлії Крістєвої. *Культурологічний альманах*. 2024. № 2. С. 258–263.
9. Ярема О. Б. Типологія і функції алюзій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 12. С. 111–113.

НАПРЯМ 14. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ, ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА ТА ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ ГРОМАД

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-74>

Анплєєв А. Б.,
магістр психології, аспірант
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
НАПН України
м. Київ, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СОЦІОАДАПТАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ У ПІСЛЯВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Війна залишає глибокий слід не лише у фізичному просторі держави, але й у психологічному та соціальному житті суспільства. Однією з найважливіших категорій населення, яка потребує системної підтримки у післявоєнний період, є військовослужбовці, що повертаються до мирного життя після участі у бойових діях. Перехід від умов фронтового існування до цивільного середовища супроводжується складним процесом соціальної адаптації, який охоплює психологічні, соціальні, медичні та економічні аспекти життя людини. У цьому контексті реабілітаційні практики набувають особливого значення, оскільки вони спрямовані не лише на відновлення фізичного та психічного стану військовослужбовців, але й на формування умов для їх повноцінної інтеграції у соціальне середовище, відновлення активної життєвої позиції та участі у розвитку громади [1, с. 203].

Соціоадаптаційні труднощі, з якими зустрічаються військово-службовці після завершення служби або повернення із зони бойових дій, мають комплексний характер. Вони можуть проявлятися у зміні системи цінностей, відчутті відчуженості від цивільного суспільства, труднощах у міжособистісних взаєминах, проблемах працевлаштування, а також у психологічних переживаннях, пов'язаних із досвідом війни. Досвід перебування у бойових умовах формує специфічні поведінкові реакції та моделі мислення, які в умовах мирного життя можуть викликати напруження та внутрішні конфлікти. Саме тому процес повернення

військовослужбовців до цивільного життя потребує комплексного підходу, який поєднує медичні, психологічні та соціальні компоненти підтримки [2, с. 200].

Реабілітаційні практики, спрямовані на підтримку військовослужбовців, базуються на міждисциплінарному підході, що передбачає співпрацю фахівців різних сфер: медиків, психологів, соціальних працівників, педагогів та представників громадських організацій. Такий підхід дозволяє розглядати процес реабілітації не лише як лікування або відновлення здоров'я, а як комплексну систему заходів, спрямованих на відновлення соціальної активності людини, формування нових життєвих стратегій та підтримку її психологічної стійкості. Одним із важливих напрямів реабілітаційної роботи є психологічна підтримка військовослужбовців. Психологічна реабілітація передбачає створення безпечного простору для усвідомлення пережитого досвіду, формування навичок емоційної регуляції та відновлення внутрішніх ресурсів особистості. У процесі психологічної підтримки важливо враховувати індивідуальні особливості кожної людини, її життєвий досвід, систему цінностей та соціальні зв'язки. Робота психолога спрямована не лише на подолання травматичних переживань, але й на формування нових смислів, які дозволяють людині побачити перспективу власного розвитку та участі у суспільному житті [3, с. 57].

Не менш важливим компонентом реабілітаційних практик є соціальна підтримка, що включає допомогу у відновленні соціальних зв'язків, адаптації до нових умов життя та пошуку можливостей для професійної реалізації. Для багатьох військовослужбовців повернення до цивільного життя супроводжується необхідністю усвідомлення власної нової ролі у суспільстві. Соціальні програми підтримки спрямовані на створення умов, у яких людина може відчутти свою значущість, отримати можливість реалізувати власний потенціал та знайти нові форми участі у житті громади [4, с. 105].

Особливу роль у процесі соціальної адаптації відіграє сім'я військовослужбовця. Родина є важливим ресурсом підтримки, однак одночасно вона також переживає складний процес адаптації до змін, які відбуваються у житті людини після повернення з війни. Реабілітаційні програми повинні враховувати потреби не лише самого військовослужбовця, але й членів його родини, оскільки гармонізація сімейних взаємин сприяє стабілізації психологічного стану та створює сприятливі умови для відновлення життєвого балансу. У післявоєнному суспільстві важливим чинником успішної реабілітації є участь громад у підтримці ветеранів. Стійкі громади формуються там, де існує культура взаємопідтримки, поваги до досвіду військовослужбовців та готовність створювати умови для їх соціальної інтеграції. Громадські ініціативи, ветеранські спільноти, програми професійної перепідготовки та волонтерські проекти відіграють важливу роль у формуванні середовища, в

якому військовослужбовці можуть відчувати себе повноцінними учасниками суспільного життя [4, с. 109].

Однією з перспективних форм реабілітаційної роботи є програми розвитку особистісної стійкості. Психологічна стійкість дозволяє людині адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігати внутрішню рівновагу та знаходити ресурси для подолання труднощів. У контексті реабілітації військовослужбовців формування стійкості передбачає розвиток навичок саморегуляції, здатності до рефлексії, усвідомлення власних сильних сторін та формування позитивного бачення майбутнього. Реабілітаційні практики також включають освітні та професійні програми, спрямовані на підтримку працевлаштування військовослужбовців. Професійна реалізація є важливим фактором соціальної інтеграції, оскільки вона дозволяє людині відчувати свою корисність для суспільства та забезпечує економічну стабільність. Програми професійної підготовки, перекваліфікації та розвитку підприємницьких навичок створюють можливості для активної участі ветеранів у соціально-економічному житті країни [5, с. 92].

Важливим аспектом реабілітаційних практик є формування суспільної культури підтримки військовослужбовців. Повага до їхнього досвіду, визнання їхнього внеску у захист держави та створення умов для їхнього розвитку є важливими складовими формування гуманістичного суспільства. У цьому контексті реабілітація військовослужбовців розглядається не лише як система спеціалізованих програм, але й як процес трансформації суспільної свідомості, що передбачає розвиток культури взаємної підтримки та відповідальності. Комплексний підхід до реабілітації військовослужбовців передбачає поєднання медичних, психологічних та соціальних практик, спрямованих на відновлення цілісності особистості. Такий підхід дозволяє враховувати різноманітність потреб людей, які пережили досвід війни, та створювати індивідуальні програми підтримки, що сприяють їх успішній адаптації до мирного життя [5, с. 94].

У довгостроковій перспективі розвиток реабілітаційних практик сприятиме формуванню більш стійкого суспільства, здатного підтримувати своїх громадян у складні періоди історичного розвитку. Інвестиції у систему медико-психолого-соціальної реабілітації є інвестиціями у людський потенціал країни, адже відновлення життєвої активності військовослужбовців створює передумови для їх активної участі у відбудові держави, розвитку громад та формуванні нових соціальних практик солідарності.

Таким чином, реабілітаційні практики підтримки військовослужбовців відіграють важливу роль у подоланні соціоадаптаційних викликів післявоєнного суспільства. Вони сприяють відновленню фізичного та психологічного благополуччя людини, підтримують її соціальну інтеграцію та створюють умови для формування активної громадянської

позиції. Комплексна система реабілітації дозволяє не лише допомогти окремим людям подолати труднощі, пов'язані з досвідом війни, але й сприяє зміцненню соціальної єдності та формуванню стійких громад, здатних підтримувати один одного у процесі відновлення та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Берлач А. І. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2007. 203 с.
2. Бойко О. В., Гузенко І. М., Кожевніков В. М. Психологічна підготовка військовослужбовців : метод. посіб. Ч.1. Львів : АСВ, 2010. 200 с.
3. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі. *Теоретичні прикладні проблеми психології. Збірка наукових праць*. № 3. 2013. С. 57.
4. Варламов Д. О. Медико-соціальні проблеми професійного стресу у військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України. *Військова медицина України*. 2003. Т. 3, № 3–4. С. 105–109.
5. Волик О. М. Соціальний та духовний комфорт військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України. *Військова медицина України*. 2002. Т. 2, № 1. С. 92–94.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-75>

Балтремус В. Є.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент ЗВО кафедри педагогіки та психології
Вінницького національного медичного університету
імені М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ «М'ЯКОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ» ВЕТЕРАНІВ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК ФАСИЛІТАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЛІДЕРІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Процес повернення ветеранів до цивільного життя в умовах тривалого військового конфлікту виходить за межі суто медичної чи психологічної реабілітації. Сьогодні це системний соціально-педагогічний виклик, що потребує трансформації не лише особистості військових, а й самого соціального середовища, у яке вони повертаються. Традиційні методи реінтеграції часто фокусуються на «виправленні» або

«лікуванні» ветеранів, що інколи підсвідомо стигматизує захисників як об'єктів соціальної допомоги. Альтернативою виступає концепція «м'якої реінтеграції», яка ґрунтується на створенні екосистеми взаємодії, де громада стає активним фасилітатором відновлення, а не просто пасивним спостерігачем.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання комунікаційних та смислових бар'єрів між ветеранською спільнотою та цивільним населенням. Соціально-педагогічний підхід у цьому контексті дозволяє розглядати реінтеграцію як процес безперервної освіти та соціального навчання всіх учасників взаємодії. Ключовою фігурою в цьому процесі стає лідер територіальної громади (голова ОТГ, староста, керівник громадської організації), чії фасилітативні компетентності визначають успіх формування стійкої громади.

Питання соціальної адаптації ветеранів та розвитку резильєнтності громад активно розглядаються в працях сучасних українських та європейських вчених. Зокрема, досліджуються аспекти психосоціальної підтримки в умовах війни [1], механізми формування соціальної стійкості територіальних громад [2] та інноваційні підходи до соціально-педагогічної роботи з вразливими групами населення [4]. Проте роль фасилітації як специфічного педагогічного інструменту в руках лідерів місцевого самоврядування для реінтеграції ветеранів залишається недостатньо висвітленою.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити соціально-педагогічну модель «м'якої реінтеграції» ветеранів, що ґрунтується на розвитку фасилітативних вмінь лідерів громад як основного чинника нівелювання соціальної напруги та розбудови інклюзивного простору.

Концепт «м'якої реінтеграції» у соціально-педагогічному дискурсі ми визначаємо як стратегію поступового, ненасильницького включення ветеранів в соціальну тканину громади через створення умов для самоактуалізації. М'яка реінтеграція апелює до емпатії, горизонтальних зв'язків та неформальної освіти.

В основі запропонованої моделі лежить розвиток фасилітативних компетентностей лідерів територіальних громад. Фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) – це стиль управління та комунікації, спрямований на стимулювання групової взаємодії, конструктивне вирішення конфліктів та підтримку особистісного зростання учасників процесу. Для лідера громади ці компетентності включають:

- Емпатійне слухання та комунікативна толерантність: здатність чути запити ветеранів без осуду чи недоцільної жалості;
- Навички медіації: вміння гасити потенційні конфлікти між ветеранами та членами громади на рівні побутових взаємин;
- Модерація інклюзивних діалогів: організація публічних заходів, де голос ветерана є рівноправним;

- Ресурсне орієнтування: здатність ідентифікувати сильні сторони ветерана (лідерство, дисципліна, стійкість) та інтегрувати їх у проєкти розвитку громади.

Модель «м'якої реінтеграції» складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків:

1. Діагностико-прогностичний блок. Передбачає аналіз соціального клімату в громаді, виявлення прихованих стереотипів щодо ветеранів та оцінку рівня готовності місцевих лідерів до фасилітативної ролі. Важливо розуміти, що стійкість громади починається з усвідомлення її вразливостей [5].

2. Когнітивно-розвитковий блок. Спрямований на навчання лідерів громад основам андрагогіки, конфліктології та соціальної педагогіки. Тут фасилітація розглядається як інструмент «перекладу» військового досвіду ветеранів на мову цивільних можливостей.

3. Діяльнісно-інтеграційний блок. Реалізація конкретних соціальних ініціатив: створення ветеранських хабів не як закритих клубів, а як відкритих освітніх просторів; залучення ветеранів до патріотичного виховання молоді; спільні екологічні чи інфраструктурні проєкти.

4. Рефлексивно-корекційний блок. Постійний моніторинг емоційного стану учасників та корекція стратегій взаємодії. Реінтеграція – це не фіксований результат, а динамічний процес, що потребує постійного супроводу [6].

Особливе місце в моделі посідає корекційна складова. Соціальний педагог у співпраці з лідером громади має здійснювати педагогічну корекцію середовища. Це означає роботу з очікуваннями громади та нівелювання синдрому відторгнення, який може виникати через нерозуміння специфіки поведінки людей із бойовим досвідом. Фасилітатор тут виступає як буфер, що пом'якшує зіткнення різних життєвих світів.

Ефективність такої моделі прямо корелює з рівнем соціальної капіталізації громади. Коли лідер громади володіє техніками фасилітації, він здатний перетворити потенційну напругу на ресурс для розвитку. Наприклад, замість формального надання пільг (що є важливою, але недостатньою умовою), громада стимулює створення соціальних підприємств за участі ветеранів, де лідер громади фасилітує переговори з інвесторами та місцевим бізнесом [3].

Застосування соціально-педагогічної моделі «м'якої реінтеграції» дозволяє досягти наступних результатів:

- зниження рівня соціальної ізоляції ветеранів та профілактика девіантної поведінки;
- зростання рівня довіри всередині громади;
- апгрейд ветеранської політики до моделі партнерства;
- підвищення резильєнтності громади до зовнішніх та внутрішніх криз.

Важливо зазначити, що європейський досвід соціальної адаптації військовослужбовців акцентує саме на децентралізації та посиленні ролі місцевих громад. Проте в українських реаліях ми маємо доповнювати цей досвід глибоким соціально-педагогічним змістом, зважаючи на високу інтенсивність травматичного досвіду населення.

Таким чином, соціально-педагогічна модель «м'якої реінтеграції» ветеранів зміщує акцент з індивідуальної патології на соціальну функціональність та взаємодію. Розвиток фасилітативних компетентностей лідерів територіальних громад є критичною умовою створення стійкого середовища, спроможного не лише прийняти ветеранів, а й збагатитися їх досвідом. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних методичних рекомендацій та тренінгових програм для посадових осіб місцевого самоврядування з метою опанування інструментарієм соціально-педагогічної фасилітації.

Формування стійких громад через «м'яку реінтеграцію» – це інвестиція в національну безпеку та соціальний мир.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В., Зверева І. Д. Соціально-психологічна підтримка вразливих груп населення в умовах воєнного стану : монографія. Київ : Університет Грінченка, 2023. 248 с.
2. Карпенко О. Г. Соціальна педагогіка та соціальна робота: виклики сьогодення та стратегії розвитку громад. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 2 (109). С. 15–26.
3. Ковальчук В. В. Розвиток адаптивного потенціалу ветеранів в умовах професійної перепідготовки: андрагогічний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 91. С. 88–94.
4. Лях Т. Л., Лехолетова М. М. Фасилітація в соціальній роботі з ветеранами: від теорії до практики інклюзивних громад. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1 (12). С. 45–57.
5. Миронова С. П. Корекційна педагогіка та інклюзивна освіта: трансформація підходів у посткризовому суспільстві. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2022. 212 с.
6. European Commission. Supporting the mental health and social reintegration of war veterans: best practices for local authorities. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2023. 134 p.

Богдан І. І.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВЕРБАЛЬНОЇ ТА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Українська психологічна наука зробила значний внесок у вивчення детермінант психічного розвитку та поведінки, наголошуючи на інтеграційних підходах та специфіці культурного контексту.

Один із основоположників української психологічної школи Григорій Костюк підкреслював, що розвиток особистості зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх чинників. Він писав: «Особистість формується через активне присвоєння соціального досвіду, але це присвоєння неможливе без внутрішньої активності суб'єкта». Таким чином, Костюк наголосив на ролі внутрішньої активності як ключового механізму детермінації, що важливо для розуміння процесів саморегуляції та особистісного зростання [2, с. 196].

Розвиваючи ідеї детермінізму Віктор Татенко, писав значення ціннісних орієнтацій як визначальних чинників поведінки. Він стверджував: «Ціннісні орієнтації особистості є своєрідним фільтром, через який людина інтерпретує світ і обирає стратегію поведінки». Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми мотивації та особистісного вибору [4, с. 318].

Українські автори зробили унікальний внесок, акцентуючи увагу на системності та динаміці впливу детермінант у контексті культурних та соціальних особливостей. Їхні роботи розширюють теоретичну базу психології та дають практичні інструменти для адаптації методів діагностики та корекції під індивідуальні та соціальні умови.

Вивчення психологічних детермінантів дозволяє зрозуміти, яким чином різні фактори взаємодіють та впливають на психічне здоров'я, а також розробляти ефективні стратегії профілактики та лікування психічних розладів.

Когнітивні процеси, будучи основою інтерпретації та обробки інформації, спрямовують увагу на значущі стимули, задаючи рамки для сприйняття та подальших рішень. формуючи цілеспрямоване поведінка, заснована на потребах та установках. Особистісні особливості, такі як темперамент і характер, задають стійку структуру для реагування, проте вони динамічні і схильні до впливу досвіду. Навички саморегуляції та усвідомленість, будучи інструментами внутрішнього контролю, підвищують здатність особистості адаптуватися до умов середовища, що

змінюється, що підкреслює їх значимість в умовах високої невизначеності [3, с. 80].

Ключовим висновком є взаємозалежність всіх розглянутих факторів, їх взаємодія в рамках цілісної системи, спрямованої на підтримку адаптації та функціональної інтеграції індивіда у навколишньому середовищі. поведінки.

Когнітивні детермінанти відіграють важливу роль у вербальній комунікації, визначаючи, як людина сприймає, інтерпретує та передає інформацію. Процес когнітивного сприйняття та обробки інформації безпосередньо впливає на зміст мови, а також на вибір тих чи інших слів та виразів. Наприклад, у разі когнітивних спотворень (як у концепції Аарона Бека) людина може використовувати невірні або обмежені уявлення про реальність, що позначається на точності та об'єктивності її вербальних висловлювань. На невербальному рівні когнітивні процеси також впливають на емоційні реакції, що, своєю чергою, позначається на вираженні обличчя, жестах і позах [7, с. 750].

Емоційні детермінанти, з іншого боку, впливають як вербальне, і невербальне вираження. Емоції, такі як тривога, гнів, радість чи страх, змінюють як тональність і темп промови, а й фізичне вираження цих емоцій через жести, міміку і поставу. Емоційна реакція одна із найсильніших чинників, формують невербальну складову спілкування [5, с. 30]. Наприклад, при сильному хвилюванні чи стресі людина може говорити швидше, з порушенням інтонації, а її жести та міміка можуть ставати надмірними чи неадекватними контексту, що може призвести до невірного сприйняття повідомлення партнером зі спілкування.

Особистісні детермінанти, такі як темперамент, самоповага, впевненість у собі або схильність до ексцентричності, також суттєво впливають на вербальну та невербальну комунікацію. Наприклад, екстраверти, схильні до більш відкритих та активних взаємодій, часто використовують більш виразні жести, відкрите тіло та інтонацію, яка підтверджує їхню впевненість та бажання бути почутими. Навпаки, інтроверти можуть демонструвати стриманість у жестах і голосі, використовуючи мінімалістичну невербальну експресію [6, с. 150].

Соціальні детермінанти – культурні норми, соціальні очікування і статус індивіда групи – відіграють ключову роль формуванні стилів комунікації. Культурні відмінності можуть суттєво впливати на невербальну комунікацію: наприклад, в одних культурах прямий зоровий контакт є показником впевненості, тоді як в інших може бути сприйнятий як агресія. На вербальному рівні соціальні детермінанти регулюють вибір лексики, форми звернення та манеру спілкування, що відображає соціальні ролі та статус учасників комунікації.

Вербальні детермінанти – це мовні елементи, які впливають на сприйняття та інтерпретацію інформації, що виражається за допомогою мови. Це можуть бути різні слова, висловлювання, конструкції, а також

елементи контексту, які допомагають організувати та уточнити зміст висловлювання. Вони відіграють важливу роль у когнітивних процесах, таких як сприйняття, увага, пам'ять та прийняття рішень.

У психології вербальні детермінанти також розглядаються як засоби, через які людина інтерпретує світ, висловлює свої думки та емоції, а також взаємодіє з оточуючими. Розуміння їх механізмів є важливим для вивчення когнітивних та соціальних процесів, таких як соціальна перцепція, стереотипи, а також для дослідження питань впливу мови на мислення (тобто гіпотеза Саліра – Уорфа).

Невербальні детермінанти – це елементи невербальної комунікації, які впливають на сприйняття, інтерпретацію та передачу інформації без використання слів. Вони включають жести, міміку, пози, інтонацію, паралінгвістичні ознаки, просторову поведінку та інші аспекти. Ці елементи відіграють ключову роль міжособистісної комунікації, підкріплюючи чи модифікуючи сенс вербальних повідомлень [1, с. 210].

Вербальна і невербальна комунікація відіграють важливу роль в процесі міжособистісної взаємодії, але їх вплив на сприйняття повідомлень по-різному. Психологічний аналіз взаємодії цих двох типів сигналів зосереджується на їх узгодженості або невідповідності, а також на впливі, який виникає, коли один з них руйнує або посилює інший.

Отже, при взаємодії вербальної та невербальної комунікації важливу роль відіграють такі психологічні механізми, як когнітивний дисонанс і сприйняття довіри, невідповідність між вербальними і невербальними сигналами може викликати значні зміни в емоційному сприйнятті, а ефективне використання невербальних сигналів допомагає посилити мовне повідомлення і поліпшити якість комунікації.

Список використаних джерел:

1. Іоффе М. Застосування невербальних засобів в управлінській діяльності. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXXVII Міжнародної науково-практичної конференції. 2023 р. С. 209–213
2. Костюк Г. С. Психологія навчання. Київ, 2022. 196 с.
3. Солощук Л. В. Особливості функціонування невербальних компонентів комунікації. *Вісник ХНУ*. 2021. № 1051. С. 77–82.
4. Татенко В. І., Чепелева Н. В. Соціальна психологія: сучасний стан і перспективи. 2020. Київ : Ніка-Центр. 318 с
5. Hall E. T. *The Silent Language*. 2019. Garden City, NY: Doubleday. 224 p.
6. Kaushal S. Contribution of Non Verbal Language in Communication: A Study of NonVerbal Communication. *Asian Journal of Advanced Basic Sciences*. 2019. № 2 (1). P. 15–21.
7. Lasswell H. *The Structure and Function of Communication in Society*. In: Bryson L. (Ed.) *The Communication of Ideas*. New York, 2018. Harper. P. 37–51.

Братіков А. О.,

аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий керівник: Копилова С. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології, філософії та суспільних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

**ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСАХ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ТА ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ ГРОМАД**

Війна, затяжна суспільна напруга та майбутня відбудова країни висувують нові вимоги до тих, хто щодня працює з людьми в кризових станах. Від таких фахівців очікують не просто набору знань чи навичок – від них очікують уміння орієнтуватися там, де немає готових відповідей: у ситуаціях, що змінюються щогодини, де потрібно одночасно тримати себе в руках і залишатися по-справжньому уважним до того, хто поруч. Цифровізація в цьому середовищі давно перестала бути лише питанням техніки. Вона змінила саму тканину професійної роботи – її ритм, її форми, те, як люди взаємодіють, і те, що тепер від фахівця вимагається [1, с. 1; 2, с. 191–192].

Цифрове середовище сьогодні проникло в усі куточки фахової допомоги – чи то індивідуальне консультування, чи просвітницька робота, чи налагодження зв'язків між службами, чи підтримка людей, які потребують постійного супроводу. Але разом із новими можливостями прийшло й нове навантаження. Працювати онлайн – це не просто вміти користуватися програмами. Це означає зберігати живий контакт із людиною тоді, коли між вами – лише екран; утримувати власну рівновагу в умовах, де межі між роботою і відпочинком розмиваються; залишатися уважним, навіть коли середовище цьому не сприяє. Саме тому питання розвитку творчого потенціалу в цифрову добу – це не абстрактна теорія, а цілком практична потреба.

О. Л. Вознесенська звертає увагу на те, що діджиталізація змінює не лише організаційний бік допомоги, а й саму природу психологічного контакту. Виникають питання, які раніше не стояли так гостро: де проходить межа між живою і медіаопосередкованою взаємодією, чи

втрачає вона при цьому щось суттєве, і коли цифровий формат справді доречний, а коли – ні [2, с. 191, 196]. І якщо зібрати це разом, стає зрозумілим: діджиталізація не полегшує роботу сама по собі. Вона змушує її переосмислювати. А творчий підхід у таких умовах – це вже не бажана якість, а базова вимога до фахівця.

Творчий потенціал фахівця – це передусім про гнучкість мислення в ситуаціях, де готового рішення просто немає. Не про те, щоб вигадати щось незвичайне заради самої незвичайності, а про те, щоб не зупинятися перед задачею, яка не вкладається в жоден відомий алгоритм. Адаптувати, комбінувати, пробувати – і водночас тримати в центрі уваги конкретну людину, а не абстрактний «випадок».

У роботі з ветеранами та членами їхніх родин ця гнучкість особливо важлива. Тут майже ніколи не буває двох однакових ситуацій. Травматичний досвід переплітається з сімейною динамікою, соціальними обставинами, особистісними особливостями – і фахівець щоразу стоїть перед необхідністю будувати щось індивідуальне, а не просто відтворювати знайому схему.

Дослідження В. І. Лагодзінської дають підстави говорити про творчий потенціал ширше, ніж просто як про інструмент продуктивності. Авторка пов'язує його з психічним благополуччям і здатністю витримувати тривале навантаження воєнного та післявоєнного часу [3, с. 47–48]. Окремо вона розглядає можливості цілеспрямованого розвитку цього потенціалу – зокрема через тренінгові та арт-терапевтичні формати, які створюють умови для внутрішнього відновлення і нового погляду на власну професійну роль [4, с. 201].

Робота з ветеранами – це не та сфера, де можна покладатися виключно на перевірені схеми. Людина, яка пережила бойову травму, втрати, розрив із звичним життям і тепер намагається знайти себе в мирній реальності, приходиться не з «проблемою зі списку» – вона приходиться зі своєю історією, зі своїм боєм, і нерідко без слів для того, щоб його описати. Фахівець у такій ситуації мусить робити більше, ніж просто застосовувати методику: він шукає форму, яка підійде саме цій людині, саме зараз.

О. М. Кокур із співавторами прямо вказують на те, що психологічна допомога військовослужбовцям, ветеранам та їхнім родинам мусить бути комплексною, чутливою до контексту і прив'язаною до реальних, а не уявних потреб тих, хто її отримує [5, с. 3, 125]. І. М. Крук та І. М. Григус додають до цього важливий акцент: психічні наслідки бойового досвіду надто складні, щоб їх можна було охопити стандартним набором інструментів – потрібні форми реабілітації, які вміють підлаштовуватися, а не лише відтворювати вивчене [6, с. 52].

Саме тут творчий потенціал фахівця перестає бути абстрактною категорією. Він стає практичним ресурсом – тим, що дозволяє побачити

за межами інструкції і знайти вихід там, де готового алгоритму просто немає [5, с. 125; 6, с. 52].

Ветеран – це не діагноз і не категорія в базі даних. Це людина, яка пройшла через щось, що більшість із нас не може навіть уявити, і тепер намагається якось жити далі. Бойова травма, втрати, відчуження від цивільного світу – все це не вкладається в жоден стандартний протокол, хоч би яким детальним він був.

Фахівець, який це розуміє, працює інакше. Він не просто веде прийом – він весь час шукає: яке слово підійде, який підхід не відштовхне, яка форма контакту взагалі можлива з цією конкретною людиною сьогодні. О. М. Коkun із колегами наголошують саме на цьому: допомога має бути комплексною і прив'язаною до реального стану людини, а не до усередненого уявлення про те, що їй потрібно [5, с. 3, 125].

І. М. Крук та І. М. Григус теж говорять про це – хоча й іншими словами. Бойовий досвід залишає сліди, які не піддаються простим рішенням, а реабілітація мусить за ними встигати, а не йти за завченою схемою [6, с. 52].

Ось чому творчий потенціал фахівця в цій роботі – це не додаткова перевага, а те, без чого не обійтися. Саме він дає змогу побачити людину там, де інші бачать випадок, і знайти рішення там, де інструкція вже нічого не підказує [5, с. 125; 6, с. 52].

Але є ще один бік цієї теми, про який говорять значно рідше. Фахівець, який щодня працює з чужим болем, – сам не залізний. Війна, постійний контакт із травмою, відповідальність за людей у кризі – все це накопичується. І в якийсь момент навіть дуже вмотивована людина починає помічати, що ресурс вичерпується, що реакції притупляються, що робота дедалі більше нагадує механічне виконання функцій.

Л. М. Карамушка пише про це прямо: в умовах війни здатність людини спиратися на власні ресурси, реалізувати свої здібності і зберігати внутрішній баланс набуває особливої ваги [7, с. 28, 33]. О. М. Коkun із колегами додають до цього ще один вимір – резильєнтність і психофізіологічна стійкість стають не просто бажаними якостями, а умовою того, щоб взагалі витримати те, що відбувається навколо [8, с. 13, 37].

І тут творчий потенціал відіграє роль, яку важко замінити чимось іншим. Людина, яка вміє мислити нестандартно, шукати нові підходи, бачити можливості там, де інші бачать глухий кут – така людина рідше застрягає у виснаженні. Не тому що їй легше, а тому що вона не втрачає суб'єктності: продовжує діяти, а не просто реагувати, шукає опору в собі, а не чекає, поки хтось інший вкаже вихід [7, с. 28; 8, с. 37].

Але якщо відступити на крок назад, стає видно ширшу картину. Творчий потенціал фахівців – це не лише про якість індивідуальної

роботи з конкретною людиною. Це про те, з чого взагалі складається стійка громада.

Громада тримається не тільки на бюджетах і управлінських рішеннях. Вона тримається на людях, які вміють чути одне одного, довіряти, підтримувати, знаходити спільну мову – і на фахівцях, які допомагають цим процесам відбуватися. НІСД у своїй аналітиці прямо вказує: місцеве самоврядування є одним із ключових факторів того, наскільки громада взагалі здатна функціонувати в умовах війни [9]. Але за будь-яким самоврядуванням стоять конкретні люди – психологи, соціальні працівники, педагоги, управлінці, активісти – і від того, як вони мислять і діють, залежить дуже багато.

Державна політика теж рухається в цьому напрямку: реабілітація ветеранів і членів їхніх сімей розглядається як комплексний процес, що охоплює ментальний, фізичний, психологічний і професійний виміри [10]. А це вже неможливо без фахівців, які вміють діяти не за єдиним шаблоном, а гнучко, міждисциплінарно, із залученням сучасних цифрових інструментів.

Тому розвиток творчого потенціалу в умовах діджиталізації – це не вузькопрофесійна тема. Це про те, якими будуть наші громади після війни: чи зможуть вони відновитися, чи зуміють утримати людей разом, чи вистачить у них сили [5, с. 125; 9; 10].

Якщо зібрати все сказане разом, вимальовується досить чіткий образ. Діджиталізація змінила умови роботи фахівців – і це вже не новина. Але вона також загострила питання, яке раніше могло залишатися на периферії: чи вміє фахівець мислити гнучко, переосмислювати те, що не спрацьовує, шукати нові форми там, де старі вже не дають результату.

Саме цифрове середовище зробило цю потребу особливо наочною. Тут не сховася за рутину – воно саме по собі постійно змінюється і вимагає змінюватися разом із ним.

Творчий потенціал у цьому контексті – не про талант і не про якусь особливу обдарованість. Це психологічний ресурс, який або є, або його треба свідомо розвивати. І від того, наскільки він розвинений у конкретного фахівця, залежить не лише якість його роботи, а й те, чи витримає він сам, чи зможе справді допомогти ветерану, чи підтримає родину, чи зробить свій внесок у те, щоб громада після війни не розсипалася, а трималася разом [1, с. 1; 3, с. 47; 6, с. 52; 10].

Список використаних джерел:

1. Максименко С. Д. Психологічні детермінанти цифровізації освіти в Україні: наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18–19 листоп. 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–7. DOI: 10.37472/v.naes.2022.4228.

2. Вознесенська О. Л. Виклики цифровізації: межі медіапосередкованості психологічної допомоги та освітнього процесу. *Проблеми політичної психології*. 2025. Вип. 17 (31). С. 190–209. DOI: 10.33120/porp-Vol17-Year2025-209.

3. Лагодзінська В. І. Тренінг розвитку креативного потенціалу персоналу освітніх організацій як детермінанти забезпечення його психічного здоров'я та благополуччя в умовах війни й післявоєнного відновлення. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. Т. 33, № 3–4. С. 42–51. DOI: 10.31108/2.2024.3.33.4.

4. Лагодзінська В. І. Розвиток творчого потенціалу для забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій під час війни засобами арт-терапії. *Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні)* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Київ, 27–28 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 198–202.

5. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

6. Крук І. М., Григус І. М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. *Rehabilitation and Recreation*. 2023. № 15. С. 50–56. DOI: 10.32782/2522-1795.2023.15.6.

7. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 48 с.

8. Кокун О. М., Бахмутова Л. М., Кружева Т. В. та ін. Забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення : практичний посібник / за ред. О. М. Кокуна. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 110 с.

9. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін. ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.02.

10. Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 307. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*.

Булакаєв Д. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ОСОБИСТІТЬ ЛЮДИНИ

Реклама, незважаючи на інформативність, здатна також здійснювати негативний вплив на особистість, який виражається у її стереотипному мисленні, формуванні малоймовірних очікувань стосовно благополуччя та успішності, а також породжувати в людини негативні переживання та стрес, серед дітей зокрема, позначаючись при цьому на їхньому зорі та нервовій системі.

Основними проблемами впливу реклами на особистість є:

1. Маніпулювання та викривлення дійсності (реклама неодноразово гіперболізує позитивні характеристики товарів не акцентуючи уваги на їх недоліках, і формує у людини відчуття, що придбавши ті чи інші товари може забезпечити її щастя та статус, що вважається головним виявом маніпуляції людською свідомістю).

2. Вплив на психічне здоров'я (негативне враження від реклами, озлобленість, безсильність нервової системи і зростання рівня стресу вважаються потенційними результатами від її перегляду).

3. Вплив на дитячу психіку (блискучі, рухливі зображення і систематична зміна кадрів у рекламному ролику можуть негативно відбиватися на дитячому зорі, їхній увазі та загальному розвитку, а також формувати помилкове сприймання навколишнього середовища та системи суспільних цінностей).

4. Формування стереотипів (реклама має здатність нав'язувати готові поведінкові моделі і життєві стереотипи, що зумовлюють стереотипність мислення та своєрідне спотворення суспільної поведінки).

5. Потреба у критичному мисленні (споживачам необхідно розвивати критичне відношення до реклами, щоб запобігти купівлі непотрібного та не піддаватися будь-якому маніпулюванню).

В той же час маніпулювання, яке певним чином вважається порушенням суспільних прав на волевиявлення та ухвалення незалежних рішень, все-таки є невід'ємним елементом нашої буденності. Тому застосовування будь-яких маніпуляцій у рекламі сприяє зміні у системі ціннісних орієнтацій та моральних правил нинішнього суспільства. Все це обумовлює необхідність у дослідженні проблем

соціально-психологічного впливу реклами під впливом маніпулятивних технологій.

Явище реклами невід’ємно пов’язане з маніпуляцією. Особливо з виникненням телебачення реклама стала потужним інструментом соціального примусу і перейшла на якісно новий рівень. У рекламі на телебаченні: поєднання тексту, візуального ряду, музики і домашньої обстановки розслабляє мозок, знижуючи рефлексивність, критичність людини. Тобто телебачення поєднує можливість візуального представлення продукту, голосовий супровід та музику, що дозволяє впливати на людину через декілька каналів споживання інформації. Людина може «фільтрувати» лише ті повідомлення, що до неї надходять з одного каналу. Це означає, що саме телевізійна реклама має величезні можливості впливу, під дією яких людина не здатна контролювати і обмежувати споживання рекламної інформації. Реклама стає вже не засобом поширення інформації про товари чи послуги, а складним і ефективним засобом навівання стереотипів поведінки, формування моральних цінностей. Тому багато дослідників наголошують на соціальному програмуванні, яке здійснює реклама. Причому увагу акцентують на тому, що програмуються не лише споживачки, а й ідейно-значущі життєві орієнтації людей. Адже ефект реклами виявляється не лише у популяризації певних товарів та послуг. Вона цілеспрямовано формує субкультуру суспільства споживачів [1].

Реклама – це вид безпосередньої комунікації зі споживачами, засіб популяризації товару шляхом поширення інформації про нього. Роль реклами є непересічною, адже вона інформує потенційних покупців про позитивні аспекти товарів, дає можливість дізнатися про новинки на ринку, полегшує вибір товару тощо. Актуальність усіх цих функцій реклами продовжує зростати у міру розвитку ринків і загострення на них конкуренції. Все це спричинило стрімкий розвиток рекламних інструментів, особливо завдяки використанню цифрових технологій. Слід визнати однак, що діджиталізація стала також сприятливим середовищем і для різноманітних маніпуляцій. Зазначимо, що маніпуляція – це вид психологічного впливу, часто прихованого, який застосовується з метою зміни намірів або переконань опонента [3].

Більшість науковців суголосні у тому, що у рекламі значну роль відіграють психологічні чинники і виділяють п’ять своєрідних «центрів тяжіння», а саме: «формат повідомлення, внутрішній світ споживача, органи чуття людини, логіка побудови рекламного повідомлення і форми подання статистичних даних». Як показує досвід, сучасна реклама відіграє подвійну роль у житті. Насамперед, це детальна інформація про продукт чи послугу. Але є і певні негативні моменти, пов’язані з тим, що реклама стає тим важелем, який спричинює вироблення певних стереотипів мислення, нав’язує стандарти життя, шаблони краси тощо. У свідомості людини виникає думка, що її щастя,

успіх, підвищення статусу залежить саме від придбаної речі. Тобто, відбувається елементарне маніпулювання свідомістю людини. Зазначимо також, що маніпулятивні прийоми можуть бути як позитивними, так і негативними [4, с. 135].

На цьому етапі вважливо описати рекламні ефекти, що використовуються рекламою з метою маніпулювання людськими потребами та бажаннями:

1. Ефект подяки. Мало кому подобається почуватися боржником. Почуття подяки зміцнилося в поведінці людини за допомогою природного відбору. Більш життєздатними і успішними виявлялися ті сім'ї та первісні спільноти, в яких практикувалася подяка.

2. Ефект наслідування. Досить часто нам показують, як цілі натовпи штурмують магазин, щоб купити рекламований продукт або як друзі сваряться за упаковку чіпсів.

3. Ефект привабливості. Проведене у 1980-х рр. у Канаді дослідження показало, що на виборах місцевого самоврядування частіше перемагають симпатичні особистості. Причому виборці, якщо їх запитати, чи грає роль зовнішність кандидата, вперто наполягають, що не надають значення таким зовнішнім, поверховим ознакам, а дивляться тільки на програми і діловий досвід кандидатів.

4. Ефект дефіциту. Правильно роблять рекламісти, вставляючи в свої тексти фрази на кшталт «пропозиція дійсна тільки протягом тижня» або «запаси товару обмежені». Якщо в якомусь продукті використовується рідкісна і важкодоступна природна сировина, скажімо плавники акули, рослини з Тибету або космічний пил, про нього обов'язково згадують в рекламі, чи відповідає це дійсності чи ні.

5. Ефект кольору або синестезія. Синестезія – це психологічне співвідношення слова і сенсорних відчуттів. Звукове або смакове відчуття кольору виникає спонтанно, однак воно характеризується різкою стійкістю і подібністю у всіх людей. Залежно від обставин, той чи інший колір психологічно викликає певні почуття [2, с. 122–123].

Отже, за допомогою маніпулятивних технологій стає можливим розширення чи звуження людської свідомості відповідно до поставлених цілей. Сама реклама здатна створити своєрідний «клімат», моду, попереджувати, змушувати замислитися, спинитися, не шкодити здоров'ю та суспільству, а також розповідати про потенційні наслідки виконання деструктивних дій. Через це, й самі цілі маніпулятивних технологій в рекламі повинні бути направлені на зміну людини на краще, щоб вона стала більш доброзичливішою та співчутливою. Безперечно, людина сама в змозі стати кращою версією себе, переоцінити власну поведінку, що пов'язано із певними причинами, зокрема відчуття втоми від самоти, пережита недуга, розуміння власних деструктивних дій та їх результатів тощо. Проте неодноразово таке переосмислення настає внаслідок серйозного приводу (емоційного, фізичного, раціонального

характеру). І подібним приводом може вважатися політика самої держави, рекламна інформація, популяризація суспільних цінностей. У випадку, коли дані інструменти більш-менш змінюють поведінку індивіда, то можна засвідчувати переваги подібної маніпуляції.

Проте, існують випадки, коли подібна реклама є ефективною, що викликає великі втрати самих ініціаторів рекламних кампаній. З однієї сторони, реклама із використанням маніпулятивних технологій покликана інформувати та наводити на швидкий вибір, розвіювати сумніви та підвищувати бажання одержати певний товар, а також позначатися на його сприйманні та загальній оцінці. Проте, з іншої сторони, – неякісний товар, відмінність між запропонованим та фактичним продуктом, відсутність необхідності у товарі та будь-яких інформаційних даних щодо потенційних недоліків – все це безсумнівно протягом певного періоду негативно відбивається на репутації рекламодавців, які користуються маніпулятивною рекламою.

Список використаних джерел:

1. Капітан Є. Маніпулятивні особливості сучасної реклами на телебаченні. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/232/1/Медіадослідження_2.pdf#page=36
2. Макаренко С.С., Войцеховська О.В. Маніпуляції як умова впливу соціальної реклами на особистість студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Випуск 1 (54). С. 121–128. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-20-54-1-121-128>
3. Панасюк А.С., Омельченко А.К., Шульгіна Л.М. Маніпуляційні техніки в рекламі. URL: https://oklander.info/wp-content/uploads/2024/01/246_doclad.pdf#page=197
4. Чередник Л.А. Використання прийомів маніпуляції у рекламі. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61.1). С. 133–137.

Кузнецова Т. М.,
практичний психолог
КНП «Коростенська центральна районна лікарня»
Ушомирської сільської ради
м. Коростень, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ

Війна є одним із найскладніших соціальних явищ, що має глибокі наслідки для психічного здоров'я людини та суспільства в цілому. Тривале перебування в умовах небезпеки, переживання втрат, руйнування житла, вимушене переселення, розлука з близькими та інші травматичні події спричиняють значне психологічне навантаження на людину. У таких умовах особливо актуальною стає проблема соціально-психологічної реабілітації населення.

Соціально-психологічна реабілітація спрямована на відновлення психоемоційного стану людини, подолання наслідків травматичного досвіду та сприяння її соціальній адаптації. Важливого значення вона набуває не лише під час активної фази воєнних дій, а й у період післявоєнного відновлення, коли суспільство стикається з необхідністю подолання довготривалих психологічних наслідків війни.

Особливу увагу в процесі реабілітації слід приділяти дітям, внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям та членам їхніх сімей, які найбільше постраждали від наслідків воєнних подій.

Психологічні наслідки війни для населення

Воєнні події мають значний вплив на психічне здоров'я людини. Постійна загроза життю, переживання травматичних подій, втрати та нестабільність можуть спричинити різноманітні психологічні реакції. Найпоширенішими серед них є тривожність, страх, емоційне виснаження, депресивні стани, порушення сну, підвищена дратівливість та розвиток посттравматичного стресового розладу.

Особливо вразливою категорією населення є діти. Умови війни можуть негативно впливати на їхній психоемоційний розвиток, викликати страхи, почуття небезпеки, агресивність або замкнутість. Діти можуть переживати труднощі у навчанні, порушення уваги, проблеми у спілкуванні з однолітками та дорослими.

Дорослі також стикаються з серйозними психологічними викликами. Втрата близьких, руйнування домівок, економічна нестабільність та необхідність адаптації до нових умов життя можуть спричинити хронічний стрес та емоційне виснаження. Особливої уваги потребують

військовослужбовці та ветерани, які часто переживають посттравматичні реакції, що потребують тривалої психологічної підтримки.

Таким чином, війна створює значне навантаження на психічне здоров'я населення, що зумовлює необхідність розвитку системи соціально-психологічної допомоги.

Сутність та завдання соціально-психологічної реабілітації

Соціально-психологічна реабілітація є комплексом заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я людини, її соціальної активності та здатності ефективно функціонувати у суспільстві. Вона включає психологічну підтримку, консультування, психотерапевтичну допомогу, соціальну адаптацію та розвиток навичок подолання стресових ситуацій.

Основними завданнями соціально-психологічної реабілітації є:

- зниження рівня тривожності та психологічної напруги;
- допомога у подоланні травматичного досвіду;
- відновлення емоційної рівноваги;
- формування навичок психологічної саморегуляції;
- підтримка соціальної адаптації особистості;
- відновлення соціальних зв'язків та активності.

Ефективна реабілітація передбачає комплексний підхід, який поєднує психологічну допомогу, соціальну підтримку та освітні заходи.

Методи соціально-психологічної реабілітації в умовах війни

У роботі з людьми, які пережили травматичні події війни, застосовуються різноманітні методи психологічної допомоги.

Одним із найважливіших напрямів є індивідуальне психологічне консультування, яке допомагає людині усвідомити власні переживання, знайти внутрішні ресурси та поступово відновити психологічну стабільність.

Широко використовуються групові форми роботи, такі як тренінги психологічної підтримки, групи взаємодопомоги та психотерапевтичні групи. У таких групах люди мають можливість поділитися власним досвідом, отримати підтримку та відчуття розуміння з боку інших.

У роботі з дітьми ефективними є методи арт-терапії, ігрової терапії, казкотерапії, музикотерапії та інші творчі методи. Вони допомагають дитині виражати емоції, знижувати рівень тривожності та відновлювати почуття безпеки.

Важливу роль відіграє психоосвітня діяльність, яка спрямована на формування знань про вплив стресу на психіку та розвиток навичок емоційної саморегуляції.

Особливості реабілітації у період післявоєнного відновлення

Після завершення активної фази воєнних дій суспільство стикається з новими викликами, пов'язаними з довготривалими психологічними наслідками війни. У цей період важливо забезпечити системну

підтримку людей, які пережили травматичні події, сприяти їхній соціальній адаптації та відновленню життєвих ресурсів.

Соціально-психологічна реабілітація у період відновлення має бути спрямована на:

- подолання довготривалих наслідків стресу;
- підтримку психологічної стійкості населення;
- відновлення соціальних зв'язків у громадах;
- інтеграцію ветеранів у мирне життя;
- створення безпечного освітнього середовища для дітей.

Особливе значення має міждисциплінарна співпраця психологів, соціальних працівників, педагогів, медичних працівників та громадських організацій.

Соціально-психологічна реабілітація в умовах війни та у період післявоєнного відновлення є важливим напрямом підтримки населення та відновлення психічного здоров'я суспільства. Вона спрямована на подолання наслідків травматичного досвіду, відновлення емоційної стабільності та соціальної активності людей.

Комплексний підхід до організації реабілітаційної допомоги, який поєднує психологічну підтримку, соціальні програми та освітні заходи, сприяє підвищенню ефективності відновлення та формуванню психологічної стійкості суспільства. Подальший розвиток системи соціально-психологічної допомоги є важливою умовою успішного післявоєнного відновлення та зміцнення психічного здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Гудзь Т. О. Соціально-психологічна реабілітація українських ветеранів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2019. Вип. 32. С. 74–86.

2. Гульбс О., Кобець О. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал.* Вип. 7. 2021 С. 100–106.

3. Звіт про психічне здоров'я у світі: трансформація систем охорони психічного здоров'я для всіх. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ. 2023.

4. Козігора М. А. Прояви симптомів моральної травми у військовослужбовців та цивільного населення під час війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету: наук. збірник. Серія «Психологічні науки».* Херсон. 2022. Вип. 2. С. 20–27.

5. Коструба Н. С. Психічне здоров'я військовослужбовців. *Психологічні перспективи.* 2023. №. 41.

6. Крук І. М., Григус І. М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стерсовим розладом. *Rehabilitation and Recreation.* 2023. №. 15. С. 50–56.

7. Лесков В. О. Теоретичні основи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців. *Наука і освіта*. № 5–6. С. 56–60.

8. Лурін І. А. Особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій. *Проблеми військової охорони здоров'я*. 2017. №. 49 (2). С. 62–70.

9. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна реабілітація (дата особистості: етапи, технології, техніки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41. С. 157–167.

10. Форноляк В. М. Особливості соціально-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: мат. міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 85–88.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-80>

Кузнєцов В. Д.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У ПРАКТИКИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ветеранська політика в Україні трансформується з вузькоспрямованої системи соціального забезпечення в комплексний інструмент соціально-економічного розвитку громад. У сучасних умовах вона охоплює не лише питання підтримки ветеранів, але й формування їх як активних суб'єктів регіональної економіки, підприємництва та громадського життя.

Суттєвою особливістю є зміщення акценту з компенсаційних механізмів на інтеграційні моделі, що передбачають включення ветеранів у процеси відновлення громад. Це проявляється у розвитку програм підтримки ветеранського підприємництва, професійної адаптації та залучення до реалізації проєктів реконструкції. Таким чином, ветерани розглядаються не лише як отримувачі соціальних послуг, а як носії людського капіталу та досвіду, здатного генерувати економічну додану вартість.

Корпоративна соціальна відповідальність (CSR) виходить за межі репутаційного інструменту та трансформується у стратегічний механізм участі бізнесу у відновленні та розвитку територіальних громад. Зокрема, CSR розглядається як інструмент інтеграції інтересів

стейкхолдерів і досягнення сталого розвитку, що дозволяє бізнесу активно впливати на соціально-економічні процеси на локальному рівні [1]. Важливим аспектом є також взаємодія бізнесу з ветеранською спільнотою.

Ветеранська політика на рівні підприємств у територіальних громадах поступово формується як окремий напрям корпоративного управління, що поєднує соціальну відповідальність із цілями економічної ефективності. Йдеться не лише про вакансії для ветеранів, а про створення комплексних програм їх професійної адаптації, перекваліфікації та психологічної підтримки. У практичному вимірі це включає розробку внутрішніх проєктів реінтеграції, наставницькі програми, гнучкі умови зайнятості та підтримку ветеранського підприємництва на місцевому рівні. Такий підхід сприяє не лише підвищенню зайнятості, а й формуванню стійкого людського капіталу громад, здатного забезпечувати відновлення економічної активності.

Водночас ефективність ветеранських програм на підприємствах залежить від рівня їх інтеграції у локальні стратегії розвитку та взаємодії з органами місцевого самоврядування, що дозволяє забезпечити синергію між бізнесом і громадою. Однак при цьому варто зазначити, що соціально-економічна підтримка та професійно-трудова реабілітація є не лише індивідуальними потребами ветеранів, а й важливим елементом загальної соціальної політики [2]. З 2025 р. є підписаним Закон України «Про ветеранське підприємництво» – документ, що сприятиме самореалізації в бізнесі ветеранів, ветеранок та їхніх родин [3].

Компанії дедалі активніше впроваджують програми працевлаштування ветеранів, підтримують та реалізують соціальні ініціативи, спрямовані на їх інтеграцію. Це формує нову модель CSR, орієнтовану на соціальну інклюзію та підвищення резильєнтності громад. У цьому контексті корпоративна соціальна відповідальність виступає інструментом підвищення соціально-економічної безпеки, сприяючи створенню робочих місць, розвитку соціальних програм і зміцненню суспільної стабільності [4]. Йдеться про створення спеціалізованих підрозділів, впровадження локальних програм підтримки та розвиток партнерств із бізнесом і громадськими організаціями. Такий підхід дозволяє адаптувати державну політику до потреб конкретних територій і забезпечити її ефективну імплементацію.

Разом із тим, ефективність CSR залежить від рівня інституційного середовища та наявності стимулів для бізнесу. Важливим є формування прозорих правил взаємодії між державою, бізнесом і громадами, а також розвиток механізмів публічно-приватного партнерства. Така еволюція CSR сприяє підвищенню довіри між учасниками суспільного життя [5; 6].

Ключовим аспектом виступає також забезпечення соціальної згуртованості громад. Інтеграція ветеранів, їхніх родин, у соціально-

економічні процеси сприяє зміцненню довіри, розвитку горизонтальних зв'язків і формуванню спільної ідентичності. У цьому контексті ветеранська політика набуває значення інструменту соціальної стабілізації та підвищення адаптивної здатності громад до кризових викликів.

Водночас ефективність ветеранської політики значною мірою залежить від узгодженості між національним і місцевим рівнями управління, а також від наявності фінансових і організаційних ресурсів. Необхідним є впровадження систем моніторингу та оцінки результативності, що дозволяє забезпечити цільове використання ресурсів і досягнення довгострокових ефектів.

Список використаних джерел:

1. Завадських Г. М., Лисак О. І., Тебенко В. М. Корпоративна соціальна відповідальність: формування та реалізація в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2023. Том 2. № 48. DOI: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2023-48-129-139>
2. Осадчук Р. Ветеранське підприємництво як складова соціальної політики та соціальної роботи. *АЮГОΣ*. 2025. № 5. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.017>
3. Обух В. Ветеранський бізнес в Україні: нові стимули. *УкрІнформ*. 03.09.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4032115-veteranskij-biznes-v-ukraini-novi-stimuli.html>
4. Ломачинська І. А., Халєєва Д. В., Шмагіна В. В. Корпоративна соціальна відповідальність як інструмент забезпечення соціально-економічної безпеки та соціальної інклюзії. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2023. № 21/2 (51). С. 75–96. DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.2\(51\).274364](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.2(51).274364)
5. Мороз С., Мейш А., Левченко С. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу в Україні в умовах війни. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2023. № 318 (3). С. 231–238. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-36>
6. Лиска П. Корпоративна соціальна відповідальність: світовий та український досвід; шляхи глобальної імплементації. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). С. 331–338. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-45>

Ляптев І. М.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ОХОРОННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Професійне вигорання у працівників охоронних організацій є складним і багатомірним феноменом, який має значний вплив на ефективність виконання службових обов'язків, емоційний стан і загальне функціонування особистості. З огляду на специфіку професійної діяльності в цій сфері працівники охоронних організацій постійно перебувають у ситуаціях високого психологічного напруження, які пов'язані із забезпеченням безпеки, вирішення конфліктів та управління критичними ситуаціями. Такий характер діяльності часто супроводжується хронічним стресом, що створює передумови для розвитку професійної бадьорості як однієї з форм професійної деформації особистості.

Особливості вигорання в цій професійній групі обумовлені взаємодією психологічних, соціальних і організаційних факторів. Високі вимоги до емоційної стабільності, самоконтролю та адаптації у поєднанні з недостатньою соціальною підтримкою, суворими ієрархічними структурами та обмеженими можливостями для самореалізації можуть сприяти розвитку вигорання. незалежно від того, професійне активізація у працівників охоронних організацій часто проявляється у вигляді деперсоналізації, зниження емпатії та формування механізмів психологічного захисту, що може призвести до посилення міжособистісної дистанції, емоційної ізоляції та конфліктів.

Вивчення професійного вигорання в контексті охоронної діяльності важливе не лише для розуміння механізмів його виникнення, але й для розробки ефективних заходів профілактики та подолання. Рання виявлення симптомів бадьорості, зміцнення психологічної стійкості працівників, створення сприятливих умов праці та впровадження програм, що підтримують статистичні пріоритетні напрямки у забезпеченні психологічного благополуччя фахівців у цій сфері.

Професійне вигорання та деформація особистості є особливо актуальними у сфері охоронної діяльності, що характеризується високими вимогами до емоційної стійкості, фізичної витривалості та соціальної адаптивності. Умови роботи охоронців передбачають постійний контакт із виявлено загрозливими ситуаціями, необхідні для швидкого

прийняття рішень у критичних ситуаціях та виконання рутинних завдань, які можуть мати монотонний характер. такі професійні особливості створюють сприятливий обґрунтування для розвитку як емоційного горіння, так і професійної деформації особистості, що відбувається у сфері цих специфічних проявів [1].

Професійна деформація та емоційна бадборість у працівників охоронних організацій є багатофакторними явищами, які впливають на перетині особистісних, соціальних та організаційних чинників. Розуміння цих процесів має не тільки теоретичне, але й практичне значення, що не дозволяє розробляти ефективні стратегії профілактики, які сприяють збереженню психологічного благополуччя охоронців і підвищують ефективність їхньої професійної діяльності.

Прояви когнітивної деформації, такі як вузьке мислення та перфекціонізм, є характерними для працівників охоронних організацій, які протягом тривалого часу забезпечують однакові завдання, зосереджені на чітких інструкціях і алгоритмах. Постійне виконання рутинних обов'язків без можливості творчої чи інноваційної діяльності звужує когнітивні можливості працівника, знижує здатність до адаптації в нових умовах та обмежує його особистісний розвиток. Для охоронців це можна позначити нездатність до нестандартного мислення у випадках, які виходять за межі звичних сценаріїв.

Ідентифікація з професією є ще одним ключовим елементом професійної деформації, який має виражений характер у сфері охоронної діяльності. Сильна залежність самовизначення особистості від професійної ролі може призвести до ігнорування особистих потреб і зневажання соціальних чи сімейних обов'язків. У результаті, для охоронців така ідентифікація може стати джерелом особистісних конфліктів і професійної незадоволеності.

Обмежений погляд на ринкову конкуренцію також характерний для працівників охоронних організацій. Дослідження когнітивних спотворень показують, що професійна деформація може знизити здатність до критичного аналізу стратегій конкурентів. У випадку охоронних організацій це може перешкодити розробці нових підходів для забезпечення безпеки чи покращення якості послуг.

Відсутність співробітництва між підрозділами компанії часто виникає через розвиток у охоронців високого рівня ідентифікації з професією. Така ідентифікація може обмежувати здатність до ефективної командної роботи, потім працівники починають сприймати колеги з інших підрозділів як менш важливих або нездатних розуміти специфіку їхньої діяльності.

Баланс між роботою та особистим життям є ще одним аспектом профілактики деформації. Для охоронців це означає забезпечення можливостей відпочинку та соціальної інтеграції поза роботою, що сприяє збереженню емоційного ресурсу та запобігає вигоранню.

Таким чином, вплив професійної деформації охоронців на ефективність їх роботи та бізнес-процеси є багатограним і вимагає комплексного підходу до профілактики. Використання науково обґрунтованих методів дозволяє не лише зберегти психологічне благополуччя працівників, але й підвищити загальну ефективність охоронної організації.

Список використаних джерел:

1. Garcia T. T. Garcia P. C. Molon M. E., et al. Prevalence of burnout in pediatric intensivists: an observational comparison with general pediatricians. *Pediatr. Crit. Care Med.* 2014; 15 (8): e347–353.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-82>

Макаров О. М.,

аспірант за спеціальністю 053 «Психологія»

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, зумовлений тривалими бойовими діями, актуалізує проблему комплексної реабілітації військовослужбовців, які отримали поранення внаслідок війни. Поряд із фізичними ушкодженнями значна частина цієї категорії осіб зазнає глибоких психоемоційних змін, що проявляються у вигляді посттравматичного стресового розладу, депресивних станів, підвищеної тривожності та порушень соціального функціонування. Психологічні наслідки бойових травм мають системний характер і охоплюють когнітивну, емоційну, поведінкову та соціальну сфери, супроводжуються зміною базових уявлень про безпеку, довіру та контроль, що суттєво ускладнює процес адаптації до цивільного життя. Особливої складності набувають випадки поєднання психологічних розладів із фізичними обмеженнями або змінами зовнішності, що впливають на самооцінку та рівень соціальної інтеграції.

У цьому контексті соціально-психологічна реабілітація виступає не лише як допоміжний елемент медичного лікування, а як самостійний

напряв відновлення, спрямований на повернення особистості до активного соціального функціонування.

Емпіричне дослідження проведене за участю 42 військовослужбовці, які отримали поранення внаслідок бойових дій та проходили курс соціально-психологічної реабілітації. До вибірки увійшли особи з клінічно вираженими симптомами посттравматичного стресового розладу. Дослідження було організоване за схемою повторних вимірювань, що передбачало оцінку психоемоційного стану військовослужбовців до початку реабілітації, після її завершення та у відстроченому періоді, що дозволило визначити як безпосередній ефект втручання, так і стійкість отриманих результатів у часі. Оцінювання проводилося у трьох часових зрізах: до початку реабілітації, після завершення двотижневої програми та через чотири місяці після її завершення. Для вимірювання психоемоційного стану застосовувалися стандартизовані психодіагностичні інструменти: шкала PCL-M для визначення рівня посттравматичного стресового розладу, шкала PHQ-9 для оцінки депресивних проявів та шкала GAD-7 для визначення рівня тривожності.

Реабілітаційна програма була побудована на засадах біопсихосоціальної моделі та включала поєднання психологічних і соціальних інтервенцій. Психологічний компонент передбачав використання когнітивно-поведінкової терапії, спрямованої на опрацювання травматичного досвіду, зниження рівня тривожності та формування адаптивних когнітивних стратегій. Соціальний компонент був орієнтований на відновлення навичок міжособистісної взаємодії, подолання соціальної ізоляції та формування підтримуючого середовища, що забезпечує ефективну реінтеграцію у цивільне життя.

Результати дослідження засвідчили високий рівень психоемоційних порушень у вибірці на початковому етапі. Середній показник за шкалою PCL-M становив 63,2 балів, що відповідає клінічно значущому рівню посттравматичного стресового розладу. Середній показник за шкалою PHQ-9 становив 14,8 балів, що свідчить про наявність помірно-тяжкої депресії, тоді як середній рівень тривожності за шкалою GAD-7 становив 13,2 балів. Клінічно виражені симптоми ПТСР спостерігалися у 81,0 % респондентів (34 особи), симптоми депресії середнього або тяжкого рівня – у 63,4 %, високий рівень тривожності – у 72,6 %.

Після завершення двотижневої реабілітаційної програми зафіксовано статистично значуще покращення психоемоційного стану. Середній показник PCL-M знизився до 41,2 балів, що відповідає зменшенню на 35 %. Показник PHQ-9 зменшився до 8,9 балів, а показник GAD-7 – до 7,7 балів, що свідчить про зниження рівня депресії на 39,9 % та тривожності на 41,7 % відповідно. Частка осіб із клінічно вираженим ПТСР зменшилася до 40,5 %, рівень тяжкої депресії – до 28,6 %, а високий рівень тривожності – до 33,3 %. Отримані результати свідчать про високу ефективність короткострокового інтенсивного втручання.

Разом із тим результати повторного вимірювання через чотири місяці після завершення програми показали часткове повернення симптоматики. Середній показник PCL-M зріс до 47,6 балів, показник PHQ-9 – до 10,8 балів, а показник GAD-7 – до 9,6 балів. Частка осіб із клінічно значущим ПТСР становила 52,4%. Незважаючи на це, всі показники залишалися нижчими за початковий рівень приблизно на 25–30%, що свідчить про збереження позитивного ефекту реабілітації.

Отримані результати дозволяють констатувати, що соціально-психологічна реабілітація є ефективним інструментом зниження рівня посттравматичного стресового розладу, депресії та тривожності у військовослужбовців з бойовими пораненнями. Водночас виявлена динаміка змін має хвилеподібний характер, що проявляється у значному покращенні стану після завершення програми та частковому поверненні симптомів у середньостроковій перспективі. Це свідчить про недостатню ефективність короткострокових реабілітаційних програм у довготривалій перспективі.

Таким чином, ефективна соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців повинна розглядатися як безперервний процес, що включає не лише інтенсивний етап втручання, а й подальшу підтримку, спрямовану на закріплення досягнутих результатів, відновлення соціального функціонування та забезпечення стійкої адаптації до умов цивільного життя.

Список використаних джерел:

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed., text rev.). Washington, DC : APA, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
2. Lim I. C. Z., et al. PTSD and anxiety in war zones. *Front Psychiatry*. 2022. 13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.978703>
3. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Post-traumatic stress disorder: NG116. London: NICE. 2018. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116>
4. U. S. Department of Veterans Affairs; Department of Defense. VA/DoD Clinical Practice Guideline for the Management of Posttraumatic Stress Disorder and Acute Stress Disorder. Version 2023. Washington, DC: VA/DoD, 2023. URL: <https://www.healthquality.va.gov/guidelines/MH/ptsd/>
5. World Health Organization. ICD-11: International Classification of Diseases. Geneva: WHO, 2023. URL: <https://icd.who.int> (дата звернення: 10.03.2026 р.)

Новіков С. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

На превеликий жаль, в нашій державі на даний час дуже розповсюдженим є стереотип, що люди старшого віку вважаються більш консервативними, не достатньо гнучкими і неефективними. Вік неодноразово пов'язують із погіршенням когнітивних здібностей, що, в свою чергу, виступає важливою передумовою в процесі підтримки функціональної свободи, зокрема, навчанню новим навичкам. Проте в реальності, когнітивні здібності не погіршуються з віком.

Діджиталізація створила нові соціально-культурні умови, в яких розгортається формування особистості як в особистісному, так і в когнітивному плані. Необхідність адаптації до ІТ-середовища призвела відображена у понятті «цифровий інтелект» (за аналогією із соціальним або емоційним інтелектом), що передбачає три рівні: використання ІТ в повсякденному житті для спілкування і дозвілля; створення власного цифрового контенту та творчих продуктів; використання технологій для бізнесу та професійної діяльності. Сьогодні цифрова компетентність визнана базовою компетенцією людини, необхідною для успішної соціальної інтеграції, професійного та особистісного розвитку впродовж життя. Розробники «Цифрової агенди України – 2020» відзначають, що розвиток цифрових компетенцій в нашій країні розвивається фрагментарно, хаотично та відірвано від академічної (формальної) освіти в усіх її сегментах: початкової, середньої, вищої. Українці мають обмежені можливості для успіху у цифровому світі через застарілі методики викладання, відсутність навчальних стандартів, підготовлених викладачів, недоступність цифрових технологій для навчального процесу. Низька цифрова компетентність позначається на професійній успішності та загальному благополуччі людей [1, с. 92].

Аналіз розвитку галузі харчової промисловості показав, що «харчова промисловість являє собою потужну, широко розгалужену галузь народного господарства, зі своїми специфічними особливостями, має чітку нормативно-правову базу і систему підготовки професійних кадрів. Основними напрямками розвитку харчової промисловості в наш час є: збільшення об'єму виробництва і покращення якості продукції; створення сучасних засобів технічного переоснащення підприємств;

впровадження нових технологій приготування, зберігання, фасування продукції; використання принципово нового підходу до художнього оформлення кондитерських виробів. Особлива увага в галузі відводиться технології оформлення кондитерських виробів. Від так, фахова підготовка кваліфікованих робітників харчової промисловості до майбутньої професійної діяльності, дослідження її структури, змісту праці потребує нововведень та суттєвих корективів. Особливого значення набуває формування професіоналізму особистості майбутнього кваліфікованого робітника харчової промисловості, готового до якісного професійного функціонування в умовах сучасних соціальних та економічних зрушень в межах країни та якісних змін в межах харчової промисловості» [3, с. 141–142].

Як стверджує О. І. Вдовенко, «в умовах динамічного розвитку промисловості та сфери обслуговування конкурентоспроможність кваліфікованих робітників забезпечується не лише високим рівнем знань технологічних процесів і вмінням виконувати виробничі операції, а й творчими здібностями. Щоб знайти належне місце у суспільстві, майбутній кваліфікований робітник харчової промисловості повинен:

- гнучко адаптуватися у змінних життєвих ситуаціях, самостійно набувати необхідні знання, вміти застосовувати їх на практиці для розв'язання різних проблем з метою знаходження «свого місця» протягом усього життя;

- самостійно критично мислити, вміти побачити труднощі, які виникають у реальному світі, і відшукати шляхи їх раціонального подолання;

- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для дослідження певної задачі факти, аналізувати їх, висувати гіпотези щодо розв'язання проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами, встановлювати статистичні закономірності, формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти й розв'язувати нові проблеми);

- бути готовим до конструювання й оформлення власних інноваційних ідей у вибраній професійній сфері;

- бути організатором складної, напруженої діяльності щодо вирішення творчих фахових завдань;

- володіти глибокими та міцними знаннями, професійним мисленням, багатомірною свідомістю, здатністю до самовизначення в навколишній дійсності, у системі міжособистісних відносин;

- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, вміти одночасно працювати у різних галузях, передбачати конфліктні ситуації або уміло виходити з них;

- самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня;

– мати власну професійно-особистісну та соціокультурну позицію» [2, с. 19–20].

На нашу думку, варто погодитися з думкою науковців, що покращення підготовки працівників харчової промисловості значно активізує розвиток когнітивних здібностей. Це обумовлено тим, що краща підготовка працівників потребує більшої відповідальності, незалежності, творчості та ініціативності, а також кращого пристосування до динамічних змін у харчовій промисловості і використання сучасних технологій.

Отже, підготовка працівників харчової промисловості визначає важливе значення когнітивних здібностей. Так, вони сприяють покращенню рівня продуктивності праці, якості і безпеці діяльності працівників харчової промисловості, що потребує від них кращих взаємовідносин, співробітництва та креативності у праці. Відтак, в перспективному майбутньому діджиталізація та автоматизованість робочих процесів суттєво підвищить рівень продуктивності праці, а також дієвість взаємовідносин з клієнтами. Модернізація технологій у харчовій промисловості стимулюватиме появу потребу у нових навичках, а відтак, і покращить кваліфікаційний рівень працівників, які з ними працюють.

Список використаних джерел:

1. Бочелюк В. Й. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2020. Вип. 62. С. 81–107.
2. Вдовенко О. І. Проблеми формування творчих здібностей майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості. *Молодий вчений*. 2015. № 4 (3). С. 18–21.
3. Вдовенко О. І. Сучасні вимоги до професійної діяльності робітника харчової промисловості. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 55. С. 139–148.

Овчаренко В. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЙ В СОЦІАЛЬНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Будь-яка спільна діяльність передбачає комунікування і взаємодію учасників, як необхідний засіб забезпечення її ефективності. У бізнес-комунікаціях предметом спілкування є справа. Виробнича взаємодія може і не бути по своїй суті спілкуванням в тому випадку, коли другий суб'єкт виступає об'єктом. Наприклад, при жорсткому авторитарному стилі керівництва відносини керівника і підлеглого відбуваються головним чином як відносини суб'єкта до об'єкта. У цьому випадку формою відносин є дисципліна – принцип суворого регулювання ієрархічних відносин керівника і підлеглого. Зрозуміло, що підлеглий позбавлений свободи дій, що право прийняти рішення надається керівникові і тому зв'язок між ними асиметричний, монологічний, а не діалогічний. Особливості бізнес-комунікацій полягають у тому що:

- партнер у бізнес-комунікаціях завжди виступає як особистість, яка має значення для суб'єкта;
- людей, які спілкуються між собою відрізняє добре взаєморозуміння у питаннях справи;
- основне завдання бізнес-комунікацій – це продуктивне співробітництво.

Комунікація тісно пов'язана з діяльністю. Будь-яка форма комунікації виступає як форма спільної діяльності, люди завжди комунікують у процесі спільної діяльності. Поєднання діяльності однієї людини з діяльністю інших людей утворює спільну діяльність. У спільній діяльності формуються не тільки суб'єкт-об'єктні (людина – предмет діяльності), а й суб'єкт-суб'єктні відносини (людина – людина). Сутність комунікації полягає у взаємодії суб'єктів діяльності. Специфіка комунікації у процесі діяльності полягає у створенні можливості організації та координації діяльності її окремих учасників. У комунікації відбувається збагачення діяльності, розвиваються й утворюються нові зв'язки та стосунки між людьми. Комунікація може розглядатися як сторона, умова діяльності або як окремий вид діяльності. Але зв'язок комунікації та діяльності полягає саме в тому, що завдяки комунікації діяльність зорганізується. Розбудова плану спільної діяльності вимагає від кожної людини розуміння мети діяльності, засобів реалізації,

розподілу функцій для її досягнення. Змістом бізнес-комунікації є «справа», з приводу якої виникає і розвивається взаємодія. Отже, бізнес-комунікації характеризуються таким: співрозмовники є особистостями, значущими один для одного, вони взаємодіють з приводу конкретної справи, основне завдання такого спілкування – це продуктивна співпраця. Комунікація вважається бізнесовою, якщо її визначальним змістом виступає соціально значуща спільна діяльність. Разом з тим, бізнес-комунікації – це усний або письмовий контакт між співрозмовниками, які мають для цього необхідні повноваження і ставлять перед собою завдання розв'язати конкретні проблеми [1].

Відомий американський теоретик комунікації, який представляє економічний підхід, У. Шрамм зазначає, що комунікація (в усякому випадку, людська комунікація) – це те, що відбувається між людьми. Сама собою, без людей – вона не існує. У ній нема нічого магічного, крім того, що в неї вкладають люди, вступаючи в комунікаційні зв'язки. У повідомленні немає іншого змісту, крім того, яке в нього вклали люди. Таким чином, вивчаючи комунікацію, вивчаємо людей, які вступають у стосунки одне з одним, зі своїми групами, організаціями і суспільством загалом [2].

На нашу думку, бізнес-комунікації – це комплекс заходів, який передбачає формування та реалізацію управлінських рішень щодо створення, розвитку діяльності підприємства, підтримки його репутації задля задоволення потреб споживачів, організації гідної праці працівників та її оплати, підвищення конкурентоспроможності. Під час бізнес-комунікації контакт між людьми встановлюється легше, якщо співрозмовники говорять «однією мовою» і прагнуть до продуктивного співробітництва. Основою бізнес-комунікації є етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання та вміння, пов'язані з обміном інформацією, використанням засобів взаємовпливу та взаємопорозуміння.

Ознаками неефективної комунікації, на наш погляд, можуть бути:

- непорозуміння – ситуації, в яких інформація передається некоректно або недостатньо чітко, що призводить до хибного розуміння інструкцій, завдань або очікувань, помилкових рішень;
- зволікання, тобто створення комунікаційних перешкод, таких як незадовільна організація зустрічей або відсутність відповідей на важливі запитання сповільнює робочі процеси та завдає шкоди проектам;
- конфліктні ситуації між співробітниками або підрозділами підприємства через невідповідність очікувань і дійсності;
- витрати часу та ресурсів на неконструктивні дискусії, непотрібні збори і деструктивні спілкування в месенджерах;
- зниження мотивації працівників через нехтування їх ідеями та пропозиціями з боку керівництва (до речі, приховування інформації про реальний стан справ на підприємстві, можливі скорочення штату та інші

проблеми також веде до зниження мотивації співробітників та веде до зневіри в успіх підприємства);

- погіршення психологічної атмосфери через надмірну напругу, невпевненість і негативні психологічні стани працівників колективу;

- технічні проблеми під час передачі інтернет-повідомлення або телефонної розмови: шуми, нестабільне інтернет-з'єднання, проблеми зі звуком в умовах віддаленої роботи ускладнюють сприйняття повідомлення;

- використання невдалого тону або стилю (використання відправником повідомлення сарказму або недолугого гумору може сприйматися отримувачем буквально, що призведе до викривлення змісту інформації).

Комунікація в сучасному бізнесі охоплює всі галузі соціальної дійсності і організує суспільні відносини. На початку XXI століття відмічено інтенсивний розвиток комунікаційних технологій, що істотно полегшило виробництво і розповсюдження важливої інформації для бізнесу і призвело до формування глобального бізнесового інформаційного простору, до якого залучено управлінську, політичну, економічну діяльність. В умовах воєнного стану більшість бізнес-компаній почали впроваджувати хмарні і дистанційні технології, що довели свою ефективність і дозволяють їм успішно працювати і отримувати прибуток. Сучасні технічні засоби комунікації дозволяють впливати на споживачів та підтримувати зв'язок із багатомільйонною аудиторією, диктують їм зразки поведінки, відображають і формують суспільну думку. Паралельно компанії застосовують такий інструмент, як стратегічна комунікація, тобто комплекс внутрішніх й зовнішніх комунікацій задля побудови ефективних зв'язків із громадськістю, стейкхолдерами, споживачами та співробітниками компанії. Важлива роль тут належить і маркетинговим комунікаціям. Сьогодні бізнес досить чітко усвідомлює, що сучасні засоби масової комунікації, є потужним і впливовим інструментом. Саме тому фахівці різних областей знання – економісти, управлінці, маркетологи, юристи, все більше розуміють важливість комунікацій і компанії все більше витрачають коштів на масовий інформаційний вплив.

Список використаних джерел:

1. Шульгіна Л. М. Бізнес-комунікації: навчально-методичний комплекс : навч. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 075 «Маркетинг», освітньо-професійної програми «Промисловий маркетинг». Львів – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 151 с.

2. Schramm W. The process and effects of mass communication. Urbana: University of Illinois Press. 1954. P. 3–26.

Терновий В. А.,

здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня,

доктор філософії

спеціальності 053 Психологія

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ОСОБИСТІСНІ ТА ЦІННІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Формування професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання є складним і багатовимірним процесом, що відбувається в контексті професійної підготовки, соціалізації та особистісного розвитку здобувачів освіти. У сучасному психологічному та педагогічному дискурсі професійна ідентичність розглядається як інтегральна характеристика особистості, яка відображає усвідомлення індивідом власної належності до певної професійної спільноти, прийняття професійних ролей, норм і цінностей, а також готовність до реалізації відповідної діяльності.

Як влучно зауважує О. В. Дробот, професійна ідентичність майбутніх спеціалістів формується під час їх навчання у закладах вищої освіти, особливо на старших курсах, коли студенти вже мають більше усвідомлення щодо свого вибору професії і починають більш конкретно співставляти її зі своїми життєвими планами та прагненнями. Процес формування професійної ідентичності студентів відбувається неоднаково та еволюціонує з часом [1]. У структурі цього феномену важливе місце посідають особистісні та ціннісні детермінанти, що визначають спрямованість професійного становлення майбутнього фахівця, його професійне самовизначення та здатність до ефективної педагогічної діяльності.

Особистісні детермінанти професійної ідентичності пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками особистості, які забезпечують формування стійкого образу професійного «Я». До таких характеристик належать рівень самосвідомості, рефлексивність, мотиваційна спрямованість, комунікативна компетентність, емоційна стабільність, відповідальність та здатність до саморозвитку. Саме ці властивості формують психологічне підґрунтя професійної самореалізації та забезпечують усвідомлене прийняття педагогічної ролі [2; 3]. Важливим компонентом особистісних детермінант виступає професійна мотивація, яка відображає систему внутрішніх спонукань до педагогічної

діяльності. Вона включає інтерес до професії, прагнення до педагогічної взаємодії, потребу у передачі знань і досвіду, а також готовність до розвитку фізичної культури і здорового способу життя у суспільстві. Сформованість внутрішньої мотивації сприяє переходу від зовнішнього вибору професії до її глибокого особистісного прийняття.

Суттєве значення у структурі особистісних детермінант має рефлексивна здатність особистості. Рефлексія забезпечує усвідомлення майбутнім викладачем власних професійних можливостей, оцінювання результатів діяльності та корекцію поведінки відповідно до педагогічних цілей. Завдяки рефлексивним процесам відбувається формування адекватної професійної самооцінки, що сприяє розвитку впевненості у власних професійних здібностях і формує позитивну професійну Я-концепцію [4, с. 20]. Водночас важливу роль відіграє рівень саморегуляції особистості, який визначає здатність майбутнього викладача організувати власну діяльність, контролювати емоційні стани та підтримувати ефективну взаємодію з учнями.

Окрему групу чинників становлять ціннісні детермінанти професійної ідентичності, що визначають світоглядні орієнтири та смислові основи педагогічної діяльності. Цінності формують систему внутрішніх переконань, які регулюють поведінку особистості та визначають її ставлення до професії. У педагогічній діяльності особливого значення набувають гуманістичні, соціальні та професійні цінності. До них належать орієнтація на розвиток особистості учня, усвідомлення соціальної значущості фізичного виховання, прагнення до формування здорового способу життя, відповідальність за фізичний і моральний розвиток молодого покоління, а також готовність до постійного професійного вдосконалення [5, с. 35].

Ціннісні орієнтації виступають важливим регулятором професійної поведінки та визначають зміст професійної самореалізації майбутнього викладача фізичного виховання. Саме через систему цінностей відбувається інтеграція професійних норм, педагогічних ідеалів і особистісних переконань [1; 3]. У процесі професійної підготовки студентів відбувається поступове засвоєння педагогічних цінностей, які трансформуються у внутрішні смисли професійної діяльності. Цей процес супроводжується формуванням професійних установок, що визначають ставлення до педагогічної праці, учнів, колег та освітнього середовища загалом.

Важливою складовою ціннісних детермінант є орієнтація на здоров'я як базову соціальну та культурну цінність. У професійній діяльності викладача фізичного виховання ця цінність набуває особливого значення, оскільки педагог виступає не лише організатором навчального процесу, а й носієм культури здорового способу життя. Усвідомлення цієї ролі сприяє формуванню відповідального ставлення до власного фізичного розвитку, а також до формування фізичної культури учнів

[2, с. 66]. Так, система цінностей майбутнього викладача фізичного виховання поєднує педагогічні, соціальні та культурні орієнтири, що забезпечують гармонійне поєднання професійних і особистісних смислів.

Взаємодія особистісних і ціннісних детермінант створює основу для формування цілісної професійної ідентичності майбутнього викладача фізичного виховання. Особистісні характеристики забезпечують психологічну готовність до педагогічної діяльності, тоді як ціннісні орієнтації визначають її смислове наповнення та соціальну спрямованість. У процесі професійної підготовки ці чинники взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, сприяючи формуванню стійкого образу професійного «Я». Саме інтеграція особистісних якостей і професійних цінностей дозволяє майбутньому викладачу фізичного виховання усвідомити свою роль у системі освіти та забезпечує його готовність до ефективної педагогічної діяльності.

Можна констатувати, що особистісні та ціннісні детермінанти виступають ключовими психологічними чинниками формування професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання. Вони визначають не лише спрямованість професійного становлення особистості, а й характер її професійної самореалізації. Розвиток рефлексивності, професійної мотивації, системи гуманістичних цінностей і педагогічних орієнтацій створює необхідні умови для формування цілісної професійної ідентичності, що забезпечує успішну інтеграцію майбутнього фахівця у професійне середовище та ефективне виконання ним педагогічних функцій.

Список використаних джерел:

1. Дробот О. В., Терновий В. А. Ідентифікація професійних характеристик у процесі навчання майбутніх психологів. *Світ наукових досліджень* : матеріали Міжнародної наукової конференції. *Психологічні науки*. Вип. 41. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/6251> (дата звернення: 13.01.2026).
2. Терновий В. А. Когнітивно-особистісні механізми формування професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання. *Proceedings of the International scientific-practical conference of Taurida National University named after V. I. Vernadskyi* (Kyiv, 2025). Київ : Ліга-Прес, 2025. С. 62–66.
3. Дробот О. В. Детермінанти проявів професійної ідентичності та маргінальності у студентів-випускників закладів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 26–33.
4. Круцевич Т. Ю. *Теорія і методика фізичного виховання*. Київ : Олімпійська література, 2012. С. 19–27.

5. Дробот О. В. Діагностика професійної свідомості: основні принципи дослідження. *Кризова психологія та технології психологічної інтервенції* : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (Львів–Торунь, 1 вересня – 12 жовтня 2025 р.). Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2025. С. 34–36.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-86>

Топчий Д. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Нинішні воєнні обставини обумовлюють зростання актуальності проблеми, яку формує травматичний досвід особистості, адже цьому психологічному явищу притаманна все більша поширеність. Окрім того, останніми роками в царині, що вивчає психопатологію, були кодифіковані різні соціальні явища, завдяки яким сформувалася окрема сфера: психотравматизм, в її контексті відбувається об'єднання різних думок, висловлених як безпосередньо вченими-психологами, так і фахівцями, що представляють інші сфери. Травматичний досвід у своєму підґрунті містить травму, термін, який наукові джерела не трактують однозначно, адже вченими висуваються різні формулювання суті цього поняття, приміром, беруться до уваги відповідні екстремальні ситуації, вплив, у тому числі, воєнних дій, насильства, рабства, терактів і т. д. Тож, на нашу думку, доречними є систематизація матеріалу, який вивчає травматичний досвід, отриманий особистістю, й пропозиція авторського формулювання цього терміна.

В ситуації, коли в Україні триває багаторічний воєнний конфлікт, внутрішня міграція та пов'язані з нею негативні соціальні, економічні й медичні наслідки постають у вигляді особливо гострої проблеми. Із соціальної, економічної та психологічної точки зору міграцію окрема людина переживає як велике навантаження й досвід, якого супроводжують особистісні переживання, пов'язані з нестабільністю і втраченою можливістю контролювати ситуацію та власне життя, порушенням ідентичності, розгубленістю, відчуттям вразливості й неможливістю планування свого майбутнього. Ознаки травматичного досвіду, соціально-стресових умов, які вимушено переживаються людьми, – це

наявність зтяжнього характеру й безумовний вплив на їхнє психічне здоров'я.

Поняття «травматичний досвід» складається з двох понять – травма і досвід. У попередніх статтях ми розглянули еволюцію поняття травми з доби античності, стадію його концептуальної артикуляції, починаючи з другої половини XIX ст. і первинної диференціації та термінологічного становлення в різних наукових дискурсах на початку XX ст. і до утвердження в кінці XX ст. травматичних студій як самостійного міждисциплінарного напряму наукового знання. Тож травматичний досвід – це складне багатозначне, полівалентне, динамічне, гетерогенне та гібридне поняття з розмитими смисловими контурами, різномірністю підходів і класифікацій, які значною мірою залежні від розуміння травми, що зумовлює його дискусійний характер і термінологічну невизначеність [1].

Існує зв'язок основних факторів, спроможних до посилення травматичного стресу, з наступними явищами: сприйняття ситуацій, що сталися в минулому, які особистість вважає вкрай несправедливими; неможливість чинити опір певним обставинам; пасивна поведінка людини та її фізична виснаженість; володіння минулим неподоланим досвідом; відсутня фахова психологічна допомога й т. ін. З іншого боку, фактори, що впливають на зменшення негативного впливу, який спричиняє травматичний досвід на стан свідомості особистості, полягають у тому, що: ситуації, які пережила людина, сприймаються як неминучі; особистість веде активний спосіб життя; присутній позитивний досвід вирішення непростих проблем; наявність фізичного добробуту й підтримки оточення.

Однак варто зауважити, що здобуття травматичного досвіду внутрішньо-переміщеними особами відбувається не тільки у зв'язку з тим, що вони перебували в зоні, де ведуться бойові дії, та вимушені були покинути окуповані території, переїхавши звідти, що може бути співвіднесеним із минулим і непростим теперішнім періодом, пов'язаним із переселенням та пристосуванням до необхідності жити в нових умовах. Його також доповнює досвід проєктування майбутніх змін до того, як довелося переселитися, і в цьому майбутньому є наявність планів та сподівань, не реалізованих у зв'язку із впливом зовнішніх факторів. У зв'язку з несподівано обірваними планами та безрезультатно витраченими на їхнє втілення зусиллями й ресурсами, майбутнє, заплановане до того, як довелося переселитися, сприймається як травматичне. Тому, як і іншими часовими компонентами, якими володіє травматичний досвід, травматичним досвідом проєктування майбутнього життя, що відбулося в минулому, спричиняється вплив на те, яким бачать своє майбутнє внутрішньо-переміщені особи.

Отже, суть терміна «травматичний досвід» варто сприймати як наявність специфічного комплексу зовнішніх факторів, під вплив яких потрапляють суб'єкти та дією котрих опосередковується їхня особлива

активна роль у процесі, під час якого встановлюються цілі, сенси, котрими має бути наповнена життєдіяльність, та реалізуються найбільш важливі мотиви. Досліджуючи явища травматичного досвіду чи травматичної ситуації, вчені встановлюють, чим вони різняться, емпіричним шляхом з'ясовують суть їхніх відмінностей, завдяки чому науковці можуть дати оцінку сутності, яку містить травматичний досвід як такий.

Список використаних джерел:

1. Копієвська О. Р. Еволюція поняття «травматичний досвід»: культурологічний аспект. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. № 3. 2024. С. 3–13.

**VII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ ТАВРІЙСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

до 175-ї річниці від дня народження Ісмаїла Гаспринського –
видатного кримськотатарського культурного
та громадсько-політичного діяча

31 березня 2026 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 01.04.2026 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 18,25. Тираж 100. Замовлення № 0626-48.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво “Liha-Pres”

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.